

NA PATNEM

**štuoneri
netai
arp
igmeju**



ANA PATNEM

**aštuoneri
metai
tarp
pigmejų**



VILNIUS — 1969

MY EIGHT YEARS OF ADVENTURE WITH THE CONGO PIGMIES

by

Anne Eisner Putnam

New York

Vertė

BRONISLAVA KUJALYTĖ,

NIJOLĖ SUBATAVIČIŪTĖ

PIRMAS SKYRIUS

Buvo jau visai išaušę, kai aš išgirdau šauksmus. Paskui sudunksėjo žingsniai verandoje, ir kažkieno balsas pasakė:

— Madami, Madami, moteris, kurią užpuolė leopardas, jau čia.

Štai toks Belgų Kongas. Vieną minutę čia ramybė, taika ir grožis, o kitą — siaubas, tragizmas, netgi mirtis.

Kieme radau didelį būrį mažųjų žmonių — vyrų ir moterų,— kurie ant priebučio grindų padėjo greitomis surištus neštuvus iš lianos šakų ir antklodės. Aš nenorėjau žiūrėti į pasigailėtiną moters figūrą, tįsančią neštuvuose, bet negalėjau šito išvengti.

Ji gulėjo pusiau ant šono, iš siaubo išplėstomis akimis, mažomis rankutėmis susiėmusi pilvą, kur leopardas nagai perskrodė jai vidurius. Antklodė buvo persisunkusi krauju. Visame žmonių būryje tik ji viena buvo rami.

— Ageronga,— pasakiau aš vienam berniukui,— pašauk Patą. Ir pasakyk, kad paskubėtų.

Mano vyras atbėgo su pirmosios pagalbos krepšiu. Pigmėjai išlakstė į šalis tarsi kurapkos, per lauką perbėgus šuniui, o kai Patas pasilenkė ties sužeistąją, visi sustojo kieme prie verandos krašto.

Patas triūsė prie moters, net nepajudinęs jos iš vietos, vaiskioje ryto šviesoje bandydamas sulopyti žiauriai sudraskytą jos kūną ir sustabdyti plūstantį kraują. Jis neblogai nusimanė medicinoje, tačiau nebuvo gydytojas. Bet net chirurgas, dirbdamas modernioje operacinėje, šiuo atveju nebūtų nieko daugiau padaręs. Patas galėjo tik išvalyti žaizdą, gausiai pabarstyti streptocido milteliais ir laukti, kas bus toliau.

Jis pakėlė ją kaip mažą vaiką, atsargiai įnešė vidun ir paguldė į lovą. Aš girdėjau, kaip jis patyliukais keikėsi, pykdamas, kad neturi nei konservuotos kraujo plazmos, nei kraujo perpylimo aparato. Greitai pritvirtinęs prie buteliuko žarnelę, ėmė leisti jai į veną fiziologinį skiedinį. Paskui pakėlė moters galvą ir, atrėmęs ją sau į petį, privertė sužeistąją išgerti vandens. Jis norėjo, kad kūnas atgautų tą skysčio kiekį, kurio neteko, gausiai kraujuodamas. Per dvidešimt minučių Patas padarė viską, kas galėjo auką išgelbėti. Paskui užklojo ją antklode ir išėjo į verandą:

— Kas ši moteris? — paklausė jis pigmėjus.

Atsakė Faizis, mažas, barzdotas žmogutis, vienas iš vyresniųjų, kurie valdė pigmėjų kaimą.

— Tai Ukana, Sikonos žmona,— tarė jis.

— Kaip leopardas ją užpuolė?

— Ji virė manioką¹ pusryčiams,— pasakė pigmėjas.— Sikona buvo su ja prie ugniakuro. Ukanai kažko prireikė, ir ji įėjo į namelį. Sikona ir toliau taisė medžioklinį tinklą.

— Staiga pasirodė dėmėtasis. Jis iššoko iš miško, vienu šuoliu nubloškė Sikoną ir dingo tarpduryje. Kai plėšrioji katė pagriebė Ukaną, toji ėmė šaukti ir rėkė, kol Sikona įpuolė į vidų. Nežinau, ar moters klyksmas, ar su ietimi pasirodęs Sikona išgąsdino leopardą, bet

¹ Manioka — tropinių kraštų augalas, naudojamas maistui.

jis metė grobį ir išbėgo lauk. Aplinkui buvo daugiau žmonių, bet žvėris nekreipė į juos dėmesio. Leopardas dingo, niekam nespėjus nė ieties paleisti.

Visa tai Faizis papasakojo kingvanos kalba. Skausmingai suraukęs veidą, jis taip sunkiai tarė žodžius, lyg jie būtų buvę per dideli ar su aštriais kampais. Jo gimtoji tarmė buvo kibiros dialektas, o vulgariąja svahili arba kingvanos kalba, kuria baltieji paprastai kalbasi Konge, jam buvo sunku išsireikšti. Susijaudinęs jis kelis kartus peršoko į kibiros tarmę, ir mes galėjome tik spėlioti, ką jis sako.

Patas grįžo atgal į vidų pasižiūrėti moters.

Faizis atsigrėžė į mane. Aplink jo akis buvo daugybė raukšlelių, ir jos atrodė keistos. Aš pažinojau jį jau ketverius metus ir žavėjausi juo, kaip nedaugeliu žmonių savo gyvenime.

— Madami,— paklausė jis,— ar ji mirs?

— Ką gali žinoti, — atsakiau. — Baltojo žmogaus vaistai yra galingi, bet Ukana sunkiai sužeista.

Faizis nusisuko ir nuėjo; jo smulkus šokoladinis kūnelis susmuko, tarsi sielvartas jį būtų visai nukamavęs. Su juo patraukė dar keli mažieji žmonės; kiti pasiliko. Kaip per sapną išgirdau būgnus; lazdomis buvo daužoma į kibirus ir keptuves. Pigmėjai kaimelyje kėlė klaiškų triukšmą, tikėdamiesi nubaidyti leopardą, jei jis dar tebesislėpė čia pat miske.

Tai prašoko mano jėgas. Gerklė išdžiūvo, kojas pakirto, tarsi jos būtų pasidariusios drebutiena ar žele. Ketverius metus išgyvenusi Kongo glūdumoje, aš tebebuvau baltoji moteris, bijanti visų baisybių, kaip ir bet kuri kita mano krašto moteris.

— Kvailike Ana Patnem,— pašnibždėjau pati sau.— Ir kas tave vertė važiuoti į Afriką?

Jei ir buvo laukinių žvėrių, kuriuos aš mėgau, tai tik

Centriname zooparke. Bet ir ten į juos žiūrint mane gąsdino net mintis, kiek pikto jie padarytų, būdami laisvėje. Aš stebėdavau tada beviltiškai slankiojančias didžiules kates, vis tebesistengiančias ištrūkti iš narvo. Dabar kažkur visai čia pat už stovyklos sliūkina plėšrus leopardas, išalkęs žmogienos.

Laimė, aš neturėjau laiko ilgiau savęs gailėtis. Išgirdusi moterį prašant gerti, nuėjau virti arbatos.

Patas įėjo į virtuvę ir pasakė, kad kraujavimas niekaip nesiliauja.

— Per trisdešimt mylių nerasi žmogaus, kuris galėtų jai padėti,— tarė jis.

— Tau nėra ko teisintis,— pasakiau aš.— Net geriausi chirurgai kartais būna bejėgiai.

— Po velnių tuos gerus chirurgus. Mes neturime net blogo.

Pati nesuvokdama, ką daranti, aš jau pasiunčiau Ageroną dviračiu į plentą, tikėdamasi, kad jį kas nors pavėžės į Mambasą pas misijos daktarą Vudhemsą. Bet aš žinojau, kad vargu ar kas važiuos plentu taip anksti, o jei ir spėtų Ageroną nuvykti, kol gydytojas atkeliaus, jau bus per vėlu.

Kai arbata užvirė, aš įpyliau į puoduką, ataušinau ir nunešiau Ukanai. Pakėlusi moteriškę, pastebėjau, kokia ji lengvutė ir smulki. Ji godžiai gėrė, jos akys buvo pilnos ašarų.

— Man labai nemalonu, kad jus varginu,— sušnabždėjo ji.— Aš nenorėjau šito.

Jos drąsa ir ramus orumas privertė mane susigėsti dėl savo baimės. Nedaug civilizuotų moterų būtų pagalvojusios apie tinkamą elgesį, jei jos būtų patekusios leopardui į nagus.

Kartą, kai aš dirstelėjau į Ukaną, ji sumurmėjo:

— Kodėl mane nužiūrėjo bloga akis? Aš niekam nieko pikto nepadariau.

Čia prakalbo tikra pigmėjė. Ukanai šis įvykis nebuvo nelaimingas atsitikimas. Negalėjo būti. Ne, tai padarė pikta akis. Akimirką aš galvojau: „Koks tamsumas! Koks prietaringumas!“ Bet paskui prisiminiau mokytus žmones, kurie veja juodas kates nuo kelio arba beria druską per petį. Prieš mano akis iškilo puošnūs Pensilvanijos olandų klėčių ornamentai, saugojantys nuo kerų. Argi Ukana skyrėsi nuo jų?

Mes leidome jai fiziologinį skiedinį, apdėjome karštomis plytomis, nes, atrodė, jai buvo šalta. Paskui užklojome ligonę dar šilčiau, bet ją vis krėtė šaltis, tarsi tropinė Kongo temperatūra staiga būtų nukritusi žemiau nulio.

Valandos slinko nepastebimai. Mirstančiam laikas įgauna kitą prasmę, negu tam, kas stebi. Ukana jautė, kad jis eina pernelyg greitai.

— Jei čia būtų Vudhemsas, gal ir būtų šiokia tokia viltis,— pasakė Patas, šluostydamasis nuo veido prakaitą.— Nors nesu tikras, ar ir jis ką padėtų. Jos viduriai atrodo lyg vyniojamojo popieriaus skiautės. Jai ir daugiau kažkas pakenkta, bet kas — negaliu suprasti.

Per kiekvieną namo langą spoksojo du ar trys pigmėjai rimtais, iškilmingais veidais. Popiečio saulėje miško medžiai už jų atrodė rausvai rudi. Pro medžių tankmę skverbėsi būgnų garsai — kiti pigmėjai vis dar tebebaidė žmogėdrą.

Kartą, kai aš išbėgau į ligoninę medikamentų, pastebėjau, kad man iš paskos bidzena keli berniukai, ginkluoti lankais ir strėlėmis. Jų akys buvo pilnos siaubo. Niekas jiems neliepė manęs lydėti. Aš pagalvojau, kaip jie bijo ir kaip nesavanaudiškai pasiruošę ginti mane.

Belgai Konge pigmėjams draudžia turėti šiuolaikinius ginklus. Niekada negalėjau suprasti kodėl. Gal būt, kolonijų administratoriai turi savų motyvų arba bent galvoja turį,— o tai, galų gale, tas pat,— bet tuščia jiems priekaištauti. Pigmėjams reikia susimedžioti žvėris maistui, ginti save, savo namus ir šeimas nuo plėšrūnų, neturint nieko moderniškesnio, kaip ietys ir lankai su strėlėmis. Kaip jie išsilaikė, yra paslaptis, viena iš daugybės Kongo paslapčių.

Sužeistoji iki vakaro nepagerėjo. Darėsi vis aiškiau, kad leopardo auka paralyžiuota nuo pat pečių. Patui atrodė, jog žvėris savo svoriu jai buvo sulaužęs stuburą. Jis perrišo žaizdas ir davė morfijaus, kad apmalšintų vis didėjantį skausmą. Ji beveik nekalbėjo, bet Pato judesius sekiojančios akys rodė, jog ji baisiai kenčia ir visa jos viltis — jo rankose.

Dar keli pigmėjai išėjo į savo kaimą, bet dauguma pasiliko — vieni namo viduje, kiti lauke. Jie tupėjo, stebėdami kiekvieną mūsų judesį, matyt, įsitikinę, kad jų kenčiančiai draugei ar giminaitei reikia, jog jie būtų šalia.

Antrą valandą nakties Patas vėl suleido Ukanai morfijaus.

— Aš nieko daugiau negaliu padėti,— pasakė jis.— Eime gulti.

Rytą ji dar tebebuvo gyva. Jos akys atrodė kaip du žėručio gabalėliai, įstatyti rausvai rudame šokoladiname veide.

Patas apžiūrėjo žaizdas, perrišo jas ir pasiuntė kaimyninių genčių vadams žinią, kad kastų duobes ir statytų spąstus leopardui sugauti.

Sakytum jis paėmė plunksną ir pasirašė jos mirties nuosprendį. Aš supratau, kad jis žinojo, jog niekuo negali nukentėjusiai padėti ir norėjo užbėgti už akių ki-

tam žvėries išpuoliui. Jei pirma dar turėjau kokią viltį, tai dabar ji visai dingo. Moteris merdėjo.

Kaip tik tuo metu atvyko pora svečių — du baltaodžiai iš ekspedicijos, kuri važinėjo po rajoną, ieškodama gyvačių bei kitokių roplių. Jie pas mus buvo praleidę keletą dienų anksčiau ir dabar norėjo apsistoti nakčiai. Aš nusivedžiau juos toliau nuo namo, norėdama paaikškinti, kodėl negaliu pakviesti jų į svetainę, kai staiga iš vidaus atsklido garsi rauda.

Ausį rėžiantis šauksmas skambėjo tai tyliau, tai garsiau, daužėsi kaip jūros bangos į pakrantės uolas, atitraukdamos tik tam, kad vėl pultų su nauja jėga. Jis skverbėsi į visas mano kūno ląsteles, stingdė širdį.

Mes įėjome į kambarį, kur viešpatavo mirtis, ir pažvelgėme į Ukana, ramią ir mažytę, gulinčią didelėje lovoje. Jos giminaičiai, susispietę aplink, atrodė tikri negriukai, tiktai vyrai buvo barzdoti, o moterų krūtys pilnai išsivysčiusios.

Atpažinau Seilą, turintį jau šešis anūkus, Herafų, ramųjį filosofą, ir ištikimąjį bebaimį Faizį, labiausiai gerbiamą senį pigmėjų kaimelyje. Aš vos begalėjau pažvelgti į juos. Sprendžiant iš skausmo visų akyse, mirusioji buvo jų numylėtinė.

Herafus peštelėjo savo retą barzdikę.

— Madami,— tarė jis bosu, būdingu mažiesiems žmonėms. — Ši diena mums labai skaudi. Ukana buvo gera moteris ir per jauna mirti. Bet būtų dar sunkiau, jeigu jūs arba bvana¹ imtumėte save kaltinti. Čia Bolozi — piktos akies — darbas. Argi yra vaistų nuo piktos akies?

Tai buvo Afrikos, tikrosios Afrikos balsas.

Šiame miško kirtime, kur gyvenome mudu su Patu,

¹ Bvana — ponas; kreipinys, būdingas kalbantiems kingvanos kalba.

aptarnaudami mažą viešbutį, lauko ligoninę ir ambulatoriją belgų kolonijinės valdžios atstovams, civilizacija iš paskutiniųjų grūmėsi su tamsiomis Kongo paslaptimis, nemokšišku ir neapčiuopiama baime.

Mes turėjome penicilino, morfijaus ir vaistų, leidžiamų po oda. Turėjome ir senamadišką „ševroletą“, kuris važiuodavo, kai būdavo nusiteikęs. Be to, konservų atsargų, žibintų ir amerikoniškų žurnalų, tik trijų mėnesių senumo. Tuoju už kirtimo dunksojo Iturio giria, keista, paslaptinga ir grėsminga. Nors šiuose namuose išgyvenau jau ketverius metus, juose vis taip pat dažnai keisdavosi nuotaika; kartais ji būdavo giedri, kartais niūri, bet visada netikėta.

Aš atsigrėžiau į pigmėjus, labai norėdama pasakyti, kaip skaudžiai pergyvenu jų nelaimę. Ir būčiau mokėjusi tai pasakyti. Kingvanos kalbą žinojau pakankamai gerai, bet gerklė išdžiūvo, ir aš negalėjau ištarti nė žodžio. Atsisėdau ir pravirkau kaip vaikas, kai pigmėjai uždengė mirusiąją gedulingais rūbais ir išsinešė į savo kaimą. Greitai jie dingo tarp milžiniškų medžių, ir jų rauda, čia stiprėjanti, čia tilstanti, girdėjosi vis silpniau ir silpniau.

Sekančias dvi dienas ore aidėjo piūklų ir plaktukų garsai — prie ligoninės vyrai statė spąstus žmogėdrai. Visiems darbams vadovavo Patas. Dvidešimt metų pragyvenęs Konge, jis įgijo daugybę keistų profesijų.

Kaimyninių genčių vadai rūpinosi savų spąstų statyba. Vieni kasė duobes žvėrių takuose, o iškasė dengė jas šakomis ir aplinkui dėjo gyvulių griaučių, kad priviliotų leopardą ir nustelbtų žmogaus kvapą. Kiti statė spąstus, panašius į mūsų. Mūsų spąstai buvo didžiulis narvas, pastatytas iš rąstų, sutvirtintų virvėmis ir lianomis. Narvas buvo perskirtas į dvi dalis. Vienoje pusėje kaip jaukas buvo uždarytas vargšas senas ožys, o

kitoje — specialiai įtaisytos durys, kurios iškart užsitenktų, jei leopardas bandytų patekti pas ožį.

Vyrai statė spąstus labai rūpestingai, nes leopardas — stiprus žvėris. Tai tikriausiai vienas pavojingiausių plėšriųjų žvėrių. Jo raumenys kaip plieniniai. Nors didžiausias patinas retai sveria daugiau kaip 160 svarų, jis gali nuvilkti papiautą antilopę ar sondu į 20 pėdų aukščio medį, kad ji neatitektų hienoms. Jo nagai neperplėšia tik stipriausių virvių ir lianų.

Viso susijaudinimo įkarštyje aš nuėjau dirbti į sodą. Bandžiau save įtikinti, kad žolės užgožė pupas ir pipirus, bet iš tikrųjų norėjau kuo nors užsiimti, kad atsiakratyčiau persekiojančių minčių.

Du vaikinai su lankais ir strėlėmis saugojo mane. Jie būtų buvę menka apsauga, bet vis geriau, kai aplink žmonės, todėl ir aš jaučiausi saugesnė.

Temstant mane apėmė dar didesnis nerimas, ir aš nebegalėjau ilgiau būti lauke. Šešėliams pailgėjus, ir pigmėjai darėsi vis nervingesni. Kai visi grįžome į stovyklą, mums atrodė, tarsi tūkstančiai leopardų būtų sekę kiekvieną mūsų žingsnį.

Konge sutemos neatneša ramybės ir taikos. Džiunglėse jos sukelia nedarnių garsų audrą. Prasideda triukšmingas vabzdžių koncertas, kuris galėtų varžytis su kinų orkestro instrumentų derinimu. Žalieji žiogai, svirpliai ir šimtai kitų vabzdžių, atrodo, pakyla į orą kaip tik saulėlydžio metu. Paskui pelėdos, gandrai ir kiti paukščiai bei žvėrys ima prunkšti, čiaudėti, kosėti, urgzti ir rėkti, pradėdami naktinę medžioklę. Miškas taip pat savaip triukšmingas, kaip ir Niujorkas naktį.

Tą vakarą bananų medžiuose gyvenantieji šikšnosparniai buvo ypač triukšmingi. Jie šaudė žemai virš pastatų ir miško trako, šaukdami savo gonk-gonk-gonk. Pora iš jų nusileido ant šiaudinio stogo, ieškodami vie-

tos lizdai, bet visą laiką kalbėjo su viršuje skraidančiais savo draugais.

Kai visiškai sutemo, simfonija baigėsi. Tyla apgaubė žemę. Nuo Epulo upės, tekančios palei viešbutį, iki pat miško gilumos viešpatavo beveik absoliuti tyla. Tik retkarčiais koks nors žvėris, stiprus ir nebijantis išduoti savo slėptuvės, iššaukiančiai suriaumodavo priešams. Mažesni miško gyventojai bailiai tūnojo savo olose.

Susėdome vakarieniauti, bet mano apetitas dingo, pagalvojus apie vargšą ožį, paliktą spąstuose.

Tą naktį nieko neatsitiko. Sekančią dieną ožį radome sveiką ir gyvą, o kitą pusę spąstų — tuščią.

Vos išaušus, pigmėjai kaime pradėjo Ukanos laidotuvių šokį. Visą ilgą dieną dundėjo būgnai, o pigmėjai giedojo apie savo skausmą.

Dieną užsuko du belgų pareigūnai užkąsti ir išgerti bokalo alaus, o kartu aprašyti leopardo užpuolimą. Nespėjo tiedu išvykti, kai įpuolė pigmėjų būrys su naujomis žiniomis apie didžiąją katę.

Jie papasakojo, kad, jiems keliaujant į Ba-Na-digbio kaimą, kur gyvena velionės giminaičiai, kažkas pastebėjo judant aukštą pelkių žolę. Paskui visi pamatė žvėries galvą. Nors jie buvo ginkluoti ietimis ir lankais, suprato, koks didelis gresia pavojus, esant aukštoje žolėje, ir kiek įkabindami pasileido namo.

Dingo bet kokia viltis, kad leopardas jau nubaidytas. Patas nusikabino šautuvą ir išsitraukė iš sandėlio amuniciją. Jau daugiau kaip penkerius metus jis nemėdžiojo nieko, išskyrus mikrobų, todėl neapsakoma Kongo drėgmė viską sugadino. Šautuvas surūdijo, parakas sudrėko, šoviniai išsipūtė.

Patas tūždamas keikė klimatą, kuriame ne tik geležis, bet ir plienas, laikui bėgant, gali supūti kaip sena oda. Paskui, supratęs, kad tuščiai kalbėdamas tik save

stato į kvailą padėtį, o leopardui tuo nė kiek nepakenks, jis liepė mušti būgnus, pasišaukė kelis vaikus ir nuėjo statyti naujų spąstų prie Ba-Na-digbio kaimo.

Biauru ir pagalvoti, kad tokias geras ožkas reikia laikyti kaip jauką,— tarė jis prieš išeidamas.— Bet jeigu pagausime leopardą, visa tai nebus veltui. Negaliu sėdėti sudėjęs rankas ir laukti naujo užpuolimo.

Medžioklė buvo pačiame įkarštyje, bet aš pasilikau nuošalyje. Aš neieškojau progos prisijungti prie gaudynių. Vienintelis mano noras buvo neišeiti iš namų, kol sugaus leopardą. Aš vis susigriebdavau begalvojanti, kad geras leopardas yra tik zoologijos sode.

Vakarop Patas su savo grupe grįžo namo. Tai mane truputį padrąsino. Kai sugulėme, aš dar tebegirdėjau išgąstingai bliunantį ožį, uždarytą spąstuose prie ligoninės. Nežinia, ar jis užuodė leopardą, ar tik jautėsi vienišas toje aksominėje tamsoje.

Visą savaitę buvo ramu. Pigmėjams grįžo įprastinis linksmumas. Jie vėl medžiojo su tinklais ir daugiau neužtikdavo jokių leopardo pėdsakų. Aš vėl ravėjau daržą, bet jau neturėjau tokios prabangos, kaip sargybiniai. Tačiau Patas žiūrėjo, kad spąstai niekada neliktų be jauko. Tuo pačiu rūpinosi ir genčių vadai. Aš dar gerai nepažinojau džunglių, o pigmėjai nemėgsta ilgai prisiminti senų bėdų, taigi mes tikėjomės, kad dėmėtasis iškeliavo ieškoti riebesnio kąsnelio. Bet Patas ir afrikiečiai į viską žiūrėjo priekabiai. Jie tikėjosi geriausio, bet ruošėsi blogiausiam.

Nerimas beveik išsisklaidė, ir vieną vakarą mes anksti sugulėme paskaityti knygų ir žurnalų, tik ką gautų iš Stenlivilio. Aš buvau įsigilinus į kažkokį detektyvinį apsakymą, kai lauke išgirdau krebždesį. Atrodė, garsas sklido nuo stogo. Patas sušnabždėjo man į ausį: „Leopardas!“ Mano širdis pradėjo pašėlusiai plakti, vi-

są kūną tarytum suparalyžiavo. Aš prisiminiau, kad neužsklendžiau durų ir neuždariau medinių langinių. Patas tuo metu sirgo emfizema ir vos galėjo paeiti, bet tučiuojau išlipo iš lovos ieškoti kokio nors ginklo apsiginti. Aš galėjau tik tyliai gulėti ir drebėti. Staiga kažkas lengvai nušoko į kambarį.

Madmuazelė, baseni veislės kambarinė kalytė, pradėjo staugti. Maniau, kad tuoj mirsiu čia pat lovoje. Pagaliau prisiverčiau atmerkti akis. Apšviesta silpnos žibinto šviesos, ant stalo tupėjo mūsų katė ir ramiai prausėsi, tarytum ji visada į miegamąjį patekdavo tik pro dūmų angą stoge.

Ankstų saulėtą rytą aš pasiunčiau berniukus pažiūrėti, ar nėra apie namą leopardo pėdsakų. Pėdsakų nebuvo. Aš jaučiausi apsikvailinusi ir stengiausi pamiršti, kaip susigūžusi lindėjau lovoje, manydama, kad leopardas išoko į miegamąjį. Po dviejų dienų, kai Alilis atnešė kavą pusryčiams, jo akyse buvo siaubas.

— Šią naktį piktasis nusinešė bvanos ožką,— pasakė jis, iš susijaudinimo laistydamas kavą ant staltiesės ir man ant rankos.

Grupė pigmėjų nusekė kruvinais ožkos pėdsakais ir rado, kur leopardas puotavo. Didžioji džiunglių katė suėdė tik galvą ir kaklą, taigi mums atiteko likusioji dalis. Tą dieną pietums turėjome sultingą ožkieną vietoj įprastos miško antilopės. Mėsa buvo puiki. Leopardas nekreipė dėmesio į senus ožius spąstuose, nes jų mėsa kieta, o išsirinko jauniausią, skaniausią ožiuką kaimenėje.

Sekančią naktį leopardas vėl užpuolė; šį kartą pasitenkino senesne ožka. Patas laikė gyvulius užtvaroje, kuri po Ukanos tragedijos buvo paaukštinta iki dvylikos pėdų. Aš stebėjausi žvėries jėga. Jis peršoko per užtvarą, pagriebė ožką ir persliugė barjerą, išsinešda-

mas suaugusį gyvulį kaip triušį. Vien tik pagalvojus apie tai, man šiaušėsi plaukai ir nugara ėjo pagaugais.

Patas siuto.

Jis liepė vaikinams iškasti duobę už kelių pėdų nuo užtvaros, ten, kur leopardas nešėsi savo aukas.

Jis buvo įsitikinęs, kad šią naktį žvėris sugriš ir, palikęs mane su dviem berniukais, nuėjo į ligoninę laukti.

Atsiguliau drebėdama iš baimės, nors ir stengiausi būti drąsi. Vienas berniukas miegojo virtuvėje, kitas — kambaryje. Nė vienas nerizikavo atsigulti verandoje. Bandžiau nusiraminti, skaitydama Leonardo da Vinčio *Meilės istorijas*, bet rankos drebėjo ir vos sugraibiau lapus. Girdėjau tik savo besidaužančią širdį ir ožio bliovimą didžiuosiuose spąstuose. Aš gerai supratau jo jausmus. Turėdamas gerą uoslę, jis, gal būt, užuodė džunglių plėšrūną ten, miške, laukiantį geros progos. Be abejo, jis matė, kas ištiko jo giminaičius, kai leopardas juos nešėsi pro spąstus. Užmigau, galvodama, kad net viduramžių Florencija ir Piza buvo saugūs ir taikingi miestai palyginus su Kongu. Per miegus blaškiausi ir varčiausi, o sapnai buvo pilni leopardų. Mane prižadino sargybinių šauksmai. Buvo tamsu kaip pragare.

— Pagavo leopardą,— šaukė Alilis.— Ė-he-he, pagavo leopardą!

Jis ragino mane nueiti prie spąstų ir pažiūrėti.

— Tu eik,— tariau aš.— Aš nenoriu jo matyti.

O ką, jeigu jis ištrūks, galvojau aš. Nenorėjau nė pajudėti iš namų, bet Patas liepė ateiti. Nenoromis apsiirengiau ir nuėjau prie narvo, apie kurį zujo vaikai. Trys žibaliniai žibintai ir žiebtuvėlis skleidė mirksinčią šviesą. Silpną gelsvą žiburį gaubė paslaptinga nakties tamsa. Veltui nerimavau. Leopardas buvo negyvas. Polis, dailidė, įsmeigė ietį jam į šoną prie menties, o Niko-

las, Pato Penktadienis, peršovė jį keliomis strėlėmis su metaliniais antgaliais.

Nors ir negyvas, žvėris buvo baisus. Tai buvo patinas. Susirietęs jis gulėjo narvo kampe, su kruvina skykle šone. Žiūrėdama į leopardą, aš jaučiau jame slypinčią jėgą ir nesąmoningai prisiminiau sudužusį garvežį, kurį kartą mačiau šnypščiantį ir dūstantį duobėje šalia bėgių. Leopardas nuo uodegos galiuko iki ilgų ūsų buvo gerų 8 pėdų.

Kažkas išleido vargšą ožį, kuris įviliojo grobuonį į mirties nagus, bet jis neturėjo jėgų paeiti. Vargšelis stovėjo drebedamas ir bliovė; dievaži, elgėsi lygiai kaip aš, kai mūsų katytė išoko į miegamąjį.

— Tai žmogėdra,— tarė Ageronga.— Miškų leopardai yra tamsesni už savanos. Bolozi, leopardai žmogėdros, patys tamsiausi.

Kad gyvuliai nesibaidytų negyvo leopardo, narvą uždarėme ir nuėjome miegoti.

Rytą, net nepadavęs kavos pusryčiams, Alilis pranešė, kad rado leopardo pėdsakus aplink namą, dargi po mano langais, ant kurių buvo tik ploni mediniai skersiniai.

— Jis atėjo į užtvartą pasirinkti ožkos,— tarė Alilis,— bet būtų buvę ne pro šalį ir kitokios rūšies mėsa. Tur būt, šuo privertė jį apsigalvoti.

Išėjau į lauką ir pažiūrėjau į dideles pėdas, išpaustas prie pat namo sienos ant minkštų gėlių lysvių. Po to žvilgterėjau į langus su plonais mediniais virbais... ir netekau sąmonės.

ANTRAS SKYRIUS

Kai atsipeikėjau, pamačiau, kad guliu lovoje. Man visai nieko nebuvo atsitikę. Begulėdama, kaip visada, pradėjau mąstyti apie keistą savo gyvenimo būdą. Jis iš tikrųjų neįprastas žmogui, kuris buvo auklėjamas taip, kaip aš. Kilusi iš vieno didžiausių ir moderniausių pasaulio didmiesčių, aš užaugau, beveik nepažindama tikrosios gamtos. Buvau mačiusi lokius Šiaurės Karolinos Greit Smoukio kalnuose. Parke prie Vudstoko Ketskile mačiau keletą žvėrelių, bet rudoji lapė buvo didžiausias mano regėtas plėšrūnas. Nuo pat ankstyvos jaunystės aš drebėdavau, pamačius gyvates, vorus ar vabalus.

Dabar štai esu čia, Iturio girios viduryje, ant vieno Kongo upės intako kranto, beveik pačiame geografiniame Afrikos centre — be topografinio teodolito giliau į jį negalėjai prasibrauti. Be mano vyro, šimto kvadratinų mylių plote nebuvo nė dešimties baltaodžių.

Mes su Patu valdėme keistą įstaigą Patnemo stovykloje. Mūsų žinioje buvo ligoninė, kurią mes tvarkėme drauge su kolonijine valdžia. Ligoninė buvo pastatyta pagal kolonijinės vyriausybės čiabuvių sveikatos apsaugos programą. Stovyklai priklausė nedidelis viešbutis ir aplinkui išbarstyti nameliai, kuriuose galėjo

apsigyventi aštuoni—devyni žmonės. Už juos buvau at-
sakinga aš. Pridėkite dar nedidelį mūsų gyvenamąjį na-
mą, mažą zoologijos sodą su daugybe plėšrūnų ir jūs
turėsite Patnemo stovyklos vaizdą. Visas ūkis išsidės-
tęs ant upės kranto, miško gilumoje, o aplinkui — afri-
kiečių gentys. Tačiau labiausiai neįprasta mums buvo
tai, kad apie stovyklą giliai džiunglėse sutūpusiuose
mažuose kaimeliuose gyveno gana didelis skaičius pig-
mėjų — mažiausių pasaulyje žmonių.

Nuo pat pirmojo iki paskutiniojo ryto, sutikto ant
Epulo kranto, aš nė karto nepabudau nesistebėdama,
kad esu čia. O kartais galvodavau apie tai net ir naktį.

Dar mokykloje buvau skaičiusi apie pigmėjus. Ame-
rikiečių Gamtos istorijos muziejuje, kuris buvo visai
netoli mano namų, mačiau grupę manekėnų, vaizduo-
jančių mažaūgių žmonių šeimą. Tačiau aš nė iš tolo
nepagalvojau apie juos tą dieną,— tik ką pasibaigus
antram pasauliniam karui,— kai pirmą kartą pamačiau
Patriką Treisį Louvelą Patnemą, plaukiantį iš Martos
Vainjardo salos.

Jis buvo aukštaūgis milžinas, bet labai liesas, griež-
tų veido bruožų, su valiūkiška ugnele šviesiai mėlyno-
se akyse. Draugai supažindino mus, ir aš sužinojau, kad
jis — antropologas, grįžęs atostogų iš Kongo, kur išgy-
veno jau daugelį metų, tyrinėdamas vietinius gyvento-
jus, ypač pigmėjus, ir dirbdamas sanitariniu agentu ko-
lonijinei vyriausybei. Sanitarinis agentas — tai kažkas
panašaus į sveikatos apsaugos inspektorių, tik jis ne
gydytojas. Patas buvo baigęs aštuonių mėnesių kursų,
organizuotus Kongo valdžios atstovų, mokėjo atpažinti
labiausiai paplitusias džiunglių ligas, galėjo suteikti pir-
mąją pagalbą, o vėliau, reikalo verčiamas, gerokai pra-
moko praktinės chirurgijos. Atrasti stebuklingieji vais-
tai, kaip sulfamidiniai preparatai ir penicilinas, buvo

tiesiog dievo dovana Patui ir visiems Iturio girios gyventojams prie jo stovyklos ant Epulo upės kranto.

Visa tai sužinojau plaukiodama,irstydamasi valtimi ir vaikštinėdama su juo Masačuseco pakrante.

Nesunku buvo pamilti Patą. Jis buvo romantiškas, kupinas fantastiškų pasakojimų apie nepaprastas vietas. Aš — dailininkė, pilna svajonių, kokios tik gali tilpti moters sieloje. Bet labiausiai mane žavėjo mintis, kad mano teptuko objektu taps nesugadinti civilizacijos pigmėjai.

Martos Vainjardą vasarą bučiuoja šilti jūrų vėjai, jis maudosi saulėje, kuri viską aplinkui apšviečia linksma, tviskančia šviesa. Naktį virš Nantaketo salos pakyla mėnulis ir paverčia Vainjardą tokia vieta, kur jaunystė, švelnūs pokalbiai ir muzika išdarinėja senus savo triukus. Neatsispyrėme jiems ir mes. Patas ir aš pamilome vienas kitą.

Išgirdę apie mūsų vedybinius planus, dauguma mano draugų buvo nustebinti, bet kai sužinojo, kad aš ketinu gyventi Kongo džunglių glūdumoje, jie manė, jog visiškai išsikrausčiau iš proto. Tačiau kiti pavydėjo man tos progos ir mielai būtų apsikeitę su manimi vietomis.

Po kelių savaitių mes jau buvome kelionėje. Jei kažkas aprašė Lėtąjį laivą, plaukusį į Kiniją, tai tik todėl, kad tikriausiai nieko nebuvo girdėjęs apie krovininį, kuriuo mes keliavome į Afriką. Jis neskubėdamas skrodė bangas jūrų keliu per Azorų salas, Madeirą ir Keip Vardą. Tai buvo senas piratų ir tyrinėtojų maršrutas. Mylėti — savaime yra nuostabu, bet mylėti vasarą, kai aplink beribis vandenynas, kai dienos virsta savaitėmis ir niekas netemdo jų džiaugsmo — tikra laimė. Išlipti į kvepiantį, paslaptinę Vakarų Afrikos krantą po tokios kelionės, žinant, kad dar trauksi per visą žemyną

iki rytinių Belgų Kongo valdų ties Etiopija,— tiesiog ekstazė.

Mes pravažiavome daugiau kaip 1900 mylių perkrautu „ševroletu“ keliais, kurie retai kur buvo grįsti, paprastai blogi ir dažnai pavojingi. Kelionė užsitęsė metus. Kai mes pasiekėme Epulą, kur ruošėmės apsigyventi, vargšė mašina atrodė taip, tarytum būtų dalyvavusi visose Glideno kelionėse ir dar pralėkusi carinio Sibiro keliais.

Už Stenlivilio pusę krovinio pernešėme į seną, Patui priklausiusią mašiną, kuri visą tą laiką rūdijo gofruotos skardos garaže. Prie to, ką mes pasiėmėme iš namų, dar prisidėjo tūkstančiai daiktų, kurie susirinko ištisus metus bekeliaujant po Nigeriją, Prancūzų Ekvatorių ir Belgų Kongą. O Patas dar pirkė įvairius įrankius, medžiagas, drabužius ir prietaisus, kurių reikėjo stovykloje, ir grūdė juos į perpildytus automobilius.

Paskutinę kelionės naktį praleidome Vambos kaime. Visą laiką mane kankino maliarija, kurią susigriebiau dar kelionės pradžioje, bet čia man iškart palengvėjo, tarsi mostelėjus burtų lazdele. Patas spyrėsi, kad palauktume, kol aš būsiu visai sveika, nes norėjo parodyti naujuosius namus, kai aš jausiuosi puikiai.

Dar nespėjo vėjas išsklaidyti ryto miglos, kai mes pajudėjome iš Vambos. Kelias vingiavo per Iturio girią tarp didžiulių lygių medžių kamienų, ieškodamas lengviausio būdo prasiskverbti pro džiungles. Lianos sviro nuo apatinių medžių šakų, o šen bei ten prie pat kelio augo tankūs krūmai. Tačiau daugelyje vietų medžių vainikai nebuvo susipykę, ir besiskverbianti saulės šviesa darė mišką panašų į Bernhemo bukų giraitę Anglijoje tarp Bekensfildo ir Stouk Poudžeso. Kartais šone šmėstelėdavo proskyna, išsidėsčiusi tarp netaisyklingų miško koridorių, bet niekur nesimatė didesnės aikštelės.

lės, iš kurios galėtum apžvelgti vietovę. Nepatiks šis kraštas tam, kas gimė ir užaugo kalnuose ar kalvotose vietose. Gali visą gyvenimą pragyventi Ituryje ir nepamatyti beribių erdvių plotų, nebent tik ten, kur upė kerta tropikų girias, ar kur žmogus išpiovė ir išdegino didesnes miško aikšteles.

Kartais pravažiudavome pro nešvarius, tirštai gyvenamus čiabuvių kaimelius, kuriuose stovėdavo dvidešimt—trisdešimt lapais dengtų lūšnelių. Vietiniai gyventojai, kuriuos mes pamatydavome, ėjo keliu grupėmis, ant galvų nešini ryšuliais, kreivomis basomis kojomis keldami ryto vėjo išdžiovintas dulkes. Kartą matėme babunus¹, bėgančius per kelią toli priekyje. Tarp medžių skraidė įvairiausi paukščiai, nuo pelkėtų vietų iš po žemo medinio tilto tingiai pakildavo mėlynos gegutės. Apie dvidešimt mylių už Vambos kaimo visas kelias buvo išraustas ir matėsi didžiulės dramblių mėšlo krūvos: čia buvo apsistojusi dramblių kaimenė, keliaujanti per mišką, pasivartyti kelio dulkėse.

Pato automobilyje buvo prakiuręs radiatorius ar sugedęs ventiliatorius. Labai dažnai tekdavo sustoti ir prisipilti šviežio vandens. Kai kada pakeliui pasitaikydavo kūdra arba upelis, o jei ne — naudodavomės atsarginiu baku, kurį Patas pripildydavo artimiausioje vendeningoje vietoje.

Antroje dienos pusėje priartėjome prie Epulo, todėl, kai tik sustodavome, iš miško pasipildavo vietiniai gyventojai, šaukdami: „Patnema! grįžo! Patnema! grįžo!“ Visų susijaudinimas man kėlė tokį jausmą, sakytum aš turėčiau sėdėti ne už vairo, bet ant užpakalinės sėdynės — o tai būtų ne taip jau paprasta dengtame automobilyje,— kaip darydavo Lindbergas, generolas Mak-

¹ Babunas — pavianų giminės stambi beždžionė.

arturas ar kiti, namo grįžtą herojai. Visa tai man priminė nevykėlį Koriganą, ir aš nusijuokiau iš savo kvailų minčių. Tačiau kertu lažybų, kad Koriganas nebuvo laimingesnis už mane, vairuojančią apdaužytą „ševį“ purvinu miško keliu paskui išklerusią, pūskuojančią ir garuojančią Pato mašiną. Iš to, kaip Patas vairavo, mačiau, kad jis taip pat buvo pakiliai nusiteikęs. Jau ilgą laiką jis nebuvo čia, todėl sugrįžimas namo jį giliai sujaudino.

Patekėjo mėnulis, didelis ir šviesus. Kurį laiką kelias vingiavo tamsoje, bet už posūkio apšviestas mėnesienos jis virto mirgančiu vario kaspinu. Apie devintą valandą vakaro Patas nuo vieškelio pasuko į taką, kuris skrodė girią tarp milžiniškų medžių kamienų. Pasukusi paskui jį, perskaičiau užrašą, prismeigtą prie stulpo kampe: „PATNEMO STOVYKLA. MAISTAS IR NAKVYNĖ“. Čia jis atrodė taip ne vietoje, kaip eskimų iglu¹ Taims Skvere.

Pravažiavęs mylią, Patas nuspaudė stabdžius, ir aš vos neišsirėmiau į jo mašinos galą. Kai priėjau prie Pato, prieš mane atsivėrė nuostabus vaizdas, kokio dar nebuvau mačiusi nei Šiaurės Amerikoje, nei Afrikoje. Aikštelę supo raudonų gėlių, didesnių už Bermudų rožes, arkos. Praėjusi pro žydinčias girliandas, pamačiau, kad vietiniai gyventojai buvo pririšę žiedus prie palmių stiebų. Nejučiomis pagalvojau, kaip šie žmonės mylėjo Patą ir kaip labai jie norėjo pradžiuginti jo žmoną.

Toliau tęsėsi kirtimas, kurio viena pusė rėmėsi į statų Epulo upės krantą, o iš kitų trijų pusių dunksojo džiuگلės. Čia buvo tik keli medžiai, ir todėl niekas neužstojo mėnulio šviesos — stovykla maudėsi skaisčio-

¹ Iglu — iš ledo luitų pastatyta eskimų lūšnelė.

je mėnesienoje. Ji apšvietė ilgą, lapais dengtą pastatą, kuris, žinojau, buvo ligoninė; toliau buvo išsimėtę netvarkingos architektūros viešbučio korpusai, o už jų, arčiau upės, stovėjo mažas namelis plūkto molio sienomis ir blizgančių žalių lapų stogu.

Už ligoninės matėsi užtvara, pastatyta iš jaunų palmių kamienų. Ji buvo padalinta į skyrius, kuriuose buvo laikomi gyvuliai, sugauti stovyklą supančiose džiunglėse.

Ligoninė buvo ilga ir palyginti siaura. Savo forma ji priminė vieną didelės miesto ligoninės palatą. Nedidelis prieangis viename gale rodė, kad ten buvo įėjimas. Šis degto molio pastatas, dengtas lapais, buvo įrengtas labai sumaniai.

Viešbutis architektūriniu požiūriu nebuvo toks išbaigtas. Tai buvo netvarkingai pastatytas vienaaukštis namas su priestatais, kurieėjo į šonus nuo pagrindinio korpuso. Upės pusėje buvo įrengta plati veranda. Valgomasis ir svetainė užėmė pagrindinį sparną, o miegamieji mažesnius. Tačiau niekas jame nepriminė viešbučio. Pastatas greičiau buvo panašus į tropinių kraštų cukraus plantacijų ar bananų laukų prižiūrėtojų būstinę — didelis, erdvus ir vėsus.

Trečiasis iš pagrindinių namų buvo mažas, pastatytas taip, kaip ir aniedu, apsuptas žydinčiais krūmais ir gėlių lysvėmis. Su rudomis sienomis ir lakuotu lapų stogu milžiniškų medžių fone jis priminė mažą brangakmenį.

Mano, dailininkės, akiai viskas puikiai derinosi ir atrodė idiliška. Ne, dar geriau, čia buvo mano namai.

Aplinkui sukinėjosi čiabuvių būriai; jie šūkavo, rėkė ir šoko, tempte nutempė mus į mažojo namo gyvenamąjį kambarį, kur liepsnojo židiny, kokio aš dar nebuvau mačiusi savo gyvenime. Didžiuliame akmeninia-

me stale buvo iškaltas įdubimas, ant kurio kaip rato stipinai gulėjo trys dideli raudonmedžio rąstai. Toje vietoje, kur jie kirtosi, linksmi traškėjo ugnis. Kad židiny s negestų, berniukai turėjo tik pastumti rąstus į centrą. Tokiu būdu sutaupoma daug darbo, nes nereikia nei piauti malkų, nei skaldyti. Kamino nebuvo. Dūmai kilo nuo liepsnojančių rąstų ir ėjo pro angą stogo centre arba sklaidėsi pro stogo lapų tarpus.

Sienoje į upės pusę buvo didžiulis langas be stiklo. Pro jį kaip milžinišką freską mačiau kunkuliuojančią upę, kuri brovėsi per uolas ir iškyšulius. Už slenksčių, kitame krante, paslaptinai dunksojo džiunglės.

Atsigręžiau, norėdama apžiūrėti namą, bet tai padaryti buvo neįmanoma. Penkiasdešimt ar daugiau afrikiečių, kurie laikė save sutiktuvių komiteto atstovais, įsitaisė kėdėse arba tiesiog ant grindų ir, kalbėdami visi iškart, bandė papasakoti Patui, kas naujo įvyko pas juos, kol jis viešėjo Amerikoje. Jie man priminė mokinukų klasę, kuri susirinko po vasaros atostogų ir nekantrauja papasakoti, ką veikė nuo birželio pradžios. Kambaryje buvo pragariškas triukšmas, kuriame kingvaną pertraukdavo šūkalojimai kibiros dialektu.

— Keisčiausia,— tariau Patui,— kad man nekaršta. Juk rugpiūtis, o mes beveik prie pusiaujo. Be to, dega židiny.

— Čia dar tik vienas iš siurprizų,— nusijuokė jis.— Bus ir daugiau.

Dar niekada jo žodžiai nebuvo tokie teisingi.

Pagaliau mes turėjome išprašyti afrikiečius. Mano akys merkėsi. Tačiau, kritusi į lovą, iš susijaudinimo ilgai negalėjau užmigti. Pro atvirus langus girdėjosi per slenksčius ūžiantis vanduo. Šakose virš galvos šaižiai rėkė paukščiai, nakties tylą retkarčiais sutrikdavo kokio nors žvėries staugimas.

Kitą rytą mes su Patu pusryčiavome prie lango, žvelgiančio į Epulą. Vaizdas buvo dar gražesnis, negu naktį. Giria už upės nebuvo tokia neįžengiama, kaip aš maniau. Priešingai, ji buvo gana reta. Milžiniškų medžių šakos stiebėsi aukštin į dangų, sudarydamos virš žemės didžiulį žalią kupolą. Nuo jų žemyn sviro gausybė lianų, bet aš mačiau ir tankesnių pomiškių Šiaurės Karolinos kalnuose ir Vermonte. Keliose vietose, kur gaubtas žaliasis skėtis buvo suplyšęs ir praleido saulės šviesą, miškas man priminė senovinės katedros interjerą — didingą, įvairiaspalvį ir keliantį pagarbą. Kai nelijo, dangus virš girios būdavo toks mėlynas, kad net kvapą užimdavo.

Patas nutraukė mano svajonių giją.

— Aš manau, kad šiandien mums reikėtų aplankyti pigmėjų kaimelį,— pasakė jis.— Jau visai šviesu.

Ageronga atsiuntė aštuonis vaikus su dviem kėdėmis-neštuvais, vadinamais tipojais. Ant dviejų netikro bambuko lazdų buvo pakabinta pinta odinė sėdynė. Tipojai — kiniečių palankino variantas, naudojamas džiunglėse. Patas atsisėdo, ir ketvertas vaikų taip lengvai pakėlė jį nuo žemės, tarsi jis būtų svėręs šešis ar septynis svarus. Aš pasekiau jo pavyzdžiu ir pasijutau patogiai besėdinti ore; mano kojos laisvai kabojo, o judėjau per mišką greičiau, negu būčiau galėjusi pati pati.

— Žiūrėk, kad nepasidarytų bloga,— šūktelėjo Patas iš priekio.— Kai kas nepakelia supimo.

— Nuostabu! — atsakiau aš.— Kodėl tokio transporto neturime Amerikoje?

— Todėl, kad niekas negalėtų išsimokėti, kvailute.

— Gal būt, bet būtų mažiau avarių ir nuleistų padangų.

Nešikai lengvai nėrė pirmyn. Kurį laiką takas ėjo paupiu, paskui pasuko į mišką ir vingiavo tarp didžiulių medžių, lygus ir aiškus, nuzulintas nesuskaitomos daugybės basų kojų.

Patas pakėlė ranką, ir vyrai sustojo.

Girioje aidėjo plaktukų tauškėjimas.

— Tai pigmėjai daro medžiagą iš tošies,— paaiškino Patas.— Jie nulupa žievę nuo marumbos medžio, išmirko ją ir tada, pasidėję ant rąsto, plaka su mažais dramblio kaulo plaktukais. Tokiu būdu pašalinamas vanduo, o pluoštas suminkštėja. Šitaip apdirbta tošis naudojama kaip medžiaga drabužiams. Tai vienas seniausių procesų, žinomų žmonijai.

Kiek toliau takelis pasibaigė. Priešais atsivėrė miško aikštelė, užlieta skaisčios saulės šviesos. Aš prisimerkiau nuo akinančių spindulių. Neįsivaizdavau, kad aukštos medžių šakos taip sulaiko saulės spindesį girioje. Jaučiausi taip, tarytum iš tamsaus kambario būčiau įžengusi į stipriai apšviestą salę.

Kai akys apsirato, pamačiau septyniolika lūšnelių, pasagos forma sustatytų pievutėje. Lūšnelės iš sulenktų jaunų medelių kamienų, dengtos žaliais, blizgančiais lapais, buvo ne aukštesnės už mane ir turėjo tik vieną mažą angą. Priešais jas matėsi pigmėjai. Vieni kažką virė prie ugniaviečių, kiti ant lygių rąstų plakė medžiagą iš tošies, o likusieji tiesiog slampinėjo aplinkui.

Vos tik jie pastebėjo mus, visi iškart suklego; iš visų pusių link mūsų ėmė bėgti vyrai. Lūšnelės šiuo momentu man priminė Barnemo ir Beilio cirko automobilį, iš kurio vienas po kito be pabaigos eina klounai, ir žiūrovai pradeda stebėtis, kaip tokia daugybė galėjo sutilpti jo viduje. Pigmėjai biro iš mažų namelių kaip skruzdės iš skruzdėlyno.

Pastebėjau, kad moterys laikėsi atokiau — pasitraukė prie savo namų ir ugniakurų. Vaikai pasiliko su jomis. Šio vaizdo būtų neatlaikiusi drabužių pirklio širdis. Visi buvo nuogi, tik per klubus apsijuosę siaurą medžiagos juostą ar prisirišę prijuostėlę, ne didesnę už moterišką nosinę, kuri buvo padaryta iš plaktos medžio tošies. Dauguma mažylių nedėvėjo nė tokio apdaro.

Keli vaikinai, matomai, kaimo puošėivos, už strėnų raiščio buvo užsikišę žalių lapų, kurie styrojo užpakalyje kaip gaidžio uodega.

Jaunesniųjų moterų ir vyresnių mergaičių krūtys buvo palaidos ir stačios. Jos man priminė Gogeno Taiti mergeles, tik šios gražuolės buvo miniatiūrinė Pietų jūros pozuotojų kopija. Senių krūtys karojo kaip senos odos maišeliai.

Patas kalbėjosi su pigmėjais, o aš vaikštinėjau po užburtą mažąjį kaimelį. Kelios moterys turėjo pakan-kamai drąsos ir pasiliko lauke, kai aš priėjau. Jos nesuprato angliškai, o aš nemokėjau jų šnekos, bet mes susikalbėjome ženklų kalba. Aš apžiūrėjau jų mažus vaikus ir padalinau druską, kurią tam tikslui atvežė Patas. Jaučiau, kad mes taptume draugėmis, jei tik aš galėčiau peržengti kalbos barjerą.

Mes grįžome į Patnemo stovyklą, kur reikėjo viską sutvarkyti, ir aš savaitę ar ilgiau neturėjau progos aplankyti pigmėjų.

Man norėjosi piešti mažuosius žmones jų gyvenamoje aplinkoje. Jau nuo tada, kai Martos Vainjarde Patas pirmą kartą papasakojo apie pigmėjus, aš nekant-ravau greičiau atvaizduoti juos drobėje ar popieriuje. Kol dar nepažinojau Pato, tapyba buvo visas mano gyvenimas.

Pigmėjai atvėrė man naują, plačią sritį. Žinojau, kad beveik nė viena baltoji moteris neturėjo laimės artimiau pabendrauti su jais, o juo labiau — nutapyti.

Aš buvau nuvažiavusi toli į Šiaurės Karolinos Smoukio kalnus, tikėdamasi rasti dorus, nesugadintus žmones savo teptukui, bet dažnai nusivildavau. Čia, džunglėse, galvojau, kaip niekur kitur žemėje rasiu tikrus, civilizacijos nepaliestus žmones.

Toks sumanymas dailininką tiesiog įelektrina. Išivaizduoju, kad inžinieriai jaučia tą patį, kai mato didžiulį tarpekį, per kurį reikia nutiesti tiltą.

Niujorke ilgas valandas dirbau su pozuotojais ir kiekvieną minutę jaučiau, kaip visa tai dirbtina. Galiybė dailininkui tapyti pigmėjus — vyrus, moteris ir vaikus — iš natūros, tai tas pats, kas užtikti aukso kasylas.

Patas man pasiūlė nusinešti daug dovanų, kad su-tiktuvės būtų nuoširdžios. Todėl mes su Ageronga pa-važiavome dar porą kilometrų pagrindiniu keliu link Irumo. Miško aikštelėje prie upelio kažkoks indas tu-rėjo mažą parduotuvę. Mes nusipirkome didžiulį butelį palmių aliejaus, kelis pakelius Kongo cigarečių ir tru-putį ryžių.

Sekantį rytą, sėdėdama tipojuose ir lydima pustuzi-nio berniukų, kurie nešė kėdę, sudedamą lovelę, mais-to kelioms savaitėms ir mano dažus bei drobes, aš lei-dausi į pigmėjų kaimelį.

Kai prisiartinome, išgirdau tą patį taukšėjimą, kaip ir pirmąjį kartą. Po to aš lankiausi pigmėjų kaimuose dar tūkstančius kartų ir visada girdėdavau tą patį gar-są. Tai mažųjų žmonių gyvybės ženklas, kuris niekada nenutyla.

Dauguma vyrų šį rytą buvo išvykę medžioti, bet ke-li pasiliko namie ir plakė žievę ar taisė tinklus. Mote-

rys puoduose virė manioką arba pelenuose kepė bananus, gerai įvyniojusios juos į lapus.

Mažas žmogelis su smaila barzda, dideliu pilvu ir plačia šypsena budėjo kaime. Jis sėdėjo prie nedidelės ugniavietės kėdėje, padarytoje iš pagalių ir lianų. Vienas fantastiškos pypkės galas buvo jo burnoje, o kitas galas — mažas molinis puodelis — buvo užmautas ant penkių pėdų ilgio vamzdelio iš banano kamieno. Žmogelis vadinosi Herafus. Pasisveikinęs jis vėl atsisėdo, tarsi nenorėdamas atvirai rodyti draugiškumą. Kokią valandą, kol Pato berniukai darė man lapinę, aš per vertėją kalbėjau su pigmėjų vyresniuoju. Jis kalbėjo mandagiai, bet nelabai draugiškai.

Neilgai trukus aš supratau kodėl.

Tikriausiai Herafus liko namie, kadangi vyrai galvojo, jog aš ateinu šnipinėti, ar jie nepasilieka sau mėsos, kurią tiekė viešbučiui.

— Herafau,— tiesiai tariau jam iš nevilties.— Aš atėjau aplankyti jūsų ir praleisiu čia kelias dienas. Noriu kai ką nupiešti. Jeigu bus mėsos, norėčiau nupirkti truputį viešbučiui, bet jei namo grįš su tuščiais tinklais ar laimikis bus menkas, aš visai neprašysiu.

Tai paveikė. Herafaus veide vėl nuvirto šypsena. Atmosfera stovykloje pasikeitė tarsi po audros. Po akimirkos tuzinas mažųjų žmonių jau zujo aplink mano namą, padėdami berniukams statyti, nešė malkas ir vandenį ir visą laiką dainavo. Jaučiausi kaip Snieguolė tarp nykštukų.

Aš būčiau pasitenkinusi bet kokia priedanga nuo darganos, bet Apamomba su Aliliu užsispyrę tvirtino, kad man reikia didelio namo. Pagaliau susitarėme statyti vidutinio didumo namelį, bet, kai buvo užbaigtas, jis labiau priminė Džeko Milžino buveinę, negu Snieguolės namelį.

Pato vaikinai galvojo, kad aš, būdama baltaodė, visai stengsiuosi „parodyti savo vertę“, nes kitaip nepadarysiu įspūdžio pigmėjams. Kad ir ką besakiau, niekaip negalėjau pakeisti jų nuomonės. Nugirdau vieną jų kažką kalbant apie tualetą.

— Nesivarginkite, — užprotestavau. — Aš galiu nueiti į mišką.

Jie pasibaisėjo. Pamačiau, kad prašoviau taip pasakiusi.

— O, ne, Madami,— šaukė jie.— Nedarykite šito.

Po kelių minučių jie nuvedė mane toliau į mišką ir parodė tvarkingą vienvietį namuką, gražiai apdengtą žaliais lapais.

Statybai pasibaigus, aš apmečiau kelis eskizus. Herafus buvo geras tipažas portretui, bet, kadangi moterys buvo baikštesnės, aš pradėjau nuo jų, bijodama, kad kiekvienu momentu jos gali pasukti į mišką.

Herafus surūgęs kiurksojo prie savo laužo. Pagaliau neiškentęs priėjo prie manęs, kur aš piešiau motiną su kūdikiu.

— Galėjau eiti medžioti kaip ir visi,— tarė jis.— Tur būt, eisiu į Mambasą kelioms dienoms.

Aš išvyniojau didžiausią gabalą drobės, kurią turėjau su savimi, ir parodžiau jį mažajam žmoguiui.

— Neik,— pasakiau jam per vertėją,— aš laikau šį didįjį gabalą tau.

Herafus vos nepradėjo šokti iš džiaugsmo. Jis išdžiai vaikštinėjo aplinkui kaip pasakų karalaitis; pūtėsi ir dabinosi kaip gaidys dideliame vištų būryje.

Vakarop sugrįžo medžiotojai. Jie šaukė ir juokėsi, patenkinti dienos laimėiu. Septyni mažieji žmonės ant pečių nešė bolokio antilopę — labiausiai paplitusį žvėrelį Iturio girioje. Kelios moterys turėjo laukinių paukščių, panašių į viščiukus.

Dalį laimikio nusiuntė į viešbutį, kitą dalį iškart supiaustė ir paruošė kepimui. Kadangi pigmėjai neturi šaldytuvų, jie suvalgo mėsą iškart, kai tik sugauna kokią žvėrį. Vėliau gali vaikščioti alkani, bet ne dėl to, kad mėsa sugedo. Kokią valandą visi triūsė prie ugnia-viečių, valgydami keptą antilopę su keptais bananais arba manioka, kurią pateikė ant lapų.

Pavalgiusi aš išdalinau dovanas, kaip namie per kalėdas. Kiekviena šeima gavo truputį palmių aliejaus ir druskos, o jaunuoliai po kelias cigaretes. Kai baigėme rūkyti, jau buvo naktis, bet švietė toks skaistus mėnulis, kad kaimas ir jo gyventojai matėsi kaip dieną.

Laužų atšvaituose šmėkšojo pigmėjų šešėliai, kurie krito ant lapinių lūšnelių ir miško užuolaidos, ir todėl patys pigmėjai atrodė dar mažesni, negu paprastai. Aš įlindau į lovą, apsikamšiau moskitų tinklą ir gulėjau, klausydama storų vyrų bosų. Kažkur toliau vienas jų grojo muzikos instrumentu, padarytu iš tuščiavidurio medžio gabalo ir seno skėčio virbo. Aš užmigau, klausydamasi šio mažo instrumento muzikos ir galvodama, kaip labai jis priminė tolimą varpelį.

Savaitę praleidau neišeidama iš kaimo, tapydama, darydama eskizus ar tiesiog dykinėdama. Šis kaimas man buvo kaip mažas rojaus kampelis. Pigmėjai medžiojo, dirbo ar šoko — kaip jiems šaudavo į galvą,— ir aš visą laiką jaučiausi tarytum gyvenčiau elfų pasakų šalyje.

Vienas mažas vyriškis, vadinamas Faiziu, buvo mano numylėtinis. Jis buvo labai panašus į Herafų, tik ne toks pilvotas ir daug veiklesnis, negu mažasis filosofas. Kai ateidavo laikas medžioti, jis visada būdavo vadovu, ir niekas neprieštaraudavo. Kažkurią dieną į savaitės pabaigą jis pakvietė mane eiti su juo. Abejoju, ar nors keturios—penkios baltos moterys yra medžiojusios

kada nors su pigmėjais. Buvau taip susijaudinusi, kad beveik nemiegojau.

Sekantį rytą medžiotojai susivyniojo lianos virvių tinklus, kurie buvo maždaug teniso tinklelio dydžio, užsimetė juos už pečių ir išėjo į mišką, ginkluoti lankais, strėlėmis ir ietimis. Kai kurios moterys nusekė iš paskos; vienos nešinos vaikais už nugarų, kitos vienos. Ašėjau su Tomasa, Seilo, vieno iš kaimo vyresniųjų, žmona.

Tomasa man buvo iki pažasties, bet žengė lengvai kaip gazelė. Mes praėjome mišku keturias ar penkias mylias, aplenkdami žemai kabančias lianas, orientuodamiesi pagal saulę, kuri švietė mums pro dešinią petį. Daugiausiaėjome per tankumyną. Kelis kartus medžiai išsisklaidė, ir prieš mus pasirodė mažos, atviros, keletosimtų pėdų pločio aikštelės, kur augo žolė, aukštesnė už kukurūzus Ajovos valstijoje. Žinodami, kad leopardai mėgsta miegoti žolėje, mes apskukome visas tas vietas.

Po kurio laiko, užkopę nedideliu šlaitu, priėjome siaurą slėnį, gulintį tarp dviejų kalnų keterų. Tomasa gestais parodė, kad vyrai laukia tolimame mažo įdubimo gale, o tinklai surišti vienas su kitu ir viskas paruošta medžioklei.

Girioje už slėnio išgirdau paukščio riksmą, ir tuoj pat šaukdamos ir rėkdamos pabiro moterys. Po to jos pasuko link tinklų, pakeliui daužydamos krūmus. Mačiau kelis žvėrelius, kurie, triukšmo išgąsdinti, lėkė pirmavarovių.

Kai tik pasirodydavo laimikis, pastebėjau, keisdavosi moterų balso tonas. Tomasa paaiškino kaip sugebėdama, kad moterų balsai pasako, koks žvėris artinasi prie tinklo.

Pasinaudodama ženklų kalba ir šnypšdama kaip katė, aš paklausiau Tomasą, kas atsitiktų, jei jos išgąsdintų leopardą.

Tomasa mostelėjo ore maža rankute, kaip berniukas, mesdamas žaislinį sklandytuvą. Aš supratau. Nežiūrint viso triukšmo, leopardas taip greitai lėktų, kad niekas nespėtų pamatyti.

Mes nusekėme medžiojamus žvėrelius iki tinklų, beveik sudarydamos ratą, kurio viena pusė buvo tinklai, o kita — varovės. Kol abi dalys susijungė, keletas žvėrelių tikriausiai pabėgo, bet pilkoji bolokio antilopė pateko į tinklus, o taip pat ir kažkoks kurapkos dydžio paukštelis. Tinklas, į kurį įnėrė mažoji antilopė, buvo pigmėjo Vatumos. Jam priklausė garbė užmušti žvėrėlį ir pasiimti daugiausia mėsos.

Jis įsmeigė ietį į gyvulio kaklą, perskrodė miego arteriją ir stebėjo jo mirtį, išdidus, kad sugebėjo paskersti, nesugadindamas nė gramo mėsos.

Toliau aš pasilikau su vyrais. Jie susirinko savo tinklus, užsimetė už pečių ir iškeliavo į kitą medžioklės vietą už kokių trijų mylių, kur tropikų audra buvo išvarčiusi medžius; kelias į jąėjo pačiu kalvos kraštu, maždaug 30—40 pėdų aukščiau už bendrą džunglių lygį. Ten augo tankus pomiškis ir spygliuoti krūmai — natūralus žvėrių prieglobstis, todėl mažieji medžiotojai nujautė, kad besigelbstintys elniai ir paukščiai prisimins tą brūzgyną ir pasuks tenai. Jie surišo tinklus pačiame tolimiausio tankumyno viduryje. Kiekvienas pigmėjas stovėjo už savo tinklo, pasiruošęs smogti, jei tik kas pasimaišytų jame.

Moterys tuo tarpu tyliai vorele patraukė miško gilumon. Vos tik jos dingo iš akiračio, jų nebesigirdėjo nė garso. Niekas netrikdė džunglių ramybės, nors apie

dvidešimt ar daugiau pigmėjų varovių kelias mylias ėjo giria, ieškodamos patogios vietos pradėti savo darbą.

Septyni ar aštuoni vaikai keliavo pririšti už motinų pečių, bet nė karto nepasigirdo jų verksmo — tai būtų išgąsdinę žvėris ir paukščius.

Faizis paliko mane, nuėjo apžiūrėti tinklo, paskui grįžo atgal. Aš vėl išgirdau paukštį, šį kartą prie pat savo peties. Tuo metu pamačiau, kaip išsitempė Faizio kaklas, ir supratau, kad tai buvo ne paukštis, o Faizis signalizavo varovėms.

Per mongongo ir kusukų medžius, už kokių dviejų — trijų mylių, išgirdau staigų moterų balsų alasą — jos pradėjo savo darbą.

Beliko tik laukti ir spėlioti, ką šis triukšmas įvarys į tinklus: romią antilopę, įsiutusį leopardą ar buivolą. Priešais tą vietą, kur sargyboje stovėjome mes su Fai-ziu, buvo gana atvira aikštelė, nes į saulę besistiebian-ty medžiai buvo visai be apatinių šakų; žemė po jais buvo apklota rudų lapų kilimu. Vietovė daugiau primi- nė gerai prižiūrimą parką ar piknikų giraitę. Ji mums buvo gana geras regėjimo laukas, nes bėgantis žvėris negalėjo užpulti mūsų nepastebėtas.

Tuo metu saulė jau buvo aukštai danguje, ir jos karšti spinduliai skverbėsi pro medžių lapų nėrinį. Fai-zis prakaitavo — gal daugiau iš susijaudinimo, negu nuo karščio. Ir mano drabužiai vis labiau drėko. Tolu- moje varovės kėlė neapsakomą bildesį, kuris kas minu- tę artėjo.

Faizis pirmasis pamatė antilopę. Po sekundės ir aš tarp medžių kamienų pamačiau nedidelį pilką gyvulėlį, šuoliuojantį link mūsų — ištiesta nosimi, trumpais ra- geliais, beveik prigludusiais prie kaklo, mažutėmis ka- nopomis vos liečiantį žemę. Šviesioji antilopės akių da- lis aiškiai matėsi, kadangi baimė plačiai atvėrė vokus,

kad ji geriau regėtų. Antilopė nėrė tarp medžių lengvai kaip saugas rungtynių metu, tiesiai į pinkles, kur jos laukė pigmėjai. Jeigu ji ir būtų pamačiusi tinklą, jau nebūtų spėjusi pasukti, ir todėl įnėrė tiesiai į lianos vijoklių brūzgyną. Dar nespėjo ji pamėginti išsivaduoti, kai trys pigmėjai puolė prie jos. Keli žaibiški iečių smūgiai, ir viskas buvo baigta.

Ten, kur apsilankė mirtis, virpėjo pomiškio krūmų šakos. Pigmėjai šaukė, susibūrę draugėn, kaip šunys, pajutę katę ant kiemo tvoros. Aš negalėjau žiūrėti. Faizis palietė mano ranką, pamojo sekti paskui jį ir nuvedė į tankmę, kur buvo prišti pagrindiniai tinklai.

Aplink bėgiojo pigmėjai iškėlę ietis, apžiūrinėdami tinklą, kuris, išskyrus viršutinę dalį, buvo suplėšytas į gabalus.

Jie norėjo, kad aš suprasčiau, kas atsitiko, ir mosikavo rankomis, rodydami kažką pažemiui. Spėjau, kad čia būta leopardo, nes žinojau, kokia jo plieninių raumenų jėga. Tada išgirdau mažuosius vyrus šaukiant „oink, oink“ ir garsiai nusijuokiau. Tai buvo šernas. Įsinarpliojęs į tinklo virves, jis tol daužėsi savo aštriomis iltimis, kol išsilaisvino, niekam nespėjus mesti ieties.

Dar tris kartus pigmėjai statė tinklą. Kartą jis liko tuščias. Po to į jį vėl pateko pilkoji antilopė, o trečiąjį kartą virvės tvirtai laikė besiblaškančią nedidelę buivolą patekę.

Pastarasis laimikis buvo prizinis. Jauna buivolė buvo atsiganiusi šviežioje žolėje, kuri išdygo po paskutiniojo lietaus, ir svėrė daugiau nei tris šimtus svarų. Seilas, į kurio tinklą ji pakliuvo, pakėlė jos užpakalinę koją ir apžiūrėjo jos tešmenį bei spenius. Paskui jis kažką paaikšino kibiros dialektu, ir aš spėjau, kad jis

pasakė, jog buivolė dar nesiveršiausiai ir jos mėsa bus minkšta ir sultinga kaip Čikagos jautiena.

Mes grįžome į kaimą, išsirikiavę vorele; Faizis priekyje, už jo Seilas, o tada aš. Likusieji vyrai ėjo paskui mane, o gale nusitęsė moterų virtinė. Kiekviena ką nors nešėsi: paukštį, antilopę, buivolės dalį ar suvyniotus tinklus. Jei kitos ir stebėjosi, kodėl aš nieko nenešu, tai nieko apie tai nesakė.

Kai mes pasiekėme kaimą, jau degė laužai. Pamatę laimikį, visi pradėjo šaukti ir šokinėti, o Seilas turėjo pavaizduoti, kaip jis nudūrė buivolę, kai ši įsiraizgė į jo tinklą.

Čia viskas vyko vaizdingiau, negu Grinič vilidžo mažajame teatre. Aš stebėjau Seilą, nė žodžio nesuprasdama kibiros kalbos, bet vis tiek aiškiai įsivaizdavau gyvulį, daužantį kanopomis žemę, masyvų, ištįsą jo sprandą, neriantį tiesiog į storų vijoklių barjerą. Buivolė tikriausiai suklupo ant kelių, kaip rodė Seilo pantomima, ir ji mirė, net nepamačiusi ginklo, kuris ją nužudė.

Ketvirtis užpakalinės buivolės dalies buvo nugabenta į viešbučio virtuvę. Likusioji mėsos dalis buvo išdėliota ant žemės, greitai supiaustyta ir po lygiai padalinta visiems pigmėjams, nežiūrint, ar jie medžiojo, ar buvo likę namuose.

Aš nuėjau prie mažo upelio, tekančio anapus lūšnelių pasagos į Epulą, apsišlaksčiau veidą, nusiploviau rankas, o kai grįžau, mažieji žmonės jau kepė mėsą. Kiekviena šeima virė prie savo ugniavietės. Saulė nusiėjo, palikdama sutemas, rausvas nuo laužo atšvaito; oras pasidarė drėgnas ir vėsus. Ant pagalių, įvartytų į žemę, kaip ant iešmų kepė mėsa, ir po kelių minučių į laužą varvančių sulčių kvapas pripildė aikštelę. Kiekviena pigmėję prižiūrėjo savo kepsnį, sukinėjo lazdas,

kad mėsa keptų lygiai. Net vaikai prisidėjo prie šio darbo, barstydami mėsą pelenais¹, bet, atrodo, tai jiems nebuvo nemalonu.

Faizis atpiovė dalį buivolės šlaunies, supiaustė ją ir užmovė gabalėliais ant žalių lazdelių kepti. Paskui grįžo prie griaučių, suieškojo ten kepenis ir pridėjo po mažą jų gabaliuką prie piausnių ant iešmų. Kai mėsa buvo gatava, karšta ir sultinga, jis atnešė ją man ant šviežiais mongongo lapais apdengtos medinės lentelės. Nebuvo nei duonos, nei padažo, nei garnyrų, išskyrus kelis keptus bananus, bet žemė buvo tokia sausa ir šilta nuo laužų, oras toks persunktas kepančios buivolės sulčių ir medienos dūmų, kad aš valgiau su didžiausiu pasitenkinimu.

Po vakarienės nereikėjo plauti indų, o tai kiekvienam teikė dvigubą malonumą. Moterys sėdėjo savo lūšnelių tarpduryje arba nuošaliau kieme, o vyrai susibūrė apie didįjį laužą stovyklos centre paplepėti ir pasigirti medžiokle.

Herafus nebuvo medžioti ir atrodė suirzęs. Tik kartą, kai Faizis su Seilu prisiminė, kaip viena antilopių išbėgo iš miško ir įkliuvo į tinklą, mažasis filosofas juos pertraukė ir ėmė pasakoti apie žygdarbį, kuris buvo atliktas medžioklėje prieš keletą savaičių. Su vertėjo Apamombos pagalba aš supratau, jog niekas neprieštaravo, kad buvo įterpta sena istorija. Visi mandagiai iš klausė Herafų, kiekvienas žavėdamasis savo drąsa, patenkintas, kad seni faktai rišasi su naujais.

Laužo šviesa linksmi šokinėjo ant nubronzintos, pusiau šokoladinės, rusvos mažųjų žmonių odos. Ją gaudė ir atspindėjo sėdinčių už vyrų rato moterų akys. Keista, bet aš nesijaučiau ne vietoje. Pigmėjai priėmė mane

¹ Pelenus pigmėjai vartoja vietoje druskos.

kaip draugę ir laikė sau lygia. Mūsų odos spalva neturėjo jokios reikšmės.

Sėdėjau, atsirėmusi į dėžę, kurią atnešėme iš viešbučio su konservais, ir galvojau, kaip vieneri metai pakeitė mano gyvenimą. Prieš metus buvo meno parodos, klaidžiojimas po paveikslų galerijas, žodžiu, paprastas Niujorko moters gyvenimas. Dabar aš sėdėjau tolimoje Kongo miškų aikštelėje, apsupta pusnuogių pigmėjų, ir sieloje jaučiau didžiulį pasitenkinimą. Žvelgiau į vyrus, stiprius, laimingus, nesugadintus civilizacijos įmantrybių. Paskui pažiūrėjau į pigmėjes, tokias moteriškas savo nuogybėje, taip patenkintas savo dalia. Čia, Iturio girioje, nebuvo vietos padidintam kraujo spaudimui, blogiui ar nerimui. Čia buvo laužas, mėsa, lapinė priedanga, meilė ir juokas, ir to užteko. Jie nenorėjo nieko daugiau.

Pailsėję po vakarienės, pigmėjai pradėjo šokti. Iš pradžių šokyje dalyvavo tik vyrai. Jis buvo keistas, tas jų šokis. Faizis vedė šokėjus, sustojusius vorele, kurie trepsėdami sukosi ir sukosi aplink centrinį laužą. Trys vyrai akompanavo tamtamais, o vienas pūtė mažą nendrinę dūdelę.

Šie žmonės tą dieną buvo nuėję bent tuziną mylių, tapę tinklus, pergyvenę persekiojimo ir žudynių įkarštį, bet šoko taip žvaliai, tarsi ką tik būtų pakilę iš lovų.

Po kiek laiko tempas pasikeitė, ir šokis ėmė pasakoti dienos nuotykius. Faizis atsiskyrė nuo kitų ir kažką atliko solo. Tada visi šokėjai, rėkdami ir mosikuodami rankomis, puolė jį ietimis tariamame mūšyje. Atrodė, kad vargšas Faizis, atliekantis bolokio antilopės ar buivolės vaidmenį, vargiai išneš savo kailį sveiką, bet nieko panašaus neatsitiko.

Stebėjau moteris, kurių susijaudinimas vis didėjo, bet tai buvo vyrų šokis, ir jos liko stovėti prie savo

lūšnelių, nors lankstūs jų kūnai svyravo į taktą pašėlusiam būgnų dundenimui, ir kilojosi smailios mažos krūtys.

Medžiotojai vis dar tebešoko, kai aš nuėjau į savo lūšnelę.

Pradėjo lynoti, ir lietaus lašai barbendami krito ant mongongo lapų. Kai jie šnypšdami ėmė gesinti laužus, mažieji žmonės liovėsi šokę ir išbėgiojo ieškoti priedangos. Staiga kaimas nurimo, girdėjosi tik lietaus lašų šiurenimas ant stogo.

TREČIAS SKYRIUS

Dar savaitę paviešėjusi pas pigmėjus, aš parsikrausčiau namo, į stovyklą. Čia atvykdavo svečiai, kuriais turėjau rūpintis, reikėjo išpakuoti daiktus, be to, pagalvoti ir apie Patą. Aš apgailestaudama atsisveikinau su pigmėjais. Patnemo stovykloje gyvenimas buvo malonus, o mažųjų žmonių kaimelyje — idiliškas.

Namuose aš turėjau rūpesčių, o ten, girioje — jokių.

Apsipratusi įsijungiau į gyvenimo rutiną ir ėmiausi vadovauti mažajam viešbučiui. Patas buvo apmokęs afrikiečių, normalaus ūgio čiabuvių, būrį, kuris pasirodė esąs ištikimas ne tik Patui, bet ir man.

Pirmuosius keturis mėnesius prie Epulo turėjome nedaug svečių, dažniausiai prekybininkus arba verslininkus, pervežiojančius prekes. Buvo ir keli mokslininkai, bet jie didesnę laiko dalį praleisdavo miške. Man to tik ir tereikėjo, nes aš turėjau progos aklimatizuotis, priprasti prie krašto, kur nebuvo nei metų laikų pasikeitimo, nei temperatūros svyravimų, ir išmokti gyventi be baltųjų žmonių draugijos.

Tačiau naudingiausia buvo tai, kad per tuos mėnesius mokiausi kingvanos kalbą. Dienos metu mano mokytoju buvo Ageronga, o vakarais — Patas. Ageronga

buvo šaunus vaikiną. Misijos mokykloje jis buvo išmokęs skaityti ir rašyti kingvanos kalba. Jis netgi truputį mokėjo skaičiuoti. Jau pirmosios savaitės gale aš supratau, kad kiekvienas vertėjas yra didžiausias kliuvinys pasaulyje. Skatinama šio atradimo ir matydama, kaip sunku, nemokant kalbos, duoti nurodymus, aš apvaldžiau kingvaną per pirmuosius keturis mėnesius.

Tai atvėrė man naują pasaulį. Nebeliko barjero tarp manęs ir „tikrųjų žmonių“, kaip pigmėjai vadino afrikiečius, o svarbiausia — tarp manęs ir pigmėjų.

Kartą išmokusi kalbą, galėjau eiti, kur panorėjau, daryti, kas patiko, šnekėti beveik su kiekvienu sutiktu kelyje, nesvarbu, mieste ar džiunglėse.

Jaučiausi tarsi nusimetusi grandines. Dabar jau duodavau nurodymus kingvanos kalba dėl maisto — Andre Pirmajam, virėjui, ir dėl darbų darže Andre Antrajam. Tikrindavau savo žinias, kalbėdama su Abazinga, gyvulių prižiūrėtoju, ir Poliu, dailide. Po to nuėjau į pigmėjų kaimelį ramiai pasišnekėti su Faiziu, Herafu ir kitais be afrikiečių pagalbos.

Visa tai man buvo savotiškas užsiėmimas, ir aš beveik visą laiką būdavau stovykloje, bet, kai pasijutau tikrai mokanti kalbą, panorau viską ištirti. Prie pagrindinio kelio buvo čiabuvių kaimai ir maži Mambasos bei Dar-es-Salamo miesteliai, kuriuos reikėjo aplankyti, o džiunglėse vingiavo daugybė takų ir kiekvienas vedė į kažką nauja ir netikėta.

Eidama pro džiungles dieną, aš visada pagalvodavau apie klastingą jų ramybę. Pro medžių šakas besiskverbianti švelni šviesa teikdavo apgaulingą iliuziją, kad aplinkui viešpatauja taika. Girdėdavosi skrendančių medaus ieškoti bičių dūzgimas, ir aukštai medžių šakose ramiai šnekučiuodavosi paukščiai. Dieną, atrodydav, niekas netrikdo jų ramybės. Medžių viršūnėse visada

galėjai matyti beždžiones, ir, nors, man prisiartinus, jos nepatenkintos imdavo spygauti ir čiauškėti, aiškiai matėsi, jog buvo laimingos, vaikydamos viena kitą ir svaiginančiai šokinėdamos ore; sunku būdavo įsivaizduoti, kad jų žaidimų aikštelė gali virsti kruvinos kovos ir mirties arena.

Naktį vaizdas keisdavosi. Net namuose, kur jausdavusi palyginti saugi, girdėjosi ausį režiantis leopardo niurzgimas ir hienų staugimas. Tropiniuose Kongo miškuose gyvybė naktį nebrangiai kainuoja. Žemai nusvirusiose medžio šakose guli pitonas, tykodamas prabėgančios bolokio antilopės, kuri gal užsinorės atsigerti ir palaižyti druskos. Krokodilas, pusiau pasinėręs pelkės purve, laukia ateinant rudojo šerno. Pelėda be garso nardo po mišką, ieškodama bejėgiškai aklų tamsoje gražių gegučių lizdo.

Žmogus dažniausiai vaidina nežymų vaidmenį šiose stipriųjų, greitųjų ir nuodingųjų imtynėse. Neretai didžiausi grobuonys įsiutę puola ant žmogaus, ir jis savo gyvybe užmoka už tai, kad turi mažus dantis, silpnas rankas ir kitus trūkumus. Tačiau paprastai net žiauriausi džunglių plėšrūnai, užuodę jo kvapą, suurzgia ir sliūgina šalin.

Bet ne tokie yra mažiausi Kongo gyventojai — keliaujančios skruzdės. Varomos nepermaldujamo, neapsakomo alkio, skatinamos milijonų knibždančių palikuonių rajumo, jos, ieškomos maisto, juda pirmyn kaip mažas ledynas — neįveikiamas, bejausmis ir baisus. Ne taip, kaip kiti gyvūnai ir vabzdžiai, jos, atrodo, neteikia ypatingos reikšmės nei dienai, nei naktiai. Tiesa, šios skruzdės nemėgsta saulės, bet gūdžiuose Kongo miškuose jos išvengti nesunku.

Aš mačiau jas traukiančias banguotomis kolonomis, kurios priekyje buvo trijų, šešių ar dvylikos colių plo-

čio, mažai kreipiančias dėmesio į pakeliui pasitaikančius objektus. Gyvuliai bėga nuo jų plėšikiškų kareivių kaip nuo didžiausių priešų. Kiti vabzdžiai skelbia skubų atsitraukimą, antraip jie apsupami ir sunaikinami.

Tiktai didelis gaisras pakeistų keliaujančių skruzdžių judėjimo kryptį arba nušluotų priekines gretas. Upelis priverčia jas sustoti ir ieškoti kito kelio. Daugiau beveik niekas negali sustabdyti jų nepermaldaujamo judėjimo pirmyn.

Nepasotinamas alkis ir klajoklinis gyvenimo būdas yra, kaip mokslininkai mano, svarbiausias keliaujančių skruzdžių trūkumas: jos bando apeiti pagrindinį evoliucijos dėsni, kad nė viena sėsli bendruomenė negali būti mėsėdė.

Patas, studijavęs antropologiją Harvardo universitete ir kasdien stebintis žvėris, pasakė, kad skruzdės pasmerktos nuolat judėti pirmyn todėl, kad jų maistas, bėgdamas nuo jų, taip pat juda.

Kai kurios skruzdžių rūšys minta augaliniu maistu ir todėl gyvena sėsliomis kolonijomis. Kitos įsisavino vieną blogiausių žmogaus savybių — įsigijo vergus — ir naudojami savo aukų darbu. Keliaujančios skruzdės priverstos kiekvieną dieną ieškoti maisto, bet jos negali nei eiti atgal, nei pasilikti vietoje, nes jau suėdė kiekvieną gyvą padarą, kuris tik negalėjo pabėgti ar nukristi.

Neturėdamos pastovios gyvenamosios vietos, skruzdės palikuonis augina laikinose stovyklose.

Masė gyvų skruzdžių, prikibusių prie nusvirusių medžio šakų ar šaknies žemėje, padaro tokį „namą“. Jo viduje būna vikšrai, maitinami skruzdžių darbininkių ir auginami šilumoje, kurią teikia knibždantis skruzdžių spiečius. Ryte, vos išaušus, šis spiečius paprastai išyra. Skruzdės išsirikiuoja kolonomis ir palieka tą džiunglių

dalį, kurioje maitinosi praėjusią dieną. Iki vidurdienio tokia kolona nusitęsia šimtus jardų, o vadovai nueina toli į priekį nuo savo buveinės, matuojant skruzdžių judėjimo greičiu. Bet kai vienos skruzdės slenka tolyn nuo savo stovyklos, kitos, kurios jau sugavo ką nors maistui, grįžta atgal, ir tokiu būdu susidaro dvipusis judėjimas, kuris primena miniatiūrinę bulvarą sekmdienio popietę.

Jeigu šie skruzdžių legionai būtų vegetarai, tai jie sunaikintų viską, ką tik rastų savo kelyje, ir daržininkystė būtų beveik neįmanoma. Aš mačiau, kaip jos traukė per mūsų daržo lysves. Procesija užtruko tris ar keturias valandas, o kai dingo paskutinė skruzdė, pasirodė, kad nenukentėjo nė vienas augalas. Bet po to pupose nebeliko nė vieno vabalo, nesimatė nė vieno vabzdžio ant pomidorų. Visi, kas turėjo sparnus, išskrido, o kas pasiliko, tą perkando į gabalus aštrios kaip žirkklės skruzdžių žiaunos ir nunešė į lizdą alkaniems vikšrams.

Aš jomis labai šlykštėjausi ir visada, kai mūsų keliai susikryžiuodavo, iš tolo aplenkdavau jas. Patas nenuramino manęs, papasakojęs, kad actekai Centrinėje Amerikoje pasmerktuosius mirti palikdavo keliaujančių skruzdžių kelyje, o kai jos praeidavo, virvės laikydavo tik skeletus.

Apie skruzdžių papročius man pasakojo ir Faizis. Jis, kaip ir visi necivilizuoti sutvėrimai, nepaprastai žavėjosi tais, kas savo darbą atlieka švariai ir nepriekaištingai. Žinoma, pasiklausius jo, atrodė, kad skruzdės yra velniškai veiksmingos.

Jis papasakojo, kad, skruzdėms žygiuojant per samanomis ir lapais padengtą miško žemę, dideli žvėrys iškart pasitraukia. Mažesni gyvūnai, kaip pelės ir kirstukai, paprastai pabėga, o jeigu pasislepia tuščiose dre-

vėse ar nuolaužų krūvose, judančios kolonos būtinai juos suranda ir suėda.

Mažieji vabzdžiai, kaip visos kitos skruzdžių rūšys, vorai, vabalai, vikšrai ir kiti gyvi padarai, yra pagrindinis keliaujančių skruzdžių maistas. Faizis pasakė, kad, perbėgus per žolę ir krūmus jų žvalgams, kurie keliauja kolonos priekyje, kiti vabzdžiai, instinktyvios baimės vedini, lipa į žolės ir šakų viršūnes, bandydami išsigelbėti, bet, jeigu jie negali skristi, jų likimas nuspręstas. Nuo apačioje žygiuojančios pagrindinės kolonos atiskiria judriosios dalys, kurios apšniukštinėja kiekvieną šakelę ir lazdelę. Jos nepermaldaujamai kyla aukštyn iki pačių šakų viršūnių, persekiodamos savo auką. Jeigu iš baimės apkvaitusi auka sustoja ir bando kovoti, ją suryja ten, kur ji stabteli paskutinį kartą. Jeigu ji paslysta ir krenta žemyn, tai patenka į apačioje esančią plėšriąją gaują, kur jos laukia tas pats likimas.

Išraiškingais gestais ir kingvanos kalba mažasis Faizis papasakojo man apie vabzdžių karus tropikų miškuose.

Kai jis baigė, man paaiškėjo bendras vaizdas. Pabėga tik vorai, užtikrino jis, ir tai ne visada. Vikrūs ir greiti vorai skuba pasiekti šakelės galą, ten greitai numezga ploną voratinklio siūlą, ant kurio pakimba kaip ir namo palubėje. Voratinklis per plonas ir per silpnas, kad juo galėtų pereiti skruzdė. Tokiu būdu, siaubo sukaustytas voras kabo tarp savo priešų viršuje ir žygiuojančių gaujų apačioje. Jeigu jis turi pakankamai kantrybės, tai gali sulaukti, kol skruzdės pražygiuos, nes jos juda pirmyn ir apleidžia mūsų lauką, palikdamos gyvus tuos, kurie sugebėjo jas pergudrauti.

Gamta, kuri visur išlaiko pusiausvyrą, savotiškai kontroliuoja skruzdžių plitimą. Kad pažabotų jų dauginimąsi, drėgnus periodus ji pakeičia sausais, kitaip

skruzdžių privistų tiek daug, jog išnyktų kitos gyvybės formos.

Keliaujančių skruzdžių skaičius auga ypač smarkiai, kai didelis oro drėgnumas. Žemei permirkus nuo dažno lietaus, skruzdės greitai dauginasi. Kas trisdešimt dvi— trisdešimt keturios dienos kiekviena vidutinė kolona išaugina apie milijoną palikuonių. Jeigu šio plitimo niekas nesustabdytų, tai beveik visiems kitiems gyvūnams greitai neliktų vietos džiunglėse.

Kol mokslininkai neišaugino ir neištyrinėjo šių skruzdžių kolonijų laboratorijoje, jų egzistavimo paslaptys buvo neaiškios. Tyrinėtojai nustatė, kad, drėgmei nukritus iki 70 %, keliaujančių skruzdžių veikla žymiai sulėtėja. Prie 60 % silpnesni individai pasidaro visai apatiški, o prie 45 % ar 50 % skruzdės žūsta.

Normaliomis džiunglių sąlygomis keliaujančios skruzdės vengia saulėtų vietų. Bet kartais ilgalaikė sausra sugriauna jų apskaičiavimus, ir dideli skruzdžių kiekiai sunaikinami.

Išgyvenusi kelis mėnesius prie Epulo, aš pakankamai sužinojau apie skruzdes, visada vengiau susitikimo su jomis, ir norėjau, kad jos darytų taip pat.

Tačiau vieną ankstyvo balandžio naktį aš negalėjau pasiegti taip, kaip visada. Tai buvo viena tų naktų, kai mėnulis žaidžia slėpynių su debesų kamuoliais, tai dingdamas ir palikdamas džiungles švelnioje prietemoje, tai nutvieksdamas viską spindinčia sidabro spalva.

Jau seniai buvo metas gulti, bet aš, atsirėmusi į pagalius, teberašiau tėvams laišką į tolimąjį Niujorką. Silpnoje žibinto šviesoje aš vos galėjau išžiūrėti eilutes, todėl mano akys pavargo ir aš užsnūdau, pusiau sėdėdama, pusiau gulėdama poliruotoje raudonmedžio lovoje. Madmuazelė, mano baseni veislės kalytė, susirietė

ant rafijos¹ kilimėlio prie lovos, o mažoji šimpanzė, kurią prieš savaitę man buvo padovanojęs Patas, snaudė savo narvelyje. Visa tai aš pastebėjau prieš pat užmigdama, pakėlusį akis nuo darbo.

Nežinau, kas mane pažadino. Gal šalia sunerimus kalytė ar beždžioniukė, besiblaškanti narvelyje. Po to išgirdau šlamesį sausuose lapuose ant stogo. Ant grindų nukrito skorpionas ir išskubėjo pro duris. Kažkas lengvai nušoko ant lovos ir, prišliaužęs kraštą, taip pat nukrito ant grindų. Tikriausiai tai buvo tarakonas ar šimtakojis. Žibinto šviesoje pamačiau, kad visokie vabzdžiai krenta nuo stogo ir skuba prie išėjimo. Lentynėle, ant kurios laikiau dažus ir drobes, perbėgo pelė.

Madmuazelė inkštė, o šimpanzė iš baimės kaleno dantimis. Negalėjau suprasti, kas taip išgąsdino kalytę, kuri šalia manęs paprastai jausdavosi visai saugi; ji visada būdavo soti ir kas savaitę darėsi vis tingesnė. Niekas jai nerūpėjo — nei svečiai, nei patarnaujantieji namuose berniukai, nei pigmėjai. Madmuazelė žinojo esanti šeimininkės numylėtinė, ir tai teikė jai moralinį pagrindą jaustis pranašesne prieš kitus gyvulius — ji gyveno lyg karalienė.

Bet šią naktį ji buvo ne karalienė, o apgailėtina būtybė, draskoma prieštaringų jausmų. Jai norėjosi bėgti, kiek kojos neša, o išsiauklėjimas neleido taip elgtis.

— Kas, po galais, tave taip neramina? — paklausiau aš, nuleisdama kojas iš lovos.

Už ją atsakė gyvulių prižiūrėtojas Abazinga. Dauždamas virtuvės duris, jis šaukė:

— Madami, jeigu jums brangi gyvybė, išeikite iš namo.

¹ Rafija — bambuko palmė. Ji būna šešių rūšių, iš jos medienos pluošto pinami įvairūs daiktai.

Aš sugriebiau drabužius, įsistojau į šliures ir puoliau prie durų. Abazinga, visada nepriekaištingas džentelmenas, lėkte įlėkė į miegamąjį. Iš jo išplėstų akių ir pabalusio veido supratau, kad atsitiko kažkas baisaus.

— Patas? — sušukau aš.— Ar kas nors atsitiko Patui?

— Bvana atsiuntė mane, Madami,— pasakė jis.— Čia pat skruzdės. Mums reikia išeiti.

Kurį laiką aš nieko nesupratau. Skruzdės čia pat... Tada man toptelėjo į galvą mintis — iš kažkur artėja kolona mažų, aklių plėšrūnų. Staiga prisiminiau Faizio pasakojimus, ir akimirksniu supratau pašėlusį vabzdžių skubėjimą ir Madmuazelės siaubą.

Aš švilptelėjau kalytei ir nuskubėjau durų link, nes Abazinga patyliukais vis ragino mane. Pakeliui sugriebiau porą sunkių batų ir kelias akvareles, kurias tapiau pastaruoju metu.

— Palikite viską, — įsakė gyvulių prižiūrėtojas. — Negaiškite laiko.

Lauke fakelų ir žibintų šviesoje pamačiau Patą. Jis kažką nurodinėjo berniukams, varantiems gyvulius iš užtvaros. Jie susijaudinę lakstė aplinkui, gindami mūsų antilopes, kiaules ir babunus į saugesnę vietą.

Linksmas nuo susijaudinimo atskubėjo Patas.

— Kažkuriš iš Atilio pigmėjų pastebėjo jas pirmasis,— tarė jis.— Dabar jos žygiuoja per daržą.

Sakytum praėję paruošiamuosius civilinės gynybos kursus, žmonės surinko maisto atsargas ir nunešė toli už viešbučio. Kiti stebėjo skruzdes, kurios kas minutę artėjo. Nors ir labai jų nekenčiau, vis tiek norėjau jas pamatyti, todėl prisijungiau prie žvalgų, stovėjusių už garažo. Skruzdės būriais kopė per žolėmis užžėlusią tvorą. Pagrindinė jų kolona buvo kokios pėdos pločio, bet nuo pagrindinės masės vis atsiskirdavo nedideli būreliai ir išsisklaidydavo į visas puses. Iš pradžių atrodė,

kad skruzdžių judėjimas netvarkingas. Tačiau po kurio laiko pastebėjau, kad, nesvarbu, kur suko atsiskyrę kariviai, pagrindinė kolona nenukrypdama judėjo į vakarus nuo viešbučio — tiesiai link mano namų. Šlykščios, šliaužiančios ir knibždančios procesijos galo nesimatė.

— Kodėl nesukuriame laužų, gal nukreiptume jas kitur? — paklausiau aš Patą.

— Nesuspėtume, — atsakė jis. — Bė to, tik pakeistume jų judėjimo kryptį, o tada jos gali pasukti į ligoninę. Tai būtų kur kas blogiau.

Man biau ru buvo ir pagalvoti, kad skruzdės šliaužios mano namuose.

Patas žiūrėjo, kad kolona nepasuktų kitur, ir kelis kartus berniukams liepė tvoti per tos masės kraštus prie lazdų pririštais degančiais skudurais, sumirkytais žibale.

— Bijau, kad dalis neatsiskirtų ir nepajudėtų kita kryptimi, — paaiškino Patas. — Geriau tegu visos laikosi draugėje.

Aš niekada negalvojau, kad skruzdės tokios greitos. Mačiau jų kitokių rūšių, kurios be tikslo bėgiojo aplinkui, tačiau visai nedideliame plotelyje. Bet čia buvo keliaujančios skruzdės ir judėjo daug greičiau, negu aš įsivaizdavau. Aš įsidėmėdavau kokį krūmą ar žolę kolonos priekyje, o po to kas nors staiga atitraukdavo mano dėmesį ir, kai po kelių minučių vėl pažiūrėdavau į skruzdes, šlykšti jų masė jau būdavo už dviejų, trijų, o gal ir keturių pėdų nuo įsidėmėtos ribos.

Kol aš bandžiau nustatyti vabzdžių judėjimo greitį — jie jau būriavosi prie mūsų namo sienų, — pasigirdo paklaikęs šimpanzės klyksmas. Prisiminiau, kad, Abazingos skubinama, išbėgau ir palikau vargšę beždžioniukę užrakintą narve.

Galvoje šmėstelėjo Faizio pasakojimai. Galas tam, kas negali bėgti ar skristi, sakė jis. Minutę svarsčiau, ar nepasiuntus ko nors iš berniukų beždžionės atnešti. Bet paskui prabilo mano sąžinė: „Tu pati palikai žvėriuką narve. Tu buvai bailė, o ne jie.“

Net nepagalvojusi, kad vien tik Iturio giroje yra dar milijonai šimpanzių, aš puoliau į namus.

— Grižk, kvaile, — riktelėjo Patas, — tegu ji ten lieka.

Aš pastūmiau duris ir pribėgau prie beždžionės narvelio. Ji verkšleno iš baimės, daužydama bambukinius savo kalėjimo virbus. Aš smarkiai patraukiau durų velkes. Jos buvo neužrakinamos, bet afrikietis dailidė velkes taip sumaniai užpainiojo, kad net miklūs beždžionės pirštai negalėjo jų atidaryti.

Keikdama dailidę, aš tampiau ir draskiau skląščius, bandydama atidaryti. Man neužteko jėgų išnešti beždžionę su narvu, o jis tikriausiai ir nebūtų praėjęs pro duris.

Po kurio laiko šiaip taip atstūmiau visus skląščius — liko tik vienas. Žibintas prigeso. Tikriausiai baigėsi žibalas ar sudegė dagtis, bet aš neturėjau laiko žibinto tvarkyti. Beždžionėlė be atvangos purtė virbus, bet, pamačiusi, kad jos darbas bevaisis, atsisėdo kampe ir gailiai pravirko.

Bėgdama į namus, galėjau sugriebti kokį nors įrankį, kad turėčiau kuo sulaužyti narvą, bet atlėkiau kaip moteris — jausmų vedina, todėl dabar stovėjau ir draskiau velkę rankomis. Bet štai man įkando pirmoji skruzdė. Tai buvo toks jausmas, tarytum blogo šaulio paleista strėlė būtų pralėkusi pro taikinį ir įsmigusi į mane. Po akimirkos vėl įkando. Įkandimas buvo toks skausmingas, kaip vapsvos įgėlimas. Kokią porą palaimintų minučių skruzdžių nejutau, paskui vėl įkando — šį kartą

virš kairiojo kelio — ir aš surikau iš skausmo. Siaubas padėjo sutelkti jėgas, ir aš vienu trūktelėjimu atplėšiau narvo duris. Pačiupusi šimpanzė už apykaklės, aš išbėgau į verandą, kur jau nebegrėsė pavojus.

Kai aš pasileidau link namų, Patas su skaudančia koja puolė paskui mane ir dabar jau kopė priebučio laipteliais, bet siaubo sukaustyti pigmėjai nepajudėjo iš viešbučio kiemo.

Užpakalyje, namo viduje, girdėjau siaučiant po kambarius milijonus skruzdžių. Iš tikrųjų tai buvo vos girdimas šnaresys, kurį kėlė beveik be garso žengiančios miniatiūrinės kojytės ir mažučių žandikaulių traškėjimas.

Aš grįžau prie viešbučio ir atidaviau beždžionę Abazingai. Pati nuėjau į pastato šešėlį ir išsivėmiau. Prie manęs priėjo virėjas Andre ir palydėjo į viešbutį. Einant jis kalbėjo apie skruzdes ir sakė, kad nesijaudinčiau dėl kotedžo.

— Labai gerai,— nuramino jis.— Jos sunaikins visus kenkėjus.

— Gal ir taip, Andre, bet geriau aš būčiau išbarsčiusi viską 10% DDT milteliais.

— Net žiurkės ir pelės nedrįs pasilikti savo olose,— paaiškino jis.— Skruzdės apšniukštinės kiekvieną šiukšlių krūvelę ar atliekų duobę ir nepaliks nė vieno vabzdžio, net jo kiaušinėlio.

Pribėgo Ibrahemas, vyriausias viešbučio tarnas.

— Bvana pyksta,— tarė jis.— Kažkas išvedė genetą iš užtvaros ir pririšo prie medžio skruzdėms ant tako.

Viena Ibrahemo akis buvo pažeista medžioklės metu, todėl jis negalėjo sukoncentruoti žvilgsnio. Akis keistai vartėsi tarsi balta langinė juodame pastato fone.

— Ji rėkė kaip kačiukas, Madami, bet buvo jau per vėlu kuo nors padėti.

Aš pagalvojau, apie variantą skausmą nuo aštrių skruzdžių žnyplių ir išėjau į lauką, nes man vėl pasidarė negera.

Beveik dvi valandas skruzdės naršė po stovyklą, aplink mūsų namą, jo viduje ir toliau, miške.

Judėjimo atgal, iš kur jos atėjo, nesimatė. Patas pasakė, kad tai reiškia, jog jos ne tik ieško maisto, bet ir keliauja į naują vietą, kur įsikurs naują stovyklą ir perės palikuonis.

— Kažkur šios biaurios rėpliojančios vabzdžių masės viduryje,— tarė Patas,— yra skruzdžių karalienė, dvidešimt kartų didesnė už bet kurią kitą skruzdę. Ji tokia bejėgė, kad darbininkėms tenka ją vilkti žeme. Ji ne kas kita, kaip baisiai produktyvi kiaušinių dėjimo mašina. Išskyrus kelis patinus, nė viena iš skruzdžių nieko nemato. Jos visiškai aklos ir keliaudamos vadovaujasi tik savo ūselių jaustukais. Jaunystėje karalienė matė ir galėjo skraidyti. Patinai turi akis, todėl jie gali sekti paskui karalienę, kai ji išskrenda iš lizdo. Šita taip pat išskrido į vestuvinę kelionę, ir ją lydėjo keli patinai. Vienas iš jų apvaisino ją. Po to ji grįžo atgal į skruzdėlyną ir padėjo milijonus kiaušinėlių, iš kurių išsivystė naujos skruzdės, visos aklos, išskyrus kelis patinus.

Man pasidarė baisu. Aš kažkur buvau skaičiusi ir girdėjusi nuogąstaujant, kad vabzdžiai, būdami labai produktyvūs, kada nors užkariaus pasaulį. Po tos nakties aš niekada neabejojau, kad jei tik sutriktų gamtoje pusiausvyra, niekas neatsispirtų jų gausybei.

Kai dingo paskutinė klajūnė, nuėjome pažiūrėti vargšės genetos. Ji buvo dukart didesnė už nemažą naminę katę, bet iš jos liko tik skeletas, kurio kiekvienas kaulelis buvo švariai, nepriekaištingai apgraužtas. Virvė, laikiusi genetą nelaisvėje, buvo pusiau nugraužta,

nes, kol skruzdės dusino ir draskė savo pamišusią auką aštriais, mažais žandikauliais, ji bandė išsilaisvinti.

Genetos aplamai yra nemalonūs sutvėrimai, o ši buvo ypač biaurios prigimties. Abazingą ji buvo apdraskiusi dešimtis kartų. Nepaisant to, žiūrėjau į apgailėtinas jos liekanas ir verkiau kaip vaikas. Stovėdama niūrioje fakelų šviesoje, aš iš visos širdies neapkenčiau Kongo su negailestingais jo papročiais. Tai buvo žalias pragaras, kupinas paslėpto blogio, kuris viską nugali savo brutaliu beširdiškumu.

Niekas nebūtų privertęs manęs įžengti į namą tą naktį. Nors ir netvėriau smalsumu, tačiau nerizikavau net iš tolo prie jo prieiti. Atsiguliau viešbutyje, svečių kambaryje, bet pirma nusirengiau ir apžiūrėjau kiekvieną savo kūno dalelę, ar neužsiliko kur mažoji plėšrūnė. Po to išknibinėju visas drabužių siūles. Jaučiausi kaip kalinys koncentracijos stovykloje, gaudantis utėles savo baltiniuose, bet neradau nė skruzdėlytės.

Nors ir aklos, skruzdės nepailstamai keliauja pirmyn, vedamos instinkto, kuris nežino barjerų ir nukrypimų.

Rytas išaušo saulėtas ir skaidrus. Nakties košmarai išsisklaidė kaip rūkas, kuris tvyrojo virš Epulo prieš saulėtekį. Stovėdama viešbučio verandoje, aš nemačiau nieko, kas paliudytų, jog tik prieš keletą valandų čia praėjo milijonai skruzdžių. Po kurio laiko pastebėjau, kad nesimatė mažųjų paukštelių, kurie paprastai skraidydavo ieškodami vabzdžių. Nesunku buvo suprasti kodėl — plačioje žemės juostoje, iki pat miško, skruzdės nepaliko jiems jokio maisto. Bet ir apie tai galima buvo tik spėlioti, o bendrai Patnemo stovyklos vaizdas nė kiek nepasikeitė. Man tai atrodė tiesiog neįtikėtina.

Neradau jokių pakitimų ir namuose. Kai pagaliau, sukaupusi drąsą, aš įžengiau į vidų, tikėjau, kad prieš

mane atsivers skerdyklos vaizdas, tačiau nepamačiau nieko panašaus. Dvi valandas vaikštinėjau po namus, bet juose viskas buvo savo vietoje — tik tuščias puodelis stovėjo ant krosnies ir pigmėjų šokių kaukė buvo apgadinta. Puodelis, kuris vakare buvo pilnas palmių aliejaus, atrodė kaip skuduru iššluostytas. Kaukei, imitavusiai leopardo snukį, trūko viršutinės dalies — skruzdės suėdė tą dalį, kuri buvo padaryta iš leopardo odos. Daugiau nebuvo jokių pėdsakų, kurie paliudytų, kad tūkstančiai vabzdžių išnaršė kiekvieną kvadratinį colį grindų, sienų ir stogo, išlandžiojo visus indaujos plyšelius.

Aš pakeičiau patalynę lovoje, nuėmiau staltieses, surinkau drabužius ir viską nunešiau Ibrahimui žmonai Ambokai išskalbti. Tik po to, kai juos išdžiovinu kaitri pusiaujo saulė, aš vėl apsivilkau drabužius ir pradėjau naudotis visais kitais daiktais.

Daug metų praėjo nuo skruzdžių antpuolio, bet aš iki pat šiol dažnai atsibundu visa šlapia, drebedama iš siaubo, kai susapnuoju, kad knibždanti skruzdžių kolona šliaužia per mano kūną.

KETVIRTAS SKYRIUS

Paskaitytę apie leopardus žmogėdras ir keliaujančias skruzdės, jūs galite pradėti nekęsti Kongo. Žmogus, norintis plėsti civilizaciją, privalo kovoti su džunglėmis, juoktis iš jų, nugalėti jas arba pasiduoti. Ši kova vyks ta be atvangos, nors pasitaiko taikingų ir ramių valandėlių. Bet kartais kruvinas susidūrimas su džunglėmis baigiasi mirtimi. Jei jūs iš šios kovos išseinate nugalėtoju, tai pajuntate tikrojo gyvenimo džiaugsmą. Kai skruzdės pasitraukė, žinojau, kad džunglės niekada mūsų nenugalės. Aš mylėjau Afriką ir savo namus.

Dvidešimt metų prieš man atvažiuojant čia, Patas užtiko tinkamą statybai aikštelę. Kartą, kai jis dirbo žemumoje, kur buvo pilna maliarinių uodų, jam ėmė skaudėti dantį. Truputį apsigydęs, kad galėtų keliauti, Patas išvyko į Mambasą pas daktarą Vudhemsą, kuris vadovavo mažai misijos ligoninei. Tris dienas jis keliauvo palei Epulą ir paskutiniąją dieną užėjo plyną aikštelę ant stataus upės kranto, kuris baigėsi skardžiu. Nors Patą krėtė šaltis ir kas žingsnis tvinkčiojo skaudantis dantis, jis iškart suprato, kad tai viena gražiausių vietų, kokias tik buvo matęs Afrikoje.

Dantį jam ištraukė, ir jis grįžo prie upės stovyklauti. Pasveikęs Patas dar labiau susižavėjo vietove ir kokie

šešeri metai prieš mums apsivedant, išsinuomojo žemę. Netrukus ant upės skardžio jis pasistatė namą, o sekančiais metais — ligoninę.

Pastatų sienos yra daromos iš plonų vytelių, kurios užtepamos purvu. Pirmiausia į žemę įkalamos medinės atramos, paskui išpinamos sienos panašiai kaip darant pintines. Saulė per kelias dienas vyteles išdžiovina, o tada afrikietės ima purvą nuo upės kranto ir aplipdo juo pinučius. Kai vienas sluoksnis išdžiūva, tepa kitą, kol sienos pasidaro trijų keturių colių storio. Po to viršutinį purvo sluoksnį sušlapina, išlygina ir leidžia jam sukietėti. Taip pastatyta siena tokia patvari, tarsi būtų iš nedegtų plytų. Ją suardyti gali tik tekantis vanduo, prakiurus stogui.

Bet stogas neteka. Afrikiečiai tuo pasirūpina. Stogų dengimas Konge yra savotiškas menas. Čiabuviai renka didelius, blizgančius mongongo lapus ir naudoja juos vietoj malksnų. Jie sudeda juos sluoksniais ant pinučių, padarytų iš plonų, nuluptų jaunų medelių stiebų ir pririša. Šitoks stogas visai nepraleidžia vandens ir atlaiko net tropinės liūtis, kurios išvarto bananų medžius, išgraužia daržus ir kelius. Kartą per metus žmonės patikrina stogą, sen bei ten uždeda naujų lapų, ir jis vėl lieka neperlyjamas, tarsi būtų dengtas lakštiniu variu.

Pigmėjai vartoja šiuos lapus ne tik stogams dengti, bet ir savo mažyčių namelių sienoms. Jų pritaikymas nesibaigia ir tuo. Žmonės naudoja juos kaip vyniojamą popierių, daro iš jų krepšius, vartoja vietoj skuduro puodams nukelti, gamina matracus. Reikalui esant, pigmėjai užsikiša kelis lapus už juostos, jie nusvyra žemyn, ir išeina šventinis drabužis. Baltajam toks apdaras gali atrodyti tik kaip blizgantys lapai, bet pigmėjui jis toks pat madingas, kaip ir kostiumas iš Dioro siūvyklos.

Jungtinėse Valstijose mačiau daugelį standartinių namų, bet aš nemainyčiau į juos savojo kotedžo prie Epulo, nors jis pastatytas iš virbų ir purvo, juo labiau, kad jam išlaikyti nereikia jokių lėšų.

Kai pristatėme kambarius viešbučiui arba naują palatą ligoninei, nereikėjo rūpintis statybinėmis medžiagomis. Jos čia pat ir, žinoma, labai pigios.

Kad suprasčiau, kaip neteisingai galvoja apie Kongą tas, kuris pirmąkart į jį atvyksta, pirmiausia Afrikoje turėjau pamatyti viešbutį ir viską aplink jį.

Aš įsivaizdavau centrinę Afriką kaip neapbrėpiamą, žemėlapyje nepažymėtą džiunglių plotą, kuriame gyvena tarpusavyje kariaujančios čiabuvių gentys ir kur retkarčiais apsilanko baltaodžiai tyrinėtojai, medžiotojai ar kino kompanijos darbuotojai, ieškantys reikiamo gamtovaizdžio savo kūriniams. Žinojau, kad palei upę stovi miestai, kuriuose gyvena baltieji. Tiek siekė gana netikslios mano žinios.

Dar neišgyvenusi Patnemo stovykloje nė mėnesio, aš jau žinojau, kad baltaodžiai palyginti saugiai keliauja po Kongą, dažniausiai automobiliais. Savo pirmosios kelionės prie Epulo metu aš labai nustebau, pamačiusi, kad per Kongą nutiestas didelis plentas, einantis maždaug už mylios nuo mūsų gyvenvietės. Prasidėjęs Alžyre prie Viduržemio jūros, jis kerta lakius Sacharos smėlynus, aplenkia Čado ežero pelkes, vingiuoja po belgų koloniją į rytus ir į vakarus ir tada per Veldus¹ nusileidžia prie Keiptauno, kur baigiasi kontinentas.

Šis kelias nepanašus į didžiąsias autostradas, kaip Merito Parkvėjus ar Pensilvanijos Ternpaikas, bet judėjimas čia nemažas. Grįstas, bet neasfaltuotas, jis gana

¹ Taip pavadino būrai plynaukštę, kuri pakopomis kyla iš šiaurės į pietus nuo Limpopo upės.

purvinas ir daug kuo primena į vakarus nuo Misisipės einantį Linkolno plentą po pirmojo pasaulinio karo. Sausros metu vairuotojas lengvai gali sulaužyti linges ar ašį, važiuodamas per saulėje sukietėjusias duobes. Lyjant lietui, kelias pasidengia tamsiai rudu purvu. Būna dienų, kai pro mus pravažiuoja tuzinas ar daugiau mašinų, daugiausia sunkvežimių, o kartais — nė vienas.

Kelias atveda svečius į viešbutį; per viešbutį mes ir bendraujam su pasauliu.

Pirmieji žymesni svečiai, apsilankę pas mus, buvo Mančesterio hercogas su hercogiene, kurie užsuko be-medžiodami buivolus ir raganosius. Drauge su jais keliavo atsargos kapitonas ir paprastas senas kaimo skvairas, pulkininkas Blimpas.

Hercogas buvo aristokratiškos išvaizdos vyriškis pilkais plieno spalvos plaukais, šviesiai mėlynomis akimis su Koldstrymo kareivių tipo ūsais.

Hercogienė buvo truputį jaunesnė — tai tikriausiai būdinga visoms šio titulo moterims, — graži blondinė, kuri sportiškais drabužiais atrodė ypač daili.

Apžiūrėję stovyklą, jie nutarė apsistoti, bet pasakė, kad, nors ir valgys su mumis, jie apsieis be patogumų ir gyvens savo pastogėje. Pasirodo, tai buvo palapinė, turinti net vonią — panaši į tas, kurias pardavinėja Abekrombio ir Fičo firma.

— Mes taip seniai miegame palapinėje, — tarė hercogienė, — kad prie to jau pripratome. Žinote, mes tikrai nenorime išlepti. Ištempti palapinę visai paprasta.

Ji nuėjo pasižiūrėti Epulo, o penkiasdešimt hercogo tarnų ir koks tuzinas mūsiškių dvi valandas plušėjo, kol sutvarkė palapinę.

Tuo metu Patas visą laiką buvo užsiėmęs, kadangi siautė gripo epidemija, o aš, prieš atvykstant hercogo

grupei, keletą dienų praleidau pas pigmėjus tapydama, todėl viešbutyje tvarka buvo šiek tiek apleista. Daugybė stiklelių, lempų ir indų buvo pamesta arba sudaužyta. Niekas nepasirūpino apie tai pranešti man. Aš užbėgau į virtuvę pasakyti Andre Pirmajam, kiek bus svečių, ką paruošti pietums, ir nuskubėjau užimti hercogienės. Nežinau, kas mane paskatino pasiųsti žinią Faiziui, kad jis atsivestų kelis pigmėjus, bet jie išgelbėjo situaciją.

Mes gerėme kokteilius verandoje. Švelnus popietės oras tiko pokalbiams, ir hercogas bei pulkininkas Blimpas ėmė pasakoti apie juodąjį liūtą, kurį nušovė hercogas, ir apie raganosį, kuris, ir negyvas būdamas, nenorėjo kristi ant žemės.

Kai nuėjome į valgomąjį, manė apėmė siaubas — berniukai pateikė žuvį sriubai skirtose lėkštėse. Hercogai susižvalgė, o pulkininkas Blimpas kostelėjo, tarsi savo skutimosi putose būtų radęs gyvatę.

Vienas patarnaujančių vaikinių priėjo prie manęs ir tarė:

— Pertraukų tarp patiekalų metu mums reikės eiti pas jus į namus lėkščių, nes jų trūksta.

Nežinau, ar svečiai mokėjo kingvanos kalbą, ar ne, bet aš tegalėjau bejėgiškai linktelėti galva.

Toliau reikalai ne gerėjo, o blogėjo. Pertraukos taip užsitęsė, jog aš liečiau pranešti, kad Faizis ateitų su savo grupe ir pašoktų. Pasirodė dvidešimt mažųjų žmonių, vyrų ir moterų, ir pradėjo šokti, sakytum viešbučio valgomasis būtų buvusi tradicinė pigmųjų šokių scena. Spektaklis buvo gana keistas. Žinoma, atlikėjai buvo kur kas labiau apsinuoginę, negu tai leidžiama Brodvėje.

Hercogui, kapitonui ir pulkininkui tai pasirodė labai puiku. Tačiau jos didenybei nepatiko oras kamb-

ryje. Pigmėjų kūnai iš tiesų turi savotišką kvapą, ypač šokant judrų šokį, todėl hercogienė išėjo į lauką.

Tuo metu grįžo Patas, nešinas fotoaparatu, ir pradėjo fotografuoti. Šokėjai jau buvo išėję į lauką, ir pietūs virto savotišku vakaru atvirame ore, kur užkandžius pakeisdavo pigmėjų pasirodymai. Temstant hercogienė užmiršo savo antipatiją pigmėjams, nubėgo nuo verandos ir, apglėbusi būrį vaikų, pradėjo pozuoti Patui. Ji buvo pakiliai nusiteikus, nes tapo vakaro žvaigžde, ir visai pamiršo pietų nesklandumus.

Kitą rytą, praleidę valandą ardydami ir pakuodami palapines, hercogai išvyko savais keliais. Aš manau, jie buvo visai patenkinti.

Mes patys valgome kur kas kukliau. Belgų valdžios atstovai reikalauja, kad kiekvienas, laikantis viešbutį, pateiktų svečiams šaltus užkandžius, sriubą, antrą patiekalą, desertą ir gėrimus priešpiečiams bei pietums. Mes patys užkandžiams naudojome importinius konservus arba pačių išaugintus avokado¹ vaisius.

Dažnai valgydavome šviežią mėsą, kurią tiekdavo pigmėjai. Jeigu tinklai būdavo tušti, vėl tenkindavomės konservuotu rūkytu kumpiu ir sūriu, kuriuos atveždavo sunkvežimiai iš Kivu rajono, esančio prie Alberto ežero. Iš Kivu mes gaudavome sviestą, bulves ir kavą, o šparagines pupas, kopūstus, pomidorus, pipirus ir salotas auginome patys.

Vaisių buvo gausu. Turėjome daugybę bananų, ananasų, papajos vaisių ir guavos. Išmokome pasigaminti du naujus patiekalus — palmių šerdžių salotas, kurias paruošdavome iš jaunų medelių atžalų, ir žemės riešutų sriubą, kuri, angliškai vadinant, yra ne kas kita kaip riešutienė.

¹ Šiltų kraštų augalas, kurio vaisiai yra kriaušės formos, nors savo skoniu daugiau primena riešutą, nei kriaušę.

Prizinėmis dienomis mes valgydavome buivolo bifšteksą ar keptą šernieną, kuri galėjo lenktyniauti su geriausia Džersio kiaušiena. O jei kada ir tekdavo griebtis konservuotų maisto atsargų, tai vis tiek niekas nebūdavo alkanas.

Pigmėjams buvo sunkiau. Jie arba valgė pilna burna, arba tenkindavosi bananais ir manioka. Kartą, man begyvenant jų kaime, mačiau, kaip medžiotojai grįžo namo tuščiomis rankomis dvi dienas iš eilės. Tačiau niekas dėl to nenuleido galvos.

Herafus suprato, kad aš noriu sužinoti tokio abejingumo priežastį.

— Kartais laimę ištinka toks likimas,— gūžtelėjo jis pečiais.— Bet juk mums nereikia tiek valgyti, kiek tikriesiems žmonėms.

Aš vis tik stebėjau, ką pigmėjai valgys, kai neturės mėsos. Dideliam savo nustebimui pamačiau, kad moteris piaustė prieš dvi dienas sugautos antilopės odą. Jos sudėjo ją į puodus virš ugnies ir troškino keletą valandų. Nepasakyčiau, kad toks valgis būtų sužadinęs man apetitą, bet jie, energingai kramtydami, valgė odą pasigardžiuodami. Nesunku atspėti, kodėl jiems nereikia naudotis dantų šepetukais.

PENKTAS SKYRIUS

Netrukus po Mančesterio hercogo išvykimo pigmėjų kaimelį ištiko baisi nelaimė. Nuo paslaptingos ligos mirė mažoji Seilo duktė, dešimties metų mergaitė, Basalinda.

Gyvendama čia, ant Epulo krantų, aš mačiau visokią mirtį. Ji be skausmo apsilankydavo nakčia ar atsėlindavo po ilgos ligos. Kartais prisidengdavo alkio kauke, biauriu raupsų apdaru arba trumpalaikės pneumonijos rūbu. Ji ateidavo minkštomis leopardo žmogėdros letenomis ar griausmingomis buivolo kanopomis.

Mirtis visada atstumianti. Kai ji apsilanko džiunglėse, artimo žmogaus netekusios širdys liūdi taip pat, kaip ir tų, kuriuos mačiau gedint didmiesčių bažnyčiose ir katedrose. Kartą susiginčijau su grupe mokslininkų, ieškančių roplių ir gyvačių vienam prancūzų muziejui. Jų nuomone, necivilizuoti žmonės, užgrūdinti gyvenimo sunkumų ir pavojų, geriau pasiruošę sutikti mirtį, negu tie, kurie naudojami aukštos civilizacijos patogumais. Aš griežtai paneigiau jų žodžius.

Seilas ir Tomasa, mano nuomone, buvo darniausia pigmėjų pora, ir jų dukters, mažosios Basalindos, mirtis šitai patvirtino.

Basalinda buvo laiminga, žvitri maža mergytė. Aš manau, ji buvo kokių trijų pėdų ūgio. Jos mielame veidelyje visuomet švietė linksma vaikiška šypsena. Tėvą ji vadino Seliu, tardama šį vardą kaip Tomasa, bet ji kažkaip suteikdavo šiam žodžiui nerūpestingos meilės gaidelę. Aš stebėdavau ją žaidžiant prie Seilo lūsnelės pigmėjų kaime. Ji pindavo diržus bei vainikus iš lapų ir gėlių, puošdavo jais savo mažą kūnelį arba šokinėdavo per virvutę. Pastarasis žaidimas jau buvo civilizacijos ženklas, o aš už tai buvau atsakinga.

Kai aš pirmą kartą apsilankiau stovykloje, pamačiau vaikus, žaidžiančius su virvelėmis iš lianų, bet jie nešokinėjo per jas, kaip kad daro mažyliai Amerikoje ir Europoje nuo pat ankstyvos vaikystės.

Paprasčiau Faizį laikyti vieną lianos galą, pati pamėčiau kitą, ir, pradėjusi sukti virvelę, sukau tol, kol jis suprato, ko aš noriu. Paskui aš perdaviau virvę Seilui, ir jie abu suko ją dideliu ratu. Pigmėjai iš prigimties jaučia ritmą, kuris ypač būdingas jų muzikai ir šokiui, todėl jie lengvai pritaikė virvės sukimąsi pagal mano šokinėjimo tempą. Aš šokinėjau, o visa pigmėjų stovykla, susibūrusi aplinkui, stovėjo ir žiūrėjo. Mažieji žmonės buvo sužavėti ir greitai išmoko šio vaikiško meno.

Mažoji Basalinda mėgo šokinėti per virvutę, o kai tai atsibosdavo, kaip beždžioniukė laipiojo po medžius, augančius aplink kaimą. Seilas ir Tomasa turėjo ir daugiau vaikų, bet Basalinda buvo jų pasididžiavimas. Net jos vardas buvo lengvesnis ir muzikalesnis už daugumą pigmėjų vardų, tarsi dar jai negimus tėvai nujautė, kad ji bus nepaprastas vaikas — linksmas, laimingas ir visų mylimas.

Kai mergaitė paaugo ir galėjo ateiti iš kaimelio į stovyklą, ji paprastai lydėdavo Seilą. Basalinda mylėjo

mūsų namą, ypač didelę svetainę, kur ištisas valandas vaikštinėdavo arba sėdėdavo kėdėje ir žiūrėdavo į keistas kaukes, paveikslus, knygas ir kitus daiktus, bet niekada nieko neliesdavo ir nesugadindavo. Tomis dienomis, kai aš siūdavau drapiruotes ar užuolaidas, ji namo parsinešdavo mažas dovanėles — siūlų galiukus ar medžiagos atraižėles. Popieriaus skiautelės jai buvo tikra brangenybė, ypač, kai aš daviau keliš pieštukų galiukus. O tą dieną, kai padovanojau jai špūlę nuo rašomosios mašinėlės juostos, Basalindos džiaugsmui nebuvo ribų. Sunku suprasti, kaip tokie menkniekiai gali suteikti žmogui didžiulį malonumą. Bet reikia tik įsivaizduoti pigmėjų gyvenimą ir prisiminti, kad jie nieko neturi, išskyrus tai, ką patys pasigamina ar išsiaugina, ir pajusite, jog ir nežymūs dalykėliai gali būti reikšmingi.

Mergaitė niekada nesirgo, kol jos nesugriebė lemtinga liga. Vieną vėlyvą popietę ji staiga labai blogai pasijuto. Seilas su Tomasa greitai atnešė ją į ligoninę. Ji dejavo agonijoje, smarkiai viduriavo ir, nors girdėjo ir suprato, ką jai sakė Patas, negalėjo ištarti nė garso. Visą sekančią dieną ji raitėsi skausmuose.

Ką jai bedavė Patas, niekas nepadėjo, išskyrus morfijų. Nei tėvai, nei niekas iš pigmėjų negalėjo suprasti, kas atsitiko. Mes su Patu priėjome išvadą, kad mažoji mergaitė bus suradusi girioje nuodingą augalą ir suvalgiusi jį arba į jos vidurius pateko labai pavojingos rūšies virusas.

Seilas, Tomasa ir keli jų giminaičiai sėdėjo prie ligoninės kiaurą dieną ir naktį, pasitraukdami tik pavalgyti. Jie kalbėjo pašnibždomis, kaip didelio miesto ligoninės lankytojai, nes prislėgta nuotaika savaime tilde jų balsus. Mums tai buvo ne naujiena. Kai tik pigmėjas susergera ar susižeidžia, jo šeima lydi jį į ligoninę. Visi spiečiasi kuo arčiau ligonio lovos, kiek tik leidžia

Patas. Jie paprastai susirenka palatoje ar prie jos, o jeigu ligonis jaučiasi neblogai ir valgo, tai patys giminaičiai gamina jam maistą ir maitina jį. Todėl prie ligoninės pastato visada dega nedideli laužai, prie kurių žmonos ir motinos ruošia ką nors iš bananų ir maniokos miltų arba troškina šviežią mėsą ligoniams.

Antrąją naktį Basalinda atgaudavo sąmonę tik labai trumpam. Mūsų vaistai nieko negelbėjo. Temperatūra vis kilo, ir jos menkas kūnelis pasidarė panašus į mažą atominį reaktorių, bangomis spinduliuojantį karštį į visas puses.

Ankstyvą sekančios dienos rytą aš išgirdau pigmėjus raudant ir supratau, kad mažosios Basalindos jau nebėra mūsų tarpe. Aš nuskubėjau prie ligoninės ir radau mažąjį kūnelį jau suvyniotą į medvilninio audinio gabalą, kurį Tomasa buvo nusipirkusi pas kažkokį prekybininką. Medžiaga buvo išmarginta smulkiais raštais, tarp kurių buvo pavaizduota antilopė, ir aš nejučiomis pagalvojau, kad ji labai tiko vaikui, kuris gimė ir išaugo Kongo miškų gilumoje. Be abejo, ji tiko labiau už juodas laidotuvių įkapes arba kontrastingą, į akis krinčią baltą spalvą.

Nereikėjo siuntinėti telegramų, pranešančių toli gyvenantiems giminaičiams apie laidotuvių valandą, nebuvo laidotuvių biuro, kur reikėtų laukti, kol bus atlikti visi formalumai. Keli maži pasiuntiniai nubėgo per džiungles į gretimus kaimus, ir reikalas buvo sutvarkytas. Naujieną žinojo visi.

Tuoj po priešpiečių aš nuėjau į kaimą, kur turėjo įvykti paskutinės ceremonijos. Su manimiėjo afrikietis virėjas Andre Pičis ir pigmėjas Nekiabas, kuris buvo atsiųstas palydėti mane į laidotuves.

Kai aš išėjau iš miško į aikštelę, kurioje gyveno pigmėjai, Basalindos kūną jau nešė iš trobelės. Daugu-

ma mažųjų žmonių isteriškai raudėjo ir puldinėjo ant žemės. Seilas, mirusios mergytės tėvas, stovėjo prie duobės, iškastos netoli nuo miško aikštelės, ir tik iš jo sustingusio veido supratau, kad jis buvo liūdnas.

Seilas buvo tik šiek tiek aukštesnis nei keturių pėdų, ir jo mažas, susiraukšlėjęs veidelis su smaila barzdele darė jį panašesnį į nykštuką, negu į žmogų, bet jis stovėjo tiesus ir drąsus, tvardydamasis labiau, negu daugelis civilizuotų asmenų, kuriuos esu mačiusi panašiose aplinkybėse.

Atrodo, viskam vadovavo Faizis.

— Mes palaidosime ją čia,— pasakė jis, kalbėdamas kingvanos kalba,— o ne įprastinėje vietoje. Ji per jauną, kad gulėtų su kitais. Ten žemė surakina kiekvieno rankas, o tai nepatogu.

Aš stengiausi įsigilinti į paskutinįjį posakį. Arba tai buvo grynas pagonizmas, arba mes su savo ribotomis kalbinėmis žiniomis negalėjome suprasti tokių slaptų dalykų, kaip mirtis ir naujo pavidalo įgavimas, bet mano pastangos liko bevaisės.

Faiziui tai buvo reali, pateisinama priežastis užkasti mažosios mergaitės kūnelį čia, girioje, o ne bendroje kapinėse, kur gulėjo visi mirusieji. Ten jos rankutės būtų surakintos. Faiziui ir visiems kitiems buvo pakankamai aišku. Kad aš, mokyta baltoji moteris, nesupratau, jiems tą dieną visai nerūpėjo.

Tomasa neturėjo tiek ištvermės, kaip Seilas. Ji buvo motina, nešiojusi mažąją gyvybę ilgus devynis mėnesius, prieš tai, kol tėvas ją pamatė. Be to, ji buvo moteris ir verkė visai nesivaržydama. Karta man reikėjo laikyti ją kaip mažą vaiką, kad ji nepultų į žiojėjančią kapo duobę. Po to, kai aš pakalbėjau su ja, ii aprimo ir glūdėjo mano glėbyje, kol pasibaigė kankinančios laidojimo procedūros.

Net mirtis pigmėjams neatneša visiškos laisvės. Jie niekada neišsivaduoja. Sociologiniu požiūriu pigmųjų gyvenimas Konge yra gana keistas. Jie pavergti nuo seniausių laikų, kadangi kiekvienas pigmėjas turi šeiminką negrą. Priešingai negu fizinė vergija, šie santykiai tarp negrų ir pigmųjų remiasi laisvu susitarimu, bet nė vienas pigmėjas nebando nutraukti ryšių ilgesniam laikui.

Kaip taisyklė, kiekvienai normalaus ūgio afrikiečių grupei priklauso tam tikras skaičius netoliese gyvenančių pigmųjų. Pigmėjai medžioja žvėris ir tiekia mėsą savo šeiminkams, o šie augina bananus bei kitas daržoves, kurių reikia mažiesiems žmonėms, ir maino jas į šviežią žvėrieną. Kadangi paukščiai ir žvėrys bėga iš ten, kur medžiojama per dažnai, tai pigmųjų gyvenimas yra daugiau ar mažiau klajoklinio pobūdžio, nes jie, sekdami paskui žvėris, keičia savo gyvenamąją vietą. Tačiau genčių papročiai neleidžia jiems nuklysti toliau, nei už dviejų dienų kelio nuo savo šeiminkų kaimo.

Kolonijinė belgų vyriausybė saugo pigmėjus nuo žiaurumų, bet, nepaisant to, palieka juos žemesnėje visuomeninėje padėtyje. Aukštaūgiai afrikiečiai moka mokesčius, kurie, palyginus su amerikiečių standartais, yra nedideli, bet vis tik pakankami.

Pigmėjai nemoka mokesčių. Kartais, sėdėdami prie laužų, jie diskutuoja apie mokesčių mokėjimo privalumus, naiviai tikėdami, kad iš to turėtų kažkokią naudą. Bet ginčai visada baigiasi *status quo* naudai. Dauguma mažųjų žmonių galvoja, kad geriau yengti išipareigojimą, nors tai vis tiek reiškia faktinę vergiją.

Grupelė žmonių, kuriems vadovavo Faizis, Herafus ir Seilas, naudojosi ypatingomis teisėmis. Jie tebevadindavo vieną ar kitą afrikietį šeiminku, bet, laikui

bėgant, jiems prigijo Patnemo pigmėjų vardas. Už tai jie turėjo būti dėkingi mums. Mes rūpindavomės, kad pigmėjai visada turėtų bananų ir maniokos, o jie, savo ruožtu, tiekdamo viešbučiui mėsą. Mes dažnai apeidavome šį pagrindinį susitarimą ir dar primokėdavome už mėsą pinigais, o kada tik jie šokdavo mūsų svečiams ar demonstruodavo, kaip jie stato savo namukus, mes taip pat duodavome jiems kelis frankus, o kartais dar priedo druskos ir palmių aliejaus. Jų šeimnininkai afrikiečiai,— daugelis jų dirbo pas mus,— neprieštaravo tam, nors visada laikė save mažųjų žmonių savininkais.

Kadangi visuose kasdieniniuose reikaluose aukštaūgiai čiabuviai tardavo lemiamą žodį, tai ir Basalindos laidotuvių ceremonijoms vadovavo jie. Ageronga, protingiausias ir maloniausias mūsų berniukas, stovėjo duobės priekyje, duodamas patvarkymus. Andre Pičis buvo nusileidęs į duobę ir atliko paskutinius paruošimus lavonui. Ibrahimas, vyriausias viešbučio tarnas, patikimas ir sumanus vaikinys, su savo žmona Amboko taip pat buvo čia. Alilis su žmona Sifa, drovus vyriausias gyvulių prižiūrėtojas Abazinga, Kamilio jaunoji žmona Malasė,— jie visi gerai buvo matyti, kadangi savo ūgiu išsiskyrė iš liūdinčių pigmėjų.

Temperamentingo negro musulmono Angolio žmona Marija — Angolis dirbo ligoninėje sanitaru — atėjo tik prasidėjus laidotuvių apeigoms ir atsivedė Alilio motiną. Iškaršusi, susiraukšlėjusi senė slampinėjo tarp žmonių, pardavinėdama žemės riešutus. Aš norėjau liepti, kad ją nuvestu šalin, bet Faizis pasakė, kad tai gali sukelti nemalonumų, o, be to, mažajai Basalindai vis tiek, ar kas pardavinėja žemės riešutus jos laidotuvėse, ar ne.

— Ji buvo tokia gerutė,— tarė jis,— kad, gal būt, ji

pasijustų laimingesnė, jeigu sužinotų, kad kažkas gardžiuojasi riešutais.

Kol mes kalbėjomės, keli mažieji žmonės kapo galvūgalyje pastatė fetišą. Jis buvo panašus į šiaip taip sukaltą medinį stovą su įskilusiu moliniu puodu viršuje. Į puodą buvo kažkas įdėta, bet aš nemačiau kas, ir niekas nenorėjo man to pasakyti. Kartais pasitaiko paslapčių, kurias išmintingiau palikti neišaiškintas. Žinojau, kad pigmėjai mane labiau gerbė dėl to, kad aš nesikišau į jų asmeninį gyvenimą ir religines pažiūras. Kai jie patys man ką nors papasakojo, aš džiaugiausi, o kai ne, aš nepykau.

Ageronga atliko laidotojo vaidmenį. Kai kapas buvo paruoštas ir fetišas stovėjo vietoje, jis pakėlė mažąjį Basalindos kūnelį ir švelniai paguldė į duobę. Lavonėlis tebebuvo suvyniotas į medvilninį audeklą su antilope, audeklą, kurį išaudė tolimosios Anglijos darbininkai, niekada nematę pigmėjų, o gal ir negirdėję apie juos. Karsto nebuvo. Niekas neskyrė menkučio šokoladinės spalvos kūnelio nuo truputį tamsesnės žemės, tik apvyniotas Mančesterio audeklas.

Visi tylėjo. Alilio motina liovėsi pardavinėjusi savo riešutus. Nebuvo jokių baigiamųjų laidojimo apeigų nei maldų. Kiekvienas prieidavo prie kapo ir įmesdavo žiupsnelį žemės į duobę ant Basalindos kūno. Viskas buvo atlikta be žodžių, girdėjosi tik prislopintas Tomasos ir kitų pigmėjų moterų raudojimas.

Aš pakėliau šviežiai iškastos žemės grumstą ir atsargiai įmečiau į duobę, stengdamasi neužgauti kūno, tokio tylaus ir ramaus. Faizio žmona Sofina paėmė mane už rankos ir nusivedė į šalį.

— Dabar moterims reikia eiti, kur gyvena velionė, ir verkti,— tarė ji.— Tomasa norėtų, kad jūs verktumėte taip pat.

Netrukus grįžo vyrai ir susėdo verandoje. Aš išėjau į lauką ir atsisėdau ant žemės, po nebaigtos statyti lūšnelės lapų pastoge. Aikštelėje negailestingai kaitino saulė, bet po lapais oras buvo vėsus.

Andre Pičis atsistojo, atsikrenkštė ir pradėjo kalbą kibiros dialektu, bet Moke, pigmėjas medžiotojas, vertė pašnibždomis. Andre aiškiai laikė mirtį nenatūralia.

— Kas pražudė vaiką, kuris dieną prieš mirtį buvo toks sveikas ir stiprus? — klausė jis. — Kas užtraukė Bolozi ant Basalindos?

Ta iškilminga kalba truko ilgai, ir įpusėjęs oratorius ėmė kalbėti grynai apie materialinius dalykus. Tomasa, pasirodo, buvo jo tėvo pigmėjė. Kadangi Basalinda mirė ir jau nebepriklausys Andre tėvui, tai Tomasos pareiga buvo duoti jam penkis viščiukus, kad atlygintų nuostolį. Moke pasakė, kad Andre kalbėjo teisingai. Už Basalindą reikia penkių viščiukų. Net mirties aki-vaizdoje reikia žiūrėti teisybės.

Po to kalbėjo Mukabasa, Seilo sūnus, mirusios Basalindos brolis. Jis atsistojo prieš gedinčius dar visas žemėtas, kadangi padėjo kasti duobę, ir prisiekė atkeršyti savo sesers priešui. Mukabasa kalbėjo daugiausia, aš manau, kingvanos kalba, todėl supratau jį be vertėjo.

— Aš visą laiką ieškosiu to, kuris užtraukė Bolozi ant mano sesers, — pasakė jis. — Man nebus poilsio. Kerštas — mano pareiga, ir aš ją atliksiu.

Jam kalbant, trobelėje girdėjau Tomasą raudant balsu. Jai nereikėjo keršto. Niekas neužgydys jos žaizdos, tik Basalinda — gyva, sveika, linksmi bėgiojanti po kaimą. Kas tas Kerštas, palyginus su Basalindos mirtimi?

Mukabasai baigus, dar daugelis žmonių, negrų ir pigmėjų, tęsė laidotuvių prakalbas. Kartais jie nukryp-davo visai į šalį, o viena iš buvusių Herafaus žmonių

net pasakė kalbą apie moteris, kurios per dažnai miega ne savo lovose. Pasiklausius jos ir Malasės paaiškinimų, rodės, kad vienintelės padorios moterys visoje stovykloje buvo Tomasa, pigmėjo Agerongos, ne didžiojo Agerongos, žmona ir ji pati.

Aš negalėjau suprasti, kaip visa tai suderinti su Basalindos mirtimi, bet pagalvojau, kad žmonėms, tur būt, retai pasitaiko proga kalbėti tokiam dideliam susirinkusių būriui, todėl jiems norėjosi išlieti širdį. Panašius dalykus teko stebėti ir civilizuotų žmonių susirinkimuose.

Apie ketvirtą valandą aš grįžau į viešbutį pailsėti ir į pigmėjų kaimelį nuėjau tik prieš sutemstant. Tuo metu ašėjau pro šalį į raupsuotųjų kaimelį Matiabo atsivesti į ligoninę moters, kuri buvo apsideginusi koją. Pažvelgusi į Basalindos kapą, pamačiau, kad jis buvo apdengtas šviežiais lapais, o šalia stovėjo lėkštė, pilna maisto, kurio mergytė jau niekada nebevalgys.

Sekantį rytą pigmėjai išėjo su tinklais medžioti. Išgirdęs apie tai, Ageronga buvo pritrenktas.

— Argi kas nors pateks į jūsų tinklus šiandien? — paklausė jis Faizį. — Reikėtų palaukti, kol praeis bent trys dienos.

— Basalinda buvo vaikas, o jos mirtis — tai Bolozi darbas, — atsakė pigmėjas. — Esu tikras, kad mes negrišime tuščiomis.

Jie iš tiesų grįžo su laimikiu ir padovanojo mums su Patu puikią jauną antilopę.

— Keturios pateko mums į tinklus, — paaiškino Faizis. — Ageronga klydo.

Tą vakarą Seilas, kuris pakėlė Basalindos mirtį geriau už kitus šeimos narius, atėjo į viešbutį ir paprašė cigarečių.

— Šį vakarą pas mus bus šokiai, Madam,— tarė jis. — Šermenų šokiai. Reikia nuvyti šalin piktąsias dvasias.

Aš paklausiau, ar galima man dalyvauti. Seilas atsakė teigiamai, nors, atrodė, truputį svyravo. Po vakariinės aš nuėjau į kaimą. Kai atėjau, vyrai šoko, bet moterų nebuvo. Pamatę mane, pigmėjai tikriausiai labai nustebo. Kurį laiką jie tebešoko, po to nustojo ir pasiūlė man kėdę. Bet vienas iš jų neiškentė, priejo ir išdrožė, kad man nereikėjo ateiti, nes tai — tabu.

— Mane pakvietė Seilas,— atsakiau aš piktai.

Faizis pasakė, kad man galima pasilikti, bet aš pastebėjau, jog jis pradėjo apie kažką patyliukais tartis su Moke. Visi vyrai atrodė kažkaip sutrikę, todėl aš apdovanojau juos cigaretėmis ir pasukau namo. Įtempimas iškart aiškiai atslūgo.

O išeiti aš visai nenorėjau. Kai kurie pigmėjų veiksmai man tarsi sakė, kad, leisdamasi išvaroma, aš netenku progos susipažinti su mistinėmis jų apeigomis. Tačiau vargu ar galėjau pasielgti kitaip. Net jų pačių moterims tai buvo neprieinama, ir jos arba buvo uždarotos namuose, arba visai išsiųstos iš kaimo.

Nenoromis pasukau namo. Kiek paėjusi, kad manęs nematytų likusieji aikštelėje, sustojau pasiklausyti. Ką tik patekėjęs mėnulis metė silpną šviesą, kuri negalėjo išsklaidyti tamsos, gaubiančios girios taką. Minutę pastovėjusi džiuŋlėse, aš išgirdau, kaip vėl pradėjo mušti būgnai, lydimi gūdžių medinio instrumento garsų. Tokios muzikos — klaikios ir slegiančios — aš dar nebuvau girdėjusi pigmėjų kaimelyje.

Staiga tarp tamtamų bildesio pasigirdo naujas garsas, kuris iš dalies priminė karvės bliovimą, kai jos tešmuo apsunkęs nuo pieno ir jį laukia, kada bus pamelžta, iš dalies valtornos gaudesį, tik jis buvo tonu

žemesnis. Sustingusi iš siaubo, aš prigludau prie raudonmedžio kamieno.

Tai buvo Esamba, man to nereikėjo sakyti. Staiga visi čiabuvių pasakojimai ir girdėti gandai, kupini prietaringos baimės, fantazijos ir mistikos, iškilo mano atmintyje. Kur klaidžiojo Esamba, ten lankėsi mirtis. Jo gūdus žemas balsas buvo blogio balsas. Namuose aš būčiau blaiviai pamąsčiusi apie tai ir sugalvojusi kokį nors raminantį paaiškinimą. Bet čia, tropikų miške, buvo kas kita. Sukaussčiusi baimė tvirtai laikė mane. Tariama drąsa, kuri palaiko žmogų minioje, išgaravo. Aš buvau viena, atskirta nuo savo pasaulio, moteris naktį džunglėse. Su savimi neturėjau ne tik peilio, bet ir smeigtuko, kuriuo galėčiau apsiginti, jei pasirodytų priešas. Aš prisiglaudžiau nugara prie milžiniško medžio kamieno, o širdis daužėsi krūtinėje kaip akmenskaldė mašina. Aš bijojau ieškoti prieglobsčio pigmėjų kaime; bet ir eiti per tamsų mišką į stovyklą taip pat bijojau.

Vėl pasigirdo mykimas, šį kartą toli į dešinę nuo pigmėjų kaimelio. Kaip jis galėjo taip greitai ir taip toli nuklysti? Mano burna išdžiūvo. Vėl iš tamsos atsklido kraują stingdantis garsas, tik dabar jis aidėjo dar toliau ir kitoje vietoje. Aš pagalvojau: „Dieve mano, jis suka ratą tarp manęs ir namų, norėdamas atkirsti man kelią.“

Apimta neapsakomo siaubo, pradėjau bėgti link stovyklos, kliuvinėdama už šaknų, kabinėdamasi už pažemiui kabančių lianų. Šešėliai man atrodė kaip medžių šaknys, ir aš juos aplenkdavau. Šaknys atrodė kaip šešėliai, ir aš suklupdavau ant jų. Šakos, tarsi kibios rankos, draskė mane.

Esambos balsas dabar aidėjo tik iš vienos pusės, kažkur iš šono, užpakalyje manęs. Bandžiau bėgti greičiau, bet buvau bloga sportininkė. Net ir visai jauna

būdama, nepajėgdavau sužaisti daugiau kaip trijų teniso partijų per dieną, o nuo to laiko surūkiau per daug cigarečių, kad dabar galėčiau lengvai bėgti. Mano kūnu žliaugė prakaitas; jaučiau, kad baltiniai prilipo prie nugaros.

Kad nors būčiau pasiėmusi savo žibintuvėlį. Tačiau kaip kvaila išėjau iš namų be nieko, tikėdamasi, kad kas nors iš pigmėjų palydės mane po šokių. Verkiau iš baimės, o iš dalies nuo skausmo krūtinėje, kuri sukėlė perkrautos širdies darbas.

Pasąmonėje klausiau savęs, kodėl aš bėgu kiek turėdama jėgų. Viskas, ką žinojau apie Esambą, buvo tik nuotrupos, surinktos iš pokalbių prie laužo ar atsargių pigmėjų užuominų. Ko aš, turinti gerą išsilavinimą moteris, lekiu per Kongo džungles nuo kažkokio neapčiuopiamo dalyko, kuris buvo tik klaikus, kraują stingdantis garsas?

Kad ir kokia būtų buvusi priežastis, aš bėgau, kaip proto netekęs žmogus, kai kaitri Vest Indijos saulė išdžioviną jam smegenis.

Klupdama, griuvinėdama, verkdamą ir gaudydama orą, bėgau toliau. Kiekvieną kartą, kai išgirdavau mykimą, jis aidėdavo vis arčiau. Supratau, kad nepajėgsiu pribėgti iki stovyklos. Vienintelė mano viltis buvo kaip nors išverti ir pasiekti afrikiečių kaimą, kuris buvo šioje miško aikštelės pusėje.

Kartą stabtelėjau atsikvėpti ir pasiklaudyti. Mano širdis daužėsi krūtinėje kaip sužeista putpelė, įkliuvusi į erškėčio krūmą.

Tada aš išgirdau kitokį triukšmą. Šalia tako kažkas sušnarėjo, tarsi ten tamsoje būtų judėjęs žvėris ar žmogus. Man išgaravo visi civilizacijos likučiai, ir šaukdamą aš pasileidau taku tolyn į kaimą, į gyvulių prižiūrėtojo Abazingos namus.



Jis griebėsi ieties ir puolė prie durų, bet aš jį sulaukiau.

— Ne, ne, neik,— riktelėjau aš.— Ten Esamba.

Jis atsigręžė į mane, ir juodame jo veide bei akyse šmėkstelėjo siaubas.

— Ar Madami žiūrėjo į Esambą? — paklausė jis.

— Aš girdėjau, bet nieko nemačiau,— atsakiau tebegaudydama orą.

— Jus lydi laimė, Madami,— pasakė jis.— Visi, kas pamato Esambą, miršta, nepraėjus nė dviem dienom.

Aš pasėdėjau prie Abazingos židinio, kol atgavau jėgas, ir jis papasakojo man apie blogį nešantį Esambą. Jam praėjus, miršta medžiai, o maži upeliai išdžiūsta. Ten, kur klaidžioja Esamba, prisiekinėjo jis, netgi vyrai slepia savo veidus, kad nepamatytų jo ir nenumirtų.

Tą naktį Esambos daugiau nebegirdėjau. Aš papasakojau savo nuotykių Patui, beveik tikėdamasi, kad jis pasijuoks iš manęs. Tačiau jis visai nesijuokė.

— Gerai darei, kad bėgai,— tarė jis.— Aš išgyvenau Afrikoje daugelį metų, bet nežinau jos paslapčių ir nesijuokiu iš jų. Aš negaliu pamatyti viruso, kuris sukelia pneumoniją, bet pažįstu jo galią ir žinau, kiek daug jis padaro blogo. Niekas negali suprasti visų keistenybių Konge, o baltasis — mažiausiai.

Septynias naktis pigmėjai šoko ir verkė Basalindos. Paskutiniąją naktį mažieji žmonės puotavo. Tai turėjo atnešti ramybę mažajam kūneliui kape ir patenkinti jos dvasią. Skambiai nakties tyloje barškėjo tuščiaviduriai mediniai instrumentai, ir ilgai dundėjo tamtamai. Bet Esamba tylėjo.

ŠEŠTAS SKYRIUS

Pirmosios mano kalėdos Konge buvo graži, šilta diena apie 30°C. Danguje vienas kitą ginė didžiuliai kamuoliniai debesys, tik retkarčiais užstodami skaisčią saulę. Aš sėdėjau verandoje, stebėdama gandrų būrį, kuris tolimą Epulo krantą pavertė baltu raibuliuojančiu kaspinu, susiliejančiu su kita tokia pat balta juosta — srauniais vandenimis prie slenksčių.

Bugenvilėjos vijokliuose virš mano galvos skardžialbalsis kolibris ieškojo nektaro, dalindamasis žiedais su didelėmis geltonomis bitėmis.

Aš būčiau buvusi laiminga kaip vyturys, bet mane kamavo nostalgija, jaučiausi vieniša ir pasigailėtina.

Patas padarė viską — nebent tik neapsivilkė seniu Šalčiu,— kad šventė būtų dar linksmesnė. Turėjome dovanų ir konservuotų slyvų pudingą iš Anglijos. Čiabuvius, aukštaūgius negrus ir mažiukus pigmėjus, apdovanojome palmių aliejumi, ryžiais, išdaliname jiems kelis frankus. Visai kvaila buvo ilgėtis namų, aš tą žinojau, bet sėdėjau vos sulaikydama ašaras ir norėjau, kad vijokliai ir gandrai staiga pavirstų kalėdine eglute ir šiaurės elniais.

Aš galvojau apie gatves prie 57-osios, kur gyveno mano tėvai, ir įsivaizdavau jas padengtas sniegu. Pri-

siminiau, kaip gražiai atrodo Centrinis parkas, žiūrint iš aukštai, pro langą, kai būriai žmonių skuba iš bažnyčios namo.

Mano ausyse aidėjo su rogutėmis besivažinėjančių vaikų balsai, žvalūs vartininkų sveikinimai Centrinio parko pietinėje dalyje ir stiklelių skambėjimas Grinič vilidžo studijoje, kur su šeima gyveno mano sesuo Doroti.

Nors aplink tingiai zvimbė bitės, aš nesunkiai įsivaizdavau Penktąją aveniu su ryškiai iluminuotomis parduotuvėmis, su vitrinų langais, kupiniais nuostabių dalykų, kuriuos galėjai gauti ir kitiems dovanoti, ir būriais žmonių, besistumdančių su glėbiais pirkinių. Pro garsiakalbius girdėjau linksmas kalėdines giesmes, mačiau išpuoštas „Lordo ir Teiloro“ vitrinas ir įsivaizdavau, kaip riaumoja autobusai, sunkiai važiuodami per birų sniegą.

Daugiau nebegalėjau ištverti. Nušokusi nuo verandos, nuskubėjau taku į pigmėjų kaimelį ir užėjau pas Herafų. Kažkada buvau davusi jam mažą užrašų knygėlę ir pieštuko galiuką. Nors jis nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, žinojau, kad ir švarūs puslapiai žadins jo vaizduotę.

Nebuvo prasmės pasakoti jam apie savo namų ilgesį. Jis nebūtų patikėjęs, jeigu aš būčiau ėmusi pasakoti jam apie sniegą,— bet koks dalykas, esantis už trisdešimt—keturiasdešimt kilometrų, jam buvo nesuvokiamas. Todėl mes kalbėjome apie nesenas medžiokles, apie Tomasą ir jos sielvartą, apie būsimą vizitą valesio pigmėjų, gyvenančių kitoje Epulo pusėje.

Kalbėdama su Herafu, galvojau apie pirmąjį savo susitikimą su juo. Tuomet vienas viešbutyje patarnaujančių berniukų paprašė jį nunešti mano krepšį iš drėg-

nos vietos į naująjį lapais dengtą namelį, kurį man pastatė afrikiečiai netoliese pigmėjų kaimo.

Herafus, ilgai negalvodamas, atšovė:

— Tik pamanyk! Prašyti, kad aš nešiočiau moters pundus! — Ir nužygiavo šalin.

Tačiau per sekančius mėnesius mes labai pamėgome vienas kitą. Jis visuomet suregzdavo man kėdę iš pagalių ir lianos vytelių, nušluodavo lapus, kur aš sėdėdavau, ir padėdavo man tobulintis kingvanos kalboje.

Mums besišnekučiuojant, mažasis žmogus ištraukė iš saidoko užrašų knygutę ir parodė ją man.

— Madami, — tarė jis, — gal parašytumėte mano knygutėje.

Aš paėmiau pieštuką, su kuriuo dariau eskizus, ir užrašiau šiuos žodžius: „Herafus yra šaunus pigmėjas ir vienas geriausių medžiotojų Iturio girioje.“

Po to paaiškinau, ką sakė užrašas. Jis buvo toks patenkintas, kad kelias dienas vaikštinėjo tiesiog ekstazėje.

Kai vėl aplankiau Herafų po kalėdų, jis man padarė dar vieną kėdę ir vis sukinėjosi prie manęs.

Aš manau, jam geriau patiko, kai aš sėdėjau, nes jis tada neatrodė toks mažas. Tai jam buvo nelyginant apsiauti aukštakulnius batus.

Jis kiek pastoviniavo, patylėjo sumišęs, po to pasiėmė savo saidoką, išsitraukė mažąją knygutę melsvais viršeliais ir padavė ją man.

— Madami padarytų didelę malonę, jeigu vėl parašytų į mano knygutę,— pasakė jis.

— Ką tu nori, kad parašyčiau šį kartą? — paklausiau aš.

— Užrašykite, kad kiekvieną kartą, kai baltasis žmogus mane fotografuoja, jis privalo man duoti vieną franką,— pasakė jis.

Aš papurčiau galvą.

— Taip rašyti neverta,— paaiškinau aš.— Dabar, kai lankytojas tave fotografuoja, jis duoda tau bent penkis frankus. Dabar tu turi iš to daugiau naudos.

Jis atrodė nelabai patenkintas, todėl aš paėmiau knygutę ir parašiau: „Herafus yra kaimo vyresnysis ir vertas ypatingos baltųjų svečių pagarbos.“

Kai aš išverčiau šiuos žodžius, jis taip apsidžiaugė, kad net garsiai nusijuokė. Po to nusinešė knygutę į namus pasakyti žmonai, ką aš parašiau.

Tą vakarą pigmėjai vėl suruošė šokius — atžymėjo dieną, kai jų tinklai buvo pilnesni, negu paprastai. Patas iš viešbučio atsiuntė butelį palmių vyno, ir mažieji žmonės visai įsilinksmino. Herafus net šoko solo, tiesa, gana santūriai, bet visai gracingai.

Apie dešimtą valandą Faizis įsakė nutraukti šokius.

— Rytoj mes išeiname į tolimą medžioklę,— pasakė jis.— Moke matė buivolą už pusės dienos kelio į šiaurę.

Jis sušaukė viengungius ir kalbėjosi su jais apie kažką kibiros dialektu. Vedę vyrai išsiskirstė po savo lūšneles. Nevedusieji, matyt, taip pat buvo pavargę ir nenorėjo klausyti, ką jiems sakė Faizis. Po akimirkos įsiliepsnojo ginčas.

Salaminas, kurio balsas buvo žemiausias iš visų kaimo, puolė viengungius. Jis apie dešimtį minučių kažką įrodinėjo jiems, po to perėjo į kingvaną, tur būt, kad suprasčiau aš. Jis vos neverkė.

— Jūs, sargybiniai, mėgstate gerti Madami vyną, imti iš jos cigaretes, druską ir palmių aliejų, bet naktį saugoti ją jūs nenorite,— šaukė jis.— Nedorėliai jūs!

Dabar pirmą kartą supratau, kad sargybiniai naktį buvo pastatomi specialiai man saugoti, kad tai nebuvo nusistovėjęs kaimo paprotys.

— Niekam nereikia manęs saugoti,— pasakiau aš Salaminui kiek galima abejingiau.

Mano tariama drąsa tikriausiai padarė išpūdį viengungiams. Jie sutiko nemiegoti, bet protestuodami vėl pradėjo šokti. Visą naktį dundėjo būgnai ir tarškėjo mediniai barškučiai. Tai buvo laukinis, pasiutęs šokis. Kelios netekėjusios merginos ir moterys išėjo iš namų ir susirinko prie didžiojo laužo pasižiūrėti, bet šokyje nedalyvavo. Publikos skatinami, jaunuoliai ėmė pašėlusiai suktis apie laužą, demonstruodami savo medžiotojišką šaunumą, drąsą ir vyriškumą.

Aš gulėjau lovoje, ilgą laiką negalėdama užmigti, trikdoma tamtųjų garsų. Kai pagaliau užmigau, šokiai dar tebebuvo pačiame įkarštyje.

Sekantį rytą visi buvo išsekę, niekas nejuokavo. Medžiotojai išėjo, dar kaime jausdamiesi mirtinai pavargę. Viengungiai buvo iškankinti šokių, o vedę vyrai — nemigo nakties. Tą vakarą, tuoj po pietų, visi sugulė; visi, išskyrus vieną pigmėją, kuris sėdėjo kažkur prie ugniavietės ir čirpino mažąjį muzikos instrumentą, padarytą iš tuščiavidurio medžio gabalo ir skėčio virbo.

Gal būt, jis išreiškė ekvatoriaus džiunglių vienatvę, o gal jo muzikoje skambėjo meilė vienai iš žemaūgių, aukštakrūčių merginų. Man buvo įdomu, ar ji nemiegojo, gulėdama viename tų miniatiūrinių namukų, ar klausėsi ir svajojo apie savo išrinktąjį.

Mano pačios svajones sekančią dieną nutraukė žinia iš Pato, kad pas mus atvyko neeilinių svečių. Aš susidėjau daiktus ir iškeliavau namo; atvykau kaip tik tuo metu, kai keturi specialios paskirties sunkvežimiai įvažiavo į vidinį viešbučio kiemą. Ant kiekvienos mašinos buvo užrašas „Transafrikinė didžioji medžioklinė ekspedicija“ ir tyrinėtojų vardai. Jiems tetrūko reklamuotojo ir garsiakalbio.

Iš pirmojo sunkvežimio išlipo dvi jaunos moterys chaki spalvos kelnėmis, medžiokliniais švarkais, su batais, skarelėmis ir minkštais šalmais. Jos atrodė kaip tik ką išėjusios iš Heti Karnegi parduotuvės. Už jų sekė kiek vyresnio amžiaus vyrai, taip pat apsirengę ištai-gingais rūbais, ir atrodė taip, lyg jiems priklausytų ne vienas geležinkelis, bet trys ar keturi.

Galutinai išbaigdami šį puikų reginį, išsoko dar du įdegę, energingi vyrai. Vienas buvo vidutinio amžiaus, liesas, o kitas — tarsi bronzinis milžinas, vienas iš tų, kuriais iliustruojamos pigių, populiarių žurnalų apysa-kos. Kai mus supažindino, sužinojau, kad pastarieji du vyrai buvo medžiotojai profesionalai, kuriuos firmos atstovai pasamdė, kad užtikrintų savo saugumą ir gerus trofėjus.

Iš paskutiniojo sunkvežimio išlipo būrys afrikiečių ir pradėjo mesti didžiules palapines, stulpus atramoms, ėmė tiesti brezentą ir ruošti nakčiai. Vienos palapinės buvo skirtos moterims, kitos vyrams, o trečios — gink-lams ir bagažui. Prie vienos čiabuviai prikabino didelę medžiagos juostą su užrašu: „Keras ir Daunis. Medžio-tojai profesionalai. Nairobis, telefono numeris 796“.

Mes su Patu vos neaiktelėjome. Nors buvome lau-kinės Afrikos gilumoje, kur per dienų dienas, be čia-buvių, nepasirodydavo joks žmogus, ekspedicijos vado-vai vis tik galvojo, kad ir čia reklama ne pro šalį.

Kol visi prausėsi ir dabinosi, mes apžiūrėjome ma-šinas. Viena buvo pritaikyta tyrinėtojams ir jų gink-lams. Kitoje buvo maisto atsargos ir virtuvės įrengimai su šaldytuvu, kurį maitino mažas benzino motoras su kompresoriumi. Trečioji buvo skirta keliauninkų asme-niniams daiktams, o ketvirtoji — palapinėms ir neši-kams afrikiečiams.

Mes sužinojome, kad ši grupė važiavo tuo pačiu maršrutu, kurį mes su Patu įveikėme savo senuoju, apdaužytu „ševroletu“. Aš galėjau įsivaizduoti, kokias istorijas jie pasakos, kai grįš namo į Ameriką,— kaip jie, nuolat persekiojami pavoju, su didžiausiomis pastangomis brovėsi per neįžengiamą Afriką.

Vienas iš medžiotojų paaiškino, kad grupės dalyviai labai nori pamedžioti su pigmėjais ir pasižiūrėti, kaip jie sugauna žvėris be parako. Jie turėjo kino kameras, spalvotus filmus, prietaisus šviesos stiprumui matuoti ir dar visokių niekų ir tikėjosi, kad džiunglėse bus pakankamai šviesu ir jie galės nufilmuoti medžioklę.

Visi anksti nuėjo miegoti, kad rytojaus darbams būtų guvūs ir pailsėję. Rytas išaušo pilkas ir apsiniaukęs, o per pusryčius prapliupo toks lietus, koks gali būti tik Konge. Žemė pavirto minkšta mase. Lietus čaižė palapines, upeliais tekėdamas per sienas. Visi medžiotojai, pilni nusivylimo, sėdėjo apie šaldytuvą ir stebėjo, kaip jame formuojasi ledo gabalai.

Vėliau, apie popietę, lietus nustojo. Tyrinėtojai išėjo su pigmėjais kažkaip nenoromis. Kol jų nebuvo, mes liepėme berniukams išvalyti aikštelę miško pakraštyje, kur buvo šviesiau, kad mažieji žmonės galėtų pašokti kokį nors savo šokį.

Po trijų valandų grupė sugrįžo tuščiomis rankomis. Faizis prisigretino prie manęs ir keliais žodžiais paaiškino kodėl.

— Einančiųjų kojos kėlė tokį triukšmą,— pasakė jis,— kad visi žvėrys nubėgo gilyn į džiungles. Nieko nebeliko varovams.

Pigmėjai išėjo, o tyrinėtojai vėl susėdo taip, kaip anksčiau — stebėti, kaip mašina gamina ledą.

Temstant mažieji žmonės sugrįžo su pora antilopių. Mes skaniai papietavome, kadangi Andre Pirmasis vis-

ką paruošė pats. Medžioklės dalyviai, išvarginti audringų dienos įvykių, anksti sugulė.

Antrąjį rytą šviesa buvo per silpna. Atvyko pigmėjai, nekantraudami eiti į medžioklę arba šokti, bet svečiai vis dirščiojo į savo prietaisus ir galų gale, nutarę, kad sąlygos dar tebėra nepalankios, grįžo atgal prie savo mašinos, gaminančios ledo gabalus.

Kaip visada, saulė pasirodė po poros valandų; grupė paruošė kameras ir pradėjo sukti filmą. Filmavo visi, išskyrus vieną. Jaunesnysis medžiotojas profesionalas pasiliko prie palapinių, matyt, norėdamas įsitikinti, ar nesugedo elektrinis ledo prietaisas.

Praleidusi dar vieną poilsio naktį, „Transafrikinė didžioji medžioklinė ekspedicija“ susipakavo savo mantą, išardė palapines ir viską sukrovė į talpius sunkvežimius. Po to išdundėjo savo keliais per „neižengiamą Afriką“.

Sprendžiant iš kino filmų apie Afrikos džiungles, atrodo, jog ten nuolatos lyja lietus. Ilgą laiką, kol dar nebuvau sutikusi Pato, aš įsivaizdavau, kad Konge labai drėgna, o jo gyventojai susiraukšlėję kaip pirštai, išplovus indus.

O iš tikrųjų yra visai ne taip. Ituris žinomas mokslininkams kaip tropinis miškas, ir niekas negirdėjo, kad kada nors čia būtų buvusi sausra, bet, žinoma, ir lietus nelyja kiaurą dieną ir naktį. Paprastai lyja kas antrą dieną apie valandą laiko, ir ne bet kada, o apie penktą—šeštą valandą vakaro. Lietingu laikotarpiu kur kas blogiau. Balandis ir lapkritis yra drėgni mėnesiai, ir tuo metu viskas taip permirksta, kad gyvenimas darosi nemielas. Blogai todėl, kad gyvenimas Konge teka po atviru dangumi. Jūs valgotė lauke, vakarais sėdite lauke ir didesnę laiko dalį laikote atvirus langus.

Kai liūčių metu lietus pliaupia be paliovos, jautiesi tarsis sirgtum klostrafobija. Pasirodžius saulei, berniukai surenka drabužius, kurie būna sudrėkę, ir išneša į lauką džiovinti. Odiniai daiktai, ypač batai, yra jautriausi drėgmei, todėl, kai tik pasitaiko proga, juos būtinai reikia išdžiovinti. Net geriausiai prižiūrimi, jie čia greičiau nusidėvi, negu Amerikoje, nežiūrint į tai, ar jie nešiojami, ar ne.

Vieną dieną, kai drėgnas laikotarpis užsitęsė ilgiau negu paprastai, Patas pastebėjo, kad daugumą jo batų reikėjo išmesti. Jis pasiūlė nuvažiuoti į Stenlivilį, o kadangi aš jau seniai nebuvo lankiusis dideliame mieste, tai mielai sutikau. Jis prisipildė savo mašinos degalų baką, ant užpakalinės sėdynės pasidėjo atsargines padangas, ir mes iškeliavome. Į kelionę leidomės gana anksti ir gruoblėtu, išdaužytu keliu sėkmingai pravažiavome nemažą atstumą; tik vieną kartą mums prakiuro padanga. Naktį praleidome mažame viešbutyje 229-tame kilometre, o sekančią dieną važiavome toliau ir apie priešpiečius pasiekėme Stenlivilį. Buvo puiku valgyti maistą, kurį paruošė kažkas kitas. Mieste sutikome daugybę draugų, atvažiavusių čia tokiais pačiais reikalais, kaip ir mes.

Stenlivilio parduotuvių, žinoma, negalima lyginti su aukštutinės Penktosios aveniu parduotuvėmis, bet ir jos buvo daug turtingesnės už mažąjį indo kioską prie Patnemo stovyklos ar už tas kelias Mambasoje, ir aš jaučiausi kaip mergaitė iškyloje. Daugiausia pirkau reikiamus daiktus, bet vis tik įsigijau ir keletą niekučių, kurių man visai nereikėjo; juk kiekviena moteris, atvykusi į miestą, turi tokią teisę.

Patas tuo tarpu pirkto tokius neįdomius dalykus, kaip vidinius vamzdžius, maisto produktus, vaistus, sąvaras, varžtus, vinis, na, ir, žinoma, kelias poras pigių batų.

Mes viską supakavome į mašiną, o kas netilpo į vidų, pririšome ant viršaus. Vajouminge aš mačiau, kaip mulai šitaip apkraunami nešuliais — net jeigu jie imtų spardyti ar vartyti ant žemės, nenusikratytų savo naštos. Kaubojai, pritvirtindami pakus, užriša kažkokius ypatingus mazgus, vadinamus „deimantiniais“, ir, kol nemoki tokio mazgo užrišti, esi laikomas nepatyrusiu naujoku. Patas vyriškai ėmėsi šio darbo, bet bijau, kad jo užrišti mazgai nebuvo deimantiniai.

Mes užsukome į kavinę ir su belgų administratoriumi, kuris buvo žemės ūkio misijos viršininku, bei kitais draugais gėrėme kokteilius. Po to išvažiavome namo.

Iš pradžių viskas klostosi gerai. Mes pernakvojome kitame viešbutyje ir labai anksti, vos išaušus, vėl leidomės į kelionę. Kai iki namų buvo likę apie penkiasdešimt mylių, kelias staiga skilo į dvi šakas, ir mes susiginčijome, kuriuo taku pasukti. Mūsų diskusijos buvo kur kas karštesnės, negu debatai Suvienytų Tautų Organizacijoje, bet pagaliau laimėjo Patas. Mes pasirinkome trumpesnę, bet mažiau išvažinėtą kelią. Konge sakoma, kad nė viena mašina nepravažiuoja daugiau kaip 25 000 mylių. Mūsų atlaikė bent dukart tiek. Jai buvo lemta pravažiuoti pačiais blogiausiais kontinento keliais, einančiais per Nigeriją ir Kameruną, ir negana to, mašina ištisus metus stovėjo Stenlivilyje po atviru dangumi, kol Patas buvo Amerikoje ir, plaukiodamas prie Vainjardo, įtikinėjo mane tekėti už jo ir apsigyventi Afrikoje. Tokios sąlygos automobiliui netinkamos ir Niujorke, o paliktas be pastogės Konge, jis yra nuolat veikiamas saulės ir greitai suyra nuo rūdžių ir lietaus.

Pirmosios mylios buvo pakenčiamos, bet toliau kelias priminė skalbimo lentą; gilios duobės ir išvažinėti grioviai, atsiradę paskutiniųjų liūčių metu, išdžiūvo ir

sukietėjo kaip cementas. Patui dažnai tekdavo sustoti ir išlipus apžiūrėti, kaip geriau pravažiuoti ypatingai blogo kelio galą, nesulaužius spyruoklės ar nepametus baterijos, pakabintos mašinos apačioje.

Kelis kartus aš girdėjau kažkokius duslius garsus, tarsi ant mašinos kristų medžių šakos ir per galą riden-
tųsi žemyn. Aš nekreipiau į tai dėmesio, galvodama, kad nuo negailestingo kratymo kažkas atsipalaidavo. Netrukus vėl išgirdau, šį kartą daug aiškiau, ir suprat-
tau, kas darėsi.

— Stok, Patai! — riktelėjau aš.— Mes mėtome savo krovinį.

Mes išlipome, ir iš tikrųjų — ant kelio užpakalyje mūsų gulėjo vienas iš naujųjų Pato batų. Aš paėmiau jį, ketindama įdėti atgal į krepšį, bet — o siaube! — pa-
mačiau, kad tai buvo paskutinysis iš naujųjų pirkinių. Nuo kratymo atsipalaidavus virvėms, visi batai iššoki-
nėjo.

Suradę vietą apsisukti, leidomės atgal, visą laiką žiūrėdami, ar nerasime išmėtytos avalynės. Važiuodami pirmyn sutikome tik vieną kitą čiabuvį, bet, kai medžio-
dami savo turtą pasukome atgal, atrodė, kad visi jie su savo giminėm išėjo pasivaikščioti kaip tik į šį kelio tarpą.

Mes stabdėme kiekvieną praeivį.

— Ką turi šiame ryšulyje? — klausdavo Patas sva-
hili tarme, rodydamas nešulį ant afrikiečio galvos, ar pririštą ant mulo.

Atsirišdavo ryšuliai, ir jų turinys pabirdavo ant žemės. Ten būdavo ir batų, ir bananų, ir įrankių, ir mai-
šelių su kava, ir mongongo lapų pluoštų, pasitaikydavo net pagalių ir akmenų, kuriuos dėl man nesuprantamų priežasčių skirdavo prizais bantu giminės atstovai, bet nebuvo nė vieno bato.

Vienintelė paguoda po šios nedidelės tragedijos buvo tai, kad Patas važiavo namo ilgesniu, bet geresniu keliu. Tą vakarą mes nepasiekėme stovyklos ir nakvojome poilsio namuose, kuriuos laikė belgų pora. Jie ištisą dešimtmetį nebuvo buvę namuose ir buvo virtę tikrais kongiečiais, bet senųjų savo papročių neatsisakė. Tai buvo vienintelis kartas, kai aš jaučiausi patenkinta, kad belgai mėgsta vėlyvus pietus.

Mes atvykome namo kaip tik laiku, nes reikėjo priimti amerikiečių misionierių grupę ir kelis švedų mokytojus, kurie buvo applankę Etiopiją ir perėję Ruvenzori arba Mėnulio kalnus, kaip jie vadinami kelionių brošiūrose.

SEPTINTAS SKYRIUS

Dienos prie Epulo slenka taip, kad būtų suklaidintos net labiausiai civilizuotos asmenybės. Penktadienis — turgaus diena, ir tai svarbu. Pagal tokį įvykį jau galima orientuotis. Kai gyvenimas yra toks „įvairus“ kaip Konge, tai kalendoriaus nereikia. Nereikia net laikrodžio.

Iš tikrųjų mes turime ir vieną, ir kitą, bet jie yra Pato kabinete ligoninėje. Mane žadina saulė. Kam man reikia gergždžiančio žadintuvo? Oro paštas iš Amerikos užtrunka kelias dienas, siuntiniai — mėnesius. Tai gi koks skirtumas, ar aš atsakysiu pirmadienį ar antradienį? Aš gyvenu nuo vienos dienos iki kitos, nuo vieno lietingo laikotarpio iki kito. Jaučiuosi saugi, nes žinau, kad naktį pakeis diena, ir nesirūpinu susirasti nieko konkretesnio, kas reguliuotų mano veiksmus.

Taigi atsitiko taip, kad vieną rytą aš sėdėjau verandoje, stebėdama krokodilus siaučiant upėje, ir net neįtarčiau, kad buvo vasario keturioliktoji.

Staiga pamačiau atkrypuojant iš ligoninės vieną Pato padėjęją, apsirengusį kažkieno išmestais chaki spalvos šortais ir sportiškais marškinėliais, kuriuose buvo tiek skylių, kad kiekvieną rytą jis tikriausiai keikėsi iš pasiutimo, kol surasdavo, kurios buvo skirtos rankoms įkišti. Paduodamas man raštelį, jis tarė:

— Bvana atsiuntė jį.

Patas jau ne kartą įsitikino, kad geriausias būdas iškraipyti žinią — perduoti ją per čiabuvių žodžiu, todėl, kai norėdavo ką nors man pasakyti, visada rašydavo nedidelius raštelius. Per visą ilgą dieną, kai jis būdavo užsiėmęs su savo pacientais, aš gaudavau keletą tokių raštelių. Šitas pranešė: „Ana, pasistenk surasti keletą vaikiškų buteliukų su čiulptukais ir išsterilizuok juos. Aš netrukus pareisiu.“

Prašyme nebuvo nieko nepaprasto. Patas nuolat įsigydavo vis naujų žvėrelių savo zoologijos sodui, o dauguma jų būdavo tokie maži, kad reikėdavo penėti iš buteliuko. Apsilankę Mambasoje, beveik visada nusi-pirkdavome keletą naujų, kad pakeistume tuos, kuriuos sudaužydavo nepratusios prie trapių daiktų čiabuvių rankos.

Iš gyvulių užtvaros atėjo Abazinga, ir mes su juo, ieškodami buteliukų, viską apvertėme aukštyrų kojomis. Radome du čiulptukus, bet jokio butelio. Pagaliau aš radau vieną nuo alaus su mažu kakleliu, kuris atitiko žinduką, ir sudėjau viską į puodą ant ugnies virti. Daugiau nebuvo kas veikti, ir šios mintys tučtuojau išgaravo man iš galvos. Kažkur pasąmonėje mes su Abazinga įtarėme, kad atvyko ne mažylis okapis, nes tokiu atveju būtų kilęs baisus sujudimas visoje stovykloje.

Aš pradėjau tvarkyti svetainę. Visur riogsojo krūvos žurnalų — dalis amerikietiškių, dalis prancūziškų. Vienu požiūriu jie visi buvo panašūs — seni, su lygiai taip pat užlankstytais lapais, kaip ir tie, kuriuos randame dantisto laukiamajame Amerikoje. Mes su Patu buvome prisiekę skaitytojai, bet kadangi periodikos naujienos pasendavo mėnesiais dar mūsų nepasiekusios, tai niekada nesistengėme jų tvarkyti. Mes dažnai perskaitydavome apie naujus prancūzų premjerus, dar

nežinodami, kad balsavimų metu atstatyti seni. O kartą radome, kad žymus nusikaltėlis buvo pasodintas į elektros kėdę pirma, negu sužinojome, kad jis buvo teisiamas.

Tvarkydamasi namuose — tai man buvo iki ašarų nusibodę — staiga išgirdau daug balsų. Žmonės kalbėjo kibiros kalba, kuri buvo paplitusi prie Epulo, bet kurios aš nesupratau nė žodelio. Pažvelgusi pamačiau, kad paskui aukštą, gana gerai apsirengusį afrikietį į verandą traukė koks tuzinas ar daugiau pigmėjų. Iš jo mandagaus pasveikinimo iškart supratau, kad jis buvo bvangvana ar suarabėjęs negras, tikriausiai gyvenantis kaime anapus plento ties Irumu.

Daug metų prieš Stenliui¹ išvykstant ieškoti dakta-ro Livingstouno², arabų prekiautojai dramblio kaulu perplaukė Raudonąją jūrą ir atkeliavo į Kongą supirkinėti dramblio ilčių. Daugelis jų apsigyveno Zanzibare ir kitose rytinės pakrantės vietose. Jėga ir įtikinėjimais jie privertė daugelį afrikiečių priimti musulmonų religiją. Prie mūsų yra daug tokių bvangvanų. Nedideli Mambasos ir Dar-es-Salamo kaimai, esantieji tik už kelių kilometrų nuo Patnemo stovyklos, pavadinti didžiųjų pakrantės miestų vardais. Mano svečias prisista-

¹ Henris Mortonas Stenlis (1841—1904) — Afrikos tyrinėtojas, kuris 1871 metais, dirbdamas laikraščio *New York Herald* korespondentu, išvyko į Afrikos kontinento gilumą ieškoti Livingstouno. 1887 metais, ketvirtosios savo kelionės po Afriką metu, jis perėjo Iturio girią ir pabuvojo tose vietose, kur vėliau įsikūrė Patnemo stovykla. H. Stenlis vienas pirmųjų aprašė pigmėjus.

² Deividas Livingstounas (1813—1873) — anglas, žymus Afrikos tyrinėtojas-misionierius. 1840—1873 m. daug keliavo po Pietų ir Centrinę Afriką. 1869 m. žinios apie jį nutrūko, ir todėl išvyko ekspedicija jo ieškoti. Ekspedicijai vadovavo Stenlis. 1871 m. Stenlis rado jį įsikūrusį vakariniame Tanganjikos ežero krante.

tė esąs Kapapela ir pasakė, kad visi šie pigmėjai priklauso jam.

Pigmėjai buvo taip išsigandę, kad aš iškart supratau, jog jie gyveno miško gilumoje, toli nuo plento ir baltos žmogaus. Norėdama, kad jie pasijustų bent kiek laisviau, aš paprašiau Kapapelą liepti jiems atsisėsti. Jis kažką pasakė pigmėjams kibiros kalba, ir šie visi susėdo, tarytum šeimnininko žodžiai būtų staiga nutraukę juos laikiusią vielą.

Tiesiog nuostabu, kiek daug pigmėjų gali susėsti ant vienos sofos! Aš suskaičiavau — jų buvo septyni ant normalaus dydžio sofos, ir jie visai neatrodė susispaudę. Tik viena sėdėjo kažkaip nepatogiai. Tai buvo bedantė, žilstanti senė, nuoga, tik su tošies prijuoste. Jos susiraukšlėjusios krūtys kabojo kaip taksio ausys ir siekė iki juosmens. Apie kaklą buvo aprištas mėlynas skuduras, kuriame kaip lopšyje gulėjo kūdikis, ne didesnis už kačiuką.

Kapapela nesisėdo. Jis liko stovėti, nes taip, matyt, galėjo geriau, kaip tikras oratorius, paskelbti naujieną. Jis kalbėjo kingvanos kalba, kurią Patas vadino „vulgariąja svahili“. Ja geriausiai galima susišnekėti su visais, kieno gimtoji kalba ar dialektas jums svetimas.

— Ši senelė,— tarė jis,— laiko ant rankų savo vaiko vaiką. Motina, be vargo pagimdžiusi kūdikį savo kaime, kuris yra už vienos dienos kelio nuo čia, mirė netikėtai ir be priežasčių. Jokių kitų giminaičių nėra. išskyrus šią senę, vyrą, kuris čia sėdi, ir dar vieną vaiką.

Jis parodė jauną, kokių dvidešimties metų pigmėją, kuris sėdėjo nepakeldamas akių nuo grindų, ir trejų metų berniuką, nuogą, tik su kriauklių vėrinium aplink pilvuką. Jis glaudėsi prie tėvo kelių ir drebėjo kaip epušės lapas.

— Dvi dienas jie maitino mažylį bananų vandeniu,— tęsė Kapapela.— Pas senąją, kaip matote, nėra pieno. Mes visą rytąėjome karštoje saulėje, tikėdamiesi bvanos Patnemo pagalbos. Jis mus atsiuntė pas jus, Madami.

Aš kažką pasakiau, užjausdama šeimą,— vieną tų tuščių frazių, kurias sakome, kai miršta kas nors visai nepažįstamas, tik norėdami išlaikyti gerą toną. Po to aš žvilgtelėjau į dviejų dienų kūdikį. Jis atrodė labai mielas, šviesiai šokoladinės spalvos ir gana pilnas, žinant, kad jam buvo taikyta bado dieta, su dailiomis mažytėmis rankutėmis ir kojytėmis. Kūdikis miegojo. Šiaip ar taip, galvojau aš, jo nervų sistema, tur būt, nepakenkta.

Tėvas sėdėjo ant bambuko sofos krašto, rankomis įsitvėręs sėdynės, tarsi plaukdamas kanoja audringoje jūroje.

Aš paėmiau kūdikį į rankas pasižiūrėti, koks mažas jis buvo, ir pasigrožėti jo miniatiūrine tobulyste. Trejų metų berniukas stebėjo mane, sakytum aš ruošiausi jo broliuką suėsti. Baimė atpalaidavo jo pūslės raumenis, ir jis pradėjo šlapintis čia pat, ant grindų. Tėvas pagriebė jį ir puolė laukan. Aš nesusilaikiau nesusijuokusi, ir tai pralaužė ledus. Visi kiti pigmėjai taip pat pasijuoto laisviau, ir aš mačiau, kaip jie žvalgėsi po namą, smalsiai tyrinėdami šokių kaukes, užnuodytas strėles ir kitas įdomybes, kurias buvau susirinkusi kelionės po pajūrį metu.

Grąžinau kūdikį senelei, kuri kaip pamišusi pažiūrėjo į Kapapelą ir padėjo vaiką atgal tiesiog man ant rankų.

Mano širdis kelis kartus smarkiai šoktelėjo ir padarė bent jau vieną imelmaną¹. „Kas tai,— stebėjausi

¹ Imelmanas — aukštojo pilotažo figūra.

aš,— nejau, be viso kito, dar turėsiu jausti atsakomybę už pigmėjų kūdikį? Mano baimė tikriausiai atsispindėjo veide, nes tuoj pat prabilo pigmėjų šeimnininkas.

— Bvana liepė atiduoti jį jums,— tarė jis.

Norėjau atsakyti: „Tegu tada bvana ir rūpinasi juo.“ Bet baltasis Konge turi laikytis tam tikrų manie-rų, o be to, jeigu ir būčiau viešai parodžiusi savo jaus-mus, niekam nuo to nebūtų buvę geriau.

Surašyti viskam, ko aš nežinėjau apie vaikus, būtų prireikę ne mažiau kaip dvidešimt aštuonių tomų. Pri-simenu, kai gimė mano dukterėčia, aš žiūrėjau į ją pro stiklinę pertvarą Niujorko ligoninėje, o medicinos se-suo, apsirengusi nepriekaištingai balta uniforma rodė ją man, atlaidžiai šypsodamasi. Po dviejų savaičių aš ją vėl pamačiau, kai ji atvažiavo iš ligoninės su kita sesele.

Mano sesuo buvo sukaupusi didžiulę kolekciją vo-nelių, šildymo pūslių, sterilizatorių, svarstyklių, drabu-žių ir dar visokių visokiausių instrumentų. Aš galvo-jau, kad visas rinkinys yra labai modernus ir patogus, bet seselė buvo kitos nuomonės.

— Baisu, baisu, baisu,— kalbėjo ji,— bet tikiuosi kaip nors susitvarkysiu.

Kaip norėjau, kad dabar ta seselė būtų su manimi. Būčiau parodžiusi jai liepsnojančius rąstus židinyje, po-rą žindukų, naudotų beždžioniukėms ir genetoms mai-tinti, ir keistą senų alaus butelių asortimentą. Paskui dar pasakyčiau:

— Baisu, baisu, baisu, bet imkis darbo ir baik skųstis.

Tik mintys apie medicinos seserį ir apie tai, kokia ji būtų pasimetusi, ragino mane veikti — kitaip būčiau atsisėdusi ir ėmusi bliauti.

Pagaliau aš paėmiau kūdikį, pamojau pigmėjams sekti ir nužingsniavau į ligoninę.

— Dėl dievo meilės, ką man daryti su tuo vaiku? — užpuoliau aš Patą. Dvidešimt metų išgyvenęs Konge, Patas patyrė daugelį sunkumų, kurie atėidavo ir vėl praeidavo, todėl iškart nepamesdavo galvos.

— Klausyk, Ana,— tarė jis,— vaikas numirs, jeigu mes juo nepasirūpinsime. Mes negalime šito leisti.

Aš tylomis linktelėjau.

— Paskaitysime medicininės knygas ir sužinosime, ką reikia daryti,— tęsė jis.— Nebus per daug sunku.

Tikras vyras! Žinoma, jam nebus per sunku, kadangi man teks auklės vargai, ne jam.

Perverčiau seną 1911 metų Pato enciklopediją, ir, nors ten buvo daug parašyta apie kūdikius, bet surasti informaciją apie receptus buvo ne taip jau paprasta. Tada prisiminiau, kad turėjome ir kondensuoto pieno, ir pieno miltelių. Pasiėmiau miltelius, bet ant dėžutės nebuvo jokių nurodymų. Po to susiradau kondensuotą pieną, ir — koks džiaugsmas! — ant etiketės buvo lentelė, nurodanti kelis paruošimo būdus.

— Mes šiek tiek užtruksime, kol užvirs vanduo ir paruošime pieną,— pasakiau Kapapelai. Mažasis pigmėjukas, pabudęs keliaujant atgal į viešbutį, jau verkšleno iš alkio.

— Jūs geriau liepkite senelei duoti jam dar truputį bananų vandens.

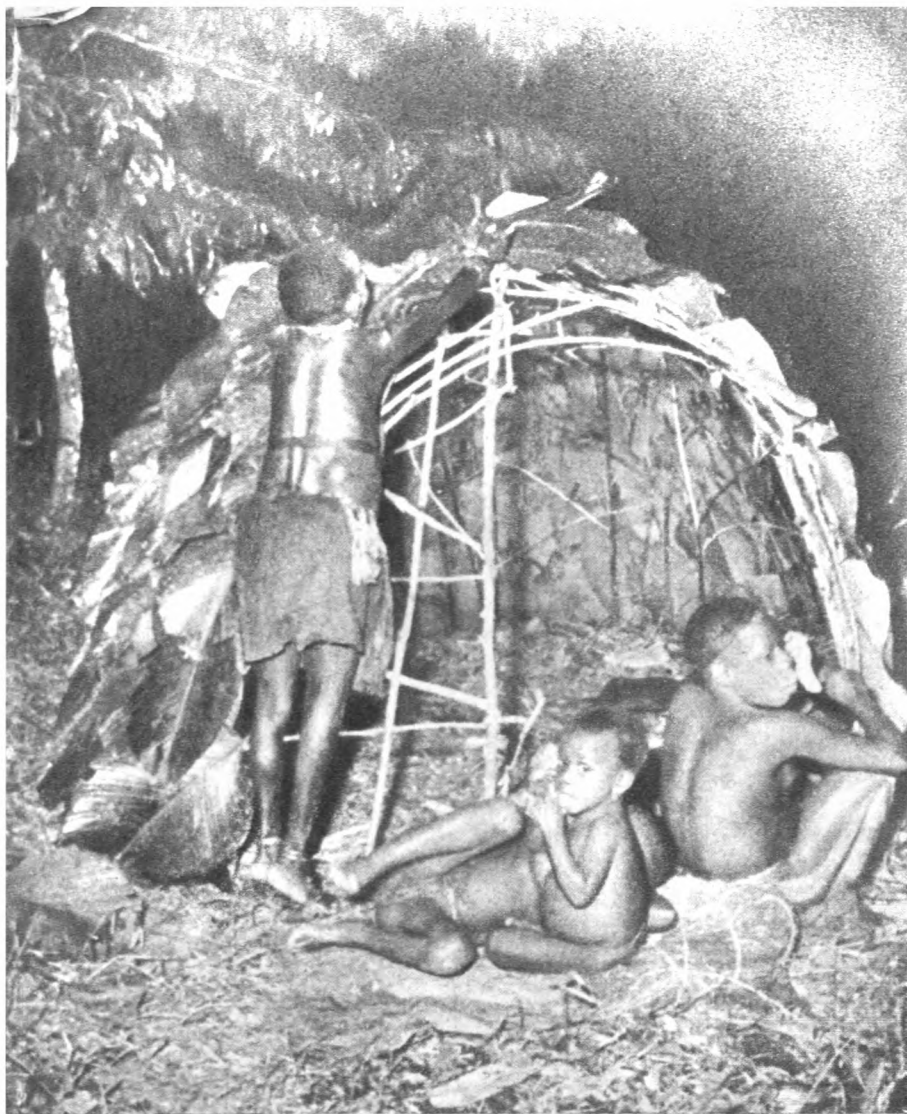
Senė nuejo prie medžio, augančio stovyklos pakraštyje, nusiskynė didžiulį lapą ir vikriai suvyniojo jį į kūgio formos ritinį arba vamzdelį. Įkišusi jį į kūdikio burnelę, ji lašas po lašo sumaitino vandenį, ir netrukus mažylis nustojo verkęs.

Mian teko šauktis Pato, kad jis paverstų matus ant skardinės į gramus ir litrus, nes visi indai Konge sužy-

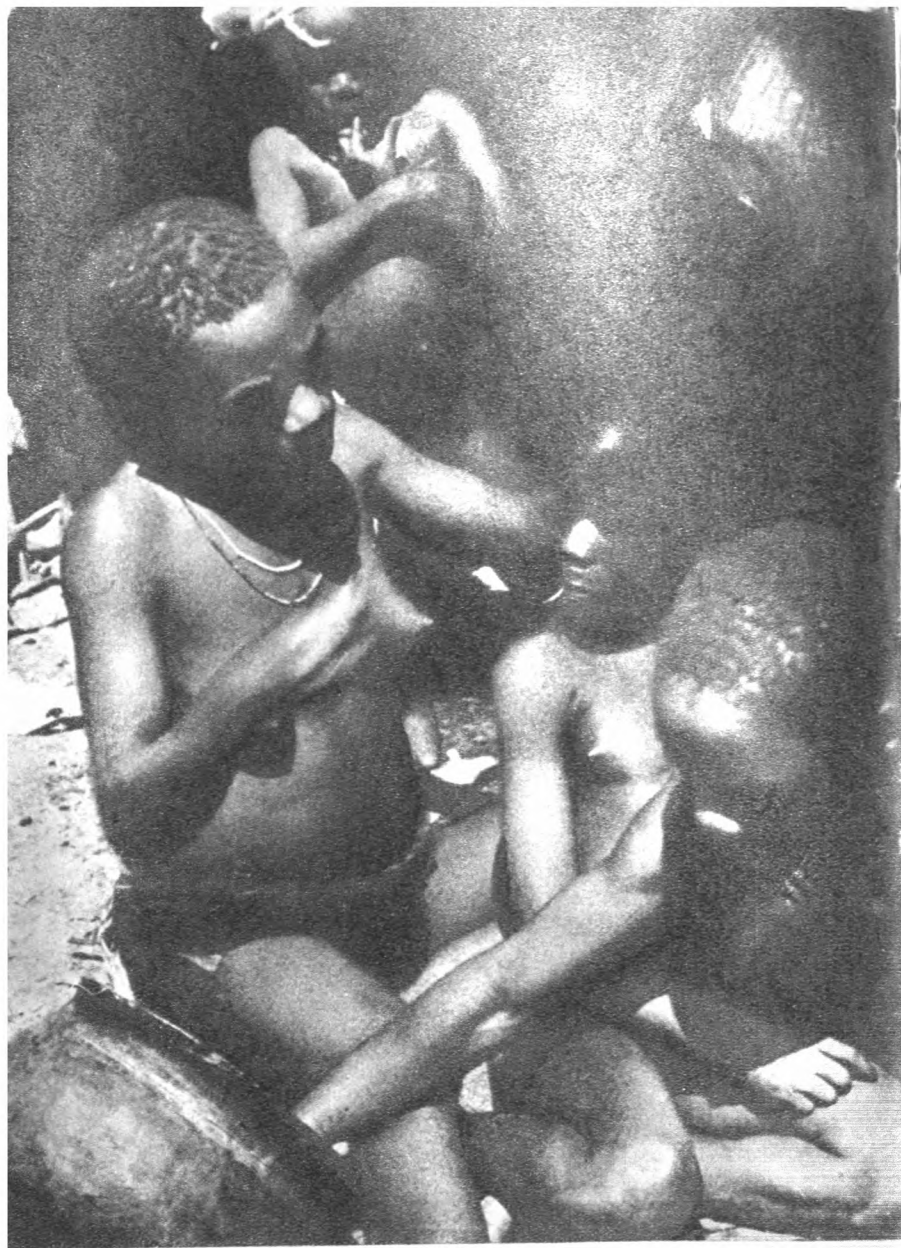


Patnemo stovykla prie Epulo.





Pigmėjai stato lapinę.



Pigmėjai pietauja.

mėti metrine matų sistema. Pigmėjai stebėjo mus skaitant etiketę, enciklopediją ir medicinines knygas, sakytum mes būtume ruošę kokią raganų viralą. Jie buvo per daug išsigandę, kad ką nors pasakytų, bet aš girdejau juos murmant ir šnibždantis tarpusavyje.

Netrukus kondensuoto pieno, virinto vandens ir pri-nokusių bananų sunkos mišinys buvo visai paruoštas. Sugaišome daug laiko, nes reikėjo užkurti ugnį virtuvės krosnyje, kadangi prie laužo buvo per karšta ir prie jo nebuvo galima prieiti arti. Supyliau skystį į vieną išsterilizuotą alaus butelių, užmoviau žinduką ir atvėsinau kibire šalto vandens. Kai jis, atrodė, buvo tinkamos temperatūros, ėmiau girdyti kūdikiui pirmąjį buteliuką. Pigmėjai susirinko aplink kaip fermeriai, privilioti reklamuotojo parodos metu. Jų akys tiesiog išsprogo, kai mažylis lyg niekur nieko pradėjo čiulpti žinduką. Pigmėjai aiškiai niekada nebuvo matę kūdikio čiulpiant nieko kito, išskyrus motinos krūtį, todėl tą akimirką aš tapau jiems magike.

Dar nespėjęs ištuštinti buteliuko, mano naujasis globotinis užmigo. Jis priminė mažutę lėlytę, nuo kurios savininkė mergaitė nuplėšė visus apdarus, palikusi suvyniotą tik į vystyklą. Paguldžiau vaikutį mūsų didžiulės dvivietės lovos viduryje, kur jis atrodė visai kaip juodas kačiukas, gulintis sniegu apdengtame lauke.

Aš jį dar kartą pamaitinau, ir pigmėjai vėl spietėsi aplink, netverdami iš nuostabos. Jie, atrodė, buvo įsitikinę, kad viskas klojasi gerai, ir net mažasis trejų metų broliukas išspaudė šypsenėlę. Senelė šonu priėjo prie lovos, patapšnojo vaiką, o paskui uždėjo savo kaulėtą ranką ant mano peties. Jos veidas buvo panašus į rusvą obuolį, kuris visą žiemą pragulėjo statinės dugne,—raukšlėtas ir supliuškęs. Ji kažką pasakė kibiros kalba, ir, nors aš nieko nesupratau, man nereikėjo vertėjo.

Mačiau, kaip ašaros byrėjo iš jos akių ir tekėjo mažais veido grioveliais. Aš žinojau, ką ji man sakė.

Kapapela su savo pigmėjais iškeliavo namo. Išvertusi viską stalčiuje, radau keletą senų užuolaidų, kurias buvo galima panaudoti vystyklams. Aš sėdėjau prie lovos, karpydama medžiagą į kvadratus, kai iš ligoninės grįžo Patas. Rankose jis nešėsi kalendorių, pirktą ūkinių prekių parduotuvėje Stenlivilyje. Spindinčiomis akimis jis stovėjo tarpduryje ir pešiojo savo rusvą barzdą.

— Ana,— tarė jis,— spėk, kokia šiandien diena.

Aš prisiminiau paskutiniąją turgaus dieną, greitai mintyse paskaičiavau ir išdidžiai atsakiau:

— Antradienis.

— Ne, mieloji,— nusijuokė Patas.— Šiandien šventojo Valentino¹. Tai kaip tau patinka tavo naujasis Valentinas?

Aš nebūčiau galėjusi gerai išanalizuoti savęs tada. Žiūrėdama į mažą šokoladinės spalvos vaikutį didelėje baltoje lovoje, jaučiau šiltą jausmą giliai širdyje. Jam reikėjo pagalbos, o aš galėjau jam padėti. Jau vien tame slypėjo džiaugsmo priežastis. Bet šalia kilnaus jausmo širdyje, kažkur manyje tūnojo nerimas.

Stenlivilis, artimiausias miestas, kuriame galima nusipirkti vaikui reikalingus daiktus, yra už 456 kilometrų. Tai beveik 275 mylios nuo Patnemo stovyklos, o kelias toli gražu neprimena aukštutiniosios Penktosios aveniu. Mačiau, jog, patinka man tai ar ne, sunkumų neišvengsiu. Spręsdama didelę problemą, turėjau ištvirti milžinišką krizę.

¹ 14-ji vasario — šv. Valentino diena. Šią dieną juokais išsirenkami mylimieji ir mylimosios, siuntinėjami humoristiniai laiskai ir eilėraščiai.

Patas buvo kilęs iš senos šeimos Naujojoje Anglijoje ir nuo pat pirmų mūsų pažinties dienų mėgdavo kartoti amerikietišką frazę, kuria taip pat labai žavėjosi Kalvinas Kulidžas¹. Ji skambėjo taip: „Išnaudok šitą. Prisitaikyk prie šito. Apsieik be to.“ Gyvendami prie Epulo, metai iš metų mes laikėmės šitos taisyklės, kadangi buvome labai toli nuo bet kokio tikros civilizacijos centro. Bet suaugę gali lengviau prisitaikyti, negu bejėgiai kūdikiiai. Į tokią aklavietę, kaip ši, mes dar nebuvome patekę.

Nutarusi nepasiduoti, pradžioje sutvarkiau būtiniausias reikalus. Suplėšiau likusias senas užuolaidas ir padariau iš jų tris tuzinus vystyklų. Tada, sukarpiusi dideles paklodes, savo sena kojine mašina greitai pasiuvau kelias vaikiškas. Pagalvė nuo svetainės sofos tapo matracu, o stipri kartoninė dėžė, kurioje kažkada tilpo keturi tuzinai skardinių su mėsos konservais, pasirodė besanti puikiausias lopšys.

Savaime aišku, lopšio negalima buvo naudoti be guminio patiesalo, bet abejočiau, ar įmanoma buvo toki gauti net Stenlivilyje. Bet ir šią problemą įveikiau. Prisiiminiau, kad mongongo lapai taip nepralaidūs vandeniui, kad naudojami vietoje malksnų. Aš pasiunčiau berniuką nuskinti kelis ir patiesiau juos ant matraco. Neilgai trukus lapai buvo išbandyti, ir mano sumanymas puikiausiai pasiteisino.

Tinklelis nuo moskitų, kuriuo reikėjo uždengti lovę, nesudarė jokios problemos. Mes, kaip ir visi baltieji Konge, jų turėjome daugybę. Netrukus ėmė leistis saulė, ir aš žinočiau, kad naktį reikės ko nors šiltesnio,

¹ Kalvinas Kulidžas (1872—1933) — reakcinis politinis veikėjas, kuris nuo 1913 m. buvo Amerikos viceprezidentas, o 1923—1929 m. — prezidentas.

negu paklodės. Pirmąją naktį vietoje antklodės naudo-
jau gauruotą rankšluostį, bet kiek beieškojau, neradau
jokio mėlyno kaspino. Iš kur žmonės žinos, kad jis —
berniukas?

Tą naktį mūsų būstas buvo kaip beprotnamis. Turė-
dama tik du čiuptukus ir du butelius, kurių kakliukai
buvo tinkamo dydžio, aš, atrodė, nuolat ką nors sterili-
zavau. Berniukai mielai būtų padėję, bet bijojau jiems
patikėti buteliukus, kol neįsigijau didesnių atsargų.
Prisiminusi, kaip dažnai jie sudaužydavo lėkštes ir stik-
lines, galvojau, kad bus saugiau, jei padarysiu pati.

Tuo metu, kai padaviau mažiui vidurnakčio porci-
ją, tiesiog nepasilaikiau ant kojų. Patas, paprastai toks
flegmatiškas, jautėsi ne ką geriau. Mes atsigulėme, bet
neužmigome. Šokinėjau kas minutę ir žiūrėjau į karto-
ninę dėžę, kaip jaučiasi kūdikis. Jis miegojo kaip už-
muštas, bet man atrodė, aplink buvo tiek daug slaptų
pavojų, kad negalėjau palikti jo vieno ilgiau kaip de-
šimt minučių. Pagaliau Patas neištvėrė.

— Dėl dievo meilės,— sušnabždėjo jis,— atnešk jį
pas mus į lovą.

Aš seniai norėjau taip padaryti, bet nežinojau, kaip
į tai reaguos Patas. Taigi, pagriebusi vaiką, suvynio-
jau jį į rankšluostį ir įslinkau į lovą. Bet nuo to nė tru-
pučio nepalengvėjo. Gulėjau sustingusi, mirtinai bijo-
dama, kad užmigsiu ir užvirsiu ant jo. Žinojau, kad jei
taip atsitiktų, tai net ir tokia mažytė, kaip aš, užspaus-
tų jį mirtinai. Apie antrą valandą nakties aš paguldžiau
jį vėl į lovele, pastačiau ją ant žemo staliuko ir prisi-
traukiau prie savo lovos krašto. Tada giliai užmigau.

Visą gyvenimą nekenčiau anksti keltis. Niujorke
dirbdavau iki vėlyvos nakties ir miegodavau iki vidur-
dienio. Dabar, turėdama pigmėjų kūdikį, paliktą mano
globai, supratau, kad visa mano rutina išdulkės vėjais.

Patas leipo juokais, kad aš turėjau keltis su gaidžiais, nes jis anksti rytą visada jautėsi žvaliausiai. Tačiau, kai kitą rytą, šeštą valandą, vaikas pradėjo verkti, mes be jokių kalbų, kaip įgelti, abu šokome iš lovos.

Patas turėjo palaikyti jį, kol aš puldinėjau, ruošdama jam maistą. Jis gėrė savąjį mišinį triukšmingai džiūgaudamas ir procedūros metu dukart sudrėkino vystyklius. Paskui, kai mes su Patu papusryčiavome, nelaukusi, kol galėsiu pasiskaityti tolimesnius nurodymus, ėmiausi berniuką maudyti.

Tada tai tikrai buvo ko jaudintis. Nuo muilo vaikas pasidarė slidus, ir aš visa suprakaitavau iš baimės, kad nepaleisčiau jo iš rankų. Bet viskas baigėsi sėkmingai, ir po to Patas pirmą kartą kūdikį rimtai apžiūrėjo. Jis nustatė, kad pigmėjai blogai užrišo bambutę, tikriausiai tikėdamiesi, kad vėliau motina viską sutvarkys geriau. Dėl to pas vaiką atsirado išvarža. Patas įspaudė bambutę į vietą ir užklajavo nedidelį tvarstį, o aš tuo tarpu meldžiausi, kad tik jam neskaudėtų, kai reikės nuplėšti pleistrą.

— Mums reikėtų jį pasverti,— tarė Patas.— Kitaip mes nežinosime, ar jam čia patinka maistas?

Paėmęs krepšį, jis įtiesė į jį rankšluostį ir pasvėrė senoviškomis svarstyklėmis, kurias buvo paveldėjęs iš savo amerikietiško protėvių. Tada į krepšį įdėjo kūdikį ir pasvėrė vėl.

— Lygiai keturi svarai,— sušuko Patas, atiduodamas man vaiką.

— Amerikoje laikytume jį neišnešiotu, jeigu nežinotume jo kilmės.

— Žinai, mes negalime visą laiką vaiko vadinti „jis“,— pasakiau aš Patui.— Reikėtų išrinkti jam vardą.

— Ar žinai kokį nors gerą pigmėjišką vardą? — paklausė Patas.

— Jis tikriausiai jau ir turi kokį nors. Kai senele atsigaus nuo baimės, ateis ir pasakys, koks vardas. Bet jeigu man, kaip jo motinai, tenka patirti visus vargus, tai išrinksiu jam gerą, lengvą amerikietišką vardą.

— Tik nevadink jo Patu,— nusijuokė mano vyras.

— Sugalvojau. Vadinkime jį tėvo vardu. Jis toli Niujorke ir negalės prieštarauti. O kai po kiek laiko sužinos, pats supras, kad nėra prasmės nė protestuoti.

Aš pažiūrėjau per kartoninės lovelės kraštą.

— Ei, Viljamai,— tariau,— kaip tau patinka naujasis vardas?

Vaikas neramiai sukrutėjo ir atpylė pieno. Bet nepabudo.

— Tu pamiršai palaikyti jį stačią,— apkaltino Patas.— Kiekvienas žioplys žino, kad pamaitinus kūdikį reikia palaikyti stačią.

AŠTUNTAS SKYRIUS

Antrą dieną chaosas ėmė rimti, ir mes su Patu net turėjome laiko porą kartų pasmagurianti cigaretėmis verandoje. Sekančią dieną su Kapapela atėjo Viljamo Dž. senelė ir pasakė, kad pigmėjiškas vaiko vardas buvo Kokojo. Nelengva išversti kibiros žodžius į anglų kalbą, bet apytikriai Kokojo reiškia „tas, kuris yra vienišas“. Matomai, tą vardą parinko todėl, kad motina mirė, vos jam gimus, palikdama jį be globos.

Tai, kad dabar aš buvau priversta rūpintis vaiku, nedarė pigmėjams nė mažiausio skirtumo. Viljamas Dž. vis tiek tebebuvo vienišas.

Viso to sujudimo metu pas mus, kaip paprastai, lankėsi svečiai ir kai kurie jų buvo labai naudingi. Keli amerikiečių misionieriai žadėjo atsiųsti kūdikiui draubučėlių, kai tik grįš į misiją, ir savo žodį išlaikė. Belgų inžinierius Judžinas Velmenas ir misis Velmen gyveno su mumis, kol jis stebėjo kelių statybos grupės darbus. Misis Velmen gerai nusimanė apie vaikus. Nesu tikra, ar be jos nurodymų Viljamas Dž. būtų taip gražiai atrodęs.

Kartą, kai aš ruošiausi suplėšyti savo seną apsiaustą ir padaryti antklodę ant lovelės, kažkoks tarnautojas

iš nedidelio prekybinio punkto, apsistojęs pas mus, su-
laikė mane:

— Madami, duokite man tą apsiaustą,— tarė jis.—
Už jį aš jums nupirksiu gražią vilnonę antklodę.

Sekančią dieną prekių pervežiotojai atvežė puikią
šiltą antklodę, o kitas vairuotojas atgabeno krepšį vai-
kiškų dalykėlių nuo Velmenų. Dar nesibaigus savaitei,
mažasis pigmėjukas turėjo gausybę drabužių, naujus
lovos skalbinius, žindukus, buteliukus ir sterilizatorių.
Netrukus Viljamas Dž. tiesiog sužydėjo — jis buvo ge-
riausiai aprengtas pigmėjų vaikas visoje Iturio girioje.

Žinia apie jo turtus sklido kaip gaisras per žolę sa-
vanoje. Pigmėjai iš visos apylinkės užeidavo pasižiūrėti
vaiko. Virėjas Emilis, kuris didžiavosi vaiku, kaip savo
nuosavu, triumfuojančiai atverdavo spintos duris ir ro-
rydavo megztinukus, batukus, antklodes ir vystyklus.
Nesvarbu, kad dauguma jų buvo panešioti, o kai kurie
tiesiog nutrinti. Pigmėjui tai buvo neįtikėtini lobiai.

Aš galėjau būti išdidi ir laiminga, bet nebuvaу.
Kiekvieną kartą, pamačiusi pigmėją, jaučiausi susigė-
dus, nes žinojau, kiek mažai jis turi. Pigmėjės motinos
augino savo kūdikius, net nežinodamos apie vaikų krai-
telius, buvo laimingos, jeigu turėjo kelis medžiagos
gabalėlius vystyklams.

Pasikalbėjau apie tai su Patu.

— Kokia didelė neteisybė,— pasakiau aš.— Žiūriu į
pigmėjus, besizavinčius Viljamo Dž. drabužėliais, ir
man norisi verkti.

Patas pasižiūrėjo į mane taip, lyg aš būčiau prara-
dusi protą.

— Viso šito aš jam nepaliksiu,— pasakiau.— Noriu,
kad jis augtų kaip ir visi kiti pigmėjų berniukai. Jeigu
jis turės daugiau už kitus, pigmėjai jo nemylės.

Taigi tą popietę pradėjau dalinti nereikalingus dra-
bužėlius visiems pigmėjų ir afrikiečių vaikams, kurie
buvo maždaug šešių mėnesių amžiaus. Per kelias valan-
das Viljamo turtai sumažėjo, nedaug kas beliko,— tik
tai, kuo buvo aprengtas.

Vieną dalyką pasilikau — jo rausvus batelius. Aš
negalėjau jų atiduoti. Kada tik svečias pigmėjas žiū-
rėdavo į vaiką, jaučiau, kad rausvi siuvinėti batukai
atimdavo jam žadą. Gal būt, iš mano pusės tai buvo
labai savanaudiška, bet negalėjau jų atimti iš savo
įsūnio.

Dažnai pigmėjai ateidavo ir prastovėdavo visą die-
ną, stebėdami, kaip Viljamas miega, valgo ir verkia.
Maitinimas iš buteliuko juos labai stebino. Iš to aš nu-
sprendžiau, kad tais retais atvejais, kai po gimdymo
motinai dingdavo pienas, jos kūdikį tikriausiai paimda-
vo kita motina, kuri atlikdavo žindyvės vaidmenį. Bet
net buteliukas neužsikariavo pagrindinio dėmesio. To
sulaukė aukštas flakonas su gėlių pudra.

Aš nusipirkau ją Paryžiuje, dar gerokai prieš pasi-
rodant Viljamui Dž., grįždama į Kongą po savo pirmojo
vizito į Ameriką. Man atrodė, kad tai labai reikalingas
daiktas, todėl pirkau ją daug negalvodama ir, kai sugri-
žau į džiungles, net buvau pamiršusi, kad tokį dalyką
turiu. Kai vaikas buvo perduotas mano globai, aš prisi-
miniau maloniai kvepiančią pudrą ir susiradau ją san-
dėliuke.

Išmaudžiusi Viljamą, aš palaukdavau, kol pigmėjai
susispies aplink, ir tada išbarstydavau mažytį šokola-
dinį kūnelį pudra. Pigmėjai aikčiodavo taip, kaip ne-
aikčioja net publika premjeros metu Brodvėje.

Praėjo ne viena savaitė, kol aš įpratau atsibusti ant-
rą valandą nakties ir pamaitinti vaiką. O iš tikrųjų tai
taip ir neįpratau, iki pat to laiko, kol mes nutarėme,

kad kūdikis pakankamai sveikas ir gali miegoti per visą naktį, negaudamas truputį užkąsti vidurnaktį. Viljamas Dž., man atrodė, šlapindavosi taip dažnai, kaip niekas pasaulyje. Tai buvo tikra rudos spalvos lėlė-šlapukė.

Vieną dieną Faizio žmona Sofina stebėjo, kaip aš maudžiau Viljamą. Visos procedūros metu ji žiūrėjo išsižiojusi iš nuostabos, bet nesakė nė žodžio, kol viskas buvo baigta, ir kūdikis vėl kietai miegojo savo krepšyje.

— Madami,— tarė ji,— ar čia jūsų vaikas?

— Ir taip, ir ne,— atsakiau.— Iš tikrųjų ne mano vaikas, bet aš sutikau jį auginti, kadangi jis neturi motinos.

Sofina liūdnai palingavo galva.

— Kaip gaila,— pasakė ji.— Kokojo išaugs didelis kaip bvana Patnemas ir tikrieji žmonės. Jis nebus pigmėjas.

Mes su Sofina kalbėjomės kingvanos kalba ir supratome viena kitą. Nors jos gimtoji kalba buvo kibira, o manoji — anglų, tiksliau, Niujorko dialektas. Bandžiau jai išaiškinti pagrindines genetikos sąvokas kingvanos kalba, o daugiausia — gestais ir net šauksmais bei mikčiojimais. Tačiau visos mano pastangos buvo veltui. Sofina išėjo namo, įsitikinusi, kad Viljamas Dž., maitinamas kondensuotu pienu iš baltosios moters rankų būtinai bus stambiu, normalaus ūgio vyru. Nežinau, kodėl ji nepagalvojo, kad, be viso kito, ir jo odos spalva turėtų pasikeisti, bet pigmėjų galvose yra tiek daug man nesuprantamų dalykų, kad dar viena mįslė manęs visai nesuglumino.

Tokie dalykai, kaip paveldimumas, genetika ir rasiiniai bruožai yra nesuvokiami trumpam mažųjų žmonių proteliui.

Aš ir dabar skaniai pasijuokiu, prisiminusi, kaip kartą Herafus bandė perprasti vieno paprasčiausio Kongo reiškinio paslaptį. Kadangi Belgija katalikų šalis, tai visai natūralu, kad Belgų Konge daug katalikų misijų. Dauguma dvasininkų, vadovaujančių misijoms, kalba prancūziškai ir pagal savo pareigas žinomi kaip *Mon Pères* arba tėvai.

Pas mus, Patnemo stovykloje, dažnai svečiuojasi dvasininkai, bet vieną kartą per kelias dienas jų apsilankė daugiau kaip dešimt. Tikriausiai misionieriai buvo perkeliami į naujas vietas ar tiesiog keliavo apžiūrėdami kraštą. Vienaip ar kitaip buvo, bet keletą parų jie sukinėjosi viešbutyje ir prie viešbučio, apžiūrėjo pigmųjų kaimelių.

Po vienos ar kelių dienų užėjo Herafus, visada norėjęs daug žinoti.

— Madami, — paklausė jis, — iš kur ateina *Mon Pères*?

— Dauguma atvyksta iš užjūrio, — paaiškinau panaudodama frazę, kuri net pigmėjui duoda šioki toki supratimą apie didelį nuotolį.

— Kur yra jų moterys? — atkakliai tęsė mažasis filosofas.

— Jie turi motinas, — rimtai pamąsčiusi, atsakiau aš, — bet žmonių neturi. Jų religija — jų tikėjimas — neleidžia jiems turėti žmonių. Jie prisiekė paskirti savo gyvenimą bažnyčiai ir neturėti šeimų. Jie galvoja, kad su šeimomis jiems bus sunku ir jie negalės tiek padėti kitiems žmonėms, kiek padeda būdami nevedę.

Herafus timpltelėjo savo smailą barzdelę. Mačiau, kad ir po mano paaiškinimo jis dar daug ko nesuprato. Jis vedžiojo didžiuoju pirštu per žemę, sumišęs kaip berniukas pirmojo šokio metu.

— Visai be moterų? — paklausė jis pagaliau.

— Visai, visai be moterų,— atsakiau aš.— Jie visada gyvena vieni.

Herafus pasižiūrėjo į mane su gailesčiu. Jis nuoširdžiai mėgo mane, o aš jį. Jis gerbė daugelį mano norų ir mano nuomonę, bet šį kartą aiškiai galvojo, jog aš nusišnekėjau.

— Visai be žmonių,— tarė jis suprantančiu tonu, tarsi susekęs mane meluojant.— Tai iš kur tada atsiranda nauji *Mon Pères*?

DEVINTAS SKYRIUS

Kad ir kaip būdavo užimtas ligoninėje, kad ir kiek svečių gyvendavo viešbutyje, Patas niekada nesiliovė domėjęsis savo zoologijos sodu. Jis nupirko daug žvėrių, kuriuos gyvus sugavo pigmėjai ir afrikiečiai, o kai norėdavo kokios nors ypatingos rūšies, pasiūsdavo medžioti grupes.

Tačiau labiausiai jis norėjo okapio — rečiausio Iturio girios gyventojų. Jis pasikvietė savo vyrus bei artimiausio pigmėjų kaimelio vyresnius ir papasakojo jiems karščiausią savo troškimą. Paaiškindamas, kad tai nebuvo trumpalaikė užgaida iš jo pusės, Patas pasakė, jog už okapį, patiną ar patelę, seną ar jauną, jis paskirs dvidešimties dolerių atlyginimą, jeigu žvėris bus sugautas sveikas.

Vieną rytą, netrukus po šio paskelbimo, iš girios grįžo keturi pigmėjai, nešdami okapį. Jis buvo sužeistas, bet gyvas, ir Patas ėmėsi darbo, bandydamas išgelbėti jo gyvybę. Jis suleido penicilino, susiuvo ir perrišo žaizdas. Maitino jį šiltu pienu, paruoštu iš miltelių, — tik tokį pieną mes ir naudojome Patnemo stovykloje. Nežiūrint visų jo pastangų, trečią dieną okapis mirė. Patas buvo susikrimtęs.

Po kelių mėnesių vėl pasikartoję tas pats. Aš maniau, Patas išeis iš proto taip jaudindamasis dėl sužeisto žvėries. Kai šis okapis, kaip ir pirmasis, padvėję, nuėjau į pigmėjų kaimelį pasišnekėti su Faiziu.

Jis tikriausiai iš kur nors buvo girdėjęs, kad turės svečių, nes ta proga išsipuošė kaip ambasadorius iš Britanijos. Už strėnų raiščio jis buvo užsikišęs kelis mongongo lapus,— tikras elegancijos ženklas! — o kaip priedą, kad būtų išbaigtas drabužių stilius, ant galvos dėvėjo sulamdytą katiliuką, kurį kažkoks lankytojas buvo išmetęs prieš kelis mėnesius.

Užslopinusi juoką, aš pradėjau mandagiai klausinėti apie jo šeimą ir naujienas kaime.

— Faizi,— pagaliau pasakiau aš,— kodėl visi pas mus atnešami okapiai yra sužeisti? Tu žinai, kaip bvana Patnemas trokšta įsigyti sveiką žvėrelį zoologijos sodui.

Mažasis žmogus susigūžė ir įrėmė didįjį kojos pirštą į žemę. Aš vos neprapliupau kvatoti, žiūrėdama į jį, nuogą kaip kėkštą, tik su maža plaktos tošies prijuostėle, mongongo lapais ir fantastišku katiliuku ant mažos galvutės. Nežiūrint jo keisto apdaro, jis laikėsi oriai, kaip žmogus, žinąs savo vertę.

— Madami,— tarė Faizis,— tai tikrai liūdna istorija. Norėdamas gyventi, pigmėjas visada turėjo susimedžioti sau maistą. Nuo mano prosenelio laikų, ar dar nuo seniau, mesėjome į girią ieškoti maisto. Kai tinklai tušti, mes vaikstome alkani. Mes specialiai išėjome gaudyti okapio bvanai Patnemui. Pamačius, kad tinkle yra laimikis, mums iš galvų išgaravo paskutinis sveiko proto likutis, ir, kol suvokėme, ką darą, metėme ietis ir paleidome strėles.

Dvidešimt dolerių pigmėjams būtų atvėrę tikrą rojų žemėje. Įsivaizdavau, kaip jie iškeistų juos į frankus, kaip pajustų didelio turto ir džiaugsmo virpulį, kurį pa-

tirtų leisdami pinigus induso krautuvėlėje ten, prie plento. Bet amžių bėgyje susiformavęs instinktas buvo per stiprus, kad jį išstumtų atlyginimo žavesys.

Keli pigmėjai iškasė vilkduobes, kad sugautų vieną miško žirafų, bet ir jiems nenusišypsojo laimė. Kartą aš buvau su jais girioje, kai atėjo Moke su negyvu okapiu ant pečių. Atrodė, jis tuoj pradės verkti.

— Žinome, kad bvana norėjo gyvo,— tarė Moke,— bet šitas okapis išsigando ir parkrito ant ieties.

Man jis atrodė, tarsi būtų parkritęs ant dešimties ar kokio tuzino iečių arba ant mietų tvoros.

Patas nenorėjo pasiduoti.

— Jeigu jie negali, sugavę tinklais, palikti juos gyvus,— pasakė jis Agerongai,— tai gal spąstai bus sėkmingesni.

Pigmėjai ir keli afrikiečiai ėmė kasti vilkduobes visose džiunglėse, bendromis jėgomis bandydami patenkinti Pato troškimą įsigyti okapį. Jie išrausinėjo jas žvėrių takuose, vedančiuose prie vandens ir druskingų vietų. Jie prikasė jų tiek daug, kad žmonės pradėjo kristi į vieni kitų spąstus, o Patui teko nuolat tepti jodu nudrėkstas blauzdas ir alkūnes. Jis išnaudojo žmonėms ritinius tvarsčių, kol šie sugavo bent vieną okapį.

Po kelių savačių, kai pirmasis susijaudinimas šiek tiek aprimo, vieną ankstyvą rytą gavome žinią, kad išsvajotas gyvūnas buvo mūsų. Okapis įkrito į afrikiečio duobę apie dvidešimt kilometrų nuo viešbučio. Mums tereikėjo jį pasiimti.

Dėl emfizemos ir kitų komplikacijų po bruceliozės Patui būtų buvę pravartu pasilikti namie, bet jis nenorėjo nė pagalvoti apie tai. Jis užsakė tipojus, ir mes iškeliavome. Ašėjau priekyje su sargybinio pigmėju ir Madmuazele. Takas vingiavo pamažu kylančiu šlaitu nuo upės aukštyrų, tolyn už Ba-Na-digbio kaimo ir skyer-

bėsi gilyn į tropinį mišką. Aš stebėjau kalytę, tipenančią taku, nenorinčią taip toli nuo namų daryti ekskursijų į šalis. Vieną minutę ji bėgo priekyje manęs, o kitą — staiga dingo. Madmuazelė triukšmingai nugarmėjo į šakomis ir lapais apdengtą vilkduobę, iškastą tako viduryje. Pasigirdo išgąstingas jos lojimas — ji taip netikėtai nupuolė iš tokių aukštybių. Būčiau pamylavusi Madmuazelę, jei būčiau galėjusi pasiekti, nes, jei ne jos nesėkmė, aš būčiau įlėkusi į spąstus.

Pigmėjas Onegis yra vienintelis mūsų dalies Iturio girios gyventojas, kuris galėjo šnekėti supaprastintos anglų kalbos žargonu. Jis kažkada gyveno Kostermansvilyje, netoli Britų Rytinės Afrikos, ir iš kikujusų arba somaliečių pramoko angliškai.

— E-e-e-i! — sušuko Onegis.— Bambuti¹, ištraukite Madami šunį iš duobės.

Jis vietinius afrikiečius pavadino pigmėjišku žodžiu, tikriausiai norėdamas paerzinti juos, kad tie išgelbėtų kalytę, nes suprato, jog duobė per gili, kad pats įšokęs galėtų iš jos išlipti.

— E-e-e-i! — šaukė negrai, skubėdami iš galo.— Madami duobėje, Madami duobėje.

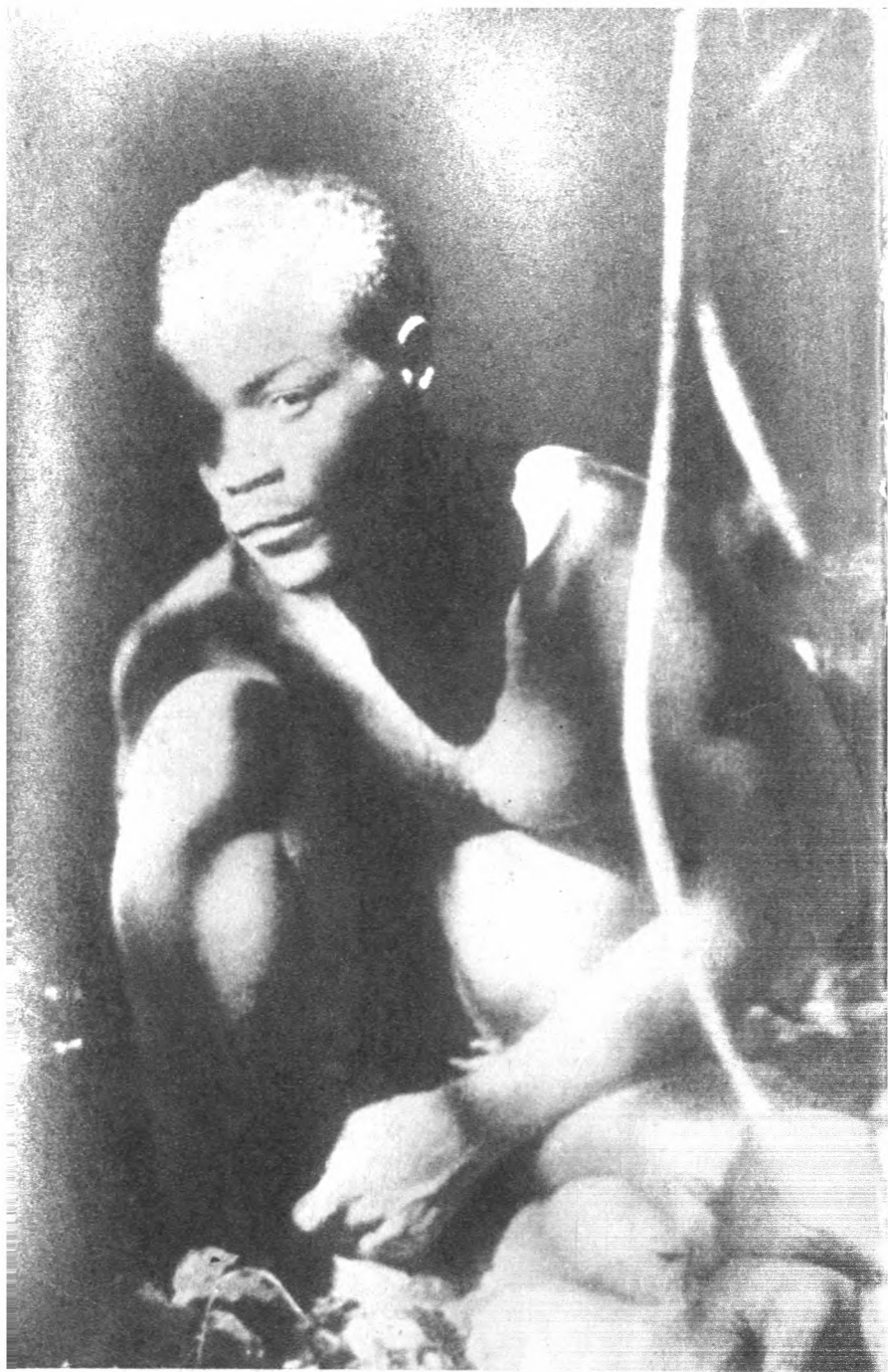
Jie, atrodė, labai nusivylė, kad vilkduobės dugne buvau ne aš, o Madmuazelė, bet nusileido žemyn ir iškėlė kalytę į viršų. Po to Madmuazelė rūpestingiau žiūrėjo, kur einanti, ir po valandos varginančios kelionės mes pagaliau pasiekėme duobę su okapiu.

Tai buvo graži patelė. Okapis priklauso žirafų šeimai, tik jo kaklas ne toks ilgas. Jie nėra labai paplitę, ir tik 1900 metais baltasis žmogus Konge sugavo pirmąjį okapį. Mūsiškis buvo rusvas, tik pažandės gelsvai baltos, o viršutinė dalis priekinių kojų ir beveik visos

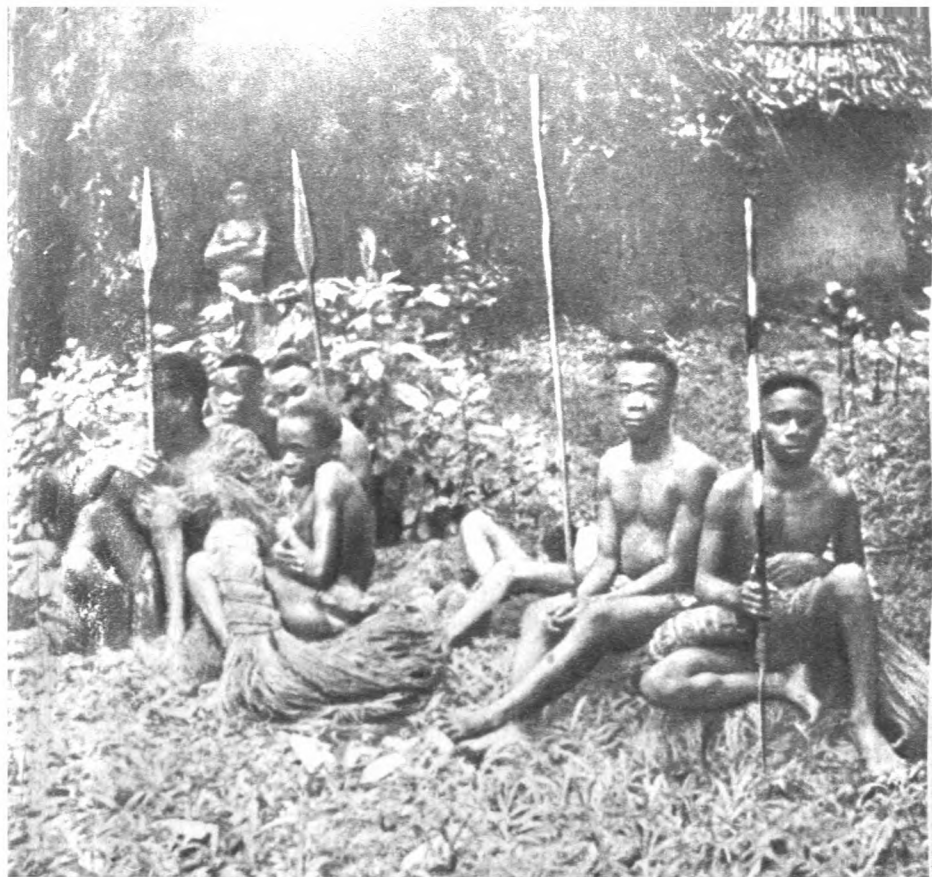
¹ Bambuti — čia aprašomos pigmėjų grupės pavadinimas.



Gedi Basalindos.



Faizis, narsusis medžiotojas





Prie Leilo upès.

užpakalinės buvo nužymėtos skaudžiai kaštoniniais ir gelsvais dryžiais. Jo švelnios rudos akys buvo iš siaubo plačiai atvertos. Žvėrelis neramiai vaikštinėjo duobėje pirmyn ir atgal — apie tris žingsnius kiekviena kryptimi.

Afrikiečiai ėmėsi statyti tvorą iš nedidelių medelių, perpindami juos lianomis. Atskubėjęs Patas pats perėmė vadovavimą ir veikė taip, tarsi jam kas būtų padovanojęs Filadelfijos monetų kalyklą.

— Argi jis ne gražuolis? — šaukė Patas.— Dvidešimt dolerių tam, kas kasė duobę, ir cigaretės bei bananų vynas visiems, kai atgabensime jį į stovyklą.

Berniukai sutvirtino tvorą, prie duobės krašto pastatė užtvarą ir ėmė mesti žemę atgal į duobę, kol galų gale okapis galėjo išlipti į nedidelį gardą. Visi buvo taip susijaudinę, kad dirbo kaip trojėnai. Jie pastatė antrą užtvarą, apdengė lapais ir padarė į ją praejimą iš pirmosios. Okapis nervingai žingsniavo pirmyn ir atgal, iš kibiro atsigėrė truputį vandens, bet viename kampe padėtų lapų nelietė.

Pigmėjai stebėjo jį, tarsi jis būtų buvęs rečiausias gyvūnas žemėje. Kiekvieną kartą, kai okapis šlapindavosi, jie sujaudinti imdavo šaukti. Kaip žvėrelis išgyveno tas pirmas valandas, aš niekada nesuprasiu.

Atėjus vakarui, pigmėjus ir beveik visus afrikiečius išsiuntėme namo.

— Geriau jau su keliais berniukais praleisiu naktį čia,— tarė Patas,— negu visą laiką baiminsiuos, kad kuris nors susijaudinęs nenudurtų jo.

Mes užkūrėme laužą ir skubiai surezgėme pašiūrę nakvynei. Pavalgę ėmėme svarstyti, koku būdu geriausiai nugabenti savo laimikį namo į užtvarą. Patas norėjo nuvesti okapį iki plento, o tada likusį kelio galą vežti sunkvežimiu. Aš galvojau, kad tai perdaug pavo-

jinga ir siūliau iš lėto traukti per mišką iki stovyklos. Ir viena, ir kita kelionė būtų užtrukusi ilgai, kadangi mes negalėjome jo vežti kaip naminio gyvulio.

Sekančią dieną aš grįžau į viešbutį reikiamų šiam žygiui daiktų ir gerokai sugaišau, nes turėjau užteiti į penktadieninį turgų — atlikti vieną iš daugelio savo, kaip šeimininkės, pareigų. Aš vos ištvėriau beslankiodama ten, kol čiabuviai pirkto ir pardavinėjo bananus, krepšius, maniokos šaknis ir kitus kasdieninius daiktus — medžiagą, puodus, keptuves. Bet pagaliau diena baigėsi, ir aš atsiguliau, nekantraudama greičiau iškeliauti prie okapio užtvaros sekantį rytą.

Atsibudusi paskubomis apsirengiau ir takeliu išėjau į girią. Nuėjusi kokią mylią, išgirdau žengiant daugelį vyrų, o po kelių minučių priešais mane pasirodė Patas tipojuose. Vyrai vorele vingiavo užpakalyje jo: visi buvo liūdni ir prislėgti. Patas atrodė įtūžęs kaip šėlstanti jūra.

— Kur okapis? — paklausiau aš.

— Pabėgo, — atsakė Patas taip, tarsi būtų netekęs geriausio draugo.

— Mes ruošėmės vesti jį čia, kai atėjo keli afrikiečiai atšvęsti šios laimingos dienos, — sumurmėjo jis. — Vienas tų kvailių turėjo ragą. Pamatęs okapį, jis prisdėjo ragą prie lūpų ir garsiai sutrimitavo. Tai išgąsdino okapį; sukaupęs visas jėgas, jis vienu dideliu šuoliu peršoko užtvarą.

— E-e-e! — sušuko Onegis, — tas okapis dabar jau už trijų dienų kelio nuo čia.

Tai buvo tiesiog nelaiminga diena. Pas mus prie Epulo pasitaikydavo jų lygiai taip, kaip pasitaiko Niujorke bei Singapure. Bet ir sekanti diena buvo ne geresnė.

Aš dirbau darže, bandydama priversti grupę pigmėjų vaikų truputį paravėti, nes jie labiau mėgo pasisupti ant lianos vijoklių arba pažaisti kažką panašaus į „Jurgelį-meistrelį“, o darbo vengė.

Pastebėjau, kad pupas užpuolė vabalai, o aš mylėjau kiekvieną šių pupų krūmelį. Jos išdygo iš sėklos, kurią oro paštu atsiuntė mano tėvai iš pat savo vasarnamio Vudstoke, esančio netoli Niujorko. Šie vabalai taip pat nepaprasti. Jų šarvai kieti, galvos raudonos, patys rudi, ir jeigu jie užropoja ant žmogaus, tai stipriai įsikimba kojytėmis, panašiomis į mažytes omaro žnyples. Mes turėjome skysčio, kuris juos visiškai išnaikindavo, todėl pasiunčiau berniuką į ligoninę jo parnešti. Po to atsargiai vaikstinėjau tarp eilių pirmyn ir atgal, purkšdama pupų krūmus, o būrys beždžionių murzinomis nosimis stebėjo mane iš medžių. Pigmėjų vaikai išgaravo, ir beždžionės užėmė jų vietą, netverdamos smalsumu, koks kvailys čia dirba karštoje saulėje, užuot sėdėjęs žalioje miško vėsoje.

Vakare pasakojau Patui apie daržą ir savo viltis, kad už kelių savaičių valgysime skanią šviežių pupų košę.

— Keista,— tariau aš,— tas skystis turėjo tokį stiprų kvapą, tarsi sau po nosimi būčiau apvertusi žibintą.

— O dieve mano,— sudejavo Patas.— Aš atsiunčiau tau ne tą skystį. Tai buvo 20% DDT su žibalo tirpalu. Jis išdegins tavo derlių.

Sekančią popietę sukaupusi drąsą, apžiūrėjau nuostolius. Visi pupų krūmai darže gulėjo priploti prie žemės.

Taip, kai kuriomis dienomis neverta keltis iš lovos!
O kai kada verta.

Netrukus po šios mažos nesėkmės aš tapiau ant upės kranto, kai į stovyklą įvažiavo automobilis. Išlipo aukš-

tas, tamsus, gražios išvaizdos vyriškis su tvirtais, lyg iškaltais žandikauliais ir pasuko į mano pusę.

— Ar čia nėra misterio Patnemo? — paklausė jis, paspausdamas man ranką.— Aš esu senas vieno jo draugo bičiulis — draugo, gyvenančio Amerikoje. Mano vardas Lorensas Rokfeleris.

Gal būt, daktaras Livingstounas taip nenustebo, pamatęs Stenlį Konge, kaip aš, išvydusi žymiosios Rokfelerių giminės atstovą Patnemo stovykloje.

Jis pasakė girdėjęs Stenlivilyje, kad aš turiu surinkusi čiabuvių kaukių kolekciją ir norįs ją nupirkti.

— Turiu gerą kolekciją,— pasakiau aš,— kurią surinkau, keliaudama po Nigeriją, Kameruną ir Kongą. Bet kaukes visą laiką vežioju iš vietos į vietą ir todėl kai kurios dėžės dar ir dabar neišpakuotos. Jeigu jūs nieko prieš pereiti per Siaubo Kambarį ir jas pažiūrėti, tai labai prašom.

Jis veržte įsiveržė į vidų ir, patikėkite, puikiai skyrė geras nuo eilinių. Išsirinkęs, kurios patiko ir kurias aš norėjau parduoti, jis susidėjo kaukes į mašiną ir išrašė čekį. Šį džentelmeną aš gerai pažinojau iš nuotraukų laikraščiuose, kai dar buvau namuose, todėl neabejodama paėmiau jo asmeninį čekį.

— Mielai pabūčiau ilgiau,— tarė jis,— bet likusieji bendrakeleiviai nuvažiavo plentu link Irumo, ir man reikia juos pasivyti.

Jis išdūmė tarsi nekantraudamas patekti į Pokantiko kalnus.

O aš stovėjau lyg kvaila žiūrėdama į čekį, ir galvojau, kaip linksma bus apmokėti savo išlaidas dalele, nors maža dalele, Rokfelerio milijonų.

DEŠIMTAS SKYRIUS

Vieną vakarą, praėjus kelioms savaitėms po to, kai Patnemo stovykloje pasirodė Viljamas Dž., išgirdau tropiniame miške dundant signalinius būgnus. Jie visai ne tokie, kaip maži būgneliai ir tamtamai, su kuriais šoka pigmėjų šokėjai. Kai jie prabyla, aidi lyg tolimo griaustinio balsas mano tėvynės kalvose.

Seilas ir Andokala, atnešę mėsą, buvo viešbutyje, kai pirmieji garsai perskrodė naktį. Jie stovėjo stovyklos kieme sustingę ir išsitempę, atgręžę ausis į tą pusę, iš kur sklido garsas. Aš pagalvojau apie radiolokatorių, kuris sukinėdamasis magiškai gauda paslaptingas žinias, ir supratau, kad tai, ką stebėjau dabar, buvo tik senesnė, primityvesnė to paties dalyko versija. Čia, Konge, ryšių technika senoviška.

Apie penkiolika ar dvidešimt minučių girdėjau ritmingą bildesį — tai stipresnį, tai silpnesnį, nes jį pritildydavo vėjai ir girios lapijos šlamesys.

Abudu pigmėjai drebėjo kaip drugio krečiami. Stai ga jie ėmė šokinėti, kažką džiaugsmingai šaukdami kibiros kalba.

— Dėl dievo meilės,— sušukau aš,— kalbėkite taip, kad aš galėčiau suprasti.

Andokala išlėkė į pigmėjų kaimelį, bet Seilas, aštuonių vaikų tėvas, labiau gyvenimo nuvargintas ir kur kas geriau išauklėtas, atskubėjo į prieangį.

— Faizis užmušė dramblių, — tarė jis. — Dabar grįžta atgal nusivesti mūsų parsinešti mėsos.

— Bet kaip? Be ginklo? — paklausiau aš.

— Savo drąsa, Madami. Faiziui nereikėjo ginklo.

Aš pagalvojau apie mažą, barzdotą pigmėją, sveriantį vos aštuoniasdešimt penkis—devyniasdešimt svarų, tykojant dramblių, kuris sveria tūkstančius svarų, ir sudrebėjau.

Sumaitinau vaikui vakarienę, pavalgiau pati ir slampinėjau aplink, stengdamasi per daug negalvoti apie mažąjį Faizį. Kuo arčiau buvo metas gulti, tuo labiau netvėriau savyje, degdama noru išgirsti ką nors daugiau apie tą vienpusį mūšį, ir nenorėjau eiti miego, bijodama, kad neišgirsiu visos istorijos iki rytojaus dienos. Po to pasigirdo žmonių šūkčiojimai ir žingsniai prieangyje. Būrys klegančių pigmėjų įstūmė Faizį į vidų, ir jis, mirtinai pavargęs, klupdamas nuėjo prie didžiosios kėdės.

Jis atrodė kaip mažas nuilsęs berniukas su raukšlėtu seno žmogaus veidu ir barzda. Nė kiek nepanašus į didvyrį. Viena jo koja buvo kruvina, bet žaizda paviršinė, kaip būna užkliuvus už šaknies ar nusibrėžus į lianos vijoklį. Savo lanką ir strėles jis atidavė vyriausiajam sūnui, bet ietį laikė pats, tarsi ji būtų buvusi maršalo lazda. Ranka apkalti geležiniai ašmenys buvo tamsūs nuo kraujo, o kotas iki pusės taip pat išmargintas raudonomis dėmėmis.

Seilas žengė į priekį.

— Tai didžiausias mūsų gyvenimo įvykis, — tarė jis kaip tikras ceremonialmeisteris. — Nuo pat mūsų prose-

nelių laikų niekas iš mūsų kaimo nėra užmušęs ilčiuotojo. Papasakok, Faizi, lai sužino mūsų sūnūs.

Faizis atsistojo, jo akys žėrėjo kaip gagato sagos juodoje šilkinėje palaidinukėje.

— Nieko čia ypatingo, — pasakė jis, — kiekvienas būtų galėjęs...

— E-e-e-h! — sušuko kiti pigmėjai. — Tai nieko nereikia Faiziui, didžiajam medžiotojui.

Didvyris stovėjo sumišęs, bet išdidus, girdėdamas tiek komplimentų. Nemanau, kad jis būtų jautęsis toks suvaržytas, jeigu ten nebūtų buvę manęs. Tarp mūsų buvo didelė praraja: aš buvau dvidešimto amžiaus vaikas, o jis dar tebegyveno bronziniame amžiuje.

— Faizi, — tariau aš, — papasakok mums apie mūšį. Visame Konge niekas taip nesididžiuoja tavimi, kaip aš.

Jis metė kupiną padėkos žvilgsnį į mano pusę ir prašneko.

— Aš jau senelis, — tarė jis. — Turiu tris sūnus ir anūką. Aš norėjau, kad jie manimi didžiuotųsi. Jei aš būčiau žuvęs, jie pasirūpintų mano našle.

Žodžiu, tai buvo rizika. Iššūkis savo paties vyriškumui.

— Niekas kaime nebuvo alkanas, — tęsė Faizis. — Mūsų tinklai buvo pilni antilopių ir šernų. Nė vieno skrandis nebuvo tuščias. Tą dieną, kai išėjau, norėjau užmušti vieną iš didžiųjų ilčių. Tai ir viskas.

Paskui jis pradėjo pasakoti apie medžioklę. Niekam nieko nesakęs, auštant jis apleido kaimą, nešinas lanku su strėlėmis ir ietimi.

— Dvi dienas ėjau tolyn nuo upės, — pasakė jis. — Girioje buvo antilopių, hienų ir daugybė beždžionių. Du kartus girdėjau leopardą, urzgiantį prie savo grobio. Kai išalkdavau, nušaudavau perlinę vištą ar koki kitą paukštį. Upė visą laiką buvo užpakalyje manęs.

— Trečią dieną priėjau miško proskyną. Tolimame jos krašte radau daugybę ilčiuotųjų mėšlo, todėl nuėjau pavėjui ir įlipau į medį pailsėti.

Dabar jau pigmėjai visai pamiršo, kad yra mūsų namuose ir kad dėl to reiktų varžytis. Septyniese jie sėdėjo ant sofų, skirtos trims normaliems žmonėms. Kiti įsitaisė kėdėse ar, parietę kojas, sėdėjo ant grindų. Jie nė minutei nenuleido akių nuo Faizio veido. Pigmėjai dažniausiai tylėjo, bet, kai vaizdas, nupieštas Faizio, pasidarydavo per daug jaudinantis, šūkčiodavo arba šnibždėdavo „e-e-e-h!“

Mintyse prisiminiau vaikų darželį, kai vaikai susirenka aplink auklėtoją ir klausosi jos pasakojimo. Šis prisiminimas sukėlė kitą, apie knygoje skaitytus menestrelis, kurie neša savo pasakojimus iš vieno sienomis apjuostų pilių į kitas. Žiūrėdama į šnekantį Faizį, aš galvojau, koks mielas jis atrodytų, akompanuodamas sau liutnia, jei turėtų gaubtuvą su skambalėliais arba būtų aprengtas odiniu kostiumu.

Plokščios Faizio nosies šnervės virpėjo, kai jis vėl iš naujo pergyveno medžioklės jaudulius.

— Ryte pamačiau ilčiuotuosius, — pasakojo jis. — Suskaičiavau vienuolika. Bandoje buvo du jauni patinai, keturios patelės, o likusieji — jaunikliai. Anoj pusėj bandos skraidė paukščiai, ir aš spėjau, kad, gal būt, ten buvo dar vienas patinas, per senas kovoti dėl teisės pasilikti su patelėmis.

— Atsilaužęs gabalėlį sausos žievės nuo medžio, kuriame sėdėjau, sutryniau jį rankose. Tada pabėriau žemyn, kad pamatyčiau, į kur pučia vėjas. Vėjas pūtė į mane, todėl nulipau ir pasukau bandos link. Pasilenkęs prie žemės, aš buvau visai nematomas ir atsitiesdavau tik retkarčiais, pažiūrėti, ar teisinga kryptimi slenku.

Per valandą nušliaužiau didesnę dalį atstumo, skyrusio mane nuo ilčiuotųjų.

Vaizduodamas, kaip jis sėlino, mažasis pigmėjas pasilenkė, tarsi skverbęs pro aukštą proskynos žolę. Jis suprakaitavo iš susijaudinimo, ir žibintų šviesoje vandens karoliukai blizgėjo ant jo barzdos.

— Tarp manęs ir artimiausio dramblio,— pasakojo jis,— buvo nedidelė dauba, kurioje smarkios pavasario liūtys buvo išgraužę griovį. Tai buvo mano laimė, nes, jei ne griovys, nemanau, kad būčiau laimėjęs.

Paskui Faizis atsisėdęs į griovį apmąstyti puolimo. Jis žinojo, kad lankas su strėlėmis yra bejėgiai prieš colio storumo dramblio odos šarvus.

— Mes, pigmėjai, žinome, kad yra tik vienas būdas nugaltėti dramblių be ginklo,— pasakojo Faizis.— Reikia prisėlinti kuo arčiau ir iš visų jėgų smeigti ietį į jo šlapimo pūslę.

— E-e-e-h! — sumurmėjo kiti pigmėjai, prisimindami nesuskaičiuojamus pasakojimus, kurie jau daug metų iš lūpų į lūpas buvo perduodami prie kaimo laužų.— Tai vienintelis būdas.

Faizis pavaizdavo, kaip jis paslėpė savo lanką ir saidoką su strėlėmis ant daubos krašto. Kad atskirtų tą vietą, atsargiai, patyliukais sukrovė krūvą akmenų, bijodamas, jog akmenys nenuriedėtų ir nesukeltų triukšmo, kuris išgąsdintų besiganančią bandą.

Dabar jis jau buvo taip arti, kad girdėjo dramblius laužant mažas medžių šakas džunglių pakraštyje. Matė, kaip viena dramblienė savo galingu straubliu kaip diržu išpėrė kailį mažyliui. Tokia rykštė, žinojo Faizis, būtų sulaužiusi visus jo kaulelius, bet drambliukas, atrodė, visai nekreipė į tai dėmesio.

— Kas kelios minutės į orą mesdavau po žiupsnį dulkių, tikrindamas vėjo kryptį, — toliau pasakojo

medžiotojas.—Nenorėjau, kad jis papūstų iš mano pusės. Manęs pamatyti drambliai negalėjo, kadangi slėpiausi dauboje, o mažyčio dulkių kamuolio savo silpnomis akimis ilčiuotieji niekada nepastebėtų.

— Labiau už viską man norėjosi užmušti vieną iš jaunųjų patinų. Jų iltys ypatingai vertinamos. Aš tariu sau, kad jeigu jau man teks žūti, tai geriau kausiuos su patinu, negu su motina, kuri turi jauniklį.

Priartėti prie patelės būtų buvę lengviau, pasakojo Faizis, nes jos buvo užsiėmusios savo mažyliais, mokydamos juos skabyti jaunus lapelius nuo šakų, o kartas nuo karto kantriai stovėdavo, kai drambliukai žisdavo.

Jis atrodė sumišęs, kai pasakė savo klausytojams, jog suaugusios dramblių patelės turi tokius didelius tešmenis, kad juose telpa keli galonai pieno. Aš ėmiau tvarkyti žibintą, tarsi negirdėdama šios statistikos apie dramblius. Netrukus jis vėl grįžo prie savo pasakojimo apie medžioklę.

— Vienas iš jaunųjų patinų laikėsi bandos priekyje,— pasakojo Faizis,— o antras buvo kitoje pusėje, arčiau manęs. Man labiau patiko iltys to, kuris buvo arčiau, ir aš nutariau išbandyti laimę kovoje su juo.

— Atsargiai slinkdamas, priartėjau prie dramblio per trisdešimt pėdų. Aš stebėjau slampinėjant jį po šakų skėčiu. Retkarčiais jis ištiesdavo straublį ir nubraukdavo kuokštą lapų. Jis buvo milžiniškas. Jo ausys būtų uždengusios pusę mano namo.

Mažieji žmonės neramiai sujudėjo savo vietose. Jie visi įkvėpė orą, tarsi nematomos rankos būtų tuo pačiu metu paspaudę jų diafragmas.

Patas užlipo laipteliais į verandą ir įėjo į kambarį, pavargęs po dienos darbų ligoninėje. Jei pigmėjai pamatė jį,— o tikrai turėjo pamatyti,— tai nekreipė dėme-

sio. Tą minutę jiems nieko pasaulyje nebuvo svarbiau už Faizį ir dramblius.

— Netrukus artimesnysis patinas nustojo ėdęs,— vėl pasakojo pigmėjas.— Jis atrodė neramus, ir aš ėmiau būkštauti, kad kažkokiu būdu jis pajuto pavojų. Po kurio laiko supratau, kas atsitiko. Dramblys, buvęs bandos priekyje, apleido savo postą ir priėjo prie vienos iš patelių. Maniškį suėmė pavydas. Jis pastatė ausis ir ėmė mosuoti straubliu visai prie pat žemės.

— Tai buvo laimė. Dramblys, kuriam rūpi patelė, mažiau kreipia dėmesį į kitus dalykus, negu tas, kuris yra ramus. Aš susiriečiau ir tol slinkau dauba tolyn, kol tarp manęs ir artimiausio ilčiuotojo beliko koks tuzinas žingsnių.

— Aš prakaitavau iš baimės ir dar dėl kažko. Žinojau, kad niekas nesulaikys manęs, ir aš būtinai turiu užmušti tą didžiulį žvėrį, riogsančią ten aukštai prieš mane.

Mažasis medžiotojas, stovintis čia, mano kambaryje, saugus nuo visų įsivaizduojamų pavojų, buvo šlapias, nors grėšk. Jo akys susiaurėjo, jis kvėpavo sunkiai ir nelygiai. Stebėdama jį, supratau, kokia drąsa palaikė jį siekiant tikslo ten, tokioje tolybėje nuo plačiojo Epu-lo. Ir taip pat supratau, kad ne vien tik drąsa. Tai buvo šimtmečius besitęsęs džiunglių konfliktas. Giliai Faizio būtybėje jį kažkas skatino žudyti. Ir net jeigu jam būtų grėsusi mirtis, varomas tos nesuvaldomos jėgos, jis būtų nepermaldaujamai ėjęs pirmyn.

— Drambliai vis dar nejuto manęs,— su užsidegimu kalbėjo pigmėjas.— Aš buvau taip arti, kad girdėjau gurgiant jų žarnas. Dabar jie jau nebeėdė, o susidomėję sekė patino meilininąsi dramblienei. Jis glostė straubliu jos galvą ir nugarą, žaismingai baksnojo ją galva. Atrodo, nė vienas iš jauniklių jai nepriklausė, ir ji

pasitraukė toliau nuo draugių, tarsi ieškodama nuošalesnės vietelės romantikai.

— Bet dramblys buvo nekantrus. Jo žaismingumas tapo grubesnis, ir netrukus jam jau niekas neberūpėjo, išskyrus aistrą patelei. Negalėjau stebėti jo iš arti, bijodamas pabaidyti varžovą, bet, žiūrėdamas į dramblių šalia manęs, jaučiau, kad greitai bus pasiekta kulminacija. Pastarasis stovėjo sustingęs, nukoręs straublį, nulėpusiomis ausimis; kiekvienas jo raumenėlis virpėjo po šiurkščia oda.

— Supratau, kad buvo pats laikas pulti. Iškėlęs ietį, žingsnis po žingsnio slinkau pirmyn, kol įsiutęs gyvulys atsidūrė tiesiog virš manęs. Akimirksniu išsitiesdamas, aš puoliau prie jo ir įsmeigiau ietį giliai jam į pilvą.

— Iš jo vidurių per žaizdą išsiveržė smarki dujų srovė. Buvo taip šleikštu, kad aš vos neapalpau nuo biaueraus kvapo.

— Manau, kad dramblys užuodė mane, dar prieš įsmingant iečiai. Neatsisukdamas jis puolė prie bandos, trimituodamas iš skausmo. Madami niekada nematė bėgant dramblių, todėl ji negali įsivaizduoti, kokie jie greiti. Vieną minutę jie buvo prieš mane. Sekančią — beliko dulkių stulpas, dingstantis tarp medžių.

Faizis išsekęs susmuko į kėdę.

Aš didžiavausi savimi, kad taip gerai jį supratau. Kingvanos kalbą per tiek metų jau buvau pramokusi visai neblogai, bet vis tik stebėjausi, kad taip lengvai galėjau sekti jo pasakojimą.

Paskui išgirdau, kad mažasis medžiotojas ėmė kalbėti vėl.

— Dvi dienas aš sekiojau paskui dramblių, kol jis ėmė silpti,— pasakojo Faizis.— Pirmąją dieną radau ietį, kurią jis išsitraukė iš žaizdos ir numetė į krūmus

prie tako. Kai antros dienos popietę jį pasivijau, radau negyvą nuo kraujo nutekėjimo.

Apie vidurnaktį, vos pailsėjęs, Faizis iškeliaavo atgal mėsos, veddamasis laimingų, susijaudinusių mažųjų žmonių būrį. Aš taip pat norėjau eiti, bet apie tai nevertėjo nė prasitarti. Būčiau tik trukdžiusi, o jie skubėjo pasiekti gyvulį, kol hienos ir šakalai visko neišnešiojo, palikdami tik dramblio kauko iltis.

Kuri laiką aš suspėju paskui pigmėją miške. Bet po valandos ar daugiau pavargstu nuo landžiojimo po lianų šakomis. O pigmėjas net su kūdikiu ar krepšiu gali eiti žingsniu, kuris prilygsta lėtam bėgimui, ir taip ištvėria visą dieną.

Ir afrikiečiai tokie pat ištvermingi. Ne kartą čiabuviai nešėjai ištisas valandas nešė mane ir Patą tipojuose gruoblėtais keliais. Aš jaudindavausi, kad jie nepavargtų, ir vis liepdavau sustoti pailsėti, manydama palengvinanti jiems kelionę. Norėdami įrodyti, kokia bereikalinga buvo mano baimė, vakarop pasiekę stovyklą, vyrai pavalgydavo ir po to šokdavo iki pat ankstyvo ryto. Per visus metus, pragyventus Konge, aš niekada negirdėjau, kad čiabuvis kristų iš nuovargio ar mirtų nuo širdies ligos.

Tuo metu, kai pigmėjai buvo išėję parsinešti dramblio, aš turėjau priimti svečią — Elįotą Elizofeną, garsų žurnalo *Life* fotografą. Mes truputį žinojome vienas kitą — susipažinome vieną vasarą Keip Kode,— bet per tą laiką, kol nesimatėme, Elįotas apkeliavo visą pasaulį filmuodamas vieną karą po kito ir smarkiai pasikeitė.

Daugiausia dienų jis praleido mažųjų žmonių kaimelyje, filmuodamas scenas iš pigmėjų gyvenimo mažų aparatu, kurio vienas lęšis tikriausiai kainavo tūkstančius dolerių.

Iš senesniųjų pigmėjų namisėdų sužinojau, kad bus daug triukšmo, kai grįš medžiotojai — jie šoks, dainuos, puotaus. Elijotas norėjo visa tai užfiksuoti kino juostoje, bet pasiuntinys iš Stenlivilio atnešė jam telegramą iš Niujorko, ir Elijotas negaišdamas išvyko į pajūrį. Aš niekada nesužinojau, kaip iš tikrųjų buvo, bet manau, kad telegrama iškviėtė jį paimti interviu iš garsaus alpinisto Kenono Detrio. Jis vos spėjo pasakyti, jog mėgo žurnalisto darbą todėl, kad niekada neturėjo laiko nuobodžiauti, ir išnyko. Teturėdama sudužusį aparatą ir filmo juostelę, kuri nuo džiunglių drėgmės jau seniai pasidarė nebetinkama, aš negalėjau nufilmuoti sugrįžimo scenų, nebent tik išsaugoti jas savo atmintyje.

Kada sugrįžo dramblio gerbėjai, nereikėjo abejoti,— jie sugužėjo į stovyklą kaip medkirčiai į smuklę, praleidę žiemą giliame miške. Žinojau, kad jie negėrė nė lašo alkoholio, bet iš jų elgesio atrodė, tarsi jie būtų girti arba veikiami narkotikų.

Kol išmėsinėjo didįjį žvėrį ir išpiovė iltis, pigmėjai iki soties prisišveitė dramblieną. Faizis liepė sustoti jo šeimnininko negro Ngomos kaime ir, kaip reikalavo jo pareiga, duoti afrikiečiui mėsos. Ngoma buvo toks patenkintas, kad pasileido į šokio sūkurį, ir šoko ilgiau nei keturias valandas.

Po to niekada neišsenką pigmėjai užplūdo Patnemo stovyklą ir dainuodami bei šokdami išsivingiavo po visą teritoriją. Jie apdainavo Faizio-medžiotojo šaunumą ir, atrodė, visi įgavo truputį jo narsumo. Bent jau jų pačių akyse jie buvo drąsiausių vyrų būrys, kokį kada nors matė tamsiosios Afrikos gelmės.

Gražiąsias iltis Faizis atidavė Patui. Tai tikriausiai privertė Ngomą truputį susiraukti, bet pigmėjas galvojo, jog jo šeimnininkui pakako to, kad gavo nemokamai mėsos, nes jis nieko bendro neturėjo su medžiokle.

Tą naktį įvyko tikras pergalės šokis. Iš vandens ir pelenų pigmėjai pasidarė dažų ir išsitepliojo taip, kad tapo panašūs į pabaisas. Už strėnų raiščių jie užsikišo ypač dideles lapų puokštės, o būgnai mušė garsiau, negu paprastai. Iš pradžių šoko tik vyrai. Pantomimoje jie vaizdavo, kaip Faizis ieškojo didžiojo žvėries, o po to sekė šimtas įvairiausių tikrosios medžioklės variantų. Faizis, paprastai toks kuklus ir tiesus, metė į šalį bet kokį varžymąsi ir šoko kaip pamišęs, sakytum jį būtų užvaldžiusios antgamtinės jėgos. Jis mojavo savo ietimi kaip kryžium ir priminė ar tai veikėją iš *Dievų sutemų*, ar baleto šokėją. Medžiotojas sąmoningai nevalė ginklo, ir raudona dėmė nuo dramblio kraujo aiškiai matėsi didelių laužų šviesoje.

Apie vidurnaktį į šokį įsijungė moterys. Vaikai arba miegojo mažose lūšnelėse, arba juos prižiūrėjo kelios senės, kurioms prievarta buvo primestas auklių vaidmuo. Sofina tą naktį atsiskleidė visoje savo puikybėje. Kaip pirmajai Faizio, herojaus, žmonai, jai buvo suteikta ypatinga garbė. Ji pradėjo pirmąjį mišrų vyrų ir moterų šokį, kuris iš tiesų atrodė tikras šotišo¹ basakojų variantas. Bet vėliau visos moterys pasinaudojo šia privilegija, ir niekas negalėjo prikišti Sofinai, kad ji egoistė ir nori būti dėmesio centre.

Netikra Mukabasio sesuo Anifa turėjo švelniausią balsą stovykloje, todėl retkarčiais būgnai nutildavo, ir ji daina šlovindavo didžius Faizio žygdarbius. Po strofos kitos likusieji pritardavo choru, ir žvėrys per mylių mylias aplinkui tikriausiai drebėjo savo džiunglių slėptuvėse, nustebinti to keisto triukšmo.

Čia buvo Tomasa, Seilo žmona, ir Basalinda vyresnioji, Donatos žmona, kuri prieš kelias savaites sugrįžo

¹ Šotišas — škotų šokis.

į stovyklą, nors buvo pabėgusi su kažkoku vyru iš grėtimo kaimo, bei daugybė kitų.

Neskaitant mažyčių plaktos tošies prijuostėlių, visi buvo nuogi, kaip juos motinos pagimdė. Kai kurie buvo prisiskynę ryškiaspalvių žiedų ir įsipynę sau į plaukus. Užpakalyje už strėnų raiščio kiekvienas turėjo užsikisęs mongongo lapų. Kai kuriam nors šokėjui tempas pasidarydavo perdaug varginantis, jis išeidavo gurkštelėti palmių vyno. Nakčiai gilėjant, šokis darėsi vis barbariškesnis.

Supratau, kad palmių vynas pradėjo veikti. Medžioklės ir mūsų simbolizmas pasitraukė į antrą planą; jo vietoje iškilo senesnis, labiau įaugęs į kraują dalykas — seksas. Vienu momentu moterys pasitraukė į vieną aikštelės pusę ir sustojo veidais į vyrus, kurie buvo išsirikiavę eilute.

Šokio ritmas pasidarė lėtesnis. Moterys dainavo kibiros kalba, bet man nereikėjo vertėjo. Kažkas jų veidų išraiškoje ir kūnų siūbavime pasakė, kad tai buvo senos, laukinės aistros daina.

Žodžiai yra per skurdūs, kad atvaizduotų tokią sceną, kaip ši. Net filmavimo kamera su įgarsinimo juosta nebūtų pagavusi visų niuansų ir paslėptų užuominų išriestuose klubuose ir banguojančiose krūtyse.

Tuo metu, kai vyrai trepsendami lingavo pirmyn ir atgal, moterys po truputį vis artėjo, kol tarpas tarp abiejų eilių virto siauru koridoriumi. Nė minutei nesiliovė mušę būgnai, nė minutei nesustojo bangavusios tamsios krūtinės ir blizgantys klubai.

Naktis buvo šilta, o medžių lapų skėtis atspindėjo ugniaviečių karštį. Šiluma ir palmių vynas nušlakstė šokėjų kūnus prakaito lašais. Vis greitėjo ir greitėjo šokio tempas. Vis smarkiau ir smarkiau siūbavo lanksčios pigmėjų moterų figūros. Jos visai pamiršo mane, dramb-

lio medžioklę, pamiršo vaikus, miegančius mažose lapinėse trobelėse, kurios mirksinčioje laužų šviesoje atrodė kaip milžiniški kamedės¹ lašai. Šis šokis gimė anksčiau, nei iš dykumos atkeliavo arabų pavergėjai, jį šoko jau tada, kai valdė Kleopatra ir kai jai prie Nilo patarnaudavo iškastruoti vergai-pigmėjai.

Iš ten, kur aš sėdėjau šešėlyje, matėsi tik vilnijančių krūtų jūra, judanti tarsi bangų mūša tiesiai į keistai pritilusių vyrų rikiuotę. Ir moterys, ir vyrai, rodės, buvo užhipnotizuoti. Daina liovėsi. Net duslus tamtųjų dunksėjimas pasidarė visai prislopintas.

Ant savo peties pajutau kažkieno ranką. Tai buvo mažasis filosofas Herafus, rimtesnis ir sunerimęs labiau, negu paprastai.

— Laikas Madami ilsėtis,— tarė jis.— Aš palydėsiu jus namo.

Mes iškeliavome tylėdami, o aš nenoromis.

Visu keliu, besivingiuojančiu palei Epulą, girdėjau žemą, ritmingą tamtųjų dundenimą.

Ties priebučio laipteliais Herafus iškilmingai nusilenkė ir pasuko atgal į pigmėjų kaimelį.

Aš stovėjau verandoje, žvelgdama į aksominę naktį, ir klausiausi jausmingo būgnų bumbsėjimo. Siūbuojanti, banguojanti nuogų pigmėjų moterų linija ir keistai pritilusių, laukiančių vyrų eilė buvo įsigrauzusi mano atmintyje, išdeginta mano vaizduotėje.

Už pusmylio nuo manęs civilizacija buvo mirusi. Kalendorius pigmėjų kaimelyje buvo atverstas šimtus metų atgal. Aš negalėjau nesuprasti, kaip nedaug baltais žmogus tepakeitė mažųjų žmonių gyvenimą. Aš buvau Afrikoje, bet nepriklausiau jai. Ten, kaime,

¹ Kamedė — tiršti sakai, teką iš daugelio medžių žievės įpiovimų ir greitai sukietėja.

gyvavo tikroji Afrika, laukinė, kupina aistrų, nesutramdyta. Jei aš buvau dvidešimtojo amžiaus sutvėrimas, tai anie prakaituoti, siūbuojantys nuogi vyrai ir moterys priklausė tai erai, kai žmogus dar neskaičiavo laiko šimtmečiais.

Iš girios staiga atsklido iškankintų būgnų aidas — jis nuskambėjo kaip paskutinis triukšmingo džiaugsmo disonansas.

Po to įsiviešpatavo tylą.

VIENUOLIKTAS SKYRIUS

Sekanti savaitė buvo įtempta. Nudobę dramblių, pigmėjai senovės papročiu mano gali pavagiliauti. Nežinia — dėl papročio ar ne, daiktai ėmė dingti. Mūsų mantos pigmėjai nelietė, svarbiausia, tur būt, todėl, kad jų pagrindiniai poreikiai labai nedideli; bet kai kurie negrai pasigedo puodų, keptuvių, Mančesterio audeklo atraizų ir kitų panašių daiktų.

Ageronga atėjo pas mane pasitarti.

— Pikta akis nužiūrėjo Polį,— pasakė jis.

Polis — stovyklos dailidė, surūgęs individas, atžagarias kaip velnias, bet geras darbininkas.

— Kas būtų galėjęs nužiūrėti Polį? — paklausiau aš.

— Nagi, Madami,— tarė Ageronga,— jis nuvijo keletą mažųjų žmonių, tvirtindamas, kad jie neturi jokios teisės vogti. Jis sako, kad dramblys nudobtas seniai ir jau laikas liautis vagiliavus.

Tą vakarą į lignonę atšlubavo vienas pigmėjas. Jo pėdoje žiojėjo žaizda. Kol Patas sutvarstė ją, vyrukas papasakojo, kad Polis visur aplink savo dirbtuvę pristatė „piktų burtų“.

Ryte apžiūrėjome tą stovyklos teritorijos dalį, ir paaiškėjo, kad dailidė, paėmęs medinių kaladėlių, prika-

linėjo jas mažų aštrių vinučių taip, kad smagaliai išlįstų kitoje pusėje. Paskui jis pridėliojo jų po langais ir ties prieangiu. Tas pigmėjas ir užmynė vieną šių kipšišku žabangų.

Valandėlę maniau, kad kils atviras konfliktas, bet Patas pakvietė keletą aplinkinių čiabuvių vadų ir suorganizavo teismą. Vyrukas sužeista koja papasakojo savo istoriją, o Patas kaip įkalčius parodė keletą žabangų. Gindamasis dailidė Polis išvardijo įrankius, kurie, pasak jo, buvo nukniaukti iš dirbtuvės. Tokie parodymai būtų patenkinę bet kokį teisėją, tik ne šiuos vadus. Jie jautėsi labai orūs ir nenorėjo taip greitai baigti bylos. Taigi kiekvienas pigmėjas kilo iš vietos savo teisių vardyti. Jie papasakojo apie seną vagiliavimo paprotį, įterpė kelis šimtus tūkstančių gerai parinktų pagiriamųjų žodžių Faiziui. Paskui išdėjo skundus prieš visus, pradedant Leopoldvilio gubernatoriumi ir baigiant paskutiniu juo turistu, kuris užmokėjo tiek nedaug frankų, kad nevertėjo statyti lapinių. Buvo pripasakota, kad termitai, esą, liesesni, negu anksčiau, nusiskūsta bitėmis, kad šios kraunančios medų perdaug toli nuo stovyklos.

O apie dailidę Polį buvo daug ir labai įvairiai kalbėta.

Aš girdėjau ne visus parodymus, bet suvokiau, kad iškilmingame tribunole sėdintys čiabuvių vadai palaikė dailidės afrikiečio pusę prieš pigmėjus. Gal kada praeity jie nukentėjo nuo mažųjų plėšikautojų, apimtų džiaugsmo, dramblį nudobus. Šiaip ar taip, jie paleido Polį su išlyga, jog jis užmokės nedidelę sumą sužeistajam pigmėjui apraminti.

Bet tuo viskas nesibaigė. Kai pigmėją užliečia, jis kovoja. Šį kartą buvo apeliuota į apylinkės teismą Mambasoje, ir ten teisėjas pripažino Polį kaltu. Dailidę

pasodino į kalėjimą ir pareiškė, kad be dviejų mėnesių jis iš ten neišeis. Pusė pigmėjų tą vakarą prisisiurbė palmių vyno.

Konge įprasta gerti palmių vyną. Tai tas pats, kaip italų čiantis, anglų elis ir prancūzų *vin ordinaire* kartu paėmus. Jis tamsiai rudos spalvos ir baltiesiems per daug kartus. Palmių vynas nepanašus į joki kitą vyną pasaulyje nei savo išvaizda, nei skoniu. Maža baltųjų įpranta jį gerti, o čiabuviai šį vyną labai mėgsta.

Bananų vynas ne taip mėgiamas, nors jis ir pigesnis, ir paprasčiau gaminamas. Jis gerokai silpnesnis — tiesa, muša į galvą, bet jau visai ne tas. Mėgiamiausias, c kartu ir rečiausias yra arakas, balzganas skystis, gaudamas distiliuojant bananų vyną. Jis putoja įpiltas į stiklinę ir iškart pakloja paragavusį. Belgų kolonijinė valdžia draudžia pardavinėti araką čiabuviams, kurie vadina jį „leopardo pienu“.

Kai kartą keletas mūsiškių nutvėrė arako, baigėsi tuo, kad visi penki ar šeši išsirikiavę patraukė Irumo keliu, neleisdami pravažiuoti sunkvežimiams. Keliems buvo praskeltos galvos, bet nė vienas nedrįso kreiptis pagalbos į ligoninę. Jie lindėjo džiunglėse, sirgdami pagiriomis ir be medikų pagalbos kentėdami nuo sumušimų ir kraujosruvų.

Svaigalai — ne vienintelė yda Patnemo stovykloje.

Vieną dieną mane apėmė darbo nuotaika, ir aš paliečiau keletui čiabuvių išvalyti stovyklos teritoriją. Kampuose ir už kai kurių pastatų prižėlė piktžolių, ir aš bijojau, kad jos ne tik gadina stovyklos vaizdą, bet dar gali tapti parazitų veisimosi vietomis. Šen bei ten berniukai išrovė piktžoles, bet pastebėjau, kad, jiems baigus, dar liko keletas krūmelių ir kuokštelių. Paklausiau, kodėl jie neišravėjo jų.

— Negerai šitas išrauti,— atsakė jie.

— Kuo gi jos ypatingos? — pasidomėjau.

— Tai bangi, Madami, suprantate, bangi.

Nieko daugiau aš iš jų nepešiau.

Kai tik vėl užsuko žemdirbystės agentas, aš išsivedžiau jį į kiemą ir parodžiau piktžoles.

— Tai bangi, ponio Patnem,— pasakė valdininkas.

— Taigi,— burbtelėjau aš,— vadinasi, tai bangi. Kas gi, dievaži, ta bangi?

— Civilizuotose šalyse ji vadinama marichuana,— paaiškino agentas,— tik kažin ar gali jos naudojimą laikyti civilizuotumo požymiu.

Tada aš praregėjau. Pasirodo, kartais ne vien tik tabakas atsidurdavo molinėse pypkių galvutėse, pritvirtintose prie ilgų bananinių kandiklių.

Patas man papasakojo, kad pigmėjai patys dažnai džiovinasi marichuanos lapus ir rūko.

— Kartais jie tiek apkvaista, kad nuvirsta į laužą ir apdega. Nemaža tokių teko gydyti.

Sekančią dieną bangi nupiovėme. Aš ne puritonė, bet nenorėjau, kad mane graužtų sąžinė, jei koks pigmėjas iškeptų, mano marichuanos prisirūkęs. Jei ras miške, tai jau visai kas kita. Atrodo, kad ji auga visur, kur tik yra buvęs pigmėjų kaimelis. Apleistas pigmėjų stovyklavietes gali atpažinti jau vien pagal marichuaną, kurios apščiai pridygsta, jiems išsikrausčius.

Po poros dienų Patas gavo žinią, kad grupė valesio pigmėjų, gyvenančių kitapus Epulo upės, pagavo jauną okapi.

— Tuoju pat vykstu jo pasiimti,— pasakė jis, ruošdamas tipojus ir nešikus.— Jei pasiseks, gal suspėsiu, kol dar jis nepasismeigė ant ieties.

Aš pagalvojau, kad tokiam ligoniui, kaip Patas, kvaila dėl to vargintis.

— Kodėl tu nepasiunti Agerongos ir ko nors iš berniukų? — paklausiau aš.

— Perdaug rizikinga,— atsakė jis ir leidosi takeliu link kelio, tiltu per slenksčius ir į mišką.

Sekančią dieną jie parsigabeno paaugusį okapį, tokį gražų, kokio dar nebuvo mačiusi. Ties priekinėmis mentėmis jis buvo kokių trijų pėdų aukščio. Užpakalinės kojos, kaip ir žirafos, buvo daug trumpesnės ir atrodė, lyg būtų duobėje. Jo kaklas buvo ilgesnis, negu daugelio žvėrių, tačiau toli gražu ne toks ilgas, kaip jo artimiausios giminaitės. Jo gelsvais ir tamsiai kaštoniniais dryžiais išmargintos kojos atrodė lyg arlekino.

Tą naktį jis miegojo ožkų žardyje, o Patas beveik nesudėjo bluosto, bijodamas, kad okapiui kas neatsitiktų. Kitą dieną Ageronga su grupe čiabuvių užtvėrė aukštą statinių užtvarą, ne žemesnę kaip daugelis namukų namie, Amerikoje; tarpus tarp baslių jie užpynė tvirtomis lianomis. Patas norėjo ir kad okapis neištrūktų, ir kad niekas neįsibrautų į užtvarą.

Viename kampe uždėjome pinučių stogą ir, kad būtų pavėsis, apdengėme jį mongongo lapais. Išskobtą rąstą vandeniui laikyti įtaisėme tokioje vietoje, kad, pripilant jį, nereikėtų įeiti į užtvarą.

Okapis ėda maždaug dvylikos rūšių medžių lapus. Dauguma jų auga netoli Patnemo stovyklos. Patas liepė gyvulių prižiūrėtojai Abazingai susitarti su berniukais, kad jie rinktų lapus naujam žvėryno gyventojui. Tą popietę jie parėjo su didžiule žalumynų našta ir suvertė ją užtvaros kampe. Okapis pauostė lapus, bet neketino ėsti.

Vakarop Patas įdūko. Štai galų gale jis turi vieną rečiausių džiunglių žvėrių, sveiką ir nesužeistą, o tas nenori ėsti lapų, kuriuos, kaip visiems gerai žinoma, jis itin mėgsta.

Nors Patas turėjo koledžo diplomą ir buvo daug patyręs per ilgus gyvenimo Konge metus, jis nežinojo, ką daryti. Tokie pat bejėgiai buvo ir negrai, neišskiriant nė Abazingos, nors elgtis su žvėrimis jis mokėjo geriau už bet ką, net ir už garsųjį dresiruotoją Klaidą Bitį. Aš irgi niekuo negalėjau padėti.

— Gal visgi jam kas nors viduriuose,— tariau aš.

— Nebūtumei moteris,— burbtelėjo Patas.— Man ir taip jau užtenka rūpesčių, o tu dar šitokią mintį pakiši.

Mes stovėjome susigrūdę prie užtvaros ir laužėme galvas, kai priėjo Seilas. Abazinga išdėstė jam mūsų galvosūkį.

Seilas klausėsi mandagiai, net kiek drovėdamasis, tarsį dideliems žmonėms laužyti galvas dėl to, kas jo visiškai nestebino, būtų buvusi paikumo viršūnė.

— Juk nepasidedi dubens ant žemės, kai valgai, tiesa? — paklausė jis Abazingą.

— Ne,— sumurmėjo žvėrių prižiūrėtojas, nesuprasdamas, kur Seilas suka.— Aš statau jį ant stalo arba laiku rankose.

Seilas mąsliai linktelėjo galvą. Jis atsiskyrė nuo būrelio, pasiėmė iš laužo degantį pagalį ir nuėjo į mišką. Po valandėlės jis grįžo, nešdamas susuktą lianą, ne ilgesnę už virvę baltiniams džiauti. Jis užsikorė ant statinių užtvaros, pririšo vieną lianos galą ir permetė jį per užtvarą. Paskui užsikorė kitoje pusėje ir pritvirtino ant-rajį galą, ištiesęs lianą per užtvarą lygiagrečiai su statinių galais. Tada Seilas įėjo vidun, paėmė nuo žemės keletą lapų ir pakabino ant lianos kaip džiovinamus skalbinius. Kai išeidamas jis uždarė vartelius, Patas pradėjo šypsotis, o Abazinga linkčiojo iš nustebimo. Okapis baukščiai išėjo iš užtvaros kampo, apuostė virš galvos kabančius lapus ir, apsvijęs apie vieną savo ilgu liežuviu, nutraukė jį ir prarijo. Jis žingsniavo išil-

gai lianos, švariai nurinkdamas lapus, aiškiai patenkin-tas, lyg būtų ganėsis džunglėse.

Nuo tos dienos Abazingos padėjėjas Osa kabinėjo okapio pašarą, o retasis žvėris augo sveikas ir stiprus.

Patas buvo taip patenkin-tas, kad Seilas išsprendė problemą, jog davė jam dešimt frankų ir didesnį, negu paprastai, palmių aliejaus davinį.

Po kelių metų Moke ir Seilas tropiniame miške rado ką tik gimusį okapį ir atgabeno jį man auginti. Žvėriu-kas vos bepaėjo, o jo bambagyslė dar tebebuvo drėgna.

Aš atitvėriau jam kamputį miegamajame ir pirmas dvi savaites prižiūrėjau kaip kūdikį. Sutaisiau žvėreliui mišinį iš Klimo pieno miltelių, cukraus ir vandens ir net naktimis keldavausi jo maitinti.

Mažasis okapis taip prisirišo prie manęs, kad sekio-jo iš paskos, kur tik ašėjau, o kai būdavau užsiėmusi, jis bastydavosi sau laisvas, kur panorėdavo, bet visa-da sugrįždavo, tegu ir vakarop. Svečiai ir turistai foto-grafuodavo mane, kai jį maitindavau iš buteliuko, tačiau per visus tuos mėnesius aš taip ir negavau nė vienos nuotraukėlės.

Kai jis tiek užaugo, jog nebegalėjo likti mano mie-gamajame, Ageronga surentė jam namelį, bet, man atrodė, jam ten ne taip patiko. Vieną dieną manėme, kad jis pabėgo. Aš susikviečiau visus darbininkus bei pigmėjus, ir mes išieškojome jo visur — nuo paupio iki pat miško tankumyno. Po kelių valandų ieškojimo man sugėlė širdį, ir aš nuėjau pasižiūrėti jo į namelį. Ten jis gulėjo, tamsiame kampe, ant šiaudų krūvos, tarsi su-vokdamas, kiek nerimo buvo sukėlęs. Netrukus po to vieną dieną jis nuklydo į džungles, ir daugiau mes jo nebeišvydome.

Turistai niekada nepraleidžia progos pasigrožėti oka-piu, kurį laikome užtvaroje, o jau būti netoliese, kai

jis ėda, jiems tikrai reta pramoga. Sėdėdama savo mėgiamoje vietoje verandoje, aš matau, kaip dailusis tvartinys ėda ir šokinėja. Tikriausiai visame pasaulyje nelaisvėje laikomų tokių žvėrelių nebus nė tuzino. Ir jau tikriausiai žemėje nėra kitos moters, kuri savo daržą trėštų okapio mėšlu.

Žvėrynas tuo metu jau buvo gerokai padidėjęs. Be retojo okapio, turėjome dvi prijaukintas šimpanzes, rudąjį šerniuką, prijaukintą gandrą, du mangustus apsiginti nuo gyvačių ir dvi beždžioniukes pilkai rusvais snukučiais.

Gerai, kad Patas turėjo žvėrių. Vargu ar jis būtų galėjęs pakelti savo monotonišką darbą ligoninėje — gydyti aibes vietinių gyventojų, jei nebūtų galėjęs pailsėti, krapštydamasis su žvėrimis. Atrodo, kad jam niekada nenusibosdavo juos stebėti, ir Patas nuolat bandydavo papirkti pigmėjus, kad šie jam atgabentų naujų retų žvėrelių.

Vieną dieną jis iš kažkur gavo jauną šimpanžę ir padovanojo ją man vietoj kambarinio gyvuliuko. Nežinau, kaip ir kodėl, bet ji gavo Katalinos vardą. Buvo daug keblumų, kol įpratinau ją atlikti savo reikala, bet po to, kai ji įsiminė, kur dėžė su smėliu ir kam ji skirta, ji tapo puikia kompanione. Kaip ir visos moteriškos būtybės, Katalina jautė silpnybę kvapiems dalykams. Jei aš ilgiau palikdavau ją vieną, grįžus miegamasis būdavo pribarstytas pudros, dantų pasta išspausta ant tualetinio staliuko, ant veidrodžio bei lovos, o jos gaurai būdavo prisivėlę ir vieno, ir kito.

Kartais ji miegodavo narvelyje, o kartais užsikardavo ant gegnės ties lova, kur jai tikriausiai patiko po stogo lapais susikaupusi židinio šiluma. Ji negailestingai erzindavo Madmuazelę, kol kartą kalaitė pritykojo mie-

gancią beždžionę ir apkramtė jai ausį. Nuo to laiko Katalina jos niekada nebeužkabindavo.

Katalina baisiai mėgo skudurėlius. Jai labiau patikdavo ryškesni, bet kiekviena, net ir sena skiautelė ją ilgam pradžiugindavo. Ji ilgas valandas sėdėdavo melniai glostydamą mano seniai išmestą rūbą arba lyg fotografo pozuotoją prieš veidrodį vyniodama sau apie galvą ir kaklą seną medžiagos juostą. Ko nors pasigedusi, visada pirmiausia eidavau į narvą ir devyniais atvejais iš dešimties rasdavau daiktą sugulėtą ant grindų, kur ji miegojo.

Kai Viljamui Dž. buvo kokie trys mėnesiai, Patas ėmėsi statyti užtvanką prie upelio, kuris įteka į Epulą kiek aukščiau stovyklos. Tą vasarą jam talkininkavo du jauni motociklais keliaavę po Afriką vyrukai: škotas Kolinas Ternbelas ir amerikietis Niutonas Bilas. Jie lygiai taip, kaip ir Patas prieš dvidešimt su viršum metų, įsimylėjo mūsų vietas ir vis atidėliojo išvykimą. Kolinas gerai nusimanė mechanikoje ir, kai buvo pasiūlyta statyti užtvanką, savanoriškai užsikrovė sau didžiausią statybos ir inžinerijos darbų dalį.

Vieną rytą aš nusprendžiau praleisti dieną prie statybos.

Pavalgydinau vaikutį, užmigdžiau ir dviem viešbučio berniukams liepiau jį pasaugoti. Prieš pat man išeinant, dvi negriukės pasiteiravo, ar negalėtų kaip nors užsidirbti vieną kitą franką. Liepiau joms išvaškuoti ir nublizginti baldus valgomojoje verandoje. Paskui leidausi užtvankos linkui.

Maždaug po valandos abi mergaitės atskubėjo ten, kur aš sėdėjau, ir pašnibždėjo man į ausį:

— Katalina nutvėrė vaiką.

Man net per širdį nuėjo, stačiai žado netekau iš siaubo. Kaip patrakus parlėkiau namo. Miegamajame pama-

čiau šimpanzė, meškiškai spaudžiančią mažąjį Viljamą. Vaikas buvo papilkėjęs, vos bekvėpavo, tačiau net neknirkė. Jo veideliu sroveno kraujas.

Pagriebiau jį iš beždžionės glėbio ir puoliau į liginę. Tuo metu jau ir Patas buvo parėjęs nuo užtvankos — jis turėjo lėčiau vaikščioti. Labai rūpestingai apžiūrėjęs Vilumą, Patas nerado jokio išorinio sužeidimo, tik gilius įdrėskimus veide. Net patepus juos jodu, vaikutis nepravirko.

— Nežinau, gal yra vidinių sužalojimų,— tarė jis.— Parnešk jį namo ir pamėgink pagirdyti šiltu pienu. Tai viskas, ką galime padaryti.

Kai tik buteliukas sušilo, aš padaviau vaikui žinduką, ir jis truputį atsigėrė. Paskui Viljamas kietai įmigo.

Visą tą popietę ir naktį išsėdėjau prie lovytės, vildamasi ir trokšdama, kad šimpanzė nebūtų jo sužalojusi. Jis išmiegojo beveik visą naktį, ir jokių blogų pasekmių nesimatė. Tik kitą rytą sužinojau, kaip iš tiesų viskas atsitiko.

Katalina, pasak berniukų, nutraukė grandinę ir leidosi tyrinėti namą. Pamačiusi drabužėlius ir antklodėles, į kuriuos buvau suvyniojusi kūdikį, beždžionė pagriebė juos su visu vaiku. Kaip tik tada viena mergaitė, dirbusi verandoje, dirstelėjo į kambarį ir, pamačiusi vaiką šimpanzės glėbyje, sukliko. Šitai, tur būt, suerzino beždžionę, o gal išgąsdino, ir tuomet ji apdraskė pigmėjuką. Įpuolę berniukai nedrįso nieko daryti, kad vaikui neatsitiktų dar blogiau. Štai tada aš ir įlėkiau.

Mažajam Viljamui ant veido liko du randai, tačiau su Katalina jie visą laiką buvo geriausi bičiuliai.

Ji mylėjo berniuką, sukinėjosi aplink, gindama jį ir žiūrėdama, kaip jis maitinamas ar maudomas.

Tačiau kad ir kaip beždžionė buvo jam atsidavusi, negalėjo apginti vaiko nuo vieno priešo, užpuolusio jį, kai jam buvo jau beveik metukai, būtent, poliomielito.

Virusas įsisuko, kaip visada, netikėtai, neperspėjęs. Prieš du mėnesius, tuoj po to, kai išmoko šliaužioti, Viljamas viešėjo pas savo senele. Ji tikriausiai užmigo, ir be priežiūros paliktas vaikutis išliaužė atbulas į laužą ir nudegė užpakaliuką. Nudegimas, didumo sulig mano delnu, buvo negilus ir greit užgijo. Jei ne poliomielitas, aš jo nebūčiau ir prisiminusi.

Vieną rytą Viljamas pabudo suirzęs ir neramus. Paprastai, vos pramerkęs akyles, jis būdavo linksmas ir guvus, kol vėl užmigdavo. Tą dieną negalėjai nepastebėti, kad jis nesveikuoja. Po kiek laiko pamačiau, kad jo kairė kojytė atrodė suparalyžiuota. Nejaugi nudegimas pakenkė raumenims, pagalvojau. Vakarop paaiškėjo, kad vaikutis susirgo poliomielitu. Diagnozę nustatė Patas, ją patvirtino vienas ligoninės slaugytojas, kuris sakėsi prieš daugelį metų dirbęs Brazavilyje poliomielito epidemijos metu. Jis pasakė, kad Viljamui reikia duoti atabrino.

— Bet jis nepadės,— tarė slaugytojas.— Niekada nepadeda.

— Tai kam gi, susimildamas, tada duoti jį vaikui?— paklausiau aš.

— Turime ką nors duoti, Madami,— tarė patarnautojas.

Kitą rytą pasakiau, kad ketinu „pagauti“ kelyje mašiną ir važiuoti į Irumą. Ten valdžia samdo gerą gydytoją, o man reikėjo paties geriausio, kokį galima rasti. Patas įtikinėjo, jog tai bereikalingos pastangos, kadan gi vis tiek nieko nepadarysi — tegu liga vystosi savo ruožtu. Jis buvo įsitikinęs, kad paralyžius neišplito ir kad kitų komplikacijų nebus.

— Jo motina mirusi, — spyriausi aš. — Be manęs, daugiau nėra kam juo rūpintis. Aš nugabensiu jį į Iru-
mą, jei tik rasiu, kas pavėžės.

Mūsų senasis „ševroletas“ buvo vėl kažko užsikap-
rizijęs, o kito būdo keliauti neturėjome.

Močiutė taip pat atvyko su Viljamu, tai pasiėmiau
ją, ir dar vienas nepažįstamas pigmėjas, kuris, kaip pa-
aiškėjo, buvo eilinė močiutės meilė, užsispyrė vyksias
kartu. Mes išėjome į vieškelį ir laukėme automobilio
ar sunkvežimio, važiuojančio į rytus. Pravažiavo nema-
ža, bet visi jie vyko į priešingą pusę, į Stenlivilį.

Pagaliau atūžė didelis prašmatnus „sedanas“, toks
naujas ir žvilgantis, kokio šiaip net ir nebūčiau stab-
džiusi, bet dėl vaiko buvau pasiryžusi viskam. Vos tik
pamatęs mane mosuojant nykščiu, vairuotojas paspau-
dė stabdžius ir sustojo. O stebuklą stebuklas — tai buvo
daktaras iš Kostermansvilio. Ten pat, ant plento, jis ap-
žiūrėjo mažąjį Viljamą, paguldytą man ant kelių.

— Jam poliomielitas, tai visiškai aišku, — pasakė
daktaras. — Vaikui niekuo negalima padėti. Paguldyki-
te į lovytę — jam reikalinga visiška ramybė. Kai per-
sirs, galima pamasažuoti kojas raumenis. Nemanau,
kad liga plistų.

Parsinešiau jį namo ir paguldžiau. Močiutė ir jos
mylimasis iš džiaugsmo, kad nereikėjo vykti į ligoni-
nę, surengė tą vakarą šokius. O tai, kad mažasis Vilja-
mas gali užaugti invalidu, atrodė, jų nė kiek nejaudino.

Berniukui, tur būt, nieko neskaudėjo, valgė jis gerai.
Praėjus savaitei nuo ligos pradžios, užsuko daktaras Le-
grandas iš Irumo ir rūpestingai apžiūrėjo vaikutį.

— Jam pasisekė, — tarė daktaras. — Jis gali judinti
pirštukus. O tai rodo, kad raumenys tik palyginti nežy-
miai ligos apimti. Manau, kad viskas baigsis laimingai.
Netrukus vaikas vaikščios lyg niekur nieko.

Vos tik daktaras Legrandas išvyko, iš pigmėjų kaimelio atėjo Herafus, nešdamasis savo trimetę anūkėlę. Tardamas jos vardą kibiros kalba, liežuvį gali nusilaužti, todėl mes ją vadinome Elizabeta. Mergytę irgi buvo pakirtęs poliomieltas. Buvo pakenktos abi kojos, ir jau aiškiai matėsi, kad jos pradėjo džiūti. Pasirodo, jai liga buvo prasidėjusi keliomis savaitėmis anksčiau, negu mūsų mažiukui, bet niekas nieko nesakė nei Patui, nei man.

Abiem vaikam paskyrėme karštas vonias ir masažą. Viljamui greit pagerėjo, bet Elizabetos reikalai buvo kur kas prastesni. Viena koja buvo tiek sustingusi, kad mergaitė ją vilko.

Emilis, viešbučio pasiuntinukų vyresnysis, ragino išbandyti seną liaudies vaistą nuo poliomieltito. Jis pasakė, kad mubodu genties žmonės,— tie patys, kurie apriša savo kūdikiams galvas taip, kad jų kaukolės pasidaro ilgos ir truputį panašios į cilindą,— jie žinojo gydymo būdą, kuris dažnai pasirodydavo sėkmingas. Emilis papasakojo, jog jie iškasa tokio gilumo duobę, kad ligonis būtų užkastas iki liemens. Paskui žemes aplink paralyžiuotąjį tvirtai suplūkia. Kad ir kaip nuvargtų, auka turi šitaip stovėti keturias valandas. Po to jie išlaisvina ją ir mauto labai karštame vandenyje. Ši procedūra kartojama ir kartojama visą savaitę ištisai, išskyrus ligonio poilsio valandas, naktį. Emilis tvirtino, kad nepriklausomai nuo to, kiek laiko ligoniai būtų sirgę, jie paprastai vėl galėdavo vaikščioti.

Tuo metu iš daržo atėjo Ageronga. Jis yra iš mubodu genties ir, be to, pats išmintingiausias negras mūsų padangėje. Aš paklausiau jo apie senąją liaudiškąją gydymo būdą.

— Daugelis mano gentyje sako, kad jis daro stebuklus,— tarė Ageronga.— Nežinau, kaip būna su šita

luošinančia liga. Bet kai buvau mažas, dar prieš api-
piaustymo apeigas, iškritau iš medžio ir susižeidžiau nu-
garą bei ranką. Mūsų kaime buvo žiniuonis, vardu
Nudenda. Jis iškasė ilgą plokščią duobę, paguldė mane
ir apkamšė su lapais sumaišytomis žemėmis. Liko neap-
dengti tik galva ir kaklas.

— Paskui Nudenda ant žemių, kuriomis buvau api-
piltas, prikrovė smulkių prakurų, lapų ir padegė juos.
Keturias valandas jis kurstė laužą. Po to mane atkasė,
apklojo visą kūną karštais lapais ir ėmė laistyti karštu
vandeniu. Taip tęsėsi keletą dienų. Pagaliau penktą
dieną po kritimo jie subadė mane aštriu ieties smaiga-
liu, o žaizdas įtrynė vaistažolėmis. Po to dar penkias
dienas gydė karštais lapais, ir, kai Nudenda liepė pra-
dėti vaikščioti, aš ėmiau vaikščioti. Daugiau niekad ne-
beturėjau jokio vargo.

Andre Antrasis, Andre Pirmojo sūnus, kilęs iš ba-
bira genties, todėl paklausiau, ar ir jo genties žmonės
šitaip gydo paralyžių.

— Tai padeda maždaug pusei ligonių,— atsakė jis.—
Žmogus pasveiksta, jei tokia būna dievo valia.

Andre Antrąjį užaugino misionieriai, ir jis abejojo,
kas iš tikrųjų būdavo svarbiausia išgijimo priežastimi:
gydymas duobėje ar dievo valia.

Mažasis pigmėjas Herafus ramiai sėdėjo ant tabure-
tės, kol negrai svarstė jo anūkės ligą ir senus šundak-
tarių gydymo būdus.

— Ar tu nori, kad Elizabeta būtų šitaip gydoma? —
paklausiau jį.

Herafus delėsė atsakyti.

— Aš gyvenu kitapus upės,— pagaliau tarė jis.—
Tai senelės, o ne mano reikalas.

Štai kaip aš sužinojau, kad Herafus nebegyvena su
žmona.

— Bet paskutiniame turguje aš mačiau tave su kita žmona,— tariau aš.

— Upėje visada yra ir daugiau žuvelių, Madami,— atsakė Herafus.— Reikia tik žinoti, kokį jauką užmaiti.

Elizabeta nebuvo gydoma senuoju metodu. Spėju, kad senelė arba prieštaravo, arba jai buvo vis tiek pat. Jei mažasis Viljamas nebūtų taip puikiai sveikęs, aš, ko gero, būčiau susigundžiusi šitai išmėginti. Kai kurie mano draugai Niujorke tikriausiai būtų pasibaisėję, bet, kol mūsų daktarai dar nepasiūlė kitokių vaistų, nedvejodama išbandyčiau šundaktarių priemones, jei tik manyčiau, kad jos nepadarys vaikui žalos.

Kai Viljamas pradėjo vaikščioti, išpioviau jam lazdele, kad būtų lengviau atsistoti. Po kelių savačių vaikas nusviedė ją. Niekas nebūtų atspėjęs, kad jis persirgo baisiąja liga, jei ne vos pastebimas polinkis žengti kairiąja kojyte greičiau, negu dešiniąja.

Ilgainiui ir Elizabeta pasveiko, bet vargšėlės viena kojytė liko baisiai sudžiūvusi ir ji niekada nepajėgs sunkiai dirbti. Galiu tik spėlioti, ką šitai reiškia pigmėjų moteriai.

Viljamui baigiant išsikepurnėti iš ligos patalo, atvyko markizas ir markizė de Kebanai, medžioję Mėnulio kalnuose. Jie abu jau turėjo virš šešiasdešimties, bet buvo žvitrūs kaip pigmėjai.

Jie įsimylėjo Epulą, pasiuntė visus savo varovus į Mambasą, o patys apsistojo viešbutyje.

Kiekvieną rytą jie leisdavosi į pigmėjų kaimelį ir abu medžiodavo tinklais. Negalėjau nepalyginti jų su jaunesniais ir sveikesniais „Transafrikinės Ekspedicijos“ nariais, kurie, kiek didesnei rasai iškritus, lindėdavo palapinėse, spoksodami, kaip šaldytuve stingsta ledo kubeliai.

Markizė, gimusi ir augusi Paryžiuje, prižiūrėta gausybės tarnų, išlepinta šeimos ir turto, čia, džiunglėse, niekuo neparodė savo kilmės. Jos rūbai — mėlyni džinsai, auliniai batai, medžioklinis švarkas ir šiaudinė skrybėlė — tarsi sakė, kad ji negalėjo būti niekas kitas, kaip vietinis plantatorius.

Dešimtis kartų ji peršlapo iki kaulo. Suklupusi ant šakų ir lianų, išsinarino ranką. Ji buvo sukandžiota ir sukramtyta vabalų ir visgi niekad niekuo nesiskundė.

— Jei ten, namie, vaikai dabar pamatytų mane, juos ištiktų priepuolis,— kartą po pietų pasakė ji.— Jie laktų paskui mane uždarinėdami langus, kad nebūtų skersvėjų, ir seka, ar aš ryju vitaminus. Aš tiesiog nebegalėjau šito pakęsti, ir mes sugalvojome šią kelionę.

Per visą savaitę, kol ji viešėjo pas mus, Patnemo stovykloje, tik vieną kartą girdėjau ją skundžiantis.

Ji užsuko į mano miegamąjį pasižiūrėti į save didžiajame veidrodyje. Prieš išvažiuodama iš Paryžiaus, markizė buvo nusidažiusi plaukus nuostabiai žavinga geltona kaip švedės valstietės spalva. Bet dabar plaukai prie pat odos augo balti kaip jauna medvilnė.

— Ach, mieloji,— atsiduso ji,— tai vienintelė blogybė Konge — perdaug didelis atstumas nuo vieno kosmetikos salono iki kito.

Taip ir buvo. Artimiausias buvo Stenlivilyje, beveik už trijų šimtų mylių nuo Patnemo stovyklos. Kai man reikėdavo apsikirpti plaukus, prieš kelis mėnesius pradėdavau planuoti, kaip ten nuvykti. Kartais pas mus apsistodavo grupė, statanti filmą, kuriam reikėdavo afrikietiškos aplinkos. Žvaigždės veždavosi savo kosmetologus, taigi prieš kamerą jos visada pasirodydavo visa savo grožybe. Aš joms taip pavydėdavau, kad net širdį skaudėdavo.

Kartą atvyko Dženeta Geinor su vyru Adrianu, garsiuoju modeliuotoju. Tą naktį aš net apsiverkiau dėl šitokios neteisybės. Ji turėjo ne tik kosmetologą, bet ir garsiausią rūbų modeliuotoją Holivude, nes buvo už jo ištekėjusi.

Prie Epulo nelengva būti kerinčiai gražia. Aš vilkiu mėlynais džinsais arba velvetinėmis kelnėmis, vyriškais marškiniais ir aviu žemakulniais lengvais sportinio tipo batais. Turiu rūbų ir specialioms progoms, tačiau privaliau arba apriboti tas progas iki minimumo, arba atiduoti sukneles vietinėms skalbėjoms sugadinti. Bet ir rūbas turėtų būti neįprastai stiprus, kad išliktų sveikas, plaunant jį geltonu skalbimo muilu ir velėjant ant papio akmenų.

Mis Geinor dėvėjo odinius aulinius batus, jojimo kelnės, medžioklinį švarką ir minkštą šalną. Kai jos rūbai susitepdavo, juos lėktuvu gabendavo į Nairobi cheminiam valymui. Už tuos pinigus, kuriuos kainavo vienas toks skridimas, aš būčiau galėjusi rengtis ištisus metus.

Aš bandžiau nuslopinti pavydą širdyje, galvodama, kaip velniškai karšta jai turėjo būti, apsivilkus tuo Abekrombio ir Fičo firmos kūrinium, palyginus su mano džinsais ir medvilniniais marškiniais.

Lengviau būdavo atrodyti žavingai, kai mus aplankydavo mokslininkai vyrai, o ne filmavimo grupės. Jie gaudydavo įvairiausias gyvates, vabzdžius, žvėris, studijuodavo jų įpročius natūralioje aplinkoje ir tiek laiko praleisdavo džiunglėse, kad, pasiekę net ir tokį mažą civilizacijos kampelį, kaip mūsiškis, laikydavo mus tikrai ypatingais žmonėmis. Tada aš jausdavausi pakiliai, nors tai tebūdavo man, kaip moteriai, tik dviprasmiškas komplimentas.

DVYLIKTAS SKYRIUS

Netrukus po to, kai mis Geinor išvyko į Holivudą, mus taip užplūdo mokslininkai, kad man net galva sukosi. Savaitę viešbutis atrodė lyg per visuotinę Mokslų akademijos sesiją.

Pirmiausia atvyko daktaras Outis Bartonas, kuris buvo nusileidęs į vandenyno gelmes kartu su Viljamu Bebu, o paskui, jau pats vienas, pasinėręs dar giliau. Mūsų laimei, batisferos¹ jis neturėjo. Vienintelis jo noras buvo fotografuoti mažus medžių žvėrelius, besislapančius savo mėgiamose vietelėse.

Šitam tikslui jis sumeistravo nuostabų prietaisą, kurį sudarė nedidelis kobinys, užšaunamas į aukštą medį, skridiniai bei virvės ir judas keltuvas, kuriame buvo įtaisytas fotoaparatas.

Jau pačią pirmą dieną jam neįtikėtinai pasisekė. Paupy, tiesiai prieš viešbutį augančiame milžiniškame raudonmedyje, vienas berniukas aptiko lemurą. Lemuras — tai gyvas gamtos pokštas. Šis sutvėrimas priklauso pusbeždžionių šeimai, bet elgsena primena kitą atogrąžų gyvūną — tinginį. Jei per penkias minutes

¹ Batisfera — prietaisas jūrų ir vandenynų gelmėms tyrinėti.

pajuda kokius porą colių, jis jau viršija visas savo greičio ribas. Kartais ištisas valandas lemuras net nekrustelia.

Jo akys išsprogusios lyg išgąsdinto kačiuko. Jis gali judėti ir aukštiekninkas, pasikabinęs ant šakos, ir viršutiniąja šakos puse; be to, lemuras gali taip sutraukti odą ant menčių, kad šeriai ant stuburo stirkso kaip diskinio piūklo dantys.

Daktaras Bartonas užšovė kobinį ant šakos, kur snaudė lemuras, ir pakėlė fotoaparata į tokį aukštį, kad būtų galima nufotografuoti juokingąjį sutvėrimą. Spragtelėjęs aparatas pažadino jį, ir žvėriukas pradėjo trauktis atbulas virš upės nusvirusia šaka.

Šitaip susikomplicavus padėčiai, daktaro Bartono prietaisas tapo bejėgis. Skridinių lynai susipynė tarp šakų, ir mokslininkas įlipo į medį jų išpainioti.

— Kipšai terauna tą šlamštą! — riktelėjo jis, sviesdamas žemėn skridinius ir lynus.— Aš slenku paskui žvėriūkštį.

— Jum abiem šaka per menka,— sušukau aš.

Daktaras Bartonas tik mostelėjo ir, vienoje rankoje laikydamas fotoaparata, leidosi paskui lemurą. Pradžioje dar nebuvo labai pavojinga, bet toliau šaka plonėjo. Matėsi, kaip nuo mokslininko svorio ji lingavo, tarsi medžių viršūnėse būtų siautėjęs viesulas su perkūnija ir žaibais.

— Grįžkite atgal! — rėkiau aš.— Šaka tuojau luš!

Bet ir vėl daktaras Bartonas tik mostelėjo ranka ir plonėjančia šaka toliau šliaužė prie lemuriuko. Ten, aukštai, turėjo būti siaubingai baisu, bet tyrinėtojas, matyt, buvo nepaprastai drąsus.

Mačiau, kaip, apsigijęs šaką kojomis, išlaisvino rankas, kad galėtų nustatyti aparatą. Jis įvarė lemurą į tokią vietą, kur jam beliko viena iš dviejų: arba nekru-

tėti, arba nukristi. Girdėjome, kaip spragtelėjo aparatas. Bet staiga daktaras Bartonas prarado pusiausvyrą. Jis nusitvėrė šakos, sekundę kabėjo ant jos, paskui pasitraukė atgal į saugesnę vietą. Tačiau šitie staigūs jo pokštai taip įsiūbavo šaką, kad lemuras neišsilaikė: tarsi purkščiantis katinas, vartaliodamasis ore, jis krito stačiai į upę.

Daktaras Bartonas nulipo žemėn susivėlęs ir įširdęs.

— Ir atsitik tu man taip pačiu patogiausiu momentu,— skundėsi jis,— juk lemuras buvo kaip tik ten, kur reikėjo.

Tuo metu, kai daktaras Bartonas vaidino Tarzaną, atvyko dar vienas mokslininkas ir filmavimo entuziastas Pjeras Verže. Jis norėjo nufilmuoti Patą, dirbantį ligoninėje. Jam pridurmu atvažiavo švedų antropologas daktaras Borisas Adė, pasinešęs surinkti mokslinius duomenis apie įvairias pigmėjų gentis.

Jaučiausi kaip žuvis, ištraukta iš vandens. Visų šitų vyrų akivaizdoje, vyrų su moksliniais koledžų laipsniais, mano Dailės Studentų Lygoje įgytas išsilavinimas atrodė tikrai apgailėtinais. Bet aš buvau vienintelė moteris, ir jiems pasisekė, kad čia aplanai buvo moteris. Kad ir kokie gabūs, jie praskysdavo prieš menkiausią kliūtį, kurią moteris nugali, šito net nepajutusi.

Pirmiausia pristačiau Andre Pirmąjį virti puikių pietų: paruošti antilopės kepsnį, maniokos šakniagumbių su ryžiais, batatų, belgiškų salotų ir papajos vaisių. Kol vyrai valgė, aš pasiunčiau pigmėjus į mišką kito lemu-ro surasti ir sukviesti pigmėjų, vyrų ir moterų, kurių laukė daktaro Adės nulinis skriestuvai ir centimetras.

Herafus rado lemurą, pagavo jį tinklu ir įžengė į verandą su tokia pat dramatiška įtampa, su kokia pienininkas kasryt pristato į namus pieną.

Daktaras Bartonas net akis išpūtė.

— Ar jūs galite užtikrinti ir kitokių žvėrių pristatymą į namus? — paklausė jis.

— Pigmėjo sugebėjimų niekad nepervertinsite,— nusijuokiau aš.— Bet prašau: neužsakykite miškinio leopardo ar buivolo.

Apie vidurdienį daktaras Adė įniko matuoti būrelį pigmėjų, pasižymėdamas duomenis didelėje diagramoje.

Pameilikavęs Patui, misteris Verže įtraukė jį į pokalbį apie Afrikos fauną, nežinodamas, kaip tai pavojinga. Jis nespėjo net mirktelėti, o Patas jau skrodė straublinį kirstuką ant svetainės stalo ir, nors filmuotojui ir buvo truputį bloga, jam teko užfiksuoti visa tai juostoje.

Daktaro Bartono prašomas, Herafus įlipo į raudonmedį ir paleido lemurą ant kitos šakos. Ta šaka buvo daug storesnė ir, laimė, daug žemiau. Mokslininkas pasikabino ant kaklo aparatą ir, prisitraukęs rankomis, užsiropštė ten, kur, žiūrėdamas į saulę, piktai mirksėjo lemuras. Daktaras Bartonas paskubomis padarė porą nuotraukų, o paskui žvėrelis pradėjo slinkti atbulas šaka, lygiai taip, kaip šiek tiek anksčiau darė jo draugai. Įsismaginęs gerasis dėdulė ėmė vaikytis žvėrelį, žongliruodamas visokiais filtrais ir objektyvais, kuriuos jis traukė iš kišenių lyg iš maišo žaislelius. Ties šakos viduriu jis sustojo. Mačiau, kaip ėmė kažką braukyti ranka nuo savęs. Paskui pradėjo rangytis ir muistytis. Filtras iškrito jam iš rankos ir nugarmėjo į sraunius Epulo vandenį.

— Dieve šventas! — suriko daktaras Bartonas.— Jos mane gyvą suėd!

Jis skeryčiojosi lyg užsukama beždžionėlė ant pagaliuko, pliaukšėdamas sau per kojas ir visą kūną ir stengdamasis prišliaužti atgal prie medžio kamieno. Jo

riksmas patraukė misterio Verže dėmesį, ir jis, metęs dirbti su Patu, išpuolė laukan ir ėmė filmuoti nelaimingąjį mokslininką raudonmedyje, žaibiškai pakeitęs filmo ritę.

Paskutines aštuonias pėdas žemyn daktaras Bartonas nusliugė plūsdamasis it vežikas. Jis dar tebebuvo lipte aplipęs juodosiomis medžių skruzdėmis ir šokinėjo kaip pamišęs, stengdamasis jas nusipurtyti. Kol jis išsikrapštė iš rūbų paskutinį vabzdį, sąmyšio metu užmirštas lemuras liuoktelėjo ant gretimos šakos ir dingo iš akių.

Pigmėjai iš juoko raitėsi ant žemės, triukšmingai šūkaudami. Daktaras Adė bandė susilaikyti, tačiau Verže žvygavo ir siautė kaip berniūkštis Helouvino¹ dieną.

Aš pasikviečiau Herafų, ir mudu leidomės link upės.

— Argi nežinotai, kad ten yra skruzdėlių, kai įkėlei lemurą į medį? — paklausiau pigmėją.

— Aišku, žinojau, Madami,— atsakė Herafus.— Kelios ir man įkando.

— Ir manai, jog gražiai padarei, kad nepasakei šito daktarui Bartonui?

Herafus nė truputėlio nesumišo ir nesutriko.

— Svečias sakė, kad nori fotografuoti žvėrelį ten, kur jis gyvena, medžiuose,— tarė pigmėjas.— O kur yra lemurų, yra ir medžių skruzdžių. Kas aš toks, kad galėčiau pakeisti lemuro gyvenimą?

Stebėjau, kaip mažas barzdotasis filosofas nuėjo net pasipūtęs iš įsitikinimo savo teisumu. Iš visų jėgų stengiausi susilaikyti nepratrūkusi juoku.

Daktaro Bartono ir Verže santykiai atvėso keletui valandų. Mokslininkas paskubomis užtemdė viešbučio virtuvę ir tuoju pat išryškino filmą. Nežinia, ką jis

¹ Helouvino diena — spalio 31 d., juokų ir pokštų šventė Amerikoje.

pamatė, išstudijavęs negatyvus, bet buvo toks patenkin-
tas, kad visiškai užmiršo savo kivirčą su Verže.

Po valandos virtuvę užėmė Verže ir išsiryškino sa-
vo ne tokias moksliskas juostas. Iš ten jis išėjo kiken-
damas ir vypsodamas, ir iš to sprendžiau, kad ir jo pa-
stangos buvo ne mažiau sėkmingos.

Kol dėjosi visi šie moksliški ir nelabai moksliški da-
lykai, įvairūs sunkvežimių vairuotojai ir prekyautojai
užsukdavo užkąsti ir išgerti alaus. Paskui, vakarop, pri-
važiavo „džipas“ su trimis keliautojais vokiečiais. Vie-
nas jų buvo pilvotas ir išsipūtęs kaip balionas, su bal-
tais marškiniais, žydrais šortais ir ilgomis vilnonėmis
kojinėmis. Antrasis atrodė kaip vaikščiojanti baidyklė,
o trečiasis buvo gražus jaunas šviesiaplaukis vikingas,
kalbą angliškai taip taisyklingai, kaip Oksfordo uni-
versiteto dėstytojas. Jie pasisakė, kad pinigus kelionei,
maistui, butui ir benzinui užsidirba rodydami kino fil-
mus. Manau, kad Patas teisus, vadindamas mane nai-
vuole. Aš apnakvydinau juos ir pasakiau, kad kviečiu
pietų ir pusryčių, jei jie sutinka parodyti filmą sve-
čiams. Po pietų suvadinau visus viešbučio berniukus, jų
žmonas ir dar kokia dvidešimt ar trisdešimt pigmėjų.

Vokiečiai sustatė ekraną ir projektorių, nutiesė lai-
dus link generatoriaus „džipe“ ir pasuko jungiklį. Apa-
ratūra neveikė. Her „Balionas“ krapštėsi su projekto-
rium, o baidyklė lakstė, tikrindamas laidus, atrodyda-
mas lyg laidotuvių biuro tarnautojas, kuris ką tik
paguldė numirėlį ne ten, kur reikia. Šviesiaplaukis vi-
kingas mėgino sakyti linksmą kalbą, kad negrai ir pig-
mėjai neimtų reikšti nepasitenkinimo, bet netrukus šio
sumanymo atsisakė ir aplamdytu patefonu ėmė groti
plokšteles. Nors tai buvo seni Štrauso valsai ir niūrios
ištraukos iš Vagnerio operų, žmonės sėdėjo netriukš-
maudami, kol her „Balionas“ šutaisė projektorių.

Nežinau, iš kur jie traukė tokius juokingus filmus. Jie rodė žmones, besiirstančius Reino upėje, bet her „Balionas“ taip greit suko projektoriaus rankeną, kad irklai švysčiojo kaip elektrinio ventiliatoriaus sparnai, o tolumoje stūksančios pilys skriejo pro šalį lyg greitasis traukinys.

Kai kuriose scenose pirštinėtos ledi su šydais ir vyrai su apsauginiais akiniais ir drobinėmis palaidinėmis vingriais Tirolio Alpių keliais vairavo senus turistinius automobilius. Šitas filmas įaudrino čiabuvius. Jie šokinėjo ir šūkavo džiūgaudami. Afrikiečiams, kurie gali ištisas valandas styroti pakelėje vien tik tam, kad pamatyti prariedantį sunkvežimį, šitie judantys paveikslėliai buvo džiaugsmo viršūnė. Filmas jiems pasirodė labai jau trumpas.

Po to viso vakaro programos pabaigai vokiečiai pradėjo rodyti romantišką filmą, kuriame jaunas husaras įsimyli smuklės tarnaitę Švarcvalde.

Tai buvo senas negarsinis filmas su vokiškais titrais. Tiek negrai, tiek pigmėjai pradėjo nerimauti. Norėdamas išvengti bėdos, her „Balionas“ mitriai sutrumpino filmą, iškart peršokdamas nuo pirmos prie paskutinės ritės. Po to jau, žinoma, nieko nebegalėjai suprasti.

Nors kambaryje buvo tamsu, aš akies kampučiu, atrodo, susekiau kažką judant. Pamaniau, kad tai baidyklė tikrina laidus. Bet kai žvilgantis dabita husaras ir dailioji tarnaitė atsiplėšė vienas nuo kito, kad atgautų kvapą, ir kai buvo uždegti žibintai, kambaryje nebebuvo nė vieno pigmėjo.

Jie nenorėjo pasirodyti nei nemandagūs, nei nedėkingi — dovanotam arkliui į dantis nežiūrėsi. Priežastis buvo ta, kad meilei filme tikrai daug ko trūko. Jei kas pamėgintų filmuoti pigmėjų meilę, nuo jos karščio ne tik juosta išsiliepsnotų, bet net ir kamera sutirptų.

Prieš pat einant gulti tą vakarą, nuėjau prie upės ramiai visko apgalvoti. Viena po kitos mintyse skriejo tos įtemptos dienos įvykių nuotrupos. Išgirdau žingsnius ir atsisukusi pamačiau pasivijusį mane Veržę.

— Ponia Patnem,— tarė jis, ir jo tamsų gališkų bruožų veidą nušvietė šypsena.— Ši jūsų sodyba neįtikėtinai nuostabi. Net nuostabesnė, negu namelis iš pjesės *Nepasiimsi*.¹

Aš negalėjau šito teigiamo įvertinimo užginčyti: jis buvo labai jau panašus į manąjį.

Patekėjo mėnulis, ir plačioje, ryškioje Epulo juostoje sužibėjo visos joje ištirpusios grožybės. Aiškiai girdėjau, kaip žemiau, pasroviui šniokščia ir tyška vanduo.

Grįžtelėjau palinkėti filmuotojui labos nakties.

— Ir dar viena,— susijuokiau,— toje pjesėje kieme krokodilų tikrai niekas neturėjo.

Pareidama namo, net nepagalvojau, kad krokodilai gali būti taip arti.

Abdulas Azizis buvo darbštus, geraširdis, stambaus sudėjimo negras, atverstas į islamo tikėjimą. Penkis kartus per dieną jis meldavosi atsisukęs į tą pusę, kur yra Meka, ir jau verčiau eidavo žuvauti, nei valgyti.

Žmona suprasdavo jį. Duondavys jis buvo geras, sugyvenamo būdo. O per šventes jai visada dovanodavo Mančesterio audeklo atraizas, naujus virtuvės rakan-dus ir daugybę apyrankių pasipuošti.

Naktimis jis būdavo namie kaip ir kiekvienas doras vyras. Atsilygindama už tai, žmona niekada neriejo jo dėl to, kad išsipiovęs meškerykotį ir pririšęs prie jo valą bei kabliuką, Abdulas nuolat kėblindavo prie upės meškerioti. Kai jam pasisekdavo, žmona įvyniodavo

¹ *Nepasiimsi* — V. Sarojano pjesė, kurioje teigiama, kad neverta kaupti turtų, nes po mirties jie vis vien nebus reikalingi.

žuvį į mongongo lapus ir iškepėdavo laužo pelenuose. Kai jis grįždavo tuščiomis, ji niekada nesibardavo.

Vieną dieną, atlikęs savąją ruošos dalį viešbutyje, jis pasiėmė žvejybos įrankius ir nuėjo prie upelio, ketindamas užmesti seklumose žemiau slenksčių. Jis rado medį, kurio didžiulės šaknys tiesėsi nuo kranto virš upės. Ten jis ir išsikėsnojo sau patogiai, o kabliukas su jaukui užmautu vikšru suposi plačiojo Epulo vandenyse.

Pro šakas besiskverbianti vėlyvos popiečio saulės šiluma ir krentančio vandens gurgėjimas pradėjo jį migdyti. Besidriekiančios bugenvilėjos žieduose dūzgė bitės, o seklumoje, kiek žemiau pasroviui, nuo žvejo pasirinktosios vietos, kaleno gandrai.

Abdulas nebeatsilaikė ir kietai įmigo.

Miegodamas jis sapnavo. Staiga jo sapnus išblaškė klaikus skausmas kairėje kojoje. Pabudęs Abdulas sustingo iš siaubo, kai pamatė, kad didžiulis krokodilas įsikandęs nasruose tvirtai laiko jo blauzdą.

Abdulas griebėsi viršuje esančios šakos ir įsikibo taip stipriai, kaip gali įsikibti tik nevilties apimtas žmogus. Jis suriko, šaukdamasis pagalbos. Krokodilo dantys plėšė raumenis. Jausdamas, kad yra negailestingai tempiamas į vandenį, Abdulas meldėsi Alachui. Jo pirštai nusilpo, ir jis paleido iš rankų šaką.

Gal būt, baimė davė stimulą jo smegenims. O gal jo maldos buvo išklausytos. Šiaip ar taip, jam atėjo į galvą istorija, kurią jaunystėje jis dažnai girdėjo pasakojant prie genties laužų. Tokio pavojaus akivaizdoje, baisios nevilties apimtas, vargšas žmogelis susilenkė per juosmenį ir ėmė siekti krokodilo galvos. Paskui smarkiai dūrė nykščiais į didžiules išsprogusias žvėries akis. Tas, raitydamasis iš skausmo, išžiojo nasrus ir garsiai sukriokė. Abdulas ištrūko. Srūdamas kraujais

it padurtas paršelis, jis prisitraukė prie kranto, toliau nuo besikepurnėjančio apakinto krokodilo, ir pradėjo šliaužti ligoninės linkui.

Gyvulių prižiūrėtojas Abazinga, išgirdęs dejones, surado jį ir nunešė į ligoninę. Po kelių minučių Abdulas atsidūrė ant operacinio stalo, o Patas apibarstė žaizdą streptocido milteliais. Patui teko padaryti trisdešimt septynias siūles, tvarkant baisiai išdraskytą žaizdą, tačiau Abdula buvo sveikas ir stiprus, o, be to, infekcija į žaizdą nepateko. Po kelių savaičių jis vaikštinėjo lyg niekur nieko.

Apie šį siaubingą įvykį sužinojau tik viskam pasibaigus. Ir tada nenorom pagaļvojau apie tai, ką man pasakė Pjeras Verže ir ką aš jam atsakiau. Ne, galvojau, vejoje prieš namelį *Nepasiimsi* krokodilų tikrai nebuvo.

TRYLIKTAS SKYRIUS

Pigmėjai mūsų svečius dažniausiai priimdavo širdingai. Jie tikėjosi gausią keletą frankų už šokius ar už tipiškos lapinės pastatymą, bet tai ir buvo beveik vienintelis jų civilizuotumo ženklas. Prieš daugelį metų gal būtų užtekę kelių stiklinių karolėlių, bet dabar jie jau buvo įgavę pakankamą supratimą apie tai, kokius nuostabius dalykus gali padaryti pinigai.

Vieną dieną į viešbutį atvyko australiečių pora. Pamiršau jų pavardes; prisimenu tik, kad jis susikrovė turtą, versdamasis avių auginimu, o ji buvo jo antroji žmona, senmergiaudama praradusi geroką savo gyvenimo metų skaičių. Ji skubėjo atsigriebti, kai jie atvyko į Patnemo stovyklą.

— Mes atvykome čia pamatyti pigmėjų,— paaiškino ji.— Sako, kad jie gyvena netoliese.

— Taip, maždaug už dviejų kilometrų yra jų kaime-
lis,— atsakiau.

— Ak, nejaugi taip arti? — paklausė viešnia.

Aš linktelėjau pritardama, o ji, atrodė, štai tuoj ims ir pravirks.

— Prieš daugelį metų aš skaičiau Delajos Ekli knygą,— pasakojo ji,— ir atsimenu skyrių apie pigmėjus.

Ji rašė, kad jie gyvena pačioje džiunglių glūdumoje, toliau už visus kitus čiabuvius.

Aš žinojau tą knygą. Pirmoji garsaus keliautojo ir fotografo Karlo Eklio žmona rašė apie tai, kokios sąlygos buvo čia trečiojo dešimtmečio pradžioje, kai lėktuvai dar nedrįsdavo skraidyti virš centrinių Afrikos rajonų, o Kongo dar nebuvo perkirtę keliai.

— Dvidešimt dvejus metus svajojau pakeliauti po džiungles, pamatyti šituos žmones jų natūralioje aplinkoje,— tarė australietė.

Patas paaiškino, kad nuo to laiko, kai misis Ekli rašė savo knygą, jau daug žmonių sužinojo šį bei tą apie pigmėjus ir kad kai kurie, kaip, pavyzdžiui, mes, apie juos žino tikrai daug. Dabartiniu metu, kaip jis sakė, net ir tolimų kaimelių pigmėjai yra nors paliesti šiuolaikinės civilizacijos.

— Pigmėjas dar tebėra barbariškas,— kalbėjo Patas.— Gyvena jis taip, kaip ir jo senoliai prieš tūkstantį metų. Bet dabar jis jau kartkartėmis pastebi virš galvos praskrendant lėktuvą, mato keliuose automobilius, išmano apie pinigų ir šiuolaikinę mediciną.

Tą vakarą pigmėjai atėjo pas mus ir pašoko australiečiams, o keli pastatė porą savo pigmėjiškų lūšnelių. Ledi nusiminimas buvo beribis, jos svajonėms tai buvo baisus smūgis. Aš paaiškinau, kad šokis tikras, ir kad lūšnelės pastatytos lygiai taip, kaip buvo statomos iš kartos į kartą.

— Bet aš galvojau, kad reikės eiti labai toli, į pačią džiunglių glūdumą, kad rastume pigmėjų kaimelį,— tarė viešnia.

— Juk jūs ir esate pačioje džiunglių glūdumoje,— atkirtau kiek išdidokai.— Taip jau pasitaikė, kad belgų kolonijinė valdžia nutiesė vieškelį pro pat stovyklą, bet džiunglės dėl to nė kiek nepasikeitė. Už ketvirčio

mylios nuo kelio miškas toks pat, koks buvo, kai čia keliavo Stenlis. Jus gali sudraskyti leopardas, užbadyti buivolą, gali mirtinai įgelti nuodinga gyvatė.

— Štai čia civilizacija. O už dešimties minučių kelio — Afrika, pilna netikėtumų, pavojinga ir laukinė.

Nemanau, kad ji manimi patikėjo. Visą savaitę ji dienomis sėdėdavo verandoje, o vakarais prie laužo, verdama ant siūlelio tūkstančius spalvotų stiklinių karoliukų, kuriuos nešiodavosi atskiruose buteliukuose.

— Tikiuosi, kad mažieji žmonės įvertins visą tą triušą, kurį jiems skiriu,— atsiduso ji.— Misis Ekli rašė, kad pasaulyje nėra nieko, kas jiems labiau patiktų už karoliukus.

Baigiantis antrajai savaitei, per kurią ji vis taip pat varstė karoliukus, vieną vakarą aš kalbėjausi su Patu. Australiečių pora buvo nuėjusi gulti, o mes sėdėjome verandoje, kur jie negalėjo mūsų išgirsti.

— Kodėl nesuruošus jiems safari?— paklausiau.— Ji nori kelionės į džiunglių glūdumą ir nepasitenkins, nepatyrusi šitokio dramatiško nuotykio. Nors ir tu, ir aš žinome, kad valdžia sutraukė daugumą čiabuvių prie kelių ir čia, aplinkui, pigmėjų yra daugiau, negu už šimto mylių.

Patas paskyrė keletą berniukų nešikais, o Alilį jų vyresnioju. Ledi ir jos vyras surūšiavo savo mantą ir, išsirinkę tik tai, kas tikrai buvo būtina, padalino ryšulėlius nešikams. Vieną rytą, kai tik pro debesų properšą švystelėjo saulė, būrelis leidosi į džiungles. Tokios pablūdėlių safari aš dar nebuvau mačiusi. Ledi atrodė laimingesnė už vaiką, kalėdų rytą radusį dovanėles. Ji ketino rasti civilizacijos nepaliestus pigmėjus.

Safari prarijo ištisą savaitę. Vieną vėlų vakarą per didžiausią lietu būrelis sugrįžo. Ir vyras, ir žmona, kaip sakoma, džiunglių įdomybių atsikando. Jie buvo per-

mirkę iki kaulo. Ant jų veidų, delnų ir rankų nebuvo likę nė kvadratinio colio sveikos, vabzdžių nesukan- džiotos ir neapdraskytos odos. Jiems taip skaudėjo rau- menis, lyg būtų sužaidę iš eilės ketverias rungtynes su stipriąja Notr Damo universiteto futbolo komanda.

Bet jie buvo laimingi. Moteriškos akys švytėte švy- tėjo.

— Tik pamanykite,— džiūgavo ji,— aš prasiskver- biau ten, kur tik viena Delaja Ekli yra buvusi, radau ne- sugadintų, civilizacijos nepaliestų pigmėjų, gyvenančių pačioje Afrikos glūdumoje.

Aš jai taip ir nepasakiau, kad per visą laiką jie ne- buvo nutolę nuo viešbučio daugiau kaip per trisdešimt kilometrų. Aišku, niekaip nebūčiau galėjusi jos įtikin- ti, kad, patenkinusi savo norą ir nukeliavusi šimtą my- lių per mišką, ji, gal būt, nebūtų pamačiusi nė vieno pigmėjo.

O dabar ledi buvo truputį nepatenkinta tik tuo, kad pigmėjai gaudo ir žudo žvėrelius — tai jai atrodė žiauru.

Šitoks požiūris mane siutina. Vegetarui ne vieta Af- rikoje, bent jau ne toje jos dalyje, kurią teko pažinti. Ši žemė drąsios širdies ir stipraus skrandžio žmonėms. Gyvenimas čia vargas ir pavojingas, o kartais ir šiur- pus. Mėginti keisti jį būtų kvaila. Net tada, kai jis man mažiausiai patinka, turiu pripažinti, kad jau nuo seno taip yra.

Pigmėjai žudo, kad turėtų valgyti. Ne pramogai jie tai daro ir ne tam, kad namie, ant židinio atbrailos, iš- dėliotų galvų iškamšas. Pagavę ką, jie nudobia greit ir švariai. Čia nėra nieko žiauraus. Jie užmušinėja todėl, kad jų pilvai tušti arba bus tušti po kelių valan- dų. Jeigu jie nevalgys, tai badaus. Konge nesudarinė- jami lapų grėbstymo projektai, nėra čia ir organizacijų, kurios rūpintųsi gyventojų gerove.

Pigmėjus aš visada matau tokius, kokie jie yra. Jie tiesūs, mieli ir nuoširdūs žmonės. Kai kurie baltieji kalba apie civilizacijos privalumus ir nori primesti ją pigmėjams. Aš jau seniai juos pažįstu ir esu įsitikinusi, kad jie sužinojo paslaptį, kaip gyventi draugiškai ir laimingai. Nesu mačiusi nervingo pigmėjo. Jie mielai ima visa, ką civilizacija jiems teikia — nesvarbu, ar tai važiavimas automobiliu, ar cigaretės, ar seni *Niujorker* žurnalai — o jei ko ir negauna, jie niekada nesiskundžia.

Normalaus ūgio afrikiečiai, negrai,— kitokie. Jie trokšta visko, ką gali duoti civilizacija. Bet dauguma jų tokie pat puikūs žmonės, kaip ir pigmėjai.

Ageronga buvo vienas iš geriausiųjų. Juo galėjai pasikliauti, kad ir kokia bėda ištiktų. Jis buvo patikimas, sumanus ir rūpestingas, toks rūpestingas, kad mane net pyktis imdavo.

Mes deginame žibalą žibintuose, o kartais ir krosnelėje, kai negalime laukti, kol įsikurs malkos. Vieną rytą pastebėjau, kad žibalo atsargos katastrofiškai sumažėjo. Nors aš tada jau buvau sena džunglių gyventoja, tačiau vis dar mėgdavau, kad sutemus lempos jau būtų paruoštos. Taigi pasakiau Agerongai, kad ketinu važiuoti į induso krautuvėlę šio bei to nusipirkti.

— Madami,— tarė Ageronga,— aš važiuosiu su jumis. Man reikia kibiro.

Aš sutikau ir pasukau prie automobilio. Staiga iš kažkur atsirado pasiuntinukas Valsis ir ėmė prašytis pamamas drauge, nes jam labai reikėjo marškinių.

Prasiskverbusi į Kongą civilizacija kartais stulbindavo savo neįprastumu. Negrai kažkodėl įsitikino, kad pats prašmatniausias rūbas, kokį tik vyras gali užsivilkti, yra amerikoniški medvilniniai apatiniai marškiniai.

Gal todėl, kad jie labai balti. Šiaip ar taip, Valsiui reikėjo marškinių, ir aš leidau jam važiuoti su mumis.

Parduotuvė maža, vieno kambario, ir aš netrukau nusipirkti žibalo iš krautuvinininko induso. Paskui ėmėsi apsipirkinėti Ageronga. Jis nenusipirko pirmo pasitakiusio kibiro. O, ne. Jis atskirai apžiūrėjo visus kibirus ant ilgos lentynos. Jis bildeno juos krumpliais ir žiūrėjo, ar sunkūs. Jis trankė juos vieną į kitą ir klausėsi jų skambėjimo.

Pavydžiu afrikiečiams, kad jie nesupranta, koks brangus yra laikas. Valandą stebėjusi Ageroną, aš tik džiaugiausi, kad parduotuvė buvo labai nedidelė. Baisu ir pagaltoti, kiek jis užtruktų, pirkdamas ką nors didžiajame Meisio universitete Niujorke.

Galų gale jis išsirinko kibirą ir užmokėjo kantriam prekiautojui tuos kelis frankus, kuriuos kainavo daiktas.

Tada Valsis pradėjo panašų rinkimosi procesą prie medvilninių apatinių marškinių.

— Na, dievaži, kodėl gi tu neperžiūrėjai jų, kol Ageronga pirko savo kibirą? — paklausiau.

— Bet, Madami,— tarė berniukas,— kaipgi aš būčiau galėjęs tuo pat metu stebėti Ageroną?

Jam tai buvo visai aišku, tad ką gi aš begalėjau sakyti? Išėjau laukan, kur svilino saulė, ir penkiasdešimt minučių (pagal mano laikrodį) laukiau, kol Valsis išsirinko apatinius marškinius.

Išėjęs iš parduotuvės, jis nusitraukė apdriskusius marškinius, kuriuos lig tolei vilkėjo, ir apsivilko naująjį rūbą. Jo veide švietė šypsena didumo sulig Ageronos kibiru. Žiūrint į jį užpakaliniame automobilio veidrodelyje, atrodė, tarsi visą kelią į namus jis būtų šokęs.

Viena priežastis, kad Patnemo stovykloje mus su afrikiečiais siejo tokie draugiški saitai, buvo Pato pasiaukojimas jiems. Kai žmonės susirgdavo, jis grąžin-

davo jiems sveikatą. Jis gerai mokėjo už darbą ir kovojo už jų teises. Gal dėl to, kad pats buvo baigęs Harvardo universitetą, jis ėmėsi vaikų švietimo programos. Pastatė mokyklą — prie Epulo tai vos vienos dienos darbas — kapitalui surinkti nereikėjo nei naujų akcijų leisti, nei papildomų mokesčių iš gyventojų rinkti.

Ištisą dieną matydavau berniukus, vaikštinėjančius po teritoriją su medinėmis mentelėmis rankose, besimokančius mintinai, skaičiuojančius arba kartojančius abėcėlę kingvanos kalba. Klasės lentai Ageronga ir Kečleva, senas parankinis, plaktukais ištiesino ir išlygino benzino konteinerį. O iš kur atsirado kreida — tai jau mažytė Pato paslaptis.

Mergaitės mokyklos neturėjo, ir dėl to širdyje jaučiau kartėlį. Visgi žinojau, kad beprasmiška buvo galva daužyti tradicijų mūro sieną. Moterų, o Konge tai reiškia mergaičių, priedermė dirbti. Vyrai čia galvoja, kad jos vis vien nieko neišmoktų. Ši teorija, žinoma, paplitusi ne vien Konge. Tą patį girdėjau ir kai kuriuose Amerikos visuomenės sluoksniuose.

Kai ši švietimo programa dar tebuvo pradedama įgyvendinti, keista šeima apsistojo viešbutyje. Šeimos galva buvo apkūnus vidutinio amžiaus belgas, kuriam priklausė koks pustuzinis plantacijų prie Epulo. Jis buvo daug kartų pas mus lankęsis, bet visada vienas, ir apsistodavo tik labai neilgam. Šį kartą jis atvyko su žmona čiabuve ir šešiamečiu sūneliu metisu.

Jis slankiojo po stovyklą, aiškiai prislėgtas kažkokių rūpesčių. Kai prašnekindavau, jis atgydavo patenkintas, kad gali valandėlę negalvoti apie tai, kas jį slegia, tačiau keletą dienų žmogus nė žodeliu neketino paaiškinti tokio savo elgesio.

Vieną vakarą, kai Patas iki vėlumos užtruko ligoni-

nėje, plantatorius ir aš išsinešėme po pietų kavą į verandą. Kadangi buvome vienu du, supratau, kad jis nusprendė papasakoti savo istoriją. Aš jau nujaučiau, kokia ji bus, ir kai ji atsiskleidė, pajutau iš pat pradžių buvusi teisi. Tačiau nieko nesakiau, ramiai sėdėjau ir klausiausi, tarsi būčiau pigmėjo žmona.

— Aš turėjau puikų verslą namie, Belgijoje,— pradėjo jis.— Mano žmona ir aš buvome labai laimingi, ir ji man pagimdė tris sūnus. Prieš penkiolika metų ji pasimirė, ir aš, viską sutvarkęs taip, kad berniukai baigtų mokslą Europoje, atvykau čia, į Kongą.

Jis papasakojo man, kad pradžioje vertėsi transportavimu, gabendamas krovinius iš Stenlivilio į miestus toliau nuo upės, kurių negalėjai pasiekti garlaiviu. Dviaukštis mūrinis namas yra kiekvieno kolonijose gyvenančio belgo svajonė, kuri turi išsipildyti, ir po kiek laiko jis iš tiesų pasistatė namą. Jis plėtė savo verslą, supirkinėdamas plantacijas, kuriose daugiausia buvo auginama kava ir palmės aliejui.

— Bet tuo tarpu,— kalbėjo jis,— nukratydamas vietinės gamybos cigaro pelenus,— pradėjau bodėtis vienvienatve.

Jis nutilo, pasižiūrėjo į mėnesienoje raibuliuojančius Epulo vandenį ir nurijo gerklėje įstrigusį gumulą, kad galėtų kalbėti toliau.

— Į mano gyvenimą įžengė graži afrikietė,— pasakojo jis.— Aš pamilau ją. Pradėjome gyventi drauge, ir prieš šešis metus mums gimė sūnus.

Paskui kiek laiko jis negalėjo ištarti nė žodžio. Mes sėdėjome mėnesienoje, o nuo upės pūtė šiltas vėjelis. Supratau, kad jis verkia, nors jį ir slėpė ties vienu verandos galu išsikerojusio vijoklio šešėlis.

— Ir štai,— tęsė jis,— prieš aštuonis mėnesius trys mano sūnūs, visi baigę koledžą, atvyko man padėti.

Jauniausiam jų devyniolika, o vyriausiam dvidešimt trys, ir visi gynė Belgiją kare, kuris mums truko tik kelias savaites. Sužinoję, kaip aš gyvenu, jie tam nepritarė.

Žmogus tai pasakė labai sušvelnintai, kaip Patas vėliau man papasakojo. Pasirodo, vyrukai jam užkūrė tokią pirtį, kad ir kipšui pragare nebūna karščiau. Jie nenorėjo turėti reikalų nei su jo negre žmona, nei su mulatu sūnumi. Jie netgi neįsileisdavo jų į puikųjį mūrinių namų, pastatytą tėvo taupumo ir prakaito dėka.

Belgas nusišluostė nuo kaktos prakaitą. Aš sėdėjau, trokšdama dingti iš čia, nors žinojau, kad žmogus nori išlieti man savo širdies gėlą ir kad po to jam bus geriau.

— Taigi dabar verslą palikau berniukams,— tarė jis.— Pats keliauju tai šen, tai ten, apsilankydamas nuošalesnėse savo plantacijose. Ne to norėjau, tačiau kitokios išeities, atrodo, nėra.

Truputį vėliau jis nuėjo gulti.

Kol jie viešėjo pas mus, berniukas žaidė su stovyklos vaikais. Jis buvo mielas mandagus vaikutis, ir visi jį mylėjo. Žmona laikėsi nuošaliai, ir aš ją retai matydavau. Valgė ji atskirai, viena, ir man tas nepatiko, tačiau visi sako, kad Afrikoje čiabuvė žmona nevalgo kartu su vyru, todėl aš turėjau su tuo sutikti.

Po kelių dienų plantatorius, jo žmona ir berniukas patraukė toliau. Žiūrėjau į juos ir galvojau, kad jie, lyg tos paklydusios sielos, pasmerktos amžinai klajoti, o jų laimė laukia vis už sekančios kalvos arba už sekančio vingio kelyje, kuris šimtais mylių išsivingiavęs per begalinį mišką.

Kitą dieną, kai išvyko ši laiminga ir kartu labai nelaiminga šeima, aš pirmą kartą per visus gyvenimo Konge metus taip iš arti pažvelgiau mirčiai į akis.

Patas tuo metu kovojo su nedidele gripo epidemija. Afriekiečiai labai neatsparūs šiam mikrobui, ir jo sukelta liga įsisiautėja visame tropiniame miške. Amerikoje ir Europoje epidemijos prasideda esant šaltiems ir dargantiems orams. Iturio girioje, kur gyvsidabrio stulpelis didesnę metų dalį būna maždaug ties aštuoniasdešimčia Farenheito skalės laipsnių¹, taip pat kyla epidemijos, nors oras čia visiškai kitoks.

Aš padėjau ligoninėje, išdavinėčiau Pato paliepimu vaistus, matavau temperatūrą ir rašiau ligos istorijas. Vakarop visai nusivariau nuo kojų. Namu leidausi per stovyklą be žibinto, pasikliaudama paskutiniaisiais jau pasislėpusios už miško saulės spinduliais. Paprastai visada žiūriu, kur einu. Tai pagrindinė džunglių taisyklė, bet šį kartą, susirūpinusi dėl gripo epidemijos, aš traukiau, nekreipdama dėmesio, kur statau koją.

Artėdama prie viešbučio, užmyniau lazda. Jos galas švystelėjo ore ir užgavo man kulkšnį. Aš traukiau toliau, nuėjau beveik iki pat namo, vis galvodama, kodėl lazda taip keistai perlūžo ir užgavo koją gerokai aukščiau bato.

Ir tada susivokiau. Tai nebuvo jokia lazda. Aš įbėgau į namą, pasiėmiau žibintą ir leidausi atgal taku, kuriuo ką tik buvau praėjusi, švysčiodama žibintą į šonus, rūpestingai apžvelgdama žemę. Pasiekiau vietą, kur mane užgavo. Ten gulėjo ta „perlūžusi lazda“— šlykšti angis, kuri net patinęjo nušliaužti šalin.

Aš surikau visa gerkle ir klupdama leidausi bėgti į ligoninę. Patas, išgirdęs riksmą, pasitiko mane prie durų.

— Daryk ką nors,— maldavau,— man įgėlė angis.

Angys itin nuodingos gyvatės. Jei skubiai neįsikiša medicina, nuodai dažnai užmuša žmogų per kelias

¹ Farenheito 80°—26,7°C.

valandas. Visa tai praskriejo mano mintyse, kai gurnelis pradėjo tvilksėti ir tinti. Skausmas buvo maždaug toks, koks būna apsišutinus ar sugėlus įpykusioms širšėms.

Patas ir sanitarai ėmė ieškoti gyvačių serumo. Jis buvo pasibaigęs. Jie išgriozdė visą ambulatoriją, bet veltui.

— Dieve šventas,— rékiau aš,— pilna visko nuo rečiausių ligų, o nėra nieko nuo labiausiai paplitusių. Negi turėsiu mirti nuo gyvatės ikandimo, kai visi žino, kad Konge pilna nuodingų gyvačių.

— Na, nusiramink,— tarė Patas.— Blogiausia tau dabar jaudintis. Tada kraujas žymiai greičiau išnešios nuodus po visą organizmą.

Jis aprišo tvarsčiu man blauzda virš dviejų skylių, kur angies geluonis buvo įsmigęs į odą. Paskui per tvarstį perkišo pieštuką, šitaip padarydamas turniketą, ir veržė tol, kol žemiau turniketo sustabdė kraujo apytaką. Patas ištiesė ranką paimti skalpelio, ir aš nusisukau, kad nematyčiau, kaip jis sminga į koją tiesiai ten, kur buvo įgelta.

Man beveik neskaudėjo. Kraujo apytaka buvo taip gerai sustabdyta, kad žemiau turniketo nieko nejaučiau. Pridėjęs lūpas prie kraujuojančio piūvio, Patas ėmė čiulpti, kas kelios sekundės išspiaudamas kraują su gyvatės nuodais ant žemės. Po minutės jis mostelėjo vienam patarnautojui, ir pastarasis toliau tęsė darbą. Šeši ar septyni pasikeitė, kad nė vienam į skrandį nepakliūtų per daug nuodų.

Jie taip dirbo dvidešimt minučių. Paskui Patas atleido turniketą. Kraujas užliejo kulkšnį ir pėdą. Jaučiausi taip, lyg būčiau užmynusi kaktuso krūmą, bet po valandėlės nustojo skaudėti, ir Patas uždėjo ant žaizdos šlapią tvarstį. Jie parnešė mane namo ir paguldė į lovą. Patas man davė migdomųjų, ir, kai atsibudau, jau buvo

rytas. Pabudus jaučiausi taip, tarsi mano galva būtų buvusi kietai prikimšta ir į Grend Kenjono tarpekį nusta pagaltė.

Patas buvo įsitikinęs, kad man nebegresia joks pavojus, tačiau vis tiek išėjo paruošti mūsų senuko „ševroleto“ greitai kelionei į Irumą, artimiausią miestą, turintį tikrą ligoninę. Vos tik motoras pradėjo pukšėti ir pagaliau suūžė, į stovyklos teritoriją įvažiavo automobilis. Prie vairo sėdėjo jaunas belgas gydytojas, dirbantis aukso kasyklose netoli Ruandos.

Jis apžiūrėjo mano koją, pamatavo temperatūrą, savo stetoskopu paklausė širdį.

— Nėra reikalo jums važiuoti į Irumą,— tarė jis.— Po savaitės būsite sveika kaip ridikas. Neturėdamas gyvačių serumo, jūsų vyras gydė jus visiškai teisingai.

Taigi savaitę aš ilsėjausi. Perskaičiau susikaupusias paskutines žinias, tikriausiai tas, kurios prieš tris mėnesius buvo paskutinės, tačiau juk ir jos mums yra naujienos.

KETURIOLIKTAS SKYRIUS

Sustiprėjusi tiek, kad lengvai galėjau vaikščioti, savo gydomojo poilsio pabaigai apsilankiau pigmėjų stovykloje. Beveik iškart pastebėjau, kad nuo to laiko, kai buvau paskutinį kartą atėjusi, daugelis mažųjų žmonių pasidarė lūšnomis duris. Įtaisymas jų buvo prastas — keli lapai, įsprausti į įskeltas lazdas, tačiau jų paskirtis nekėlė abejonių.

Šnektelėjau su Seilu apie jas. Jo akys sublizgo ir, plačiai nusišypsojus, suspindo dantys.

— Madami pati įvedėt šitą madą,— tarė jis.— Kai jūs tik atvykote į miškus, nė vieni pigmėjų namai neturėjo durų. Dabar kiekviena moteriškė truks pliū nori turėti lygiai tokias pat, kaip jūsų.

Seilo nuomone, pirma buvo geriau.

— Jei moteris bendraudavo su svetimu vyru, be durų buvo žymiai geriau įeiti į namus ar išeiti,— kalbėjo jis.

Seilas papasakojo, kad niekam tie dalykai per daug neužkliūdavo, nebent jei ižeistoji žmona ar vyras sužinodavo. Tada kildavo audra.

Man tai pasirodė keista, ir vakare pasikalbėjau apie tai su Faizio žmona Sofina.

— Įvairiose gentyse yra įvairūs papročiai,— paaikš-
kino ji.— Skaistybė pigmėjams dar ne pats svarbiausias
būsimos žmonos privalumas. Labai nedaug moterų ište-
ka, dar tebebūdamos nekaltos.

Man buvo tekę girdėti apie defloracijos¹ apeigas,
vadinamas alima, bet buvo tikima, kad ta praeities lie-
kana išnykusi, civilizacijai atėjus į miestus ir misijas.

Kai aš pasakiau šitai, Sofina taip pasižiūrėjo į mane,
tarsi jai būtų buvę labai juokinga.

— Po poros savaitių mes leisimės prie Leilo upės
žuvies gaudyti,— tarė ji.— Pasistenkite būti ten.

Moteriai šitoks kitos moters pasiūlymas tolygus ka-
riniam įsakymui. Aš visą laiką sekiau pigmėjus, o kai
jie susiruošė persikelti į laikiną žvejybos stovyklą, su-
sikroviau daiktus ir laukiau.

Vieną rytą Faizis atėjo į viešbutį pasakyti man, kad
mažųjų žmonių kurį laiką nebus jų kaimelyje.

— Taip, žinau,— pasakiau jam.— Ir vyksiu su jumis
į Leilo stovyklą.

Jis atrodė nusteбęs, bet tik akimirką, ne ilgiau. Pig-
mėjas jau buvo pripratęs prie mano netikėtų poelgių.

Kitą rytą patraukiau žvejybinės stovyklos link. Emi-
lis ir Ibrahimus nešė mano bagažą, o taip pat ir dažus
bei drobes. Mums pasiekus proskyną prie nedidelio
upeliuko, pigmėjai ėmė vikriai lakstyti aplinkui, kas
lūšnelę statydamas, kas kirsdamas nudžiūvusius me-
džius, kad smarkios liūtis metu neužgriūtų — visi tvar-
kė teritoriją stovyklai. Mano berniukai greitai pastatė
man namuką, sutvarkė daiktus ir iškeliavo atgal į vieš-
butį. Likau viena su pigmėjais, miško tankumyne, toli
nuo kelio, be jokio ryšio su tuo, ką vadiname civili-
zacija.

¹ Defloracija — iškilmingos apeigos, kurių metu mergaitės tam-
pa moterimis.

Pirmąją dieną neįvyko nieko įdomaus. Vyrai plovė leinas vyteles, lupė nuo jų žievę ir rišo prie jų jaunus lianų auglius. Užkabinus ant vytelės vielinį kabliuką, žvejybos įrankis būdavo baigtas.

Gal mažieji vyrai buvo dideli meškeriojimo žinovai, o gal žuvies buvo labai daug ir ji buvo apkvaitusi, bet po kelių valandų kiekviena šeimyna virš ugniakuro kepė žuvį. Čirškančios žuvies kvapas užtvindė kiekvieną stovyklos kampelį, ir aš nejučiom prisiminiau, kaip kadaise kvepėjo pakrantėje kepama žuvis Pietinėje Karolinoje.

Tą popietę pastebėjau, kad keli pigmėjai statė gerkai didesnę lūšną, negu paprastai. Stovėjo ji nuošaliau, arčiau džiunglių. Pamačiau, kad joje buvo ir užpakalinės durys, o šito jau nerasi nė viename įprastiniame pigmėjų būste.

Kai darbas buvo baigtas, į lūšną įsikraustė senoji Akinadamena, išdidi it mergaičių koledžo grupės vyresnioji. Kartu su ja įėjo Andre duktė Satilumė, Salaminio duktė Kumuja, dvi Faizio dukterėčios — Epenė ir Amena, Makalilės ir Mijumo dukterys Bola ir Somė bei Andakalos duktė Fatuna. Visos jos buvo tarp penkiolikos ir šešiolikos ir jau pilnai susiformavusiomis grakščiomis figūrėlėmis, mažytės, bet tobulai proporcingos, su gražiomis stačiomis krūtimis.

Įėjusios į alimos apeigų lūšną, mergaitės vėl pasirodė tik sekančią dieną. Tada jos sukrovė didelį laužą ir kūreno jį, kol atsirado didoka pelenų krūva. Senoji Akinadamena įžėrė truputį šitų pelenų į deginto molio dubenį, pridėjo vandens ir maišė, kol pasidarė balta pasta.

Viena po kitos mergaitės sėdosi prieš senąją pigmėję, o ji piešė joms ant veido, krūtų ir šlaunų slėpinigus raštus. Tamsiame jų odos fone tie balti kreidingi

dažai darė jas kur kas panašesnes į žiniuonis ar burtininkus, negu į dailias mergaičiukes, iššventinimo į moterystę belaukiančias.

Kosmetikos salonui užsidarius, visos moterys ir mergaitės patraukė į mišką lianų auglių, fito medžio rykščių ir kitokių lazdu ginkluotei rinkti. Saulei leidžiantis, mergaitės suėjo į apeigų lūšną.

Temstant, kai miško vabzdžiai pradėjo savo koncertą, pigmėjės ėmė taisyti kažką iš bananų, prikepė daug žuvies ir pavalgydino savo vyrus ir vaikus. Paskui atskirai valgė moterys, plepėdamos kibiros kalba; jos juokėsi, erzino mergaites viduje, svaitydamos replikas, kurių aš negalėjau suprasti.

Baigusios ruošą, iššventinimo laukiančių mergaičių motinos ir kitos giminaitės susirinko į pusratį priešais didžiąją alimos apeigų lūšną. Prieblandoje pažinau Masambą, antrąją Faizio žmoną, Andre žmoną Atiją, Sefaus žmoną Angelinę, Kapitos žmoną Medą, Asfilindą, Seilo žmoną Tomasą ir dar kokią pustuzinį kitų.

Vyrai sėdėjo prie centrinio stovyklos laužo, kalbėjosi keistais žemais balsais arba rūkė lapus ilgose pypkėse su bananinių stiebų kandikliais.

Iškart visiškai sutemo — tik Konge taip staigiai baigiasi diena. Vabzdžiai nutraukė savo simfoniją. Kartą, moterims kiek aptilus, toli tropiniame miške išgirdau šimpanzes, bet joks žvėris nedrįso artintis prie didžiulių žioruojančių stovyklos laužų.

Staiga moterys uždainavo. Jos nesitraukė iš vietų priešais alimos lūšną, tik pasidėjo ant žemės rykštes ir lazdas; nepaprastai sutartinai suskambo jų balsai.

Sėdėjau prie savo lūšnelės durų, ne toliau, kaip už kokių keturiasdešimties pėdų, trokšdama, kad kas nors iš mano draugų Jungtinėse Valstijose galėtų išgirsti šį neįtikėtinai gražų chorinį dainavimą. Moterys įdėjo į tai

ties širdies, tiek jausmo! Nežinau, ar jos prisiminė savąsias alimos apeigas, ar mąstė taip, kaip ir mes, kai nuklystame mintimis į romantiškuosius ankstyvos savo jaunystės laikus.

Dainavo jos gal kokią valandą ar dar ilgiau.

— Mergaitės dar nemoka alimos dainų,— tarė Fairis stabteldamas: jis ėjo į mišką daugiau malkų parinkti.— Vyresniosios turės jas išmokyti.

Priėjo Salaminis ir patikino mane, kad tikroji ceremonija teprasidėsianti dar tik po dviejų naktų.

Užmigau klausydamasi mažųjų žmonių, vis dar besikalbančių prie laužų.

Sekanti diena, ir dar viena — abi kartojo pirmąją. Vyrai žvejojo, vaikai sūpavosi medžiuose prie stovyklos greitomis padarytose sūpuoklėse, alimos apeigų laukiančios mergaitės mokėsi dainų, o Akinadamena margino jas naujais raštais. Man rodės, kad šituos nudažymus keisdavo ryte, paskui kokią trečią popiet ir dar kartą, prieš pat vakarienę. Antrąją dieną mergaitės vėl piovė vijoklius, lupo juos ir tol čaižydavo į rąstgalį, kol vijoklis tapdavo lankstus it virvelė. Tada jos kabinosi vijoklius ant kaklo taip, kad vienas ėjo nuo kairiojo peties po dešiniąją krūtimi, o kitas nuo dešiniojo po kairiąją krūtimi.

Tą vakarą nė viena mergaitė nevalgė mėsos. Vyresniosios davė joms bananų ir troškintų žalumynų bei kažkokio į arbatą panašaus gėralo. Ištekėjusios moterys ir vyrai kepėsi bolokio antilopės mėsos ir keletą rudųjų šerniukų; mėsą jie supiaustė ir užmovė ant nusiūsių pagaliukų, įkypai išmeigtų į žemę ties nedideliais lauželiais.

Medžiotojas Moke ir vienos iššventinimo laukiančios mergaitės tėvas Salaminis paruošė mėsos ir mano daliai, eidami rungčių, kurio gabalas bus geresnis.

Mažasis filosofas Herafus, neturįs stovykloje nei vaikų, nei artimesnių giminaičių, dalyvaujančių alimos šventėje, sėdėjo sau vienas nuošaliai ir, kaip man atrodė, lyg ir su panieka stebėjo visą tą šurmuliavimą.

— Neatrodė, kad pats džiaugtumeis alimos šventės,— pasakiau jam.

— Madami, nelinksma senti,— atsiliepė jis.— Ne į vieną apeigų lūšną esu įsiveržęs, būdamas jaunesnis. Dabar jau nieko nebegeidžiu. Todėl man ir liūdna.

Aš nuėjau sau ir palikau jį. Nuo senatvės vaistų nėra.

Vos tik aš spėjau sugrįžti į savo lapinę, atsivėrė tikras pragaras. Koks tuzinas jaunų vyrų ir vyresnių jaunulių, kuriems buvo duota suprasti, kad ta ar kita mergaitė lūšnoje neliko abejinga jų meiliesiems žodeliams, pakilo nuo savo laužų ir patraukė prie didžiosios lapinės. Ėjusios sargybą moteriškos čiupo fito medžio rykštės bei lianų vyteles ir stengėsi atmušti vyrus, besiveržiančius pas alimos mergaites.

Man šitai atrodė tikra pyla. Girdėjosi senesnių moterų riksmas, ir skambiai pliaukšėjo ant nuogų kūnų rykštės. Vyrai nė nešūktelėjo iš skausmo, nors matėsi, kad moterys pliekia nejuokais.

Besigrumiantieji suskilo į atskirus įnirtusius būrelius. Kai kurios iš saugotojų, pajutusios, kad vyrai už jas stipresni, griebė iš laužų degančius pagalius ir, pažėrusios žiežirbų arkas, privertė nekantraujančius jaunulius trauktis.

Niekas tą vakarą nepralaužė vyresniųjų moterų užtvaros. Mergaitės, susispietusios didžiajame būste, šūkavo ir klegėjo, tačiau negalėjau pasakyti, ar šitaip susiklostę įvykiai jas nudžiugino ar apvylė. Senesnieji vyrai sėdėjo nuošaliau, samprotaudami, kad jaunajai kartai trūksta drąsos.

Sugulė visi anksti, lyg nujausdami, kad čia buvo dar tik paruošiamasis susirėmimas. Svarbiausias įvykis buvo dar prieš akis.

Sekanti diena išaušo niūri ir grėsminga. Lijo smulkus lietus, ir meškeriotojai prie upelio nėjo. Kelios moterys surentė iš mongongo lapų šiokią tokią pašiūrę ir joje gamino valgį. Įdienojus visi, kas tik buvo stovykloje, sunerimo. Žaibai blyksčiojo virš aukštųjų medžių, o tolumoje be perstogės grumeno griautinis.

Sutemus prasidėjo įprastinė garsų simfonija, tik šįkart ne vabzdžiai ją grojo. Dieną medžių viršūnėse šiurenęs vėjelis vakarop pavirto tikru viesulu. Paskutiniuose gėstančios dienos atšvaituose pamačiau, kokia vėtra siautė medžiuose. Vėjas draskė nuo šakelių galų lapus ir blaškė juos padrikais pluoštais virš vilnijančios lapijos.

Iš pradžių apačioje audros veik nejautei. Miškas proskyną užstojo tarsi uždanga. Bet žaibui vis arčiau blyksčiojant ir vėtrai stiprėjant, jaučiau, kaip audra plakėsi į lapines mano būsto sienas. Įstriži lietaus šuorai tiško ant žemės ir ritosi bangomis per laukymę. Perkūnas trankėsi prie miško sienos, atsiliepdavo mažuosiuose pigmėjų būstuose ir, piktai grumendamas, nudundėdavo tolyn.

Įdomu, ar lūšnos atlaikys smarkėjančią vėtrą, galvojau. Jos svyravo, tačiau supratau, kad kaip tik šitas judėjimas, šitas siūbavimas į taktą su vėju ir neleido joms sugriūti nuo jo spaudimo.

Faizis atbėgo pasižiūrėti, ar man kas neatsitiko.

— Dabar Madami supranta, kodėl pirmą dieną nukirtome nudžiūvusius ir silpnus medžius,— tarė jis.— Sveiki žali medžiai vėtrą atlaikys.

— Ar audra siaus visą naktį? — paklausiau.

— Ne, tikriausiai ne. Artinantis nakčiai, paprastai audra ima tilti. Po kelių valandų ji turėtų nurimti.

Vyrai sėdėjo lūšnelėse. Net ir karštak kraujai jaunuoliai buvo linkę geriau pabūti po stogu. Tačiau vyresniosioms moterims audra nebuvo kliūtis. Jos stojosi pakaitomis prie įėjimo į alimos lūšną, o lietus plakė jų neprisidengtus kūnus. Jis kapojo joms veidus, čaižė krūtis, kertantis ir žiaurus, o jos vis stovėjo, net nesistengdamos nusi sukkti nuo jo gūsių. Kažin ar viduj buvusios mergaitės įvertino šitokį jų narsumą?

Faizis neapsiriko. Po kiek laiko lietus truputį apsilpo, ir vėjas tapo nebe toks nuožmus. Audra pamažu nuslinko kitapus Epulo, bet labai iš lengvo, lyg delsdama.

Žaibai vis dar tebevagojo dangaus skliautą, o džiunglių viršūnėse dundėjo griaustinis.

Vyrai ir moterys ėmė rodytis iš savo būstų ir sausomis, pastogėje laikytomis prakuromis kurti laužus. Jie spietėsi aplink ugnį, tarsi gerte gerdami šilumą savo smulkiais nuogais kūneliais.

Nekreipdamas dėmesio į kitus, Herafus nusmailino pagaliuką, įbedė jį į žemę prie laužo ir ant jo užmovė gabalą mėsos. Kartkartėmis pagaliuką pasukdavo ir paskui laižydavo jam ant pirštų nuvarvėjusius taukus. Mažas pigmėjukas griebė mėsą, bet nesėkmingai — senis pliaukštelėjo jam per nagus, ir mažylis nukiūtino žliumbdamas pas mamą paguodos ieškoti.

Tuo tarpu dar daugiau moterų patraukė į savo vietas prie įėjimo į alimos apeigų lūšną. Tarsi šito paskatinti, koks tuzinas jaunų vyrų susispietė būrelin, paslapčiomis nedrąsiai žvilgčiodami į uždraustąją jaunųjų skaistuolių šventovę.

Aš išsinešiau laukan savo kėdę, padarytą iš šakų ir vijoklių apdairiojo Faizio, ir pasistačiau laukymėje

prieš lapinę. Audros metu aptilę balsai dabar vėl suklego. Girdėjau, kaip mergaitės kikeną savo didžiajame būste ir kaip vienas vyresnis jaunuolis šūktelėjo kažką, tikriausiai pasigyrė.

Anifa gražiu žemu kontraltu uždainavo sodrią dainą apie meilę ir geismus. Kažkas pasiėmė tamtamą ir ėmė jai pritarti, bet tyliai ir švelniai, kad neužgožtų jos melodijos. Moterys tyliai tarpusavy šnekučiavosi, viena nervingai susijuokė.

Dėdamasis norįs užmesti ant laužo malkų, vienas jaunuolis atsiskyrė nuo draugų, perėjo nedidelį žemės plotelį tarp būrelio ir moterų užtvaros ir puolė prie alimos lūšnos durų. Tomasa užsimojo savo fito medžio rykšte, ir toji piktai čiaukstelėjo per pliką vaikino nugarą. Stiprios Sitalos rankos plačiai užsimojo, ir jos lianos virvė apsivijo apie jo kojas, supančiojo ir pargriovė.

Dar du jaunuoliai pajudėjo link jo, o ir kiti jų draugai drąsiai sekė iš paskos, nė ženklų neparodydami, kad bijotų baudimo, kuris, kaip žinoma, laukė jų.

Po akimirkos prasidėjo baisi maišatis ir pyla. Moterys klykė ir talžė jaunuosius vyrukus. Aš virpčiojau su kiekvienu smūgiu. Kažin ar, net tapus pirmuoju mergaitės mylimu, patirtas svaigulys galėjo atlyginti už visas tas kančias, kurias kiekvienas iškentėjo.

Per šūkavimus ir kovos triukšmą staiga išgirdau alimos lūšnoje dainuojant. Dainavo kibiros kalba, bet būčiau buvusi kurčia, nebylė, akla ir tikrai kvaila, jei nebūčiau supratusi, kad mergaitės dainavo, drąsindamos jaunuolius.

Blykstelėjęs žaibas nušvietė proskyną kaip tik tuo metu, kai vienas vyrukas prasiveržė pro kovojančias moteris. Jis išsisuko nuo paskutinio Tomasos rykštės smūgio, nėrė pro Anifą, tebedainuojančią savo meilės ir geismo dainą, ir įsiveržė į alimos apeigų lūšną.

Nuo perkūno spyrio sueižėjo oras virš stovyklos, ištirpo visi žmogiški garsai. Kai grumenimas nutolo, man pasirodė, kad išgirdau silpną mergaitės balsą, sklindantį kažkur iš slaptų alimos lūšnos užkampių gilumos. Paskui vėl girdėjosi tik sodrusis Anifos balsas, pradedantis naują posmą.

Aš pažvelgiau į Herafų, tupintį priešais laužą ir laikantį savąjį keptos antilopės mėsos gabalą. Jis apsuko jį ant pagaliuko, įsitikino, kad iškepęs, ir taip suleido dantis į mėsą, lyg būtų nekętęs jos labiau už viską pasaulyje. Dar vienas žaibo plyksnis nušvietė laukymę. Akimirksnį tetrukusiame žybtelėjime senuko veidas matėsi taip aiškiai, lyg šviestų vidurdienio saulė. Jis nusisuko, bet aš spėjau įžiūrėti ašaras, kurios riedėjo jam per skruostus į barzdą.

Sekanti diena buvo šilta ir giedra, tarytum audra būtų ją švariai išskalbusi ir palikusi išdžiūti ekvatoriaus saulėkaitoje.

Kai kurie vyrai išėjo medžioti, nešdamiesi į mišką savo tinklus ir ietis, lyg tie pasakos nykštukai, vyksta į Auksinės Upės kasyklas.

Moterys darbavosi, grūdamos į miltus maniokos šakniagumbius, kepdamos bananus. Popiet atvyko būrelis mūsų kaimo pigmėjų ir atsivedė močiutę ir mažąjį Viljamą Dž. Jis nešėsi kažkieno jam padarytą mažučią šaunamąją lanką, ne didesnę už mokinišką liniuotę, ir buvo baisiai laimingas. Nešėsi jis ir iš antilopės kailio padarytą strėlinę, bet buvo išmėtęs visas savo strėles, jei išvis buvo kada jų turėjęs.

Stebėjau jį kėblinėjantį su kitais vaikais ir didžiausiu, matydama, kaip vikriai jis juda. Niekam nė į galvą nebūtų atėję, kad jis sirgęs poliomieliu. Mane pamatęs, jis nesisivėrė džiaugsmu ir, burbuliuodamas klaidžiausia maišyta kingvanos ir anglų kalba, stengėsi

papasakoti man, kas nutiko keliaujant iš viešbučio į stovyklą.

Buvau laiminga, kad vaikas atsigavo po dalinio paralyžiaus, ir beveik tiek pat patenkinta, kad jis puikiai sutarė su kitais pigmėjų vaikais. Aš atidaviau jį močiutei, tiesa, skaudama širdimi, tačiau jaučiau, kad jis bus tikrai laimingas tik gyvendamas įprastą pigmėjišką gyvenimą. Auginti jį taip, kaip auginčiau baltąjį vaiką, būtų buvęs rafinuotas žiaurumas. Jis niekada negalėtų jaustis laimingas tarp pigmėjų, o vaikystei praėjus, niekada neturėtų vilties būti laimingas baltųjų šeimoje.

Andre liko namie, kadangi jo žmonai iš nosies bėgo kraujas. Kai jai pagerėjo, jis slankiojo be tikslo aplink laužą, kol vienas vaikas pasiūlė padaryti jiems įtaisą vištoms gaudyti. Andre išpiovė ilgą šaką, nugenėjo lapus ir prie vieno galo pririšo lianą. Paskui iš jos padarė palaidą kilpą, kurią, timpltelėjus vijoklį, galėjai staigiai užveržti.

Kai tik jis pabaigė, vaikai čiupo įtaisą ir nurūko laukymės pakraštį, kur visas būrys vištų krapštėsi iš plunksnų vabzdžius. Pigmėjukai taip laikė kartį ir kilpą, kad patys liktų už kokių dešimties ar dvylikos pėdų nuo vištų. Vienas pabarstydavo kilpoje saujelę manioškos ar ryžių ir nubėgdavo. Anksčiau ar vėliau, nesvarbu kada, nes juk pigmėjui laikas visai nerūpi,— kuri nors vištelė įžengdavo į kilpą palesti.

Žvygaudami vaikai trūktelėdavo lianą ir pagaudavo už kojos kvailąją vištelę. Andre žiūrėjo, kad vaikai nesužalotų paukščio, bet aš stebėjausi, kaip pigmėjai gali tikėtis, kad vištos, šitaip laikomos, gerai dėtų. Vaikams taip bepramogaujant, Sofina užsuko paplepėti. Ji žinojo, kad aš mėgdavau angliškuoju papročiu po pietų užsiplikyti arbatos, ir lygiai taip pat gerai žinojo, kad mielai vaišindavau ją bet kurią moterį.

Ji atsinešė savo seną apdaužytą baltai emaliuotą puodelį, kuris naujutėlaitis ir neįskilęs kadaise kabojo ant vinies induso krautuvėlėje prie Stenlivilio — Irumo vieškelio.

Siurbčiodama arbatą, Sofina garsiai čepsėjo lūpomis, šitokiu būdu girdama ją pagal savąsias gero tono taisykles. Pašnekėjus kiek apie Viljamo Dž. pasveikimą, apie galimą medžioklės sėkmę ir apie malonų orą po audros, aš pakeičiau pokalbio temą ir paklausiau apie alimos apeigas.

— Ar jau viskas pasibaigė? — pasiteiravau.

— O ne,— tarė Sofina,— dar bus kovojama mažiau-siai savaitę.

— Ar kada nors būna sužeidimų?

— Ne, rimtų nebūna. Prieš atvykstant bvanai Patnemui būdavo kitaip.

— Papasakok man apie senus laikus, Sofina,— paprašiau.

Moteriškė išgėrė iš savo apdaužyto puodelio paskutinius arbatos lašus ir patogiai atsilošė savo kėdėje iš šakelių ir lianų.

— Seniau prieš moteris jaunieji vyrai kovodavo su lankais ir strėlėmis,— pradėjo ji.— Alimą švęsdavo, kai tik kuri nors mergaitė lytiškai subręsdavo. Niekas nenorėdavo vyrams trukdyti, bet genties papročiai reikalavo neleisti berniukams ir jaunuoliams prisiartinti prie moterų. Kartais kai kas žūdavo — tokia įnirtinga būdavo kova prie durų.

— O kartais vyresni, vedę vyrai įsijungdavo į kautynes. Jeigu žmona pamatydavo tokį mėginant įsibrauti į lūšną, kur buvo skaisčiosios mergaitės, už teisę įeiti ji galėjo priversti vyrą padovanoti jai dešimtį strėlių geležiniais antgaliais. Už visas tas strėles ji galėjo nusipirkti daug vertingų daiktų.

— Dabar nebe taip. Valdžia nepritaria alimos šven-
tei. Nepatinka ji ir tėvams misionieriams. Štai kodėl
dabar atliekame tik tariamas apeigas.

Pažvelgiau į Sofiną. Sofina — į mane. Ji buvo tokia
rami ir abejinga, tarsi būtų pasakojusi man, kaip kepti
bananus.

— Sofina,— tariau,— aš mačiau, kas įvyko vakar
vakare. Vienas jaunuolis įsiveržė į alimos lūšną.

Pigmėję nė nemirktelėjo.

— O taip, aišku, Madami,— sutiko ji.— Bet jis tuo-
jau išėjo per dureles kitoje pusėje.

Aš vėl įpyliau jai arbatos, ir mes plepėjome apie
kasdieniškus dalykus. Po valandėlės ji pasakė turinti
ruošti vaikams vakarienę ir išėjo, padėkojusi man už
vaišingumą. Mačiau, kaip nueidama ji prisisegė apdau-
žytą emaliuotą puodelį sau prie raiščio aplink strėnas
ir kaip jis šokčiojo, jai žingsniuojant per laukymę.

Tą vakarą prie skaistuolių lūšnos durų vėl buvo
mūšis. Nė viena pusė, atrodo, nebeturėjo tiek įkarščio,
kiek praėjusį vakarą. Galvojau apie tai, ką buvo sa-
kusi Sofina, ir abejojau — gal gi čia tikrai buvo tik
formalus žaidimas.

Tačiau kitą vakarą kautynės prasidėjo tuoj po va-
karienės ir tęsėsi iki vėlyvos nakties. Man nusibodo
stebėti vyrus ir moteris, taip atkakliai kovojančius dėl
kažko tikriausiai prasimanyto, ir atsiguliau į lovą pa-
skaityti prie žibinto.

Tur būt, jau buvo vidurnaktis, kai tolumoje džiung-
lėse išgirdau tylų mykimą. Žmonės prie laužų liovėsi
triukšmavę. Ir vėl pasigirdo, lyg tolimo rago garsas,
melodingas, tačiau visiškai nepanašus į tikro rago aidė-
jimą. Aš nusviedžiau knygą ir, išlėkusi pro duris, be-
spėjau pamatyti paskutiniąsias moteris skubančias vi-
dun, į savo lūšneles.

Vyrai sėdėjo aplink laužus, įbedę akis į liepsnas, nė negalvodami pasižiūrėti į tą pusę, iš kurios sklido garsas. Faizis, nudobęs dramblį pigmėjų ietimi, ir tas nė nepajudėjo sužinoti, iš kur tas kraupus garsas. Mo-ke, geriausias medžiotojas, taip pat kaip prikaltas sėdėjo prie ugnies. Ir Herafus, tiek senas, kad nebijotų mirties, bet dar pakankamai jaunas, kad jos nelauktų, žiūrėjo tiesiai į šokčiojančias liepsnas.

Mintimis grįžau į naktį po Basalindos laidotuvių, kai it paklaikusi įlėkiau į gyvulių prižiūrėtojo Abazingos lūšnelę.

— Tas, kuris pasižiūri į Esambą, turi mirti,— pasakė tada jis.

Kitapus Leilo upės, ne platesnės už kaimo keliuką, vėl pasigirdo mykimas. Jis nesklido iš vienos kurios vietos, jis aidėjo visur. Atrodė, tai buvo bekūnis garsas. Aš buvau civilizuota baltoji, turinti visokių elementarių žinių. Aš privalėjau apsiginkluoti ir eiti į naktį, surasti atsakymą į visus mano mintyse skriejančius klausimus. Bet taip nepadariau. Apsisukau ir įėjau vidun. Aš nenorėjau pažiūrėti Esambai į akis.

Kitą dieną auštant atbėgęs žinianešys pranešė, kad valesių stovykloje netoli Leilo upės mirė vienas Andokalos giminaitis.

Pasišaukiau Faizį nuo laužo, kur buvo ruošiami pusryčiai.

— Vakar buvo pasirodžiusi Esamba, tiesa? — paklausiau.

— Taip, Madami,— atsakė pigmėjas.— Mes visi ją girdėjome ir bijojome.

Nežinau, kodėl tai padariau, bet uždėjau jam ant peties ranką, pažvelgiau tiesiai į juodas it anglis jo akis ir pasakiau:

— Aš taip pat bijojau. Nenorėjau pažvelgti Esambai į veidą.

Faizis tiktai linktelėjo.

Visą tą dieną mąsčiau apie šį keistą dalyką, paslaptingąjį blogį, vadinamą Esamba. Ir kuo ilgiau laužiau galvą, tuo mažiau pateisinama atrodė tiek pigmėjų, tiek ir mano baimė.

Pasistačiau molbertą ir ėmiau tapyti Anifą. Ji sėdėjo priešais savo lūšnelę ir peiliu krapštė sau iš po odos erkes.

Ji ryšėjo mažutėlę plaktos medžio tošies prikyštę, išmargintą plytos raudonumo taškeliais. Kaklą jai puošė koralų spalvos karoliukų vėrinys, o ant rankų ji mūvėjo dvi apyrankes iš ryškiai mėlynų karolėlių. Daugiau niekas neslėpė jos tobulo moteriškumo. Toks modelis — kiekvieno dailininko svajonė: tokia nuostabių skulptūriškų formų moteris, abejinga it puiki rožė — ją, kaip ir tą gėlę, labai sunku atkurti drobėje.

Po valandėlės ji pradėjo dainuoti, nelabai garsiai, savo giliu kaip varpo skambėjimas kontraltu. Tai buvo ta pati daina, kurią ji dainavo prie įėjimo į alimos lūšną, kai tvirtaširdis jaunuolis, prasiveržęs pro moterų užtvarą, įsibrovė vidun.

Tapydama svarsčiau, ar nepaklausus jos apie tas užpakalines dureles, kurias minėjo Sofina. Ir nusprendžiau neklausti. Aš juk buvau Iturio girios glūdumoje. Kas aš per viena, kad privalėčiau sužinoti Esambos ar alimos paslaptį? Kodėl turėčiau paneigti Sofinos pasakojimą? Kokiais motyvais? Tiktai keliomis karštinčiaus pigmėjo skruostais nuriedėjusiomis ašaromis. Tiktai silpnu skaisčios mergelės šūktelėjimu, tuojau pat ištirpusiu griaustinio aidėjime.

PENKIOLIKTAS SKYRIUS

Nuo Leilo upės kranto persikėlėme į stovyklą, vadinamą Makuba. Ji buvo prie pat druskos klodo, kurį palaižyti mėgo ir antilopės, ir okapiai, ir buivolai, ir žolėdžius žvėrelius medžiojantys plėšrūnai.

Šimpanzės ir babunai knibždėjo aplink stovyklą kaip katės prie skerdyklos, spoksojo į mus iš miško prieblandos ar nuo aukštų medžių šakų.

Faizis sakė, kad netoliese esama ir dramblių, bet aš nemačiau nė vieno.

Kadangi aplinkui buvo daugybė medžiojamų paukščių ir žvėrių, maniau, kad tinklai bus kasdien pilni. Tačiau iš tikrųjų buvo toli gražu ne taip. Tris dienas iš eilės Moke, Salaminis, Faizis, Angolis, Ageronga-pigmėjas ir kiti medžiotojai kas rytą išsiruošdavo pilni vilčių, o vakare grįždavo tuščiomis arba beveik tuščiomis. Trečią dieną, medžiotojams išvykus, kai kas iš senesniųjų vyrų pasiėmė lankus bei strėles ir išėjo prie druskos klodo. Jie pastatė mongongo lapų užtvaras, už kurių dauguma ir pasislėpė. Kiti parėjo į stovyklą baisiausiai triukšmaudami, kad susidarytų įspūdis, jog nuėjo visas būrys.

Netrukus po to, kai vyrai taip klastingai užsimaskavo, medžių viršūnėse ėmė siautėti visas pulkas bež-

džionių. Pigmėjai šaudė jas medinėmis strėlėmis, tau-
pydami žymiai vertingesnes, geležiniais antgaliais, di-
desniems žvėrimis. Strėlės skriejo be jokio garso, ir kvai-
losios beždžionės tol žiūrėjo, kaip viena po kitos drimba
iš medžių jų giminaitės, kol baimė nugalėjo smalsumą,
ir jos nurūko į saugesnes vietas. Tačiau tuo metu seniai
jau buvo nudobę šešias beždžiones.

Pirmą kartą per kokias dvi ar tris dienas stovykloje
pasirodė mėsa. Moterys iškepė ją, nelaukdamos, kol
grįš medžiotojai, ir visi valgė pasigardžiuodami. Aš pa-
ragavau, bet nebaigiau savosios porcijos. Mėsa turėjo
šleikščiai saldų skonį, kuris labai jau skyrėsi nuo visko,
ką iki tol buvau valgiusi.

Tomasa ir Anifa traukė mane per dantį, o pačios
čepsėdamos gardžiavosi. Kol kiti baigė beždžionieną, aš
pietums dar suvalgiau truputį keptų bananų, žalių sa-
lotų dubenėlį ir kelis žemės riešutus, suvyniotus į lapus
ir paskrudintus žarijose.

Tą vakarą medžiotojai parsinešė rudąją šerniuką ir
vieną perlinę vištelę. Jie buvo pasipiktinę laimikiu. Pa-
stebėjau, kad tie, kurie buvo namie, nė nesiartino prie
mėsos, matyt, galvodami, jog vyrai visiškai nusipelnė,
ir tai, ką pasigavo, gali sudoroti patys vieni.

— Pikta akis nužiūrėjo mūsų tinklus,— tarė Moke
po vakarienės.

Angolis ir Salaminis sutiko su tuo.

Faizis papurtė galvą.

— Gal tai todėl, kad varovėmis turėjome alimos
mergaites,— pasakė jis.— Reikėjo leisti senesniąsias
moteris.

Jie ginčijosi, vėl ir vėl svarstydami tas pačias teori-
jas, lyg šuo, vis vieną ir tą patį seną kaulą begrauzian-
tis. Dar man neatsigulus, vyrai nusprendė laimėti sėk-
mę, pakeitę tinklo kvapą.

Anksti kitą rytą, kol moterys ruošė manioką, vyrai sukrovė tinklus laukymės viduryje. Jie pasiuntė keletą paauglių berniukų į mišką rinkti lapų, ir, kai šie atgabenė lapus, medžiotojai vandeny sutrynė juos į tyrę. Moke sugavo vištą, išpešė keletą uodegos plunksnų ir sudegino jas. Šio ritualo metu gautus pelenus įmaišė į lapų tyrę. Paskui tyrę praskiedė vandeniu ir apšlakstė ja tinklus, kaip prieš lygindama moteris apšlaksto balinius.

Vos tik aš pagalvojau, kad viskas pasibaigė, Moke pasakė, jog jie ketino imtis dar galingesnių burtų, kad nuimtų nuo tinklų užkeikimą.

— Kiekvienas medžiotojas turi išipiauti liežuvį ir nusišpiauti ant tinklų,— tarė jis.

Stebėjau, kaip vyrai pasiėmė strėlę metaliniu antgaliu ir ėmė galąsti ją į akmenį.

Moke paėmė ją, truputį išipiovė liežuvį ir nusišpiovė ant tinklų. Faizis, Ageronga, Angolis ir kiti, stovintys aplinkui, padarė tą patį.

— Žinote, Madami,— tarė Moke,— jau laikas įpiauti liežuvį ir jums.

Mane apėmė siaubas. Žiūrėjau, kaip strėlė keliavo nuo burnos prie burnos, ir mano kūnas ėjo pagaugais. Mačiau Patą gydant čiabuvių nuo frambezijos¹, sifilio, tuberkuliozės ir visų kitų ligų, paplitusių prie Epulo upės. Aš žinojau, kaip lengvai mikrobai išlieka ir tarps-ta pusiaujo klimato.

Visgi nenorėjau, kad mažieji žmonės pamatytų, jog aš bailė. Paskubomis svarsčiau, ar nepaprašyti palaukti, kol atsinešiu truputį spirito strėlei patrinti prieš įpiaunant, ar geriau nieko iš anksto nedaryti, o tik paskui kaip galima greičiau išskalauti burną.

¹ Frambezija — tropinis sifilis.

Moke stebėjo mane, o ant jo mažo veidelio nesimatė nė šešėlio šypsenos. Pagaliau apsisprendžiau. Su-kaupusi visą drąsą, pasižiūrėjau jam tiesiai į juodas it anglis akis ir linktelėjau.

— Puiku, — pasakiau, nuslėpdama savo būkštavi-
mą,— ir aš savo burtais padėsiu medžiotojams.

Moke pasilenkė, ir, prisiekiu, mačiau, kaip jis šypsojo. Paskui jis papurtė galvą.

— Madami moteris,— pasakė jis taip, tarsi šita min-
tis jam dar niekada nebūtų atėjusi į galvą.— Nevalia
daryti nieko, kas trukdytų jai kalbėti.

Mano apmirusi iš baimės širdis dabar vėl ėmė plakti.
Supratau, kad jie tenorėjo, jog aš sutikčiau dalyvauti
paslaptinajame rituale, daugiau nieko. Atrodė, jog po
to pigmėjų palankumas man dar labiau išaugo.

Tą dieną medžiotojai pasiėmė varovėmis savo žmo-
nas. Alimos mergaitės paliko namie, kur jos audė dir-
žus ir keisčiausiai karpė sau plaukus.

Apmečiau keletą eskizų, kol buvo pakankamai švie-
su, o paskui pasitraukiau į lūšnelę paskaityti kelių senų
Mančester Gardian žurnalo numerių, kuriuos, grįžęs į
namus, mums atsiuntė vienas mūsų svečias anglas. Aš
buvau visiškai pasinėjusi į Korėjos karo įvykius, kai
išgirdau šūkaujant ir plojant pigmėjus. Puoliau prie
durų ir kaip tik spėjau pamatyti medžiotojus, grįžtan-
čius su septyniomis bolokio antilopėmis ir dviem rudai-
siais šerniukais.

Dvi antilopes Moke pasiuntė Patui į ligoninę. Liku-
sią mėsą supiaustė ir padalijo kiekvienai šeimai po ly-
giai. Pirmą kartą po daugybės dienų buvo tiek daug
mėsos, kad nemaža moterų išrūkė po keletą gabalų iš
savo dalies atsargai.

Mažieji žmonės taip labai džiaugėsi savo sėkme ir
įrodymu, jog jų burtai tikrai galingi, kad šoko iki vi-

durnakčio. Visi pamiršo alimos mergaites, ir niekas nebandė brautis į didžiąją lūšną.

Kokią savaitę vyrai negalėjo nusiskusti bloga medžiokle. Iš tiesų, magija veikė taip puikiai, kad medžiotojai grįždavo su gausiu laimikiu net ir tada, kai varovėmis ėmė alimos mergaites.

Paskui vieną dieną išėjau su pigmėjais ir aš — ne tiek dalyvauti medžioklėje, kiek stebėti juos. Dar neuėjus nė pusės mylios, nustebau, pamačiusi, kaip pakeliui į medžioklės vietą moterys greitomis rankioja valgomus ir visus kitokius dalykus, kurie tik gali būti reikalingi džiunglėse.

Pigmėjės nė minutės neleido veltui. Jos atrodė lyg paukšteliai, nuolatos ieškantys medžiuose vabalų ir vabzdžių. Mane stulbino jų sugebėjimas pamatyti daiktus, net ir sparčiai žingsniuojant. Nutariau akyliau stebėti kurią nors vieną moterį ir ją pasirinkau Tomasą.

Ji nešėsi kažką panašaus į krepšį ar į maišą, padarytą iš standžių rotango palmės stiebelių ir mongongo lapų. Jis buvo pakabintas ant raiščio, juosiančio jos kaklą, ir todėl abi rankos liko laisvos. Mesėjome pro nedidelį mongongo medį. Nesulėtindama žingsnio, Tomasa nupiovė kokius keturis ar penkis lapus ir padėjo juos į pintinės dugną.

Po kokios valandėlės ji praėjo pro kolos¹ medį, ir sauja riešutų taip pat nukeliavo į krepšį. Kartkartėmis mažoji pigmėjė pasilenkdavo nuskinti žolių. Niekaip neįsivaizdavau, kaip ji išskirdavo jas iš visų miško kilimo žalumynų, bet ji matė viską ir žinojo, ko ta ar kita žolė verta. Visai netoli už druskos klodo takelis, kuriuoėjo medžiotojai, nusileido į nedidelį slėnį, kur buvo

¹ Kolos medžio vaisiuose yra panašių į kaštonus sėklų, paprastai vadinamų riešutais. Jose yra kofeino ir teobromino ir jos veikia tonizuojančiai.

tamsiau, negu visose džiunglėse. Tomasa smukdavo čia į kairę, čia į dešinę nuo išminto kelelio ir per tą laiką, kurio daugumai moterų būtų prireikę vien tik skersai pereiti nedidelį nuolydį, ji rado ir susikrovė kokią pintą¹ geltonų grybų.

Per sekantį pusvalandį Tomasa išlukštено mažiausiai pintą kolos riešutų, rado keletą didžiųjų pilkų grybų ir nuo pakelės lapų pririnko kokias dvi ar tris dešimtis vikšrų. Pastaruosius vikriai suvyniojo į mongongo lapą, kad nepaspruktų, kol ji darbuosis su kitais daiktais.

Ir taip visą laiką. Tai lapas stogui, tai dar viena žalio augalo atžala ar keletas riešutų — viskas keliavo į Tomasos krepšį.

Po poros valandų ėjimo vyrai sustojo ir pasiruošė surišti tinklus į vieną ir laukti, kol moterys įvays į spąstus paukščių ir žvėrių. Tomasa pašnibždėjo kažką Moke į ausį. Medžiotojas linktelėjo, ir moterys viena paskui kitą dingo miške. Maniau, kad jos ketina apsupti žvėrelius, tačiau pastebėjau, kad jos sustojo netoli tako. Ten, vidury nedidelio pliko žemės plotelio, stovėjo sutrūnijęs medžio kamienas, nuo kurio seniai buvo nukritusios viršutinės šakos.

Aplink kamieno viršūnę dūzgė bitės. Tomasa ir kitos moterys nekreipė į tai dėmesio. Iš ertmės, kuri, matyt, jau buvo padaryta prieš daugelį metų, jos traukė korius su medumi. Anga buvo sutrūnijusio medžio apačioje, toli nuo tos avilio dalies, kur skraidė bitės, ir jos net nenujautė, kad yra apiplėšiamos. Porą moterų įgėlė, bet jos tik nubraukė bites ir toliau grobė medų.

Neturėdamos nieko kito — vien tik miklius pirštus ir mongongo lapus, gal dar kokią žolelę ar vijoklį —

¹ Pinta — talpos matas, lygus 0,473 litro skysčio ir 0,5501 sausų medžiagų.

jos taip puikiai suvyniojo medų, tarsi būtų jį sudėjusios į popierinius **puodelius** ar stiklainius.

Tiktai baigusios šį malonų užsiėmimą, moterys išsiskirstė po mišką žvėrelių varyti.

Keturios rusvosios antilopės krito nuo pigmėjų iečių, nan stovint greta Faizio viename tinklinės užtvaros gale. Atėjus laikui grįžti į stovyklą, moterys nešė sumedžiotus žvėrelius. Viena antilopė pakliuvo į Seilo tinklą, todėl ją privalėjo tempti Tomasa. Užsivertusi ant pečių, moteris laikė žvėrelį už kanopėlių, nukarusių jai ant krūtinės.

Šitaip darbuodamasi ji nuėjo gal kokį tuziną mylių, tačiau nuovargio joje nebuvo nei ženklo. Žavėjaisi jos ištvermingumu ir jėga. Per pečius persimetusi antilopę, prie šono pasikabinusi krepšį, Tomasa sunkiai žingsniauvo tolyn, bet vis tiek pakeliui į namus sugebėjo nusi-skinti dar kelis lapus stogui ir truputį kolos riešutų. Jai priešais neskubiais dideliais žingsniaisėjo jos vyras Seilas — narsusis medžiotojas, slegiamas „didžiulės“ trijų svarų ieties.

Net parėjusi namo, Tomasa negavo pailsėti. Ji spirgino mėsą, kepė bananus ir ruošė daržovių mišrainę savo šeimynai.

Aš maniau turinti paplepėti su ja, kol ji ruošė vakarienę. Kai viskas buvo padaryta, ji įsmuko į lūšnelę, atsinešė lapinį ryšuliuką su vikšrais ir išvyniojo jį prie laužo. Susukusi kiekvieną besiraičiojantį padarą į atskirą lapo atplaišą, ji sudėjo juos į pelenus prie žarijų, kad šie paskrustų, bet nesudegtų. Po valandėlės ji išėmė vikšrus iš jų įkapių ir sumetė į dubenį su verdančiu palmių aliejumi. Išgriebti vikšrai buvo truputį panašūs į krevetes, paruoštas taip, kaip įprasta Luizijanoje, Meksikos įlankos pakrantėje.

Seilas, Tomasa ir kiti valgė juos pasigardžiuodami.

— Gal norėtumėt paragauti? — paklausė Tomasa.

— Ne, ačiū,— skubiai pratariau,— ilgas ėjimas medžioklėje išvargino mane ir todėl nenoriu valgyti.

— Kaip gaila,— pasakė moteriškutė.— Jie, aišku, ne tokie skanūs, kaip termitai, bet, sočiai pavalgę, mes mėgstame jais užsigardžiuoti.

Sutapimas, kad ir koks jis bebūtų, visada keistas dalykas.

Mat, kitą dieną Patas pranešė, kad į viešbutį atvyko daktaras Alfredas E. Emersonas su žmona ir kad ryte jie bus pigmėjų stovykloje. Daktaras Emersonas, žinotau, mokslininkas, studijuojantis Afrikos termitų ypatybės. Afrikoje knibždėte knibžda keisčiausių vabzdžių. Kad tai įrodytum, turi tik ramiai pastovėti. Bereginti kažkas sparnuotas prazvimbs pro šalį, atsitrenks į žmogų arba įleis geluonį į kūną. O tuo tarpu kažkokie besparniai sutvėrimai ims graužti blauzdas.

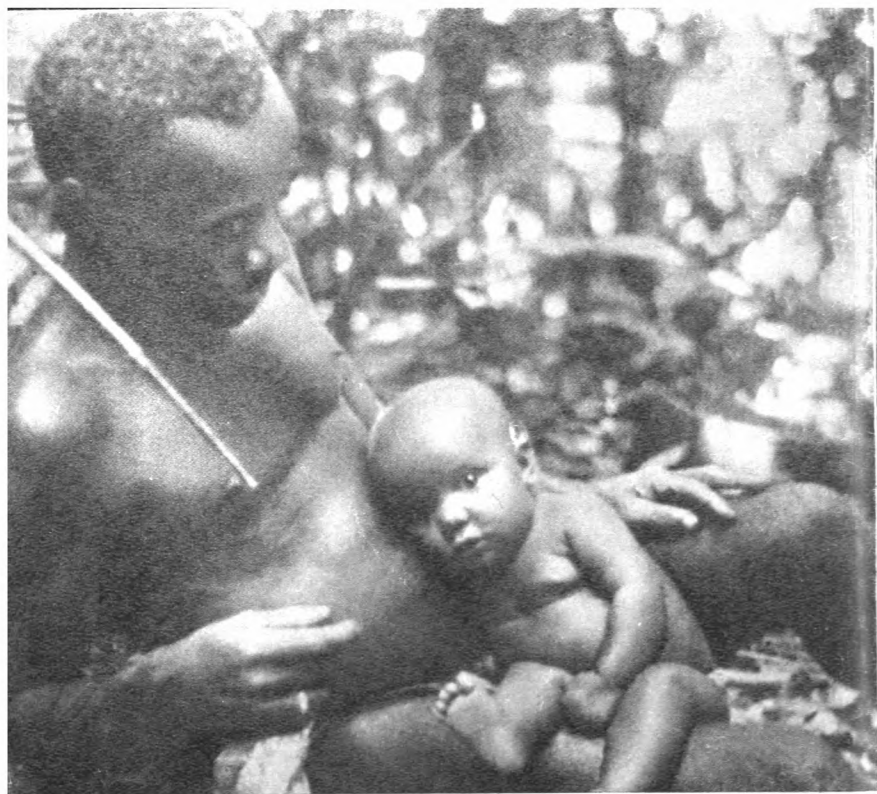
Aš buvau vos tik baigus pusryčiauti, kai Emersonai atvyko. Nešikai gabeno vyro mokslinę aparatūrą ir abiejų mantą, skirtą nakčiai. Daktaras Emersonas sakėsi radęs aštuoniolika mažųjų vabzdžių rūšių dvidešimties mylių spinduliu nuo Patnemo stovyklos. Aš stengiausi parodyti susidomėjimą, bet nesugebėjau — mums termitai savaime suprantamas dalykas.

Miške daugybė termitynų. Vieni kybo ant krūmų ar medžių šakų. Kiti, statomi kaip kūgiai, kyla nuo džiunglių kilimo. Jie lipdomi iš lapų atplaišėlių, pagaliukų, išmatų ir kito panašaus šlamšto; visa tai sucementuojama vabzdžių seilėmis.

Kai mes kur nors randame apleistą termityną, pasakome berniukams. Jie atgabena jį, sumala į miltus, ir jais tręšiame daržą.



Pigmējas plaka tošj.



Misis Emerson norėjo pailsėti, taigi mokslininkas leidosi savo ieškojimų tęsti tiktai kelių nešikų lydimas. Žmona liko pas mane laukti jo sugrįžtant.

Herafus, strėlinėje vis dar tebesinėšiojās savąją užrašų knygutę, atėjo pranešti, kad trys kitos pigmėjų gentys įsirengė stovyklą už kelių kilometrų nuo mūsų ir kad ta proga bus dideli šokiai. Iki pat pietų aš dariau eskizus, o misis Emerson mezgė. Baigus valgyti, pasirodė atvykėliai pigmėjai — jie smelkėsi per mišką taip tykiai, kad niekas nė nepajuto, kaip jie atsirado laužo liepsnos apšviestame plote. Tarp jų buvo keli valesių genties žmonės, kurie paprastai vengia baltųjų draugijos. Mūsų pigmėjai buvo idealūs šeimnininkai bei šeimnininkės ir kiekvieną sutiko svetingai.

Šokiai prasidėjo tuojau pat. Nereikėjo delsti nei su skelbimais, nei gaišti laiko, nustatant etiketą. Visi, kas tik nemušė tamtamo ar nepurtė medinio barškalo, žengė į laukymės vidurį ir šoko.

Aš buvau taip užsiėmus, rodydama misis Emerson įdomesnes asmenybes, kad iš pradžių nepastebėjau nieko neįprasto. Paskui pamačiau, kad pigmėjės iš anapus Epulo upės dėvėjo labai jau mažas prikyštėles. Jų kaklus puošė kelios eilės karolėlių, o rankas ir kojas — pora panašių apyrankių ir antkojų.

Tačiau vyrai dėvėjo mūsų pigmėjams įprastą strėnų raištį, kuris buvo tik truputį didesnis už tą, kurį dėvi garsioji striptizo šokėja čigonė Roza Li.

Šitai priminė man tuos laikus, kai Patas ir aš buvome nuvykę į Kameruną ir matėme „miškinį“ pigmėjų atliekamus šokius. Ten moterys buvo visiškai plikos, tik ant kaklų ir riešų dėvėjo karolius. Prisiminiau, kaip įdėmiai stebėjau vyrus, norėdama sužinoti, ar jų elgesys nesikeitė, matant visai nuogas moteris. Ir jeigu keitėsi,

tai tik viena galiu pasakyti: jie puikiai mokėjo tai slėpti.

Susidomėjau, kodėl toje pačioje Kongo dalyje viena gentis dėvi platesnius ar siauresnius raiščius, negu kita. Pagavusi Sofinos žvilgsnį, mostu pasikviečiau ją. Moteris paliko šokančiuosius ir prisėdo prie misis Emerson ir manęs.

Aš papasakojau jai apie Kamerune matytas nuogas pigmėjes ir paklausiau, kodėl šitos atvykėlės tokiomis patrupintomis prikyštėlėmis.

— Mūsų Iturio girios pigmėjai niekada nevaikšto nuogi,— tarė Sofina.— Bet mes žinome, kad kitur įvairiose mažųjų žmonių gentyse kitokie papročiai. Kai kuriose, kaip mūsų, Madami, ir vyrai, ir moterys nešioja prikyštėles. Kitose, kaip esame girdėję, vyrai jas dėvi, o moterys ne. Dar kitose jas dėvi moterys, o vyrai nedėvi.

Misis Emerson, atrodė, pasibaisėjo. Sofina tikriausiai tai pastebėjo.

— Nesvarbu, koks būtų paprotys,— paaiškino ji,— niekur nerasite genties, kur prijuostės iš plaktos medžio tošies nedėvėtų abeji — ir vyrai, ir moterys.

Šitai ji pasakė taip, tarsi tas faktas viską būtų paaiškinęs.

— Pasaulyje, kur nosinaitės didumo apdaras užtikrina padorumą,— pasakiau misis Emerson,— jį numetus, vargu ar įvyktų katastrofiškas perversmas.

Misis Emerson nusijuokė.

— Manau, kad ne,— sutiko ji.— Bet ar nesijaučiate taip, lyg visą laiką gyventumėte tamsiaodžių nudistų kolonijoje?

— Ne, visai ne,— atsakiau.— Iš pradžių tai atrodė baisiai neįprasta. Bet dabar, išgyvenusi čia daug metų ir gerai pažinusi šituos žmones, jaučiuosi taip, lyg kal-

bėčiausi su vyrais ir moterimis,— prašmatniai apsirengusiais,— ten, namie.

Tai buvo tiesa. Konge pigmėjė su savo prikyštėle atrodo taip pat gerai apsirengusi, kaip ir moteris su kostiumu, skrybėle, batais ir kailiniais Niujorke.

— Pasakysiu,— tariau misis Emerson,— kad pripratau prie žiurstelių iš plaktos medžio tošies.

ŠEŠIOLIKTAS SKYRIUS

Grįžusi į mūsų stovyklą, sužinojau, kad Patas ėmėsi įgyvendinti daug kartų svarstytą projektą statyti mažesnę viešbutį. Jis būtų skirtas sunkvežimių vairuotojams ir prekiautojams, kurie norėdavo trumpam apsigyventi savo kelionių metu.

Jis buvo pastatytas iš medžio ir purvo, apdengtas mongongo lapais ir išplanuotas taip, kad prie kiekvieno iš šešių kambarių būtų dalis verandos. Vos tik buvo baigta statyba, mūsų viešbutis ėmė klestėti klestėti. Pavadinome jį „Hotel des Chauffeurs.“¹

— Aš pati tvarkysiu jį,— pasakiau Patui.— Tokį viešbutį laikyti bus visai lengva, jei turėsiu gerą pasiuntinuką grindims valyti ir skalbiniams keisti.

— Paimk Lukumbą,— patarė Patas.— Jis geras vyrukas, tvarkingas ir absoliučiai patikimas.

Parinkta buvo tikrai gerai. Patas puikiausiai būtų galėjęs būti kadru tvarkytoju; atrodė, jis puikiai mokėjo pažinti žmones. Bet Lukumba turėjo vieną trūkumą. Jis netgi per daug troško, kad „Hotel des Chauffeurs“ duotų pelną.

¹ „Hotel des Chauffeurs“—„Viešbutis vairuotojams“ (pranc.).

Vieną dieną užsukau į valgomąjį pasižiūrėti, kokie ten reikalai, ir nustebau, radusi plikus visus stalus.

— Ką padarei su staltiesėmis? — paklausiau Lukumbą.

— Nuėmiau,— atsakė naujasis mažordomas.

— Dėl dievo meilės, kodėl?

— Nagi, Madami, pastebėjau, kad svečiai aplaisto jas kava ir apdrabsto maistu. Aš jas nuėmiau ir suvyniojau, kad nesiteptų.

Aš paaiškinau, kad viešbutyje apsistojantys vyrai — mūsų svečiai ir yra verti, kad su jais būtų gerai elgiamasi, kad jie turėtų švarius stalo bei lovos baltinius. Iš kailio neriausi, kol išaiškinau, jog užmokestis už kambarį padengs skalbimo išlaidas; ir, nors pelnas ir yra pagidaujamas reiškiny, mes nesistengiame susigrąžinti įdėto kapitalo per kelias savaites nuo atidarymo.

Lukumba sakėsi supratęs.

Paskui po kelių dienų, eidamas per stovyklos teritoriją, Patas pastebėjo, kad iš naujojo viešbučio priestato verandos dingę pinti krėslai. Jis pasišaukė mane, ir mudu paklausėme Lukumbą apie juos.

— Aš padėjau juos sandėlin už garažo,— tarė negras.— Beveik visą laiką juose kas nors sėdėjo. Šitaip jų neilgai teužteks.

Atsakaičiau dar vieną ilgiausią paskaitą apie svetingumą ir vadovavimą viešbučiams, bet lig šiolei nesu tikra, kad Lukumba pritarė mano teorijoms. Jei būtų buvusi jo valia, svečiai būtų miegoję ant grindų, maitinęsi patys ir dar primokėję už malonę likti laukinių žvėrių nesuėstiems.

Kadangi džiunglėse buvo pilna žvėrių, kurių mėsa valgoma, o pasėliai šitame klimate duodavo tris ar keturis derlius, svečių maitinimas nebuvo problema.

Tačiau turėdavome rūpesčių su indais, baldais ir pramonės gaminiais. Paprastai vieną savaitę pasiūsdavome užsakymą į Stenlivilį, o kitą gaudavome prekes, bet ne visada sekdavosi taip sklandžiai.

Kartą pasiunčiau urmininkui laišką, prašydama indų dėl „Hotel des Chauffeurs“. Paaiškinau, kad, nors jie turėjo būti stori ir patvarūs, aš visgi nenorėjau tokių, kokius poligone naudoja kareiviai. Po kelių savaičių sunkvežimio šoferis pristatė didelę medinę dėžę. Atplėšus ir išėmus įpakavimo šiaudus, radau keisčiausią indų kolekciją, kokią tik galima surankioti. Buvo ten dešimtys skutimosi indelių, kuriuos tikriausiai reikėjo naudoti puodukų vietoje. Buvo ir lėkščių su Havajų salų Vaikio kurorte įsikūrusio Kanojų klubo herbu, ir lėkštelių su išraitytais pavadinimais „Volgrin“, matomai skirtų šios firmos užkandinėms. Buvo keletas dubenų, pagamintų rinktinę publiką aptarnaujančiam „Baterijos“ klubui (aš taip niekad ir nenustačiau, kur jis yra), ir kitokių indų, skirtų „Meiflauer“ firmos restoranams.

Lukumba nematė jokios priežasties, dėl kurios aš turėčiau neleisti jų vartoti. Jis vos neverkė, kai parduviau indus čiabuviams už keletą frankų kiekvieną, o tuos, kurių nepirko, atidaviau veltui.

Nė kiek ne geriau sekdavosi, kai norėdavau įsigyti ką nors sau.

Su batukais visada būdavo keblumų. Aš aviu ketvirtą numerį, kuris nėra toks jau didelis, bet, atrodo, nė vienoje parduotuvėje nėra buvę to numerio. Tą savaitę, kai atidarėme viešbučio priestatą, į dešimtį įvairių parduotuvių išsiunčiau užsakymą porai lengvų žemakulnių pusbačių. Šešios parduotuvės buvo Stenlivilyje, dvi Leopoldvilyje, viena Irumė ir viena Kostermansvilyje. Laukiau laukiau, tačiau nieko nesulaukiau. Viešbučio priestatas jau seniai nebebuvo naujiena, ir aš jau buvau

beveik pamiršusi apie batus, kai buvo atgabenti pakeitai iš Stenlivilio ir Kostermansvilio.

Nekantraudama atplėšiau juos ir radau dvi poras septinto numerio batų su skersiniu dirželiu virš kelčio ir penkto numerio laivelius. Aš vos nepravirkau. Konge tik laivelius ir nešioti. Baisiai, mat, jie tinka medžioklei tinklais džiunglėse.

Parduotuvių samdomi žmonės tikriausiai panašūs į padienius darbininkus, kurių pagalba mums kartais tekdavo tenkintis. Nuolatos pas mus dirbą vyrukai buvo apmokyti ir žinojo savo darbą. Angliškais liokajais jų nepalaikytum, tačiau jie buvo darbštūs ir ištikimi. Bet retkarčiais mes turėdavome priimti naujų žmonių, ir tada tikrai rizikuodavome.

Vienu metu iš kažkur atsirado didžiulis prakaulus jaunuolis, ir mes numatėme jį patarnautoju į „Hotel des Chauffeurs“. Pasirodė, kad jis visai neblogas medžio drožinėtojas, bet jis taip ir netapo bent pakenčiama kambarine ar skalbėja.

Vieną dieną pavedžiau jam išskalbti paklodes ir užvalkalus. Susirinkęs viską ir pasiėmęs muilą, jis leidosi prie upės ir pradėjo velėti skalbinius ant glotnių akmenų. Paskui apie jį visai pamiršau. Vakare, kai Ageronga ėmė mušti būgną, skelbdamas darbo dienos pabaigą, naujasis patarnautojas pasirodė su švarių lovos baltinių krepšiu.

— Kur ligi šiol buvai? — paklausiau jį.

— Argi neprisimenat? — atsakė vyrukas. — Jūs siuntėte mane baltinių skalbti. Aš juos padžioviau ir laukiau, kol išdžius.

Po to aš supratau, iš kur darbininkų sąjungos pas mus, Amerikoje, išmoko reikalauti pakelti atlyginimą arba sumažinti darbo intensyvumą.

Netrukus mums pranešė, kad kinematografininkų grupė atvyksta statyti filmo. Bevielis telegrafas perdavė klaidingą žinią, jog tarp jų bus Ketrina Hepbern ir Hemfris Bogartas.

Patas ir aš nusivylėme, sužinoję tiesą. Vietovės scenas filmuojanti grupė iš tikrųjų pravažiavo netoliese, bet Keitė ir Bogis nė nepajudėjo iš Stenlivilio. Vietoj garsiųjų kino „žvaigždžių“ sekantys mūsų svečiai buvo du švedai, kurie keliavo po Afriką, stengdamiesi išleisti kuo mažiau pinigų, ir tikėjosi, grįžę į Stokholmą, gerai uždirbti, pardavinėdami apsakymus apie savo keliones.

Nežinau, ar dėl to, kad leidome jiems pusvelčiui apsigyventi naujajame priestate, ar iš tikrųjų tiesą sakydami, jie tvirtino, kad aš jiems — geras objektas. Šiaip ar taip, Svenas ėmė karštligiškai mane fotografuoti, o Haroldas vis kažką užsirašinėjo tokiu greičiu, tarsi nuo to būtų priklausiusi jo gyvybė. Jie fotografavo mane, kai prižiūrėjau Viljamą Dž., kalbėjau su pigmėjais, sėdėjau prie laužo ir, apleidęs, dariau viską, ką privalo daryti viešbučio šeimininkė. Jie darbavosi iki tamsos. Man buvo baisiai malonu griūti į lovą. Tačiau gal kokias dvi ar tris valandas pamiegojus, pabudau, išgirdusi daužant mano duris.

— Ar čia pas jus yra skorpionų? — šaukė Svenas už durų.

— Čia visko yra,— atsakiau, pykdoma, kad pažadino.

— Vienas man įkando,— vėl šūktelėjo jaunas švedas.

Užsimečiau šį tą iš rūbų ir išėjau. Ten, svetainėje, laikydamas mažytį į krabą panašų skorpioną, po žibintu stovėjo fotografas ir globstė dukart nuo sutinimo pastorėjusią savo ranką.

Išgirdęs triukšmą, iš virtuvės atėjo Ibrahimus.

— Ką daryti? — paklausiau jį.

— Leiskite man tuo pasirūpinti,— tarė jis.

Jis išėjo, o po valandėlės grįžo su didele balta parafinine žvake. Pakišęs degtuką po dagčiu ir uždegęs jį, Ibrahimus ėmė lašinti karštą ištirpusį vašką Svenui ant rankos, kur buvo skorpiono įkasta.

Ši pirmoji pagalba atrodė labai jau menka, tačiau Ibrahimus nepaprastai pasitikėjo savimi. Aš raminausi, galvodama, kad, jeigu skorpionai būtų buvę ypač nuodingi, Patas būtų mane įspėjęs.

Kitą dieną Sveno ranka buvo beveik sugijusi. Patas apžiūrėjo ją ir pasakė, kad infekcijos nėra.

— Kai kurios priemonės, čiabuvių naudojamos paprastiems sužeidimams ir negalavimams gydyti, dažnai būna geresnės, negu mes galvojame,— pasakė jis keliautojams švedams.— Jei ne tai, daugelis jų mirtų, nespėję pasiekti baltojo gydytojo.

Kartais jos būna tiek pat veiksmingos, kiek visi stebuklingi modernieji daktaro vaistai ir chirurgija.

Svenas ir Haroldas tebegyveno Patnemo stovykloje, kai naujas įvykis dar kartą privertė mus patikėti šia tiesa.

Visa tai atsitiko todėl, kad Moke nuvedė medžiotojus į naujas vietas. Pigmėjai jau kelias savaitesėjo medžioti vis į tolimesnes vietas, ieškodami gausesnio laimikio. Bet kadangi diena iš dienos mažai tepagaudavo, jie pasitarė ir nusprendė patraukti į visiškai naujus plotus.

Moke buvo įsitikinęs, kad nė viena pigmėjų gentis ten ištisus mėnesius nebuvo medžiojusi, ir vylėsi, jog medžiojami paukščiai ir žvėreliai bus ne tokie atsargūs. Manau, kad, be to, jis dar puoselėjo viltį aptikti ilčiuotąjį ir, nudobęs jį kaip Faizis, išgarsėti gentainių tarpe.

Medžiotojai ir jų žmonos įsikūrė stovyklą ant plauto upelio kranto, už kurio miškas perėjo į laukymę. Jie susirentė lūšneles, nukapojo šalimais buvusius sausuosius ir pasiruošė ilgam postoviui.

Kitą dieną jie užmetė tinklus ir jau iš pat pradžių nemažai pagavo. Juose buvo antilopių, šerniukų ir kelių rūšių paukščių. Tas pats buvo ir kitą, ir dar kitą dieną. Trečią dieną vakarop Salaminis aptiko okapio pėdsakus. Okapio esti daug geros minkštos mėsos, todėl pigmėjai nutarė dar kartą išsukuoti krūmus, nors artėjo prieblanda.

Pigmėjės išsisklaidė miške, kur jau buvo beveik visiškai sutemę, ir, išgirdusios ženklą, ėmė šaukti ir daužyti lazdomis medžių kamienus, visą laiką mažindamos ratą ir artėdamos prie tos vietos, kur buvo surišti vyrų tinklai. Moterys girdėjo, kaip priešais bėgo žvėrys, išgąsdinti netikėto triukšmo.

Moterų tarpe buvo Konota — valesių genties mergaitė, prieš metus ištekėjusi už vieno Moke sūnaus. Ji buvo sveika, gerai sudėta jauna moteriškė, kurios dailiame kūnelyje dar nesimatė nė ženklo sunykimo, o eilinę pigmėję tai ištinka beveik tuojau po vedybų.

Konota, būdama jauna ir fiziškai stipri, stovėjo tolimajame varovių eilės gale, ir jai teko padaryti visų didžiausią kelio linkį. Ji, o ne kuri kita moteris, turėjo uždaryti ratą ir sulaikyti žvėrį, kad šis nepaspruktų, dar neįvartytas į tinklus.

Ji dar šiaip taip matė, kur eina. Tebebuvo pakanamai šviesu. Tačiau toliau įžiūrėti ji galėjo tik tada, kai medžiai praretėdavo ar kai užeidavo laukymėlę. Kažkur kairėje Konota girdėjo savo draugių šūksnius. Į dešinę nuo jos buvo tik džiunglės, sparčiai gaubiamos tamsos.

Perėjusi nedidelę laukymę, lipdama per nedidelį žemės iškilumą, ji išgirdo priekyje judant nemažą gyvūną. Dabar Konota buvo pačiame tankumyne ir beveik nieko neregėjo. Manydama, kad lipa ant kulnų okapiui, ir didžiudamasi, kad būtent ji turės įvaryti į tinklus vertingąjį žvėrį, ji žengė greičiau ir gyvai šūkavo.

Didysis žvėris įsibėgėjo ir nutrinkėjo link tinklų. Konota sekė įkandin, kartkartėmis suklupdama tamsoje. Jau ir prie tinklų stovintys vyrai galėjo girdėti jos balsą. Ji riktelėjo, kad priešais buvo okapis, ir išgirdo, kaip jis brovėsi per brūzgynus.

Tematydama vos keletą jardų į priekį, moteriškė nežinojo, kad tas gyvūnas buvo buivolai, o ne okapis: ji taip pat nežinojo, kad paskutinę akimirką įsiutintas atsargusis žvėris pajuto priekyje spąstus ir apsisukęs leidosi bėgti atgal.

Tarp buivolo ir laisvės tebuvo tik mažytė — keturių pėdų ir dviejų colių, devyniasdešimties svarų svorio — Konota, beveik apžlibusi Kongo prieblandoje.

Afrikoje nėra niekingesnio žvėries už buivolą. Kiti žvėrys, net ir leopardai, jo vengia. Buivolai laikosi pavieniui, kartais susiburia į kaimenes; dažnai, išskyrus poravimosi metą, į būrelius iš dviejų ar trijų.

Šisai buvo senas patinas, gudrus ir randuotas po daugybės kovų. Jo piktos akys pamatė Konotą, nors ji ir negalėjo jo matyti, ir žvėris puolė moteriškę, o jo žiaurūs juodi ragai styrojo virš masyvių sprando ir pečių raumenų. Jis atsirado priešais Konotą dar jai nespėjus suvokti, kad dabar jau auka tapo medžiotoju.

Įnirtęs buivolai partrenkė mergaitę ir nuožmiaisiais ragais badė ją, gulinčią be sąmonės ant žemės. Jei aplinkui nebūtų buvę žmonių, jis būtų sudraskęs, suplėšęs, mirtinai sutrypęs mažąją pigmėję. Taip visada daro Afrikos buivolai. Bet jis girdėjo kitų moterų riksmą,

jautė prie tinklų stovinčių vyrų grėsmę, todėl, palikęs savo auką, nubrazdėjo į tamsą.

Pigmėjai rado Konotą, jos kūnas buvo sužalotas penkiose vietose, iš didelių žiojėjančių žaizdų ant ištryptos žemės čiurkšlėmis sruvo kraujas. Jie aprišo jos žaizdas lapais ir plakta medžio tošimi, sustabdė didįjį kraujavimą ir leidosi link Patnemo stovyklos, iki kurios buvo beveik dvi dienos kelio.

Pigmėjai visi iš eilės nešė kūnelį, nesustodami nei pavalgyti, nei pamiegoti. Jie numojo ranka į bet kokius džiunglėse slypinčius pavojus ir per naktį skubėjo prie baltojo žmogaus magijos.

Kitą dieną jie trumpam sustojo,— tik išvirti Konotai buljono ir praryti truputį mėsos— o paskui vėl spaudė link Epulo. Vėlai vakare jie pasiekė stovyklą.

Patas tvarstė žaizdas žibinto šviesoje. Jis nustatė, kad ragai, laimei, nebuvo kliudę gyvybinių krūtinės ir pilvo ruimo organų. Jie giliai perdūrė šlaunų raumenis bei sėdmenis ir trijose vietose sulaužė vieną ranką. Savo grubiais tvarsčiais pigmėjai sustabdė išorinį kraujavimą, ir kraujas sukrešėjo, nors nuo vienos iki kitos dienos vakaro jie nešė Konotą ant neštuvų taip greit, kaip tik galėjo.

Patas išvirkstė jai fiziologinio skiedinio ir per vamzdelį davė buljono. Jis susiuvo baisiąsias žaizdas, pirma pribarstęs į jas tiek streptocido miltelių, tarsi tai būtų buvusi talko pudra iš nukainuotų prekių parduotuvės.

— Mergaitė šoko būsenoje, ne tik be sąmonės,— pasakė Patas.— Baisu ir pagalvoti, kas bus, kai ji atsipeikės.

Pigmėję atgavo sąmonę anksti rytą, ir jos riksmas pažadino visą stovyklą. Patas suleido jai arklišką morfijaus dozę, ir ji vėl nugrimzdo gailestingon alpulio užmarštin.

Kitą dieną paryčiui ji jau smarkiai karščiavo. Palietęs jutai, kad jos veidas ir visas kūnas dega, o kai morfijus nustojo veikęs, temperatūra dar pakilo.

— Aš priverstas laikyti ją be sąmonės,— tarė Patas.— Gal pavyks neleisti ligonei atsipeikėti, kol karštis nyslūgs.

Visą tą dieną vienas ligoninės patarnautojas ir aš pasikeisdami dėjome ant Konotos kūno šaltus šlapius rankšluosčius, stengdamiesi numušti karštį. Prietėmiu Patas perrišo žaizdas ir patenkintas pastebėjo, kad kraujavimas visiškai liovėsi.

Jis tol mažino morfijaus dozes, kol sužeistoji tiek atsipeikėjo, kad buljoną gerti galėjo tiesiai iš puodelio. Baisu buvo žiūrėti į paklaikusias iš baimės moteriškos akis, kai ji pamažu ėmė vaduotis iš neramių miglų. Kai ji pradėjo atpažinti mus, baimė beveik regimai nyslūgo. Ji pagaliau suvokė, kad yra mylinčių rankų globojama ir kad Patas padarys viską, ką galės, kad ją išgelbėtų.

Dvi dienas ir dvi naktis mes beveik nesitraukėme nuo Konotos. Antrąją naktį termometras parodė, kad temperatūra ima kristi. Mes tol dėjome šlapius kompresus, kol paskesni matavimai įtikinamai parodė, kad temperatūros kreivė tikrai leidžiasi žemyn.

Stebuklingojo baltojo žmogaus vaisto magija, sveika mažosios pigmėjės širdis ir stiprus organizmas ištraukė ją iš kapo.

Po trijų savaitių Konota parėjo namo į pigmėjų kaimelį. O po dvylikos mėnesių ji pagimdė vyrui sveiką tvirtos krūtinės ląstos berniuką, kuriam davė vardą Patarikas.

Tas vienas vardas rodė, kad ten, ant Epulo kranto, Patas visų čiabuvių — didelių ir mažų — akyse buvo vertas didelės pagarbos. Per daugelį jų tarpe praleistų

metų jis tapo lyg koku šventu Jurgiu, stovinčiu tarp čiabuvių ir džunglių ligų. Jie negalėjo naudotis civilizacijos ir kultūros teikiamais privalumais, ir todėl Patas buvo jiems geriausiu draugu, kuris niekada neapleidžia, kai būna sunku.

Aš didžiavausi Patu dėl viso to, ką jis buvo padaręs. Prisiminiau, kaip, pradėjęs maliarinėse Pangos žemumose, jis vėliau persikėlė į sveikesnę mūsų stovyklos klimata, kaip kovojo, kad gautų pinigų vaistams, kai karas sugriovė viso Kongo bašino ekonomiką.

Jo ligoninė, pastatyta jam pačiam vadovaujant ir dalinai finansuojama iš viešbučio gaunamomis pajamomis, darėsi vis svarbesnė, kol į ją ėmė plaukti net ir tolimiausių apylinkių čiabuviai, norėdami pagyti iš ligos ar pasitaisyti po susidūrimų su laukiniais žvėrimis.

Patas ne kartą man pasakojo, kiek jis jautėsi esąs skolingas pigmėjams.

Vieną dieną, pačioje savo veiklos Konge pradžioje, jis ėjo miško taku su dviem pigmėjais ir negru, turinčiu teisę nešioti šaunamąjį ginklą. Tai buvo slesnose vietose, kur pomiškis dažnai būna tankus it pinta tvora ir auga jis prie pat tako kaip beveik nepereinama užtvara.

Ten jį ir užpuolė dramblys. Patas mėgino atsokti į šalį ir pasislėpti miške, tačiau žvėries iltis perrėžė jam nugarą. Dramblys nutrinkėjo tolyn, o Patas susmuko be sąmonės į savo paties kraujo klaną.

Pigmėjai aprišo jo žaizdą, apdėjo gydomosiomis žolėmis bei karštų lapų kompresais ir tris kankinančiai ilgas pragariškas savaites slaugė, trokšdami sugrąžinti jam sveikatą. Kaip ir Konota, trečiai savaitei baigiantis, jis parėjo namo pats, niekieno nepadedamas.

Konge kai kur buvo misijų ligoninės, bet Iturio girioje Pato buvo vienintelė, ir per šimtus kvadratinų

mylių nebuvo kitos. Pradžioje kai kurie čiabuviai atsisakydavo baltojo žmogaus vaistų ar gydymo. Patas juos pergudravo, dalindamas kiekvienam savo pacientui po cigaretę. Po kelių mėnesių šitai jau nebebuvo reikalinga. Net patys žiniuonys kartais kreipdavosi į Patą, kai juos ištikdavo rimta liga, tokia kaip frambezija ar plaučių uždegimas.

Metamą bėgant, ligoninės finansavimo klausimas darėsi itin rimtas. Pato tėvas daktaras Čarlzas Patnemas visą laiką dosniai rėmė sūnų. Kolonijinė belgų valdžia nešykštėdama aprūpindavo vaistais, net ir tokiais, kurių karo metais būdavo sunku gauti.

Patas kartais sakydavo, jog gailisi, kad koledže nestudijavo medicinos, kadangi ji jam buvo į kraują įaugusi. Jo tėvas — garsus chirurgas, pusbrolis Treisis — kitas žinomas chirurgas, o dar kiti giminaičiai taipogi medikai.

Po to, kai Patas įsikūrė Konge, jam nebuvo aukštesnio pašaukimo, kaip rūpinimasis kitais žmonėmis, tiek baltaisiais, tiek ir juodaodžiais.

Jis pats susirgo brucelioze, karo metu vadovaudamas sumanymui džiunglėse gauti kaučiuko anglams ir amerikiečiams po to, kai japonai užgrobė plantacijas pietryčių Azijoje. Ši liga jam brangiai atsiėjo: jis be laiko suseno ir lig šiolei beveik nevaldo kojų.

Bet kur bebūtų — invalido kėdėje, neštuvuose ar įnoringos ligos į lovą paguldytas — Patas niekada nesiliaudavo kovojęs dėl ligoninės atėjusių čiabuvių sveikatos. Štai kodėl galvoju, kad pavadindama savo pirmąjį Patariku, Konota pasielgė tikrai gražiai. Tai buvo tam tikra prasme it paminklinis įrašas.

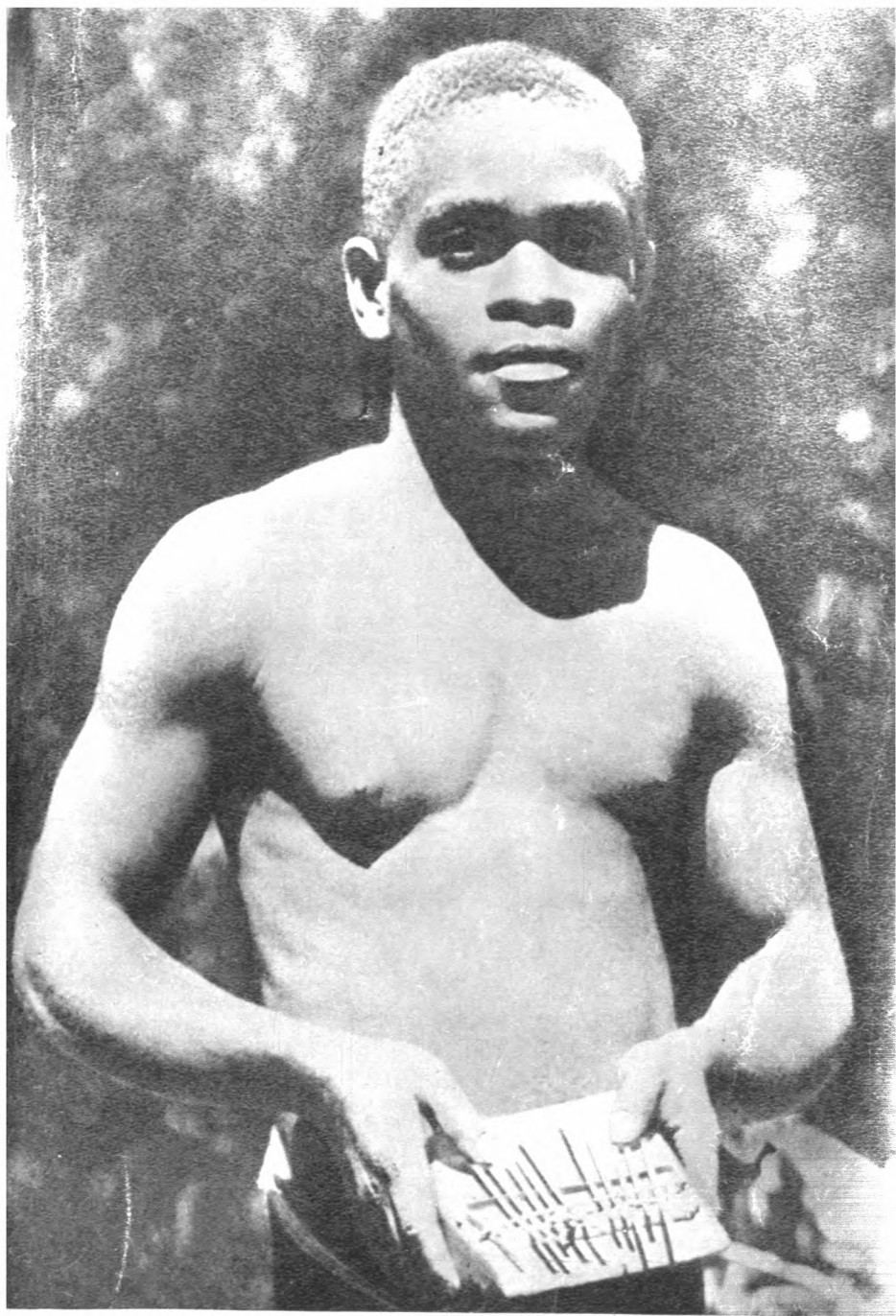
SEPTYNIOLIKTAS SKYRIUS

Prie Epulo pakiu buvo gyventi dar ir todėl, kad ten niekas niekada neturėjo galimybės nuobodžiauti. Dienos ten buvo įtemptos ir jaudinančios. Tiesa, jos ne visiškai atitiko kino filmų scenarijus. Savaitė eidavo po savaitės, o žmogėdros leopardai nė nepasirodydavo apylinkėje, ir krokodilai irgi tūnojo sau upėje. Bet niekada nebuvo ramu arba neįdomu.

Ketvirtąją mano vasarą Konge gavome žinią, kad vieškelis Stenlivilis — Irumas įeina į tarptautinių automobilių lenktynių iš Alžyro į Keiptauną maršrutą. Belgų laikraščiai buvo prigrūsti žinių apie pasiruošimą joms, ir Kongo laikraščiai persiėmė šita dvasia.

Mes su Patu sužinojome, kad keturiasdešimt šeši angliški, belgiški, vokiški, prancūziški ir itališki automobiliai leisis varginančiu keliu iš Alžyro į pietus per Sacharą, per Kongą ir tolyn per Afrikos stepes ir džiungles kontinento smailio link. Jie išvykdavo iš Alžyro po tris ar keturis per dieną, kadangi startas buvo duodamas per tam tikrą intervalą. Kitaip sakant, paskutinisys pajudėjęs nuo Viduržemio jūros kranto galėjo laimėti nuvažiuavęs kelią per trumpiausią laiko tarpą ir įvykdamas tam tikrus kitus reikalavimus.

Patnemo stovykloje mes sekėme trim būdais, kaip sekasi lenktynių dalyviams. Pirmosiomis dienomis, kol



Ageronga.



Pigmėjai ruošia savo stovyklą.

automobiliai kasėsi per dykumą, mums informaciją teikė Stenlivilio laikraščiai. Kai lenktynininkai priartėjo prie Kongo, radijas ėmėsi informuoti išblaškytus baltuosius gyventojus, kaip vyko rali — šitaip dauguma jų vadino lenktynes.

Tačiau kai tik automobiliai išvažiuodavo iš Stenlivilio, jie išnykdavo lyg dūmas. Tarp to miesto ir Patnemo stovyklos nebuvo nė vieno didesnio kaimo, kur būtų buvęs radijas, mums padėjęs susigaudyti, kaip sekasi automobilistams.

Bet mes nepasidavėme, o paprasčiausiai griebėmės tokių ryšių priemonių, kurios jau buvo pripažintos nuo seno, kai dar nei Markonis, nei Morzė nebuvo gimę. Konge visada gali pasinaudoti kalbančiais būgnais.

Baltieji nebuvo vieninteliai, kuriuos jaudino automobiliai, lyg vėjas lekiantys per Afriką. Dėl to pakildavo kraujo spaudimas ir palei lenktynių trasą gyvenantiems čia buvusiems.

Tą dieną, kai pirmieji lenktynininkai išvyko iš Stenlivilio, Ageronga užsuko manęs aplankyti.

— Ar girdėjote kalbant būgnus? — paklausė jis.

— Taip, — atsakiau, — man atrodo, kad girdėjau per pusryčius. Ką jie pranešė?

Valandėlę buvau visiškai pamiršusi apie rali.

— Dar saulei nepatekėjus, du automobiliai išburzgė iš Stenlivilio, — pranešė Pato vyresnysis gyvulių prižiūrėtojas. — Kada jie pasieks mus?

Greitai mintyse atlikau kelis aritmetinius veiksmus.

— Važiuojant senuoju automobiliu, mums prireikė pusantros dienos, — tariau, samprotaudama balsu. — Šitie vairuotojai tą kelią jau gali būti nuvažiavę šiandien vakarop.

Agerongos nuomone, reikėjo tuojau pat paskelbti šventę.

— Ar būgnai nepraneš mums, kaip automobilistams sekasi? — pasidomėjau.

— Ageronga pasakė, kad jis paprašys kitus pranešinėti, ir tai išdrožė taip nerūpestingai it niujorkietis, ketinąs pasiųsti telegramą į Bostoną.

Jis iškilniai nužingsniavo, ir netrukus išgirdau, kad kažkas — gal Alilis, o gal Jaulis — perduoda žinią, mušdamas į didelius tuščiavidurius rąstus, iš vieno galo uždengtus antilopės oda, ištempta taip smarkiai, kaip tik galėjo ištempti džiovintos žaliaminės odos diržai.

Ir Patas, ir aš negalėjome net pagalvoti, kad nežinosime, kaip vyksta lenktynės. Nors abu supratome, jog laikas toks svarbus vairuotojams, kad jie nepasuks iš vieškelio, ir net trumpam neužvažiuos pas mus.

— Sugalvojau, — pasakiau vyrui. — Nugabenkime Patnemo stovyklą prie vieškelio.

Patas pritarė, ir tuoj po pietų berniukai nugabeno puodus, keptuves ir maistą į tą vietą, kur mūsų keliukas įeina į pagrindinį kelią. Jie sutvėrė lapinę be sienų, sukrovė pakeleje laužą ir pasiruošė virti kavą ar pasigaminti ką nors užkąsti.

Tada man staiga gimė puiki idėja. Pasiunčiau Alilį į pigmėjų kaimelį rinkti savanorių. Pigmėjai turi daug tokių būdo bruožų, kokių turiu aš. Jie visada pasiruošę patirti nuotykius, visada trokšta naujų pergyvenimų. Kokios dvi dešimtys jų suplaukė prie vieškelio, apsiginklavę savo nedideliais lankais bei strėlėmis ir ietimis. Pastebėjau, kad už raiščių aplink strėnas jie buvo užsikišę šviežių lapų, ir supratau, kad pigmėjai mano, jog jų laukia kažkas ypatingo.

Tuoj po saulėlydžio Ageronga man pranešė, kad pirmasis automobilis paliko 239-jį kilometrą, kur buvo įsikūręs prekybininkas graikas. Mes su Patu nuskubėjome prie vieškelio. Tačiau nieko nesimatė Pigmėjam

nusibodo laukti, ir jie ėmė šokti. Tik baigiant blėsti paskutiniams dienos atšvaitams, atbėgo Agerongos pasiuntinukas. Automobilis sugrįžo į 239-jį kilometrą. Sugedo karbiuratorius. Tai, kad niekada nevairavę automobilio Afrikos čiabuviai kalbančiais būgnais gali pranešti apie sugedusį karbiatorių, atvykėliui pasirodytų grynas akių dūdimas. Bet išgyvenusiam Konge tiek, kiek aš, šitai neatrodys nei neįtikima, nei paslaptinga. Kažkur toli, už didelių Iturio girios plotų, čiabuviui buvo pasakyta, kas atsitiko. Jis paprasčiausiai perdavė, kad pažeisti motoro plaučiai. Net kvailys būtų supratęs, jog turėtas omeny karbiuratorius.

Kitą dieną, kai Ageronga pasakė, kad jau metas, mes vėl nuėjome prie kelio. Po kokių poros valandų išgirdome automobilio burzgimą, ir vieškely pasirodė didžiulis „mercedes-bencas“. Man nespėjus nė sukomanduoti, pigmėjai išsoko ant kelio, šūkaudami kaip pamišėliai ir švytuodami ginklais. Didysis automobilis sugergždė stabdžiais ir sustojo, paskendęs tvankių dulkių debesyje.

Nė vienas pakelės kioskas Amerikoje nėra turėjęs tokių reklamuotojų. Po šitokios demonstracijos tik medinės širdies vairuotojas nebūtų stabtelėjęs kelių minučių išgerti puodelio kavos, suvalgyti ant iešmo keptos antilopės gabalėlio ir surūkyti cigaretės. Pigmėjai iššmižinėjo visą automobilį, žavėdamiesi jo ilgumu ir neabejotinai dideliu galingumu. Palyginus su šituo „mercedes-bencu“, mano aplamdytas senovinis „ševroletas“ be galo nusmuko jų akyse.

Tą dieną dar du automobiliai pasiekė Epulą ir abu sustojo, pamatę pigmėjų demonstraciją. Kitą dieną pravažiavo dar du, tačiau pigmėjai, kuriems viskas greit nusibosta, išnyko miške ir grįžo į namus. Mudu su Patu,

ištroškę žinių iš pasaulio, likome iki pabaigos ir kaman-
tinėjome kiekvieną vairuotoją iš eilės.

Kai kurie automobiliai buvo siaubingai sudaužyti. Jie virsdavo, darydami staigų posūkį, jiems lūždavo lin-
gės ir ašys, o padangos sprogo kiekvienam ne mažiau
kaip po tuziną kartų. Keletas vairuotojų buvo sutvars-
tyti, o vienam atkakliam prancūzui ant lūžusios rankos
buvo uždėtas įtvaras. Jo draugas turėjo vairuoti mašiną
didžiumą kelio, tačiau sužeistajam, tur būt, buvo tikra
kankynė kratytis ir daužytis negrįstais keliais, visiškai
nepritaikytais važinėti dideliu greičiu.

Paskutinis automobilis pravažiavo sekmadienį, ir
jam įkandin atvyko du sunkvežimiai, pilni kino darbuo-
tojų, filmuojančių medžiagą kino žurnalui. Kadangi
jiems laikas neturėjo reikšmės, operatoriai su visa gru-
pe užvažiavo į Patnemo stovyklą pavalgyti. Paskubomis
paruošėme jiems karštus pietus, o pigmėjai buvo pa-
kviešti pašokti. Vienam iš režisierių kilo puiki mintis.
Bent jis taip galvojo.

— Kad taip paleidus okapį! — šūktelėjo jis. — Pig-
mėjai imtų jį gaudyti, išeitų nuostabus epizodas filmui.

Patas net užvirė iš pykčio. Prisiminusi, kaip ilgai jis
laukė sveiko gyvulėlio, kaip švelniai rūpinosi juo ir jo
šėrimu, aš Pato nekaltinau. Kino operatoriai nufilmavo
keletą kadrų su pigmėjais, tačiau išvyko pasipūtę, griež-
dami dantį ant karštakošių kaimiečių, kurie nepanorėjo
geros reklamos savo viešbučiui.

Mes likvidavome stovyklą pakelėje. Pasukusi take-
liu atgal, aš nė negalvojau, kad po keleto valandų vėl
atsidursiu vieškely, tiktai visiškai kitokiomis, šiurpio-
mis aplinkybėmis.

Andonatos duktė Tima buvo jo numylėtinė. Kai mer-
gaitė ištekJo už valesių genties pigmėjo iš anapus upės,

iš skausmo jam vos neplyšo širdis, bet jis pasielgė taip, kaip elgiasi tėvai visame pasaulyje. Jis maloniai priėmė žentą ir net tiek palenkė į savo pusę, kad šis sutiško gyventi su mūsų pigmėjais. Išskyrus Seilą ir Tomasą, Konge, tur būt, nebuvo kitos poros, kuri būtų mylėjusis taip, kaip Engola ir Tima.

Jie buvo vedę jau daugiau kaip metai tada, kai vyko rali, ir aš žinojau, kad Tima laukiasi. Nenumaniau, kada kūdikis turėjo gimti, tačiau kadangi gimdymas Konge toks kasdieniškas dalykas, aš nė kiek nesijaudinau.

Mes su Patu kaip tik buvome bebaigią pietauti, kai atskubėjęs Moke pranešė, kad Tima yra gabenama į ligoninę.

— Tikriausiai kas nors negerai,— pasakė Patas.— Paprastai jos nė nesiartina prie ligoninės, kol nemano, jog gresia mirtis.

Po kelių minučių atvyko būrelis pigmėjų, tipojuose nešdami mažąją Timą. Andonata ir Engola buvo baisesiai susijaudinę. Tėvas pasakė, kad Tima pajuto sąrėmius vakar rytą, bet dabar skausmai liovėsi.

— Jūs norite pasakyti, kad ji gimdo jau ištisas dvi dienas, o jūs negabenote jos čia? — paklausiau aš.

— Tima mums liepė netrukdyti bėvanai,— atsakė pigmėjas.

Aš pasižiūrėjau į moterėlę, visai dar paauglę mergaitę. Ji buvo stora nuo nėštumo, net perdaug stora, kaip man pasirodė. Nors ir narsi ji buvo, negalėjo paslėpti nei savo skausmo, nei baimės. Timą nugabeno figoninėn ir paguldė į lovą. Patas apžiūrėjo moteriškę, tačiau neaptiko nieko nenormalaus. Vienok sąrėmiai liovėsi, ir visi žinojo, kad šitai nieko gero nežada.

Andonata, Engola ir kelios Timos giminaitės pasiliko prie jos, ketindami praleisti ten naktį, ir įsitaisė

miegoti ant grindų Pato kabinete, kad būtų čia pat, jei prireiktų jų pagalbos. Patas pasisukinėjo ten dar kurį laiką, tačiau suprato, kad su jo ribota vaistų ir prietaisų atsarga jam neliko nieko kito, kaip pasikliauti Gamta. Pagaliau maždaug vienuoliktą nuėjome gulti.

Pabudusi išgirdau Patą kalbant su Andonata. Lauke buvo tamsu, nors į akį durk, ir aš supratau, kad turėjo būti maždaug trečia valanda ryto. Pigmėjas tėvas nežinojo, ką bedaryti.

— Senės sako, kad reikia iš naujo sužadinti skausmus,— kalbėjo jis,— ir aš liepiau joms daryti, kas reikalinga. Kitaip, žinau, Tima mirs.

Patas jau buvo apsirengęs. Aš užsimečiau kažkokį rūbą ir nusekiau paskui jį į ligoninę. Timos ten nebuvo. Ją radome kieme, prie keliuko, vedančio į vieškelį; žioravo didelis laužas, ir koks pustuzinis moterų sple-tėsi aplink vargšę mergaitę. Ji sėdėjo ant rąsto. Viena moteris stovėjo užpakaly, prilaikydama ją, o kita — priešais ir masažavo jai pilvą. Timą kamavo baisūs skausmai, bet ji nerėkė. Tik retkarčiais suinkšdavo it šūnytis, mylimo mažojo šeimnininko subartas. Ašaros tvenkėsi jos akyse, riedėjo skruostais ir krito ant jos vargano išsipūtusio pilvo.

— Ar negalime nieko padaryti? — paklausiau Patą.

— Galėtume nuvežti ją į Vudhemso ligoninę, tačiau kelionėje mirtų abu — ir ji, ir kūdikis,— atsakė jis.— Yra vaistų, kurie sukelia sąrėmius, tačiau nemanau, kad jų būtų galima gauti kur nors arčiau, kaip Stenlivilyje.

Matydama, kaip baisiai mažoji pigmėjė kenčia, aš nulėkiau prie automobilio ir paspaudžiau koja starterį. Motoras prunkstelėjo, paburzgė keletą sekundžių, o paskui užspringo ir galutinai užgeso. Ką tik mudu su Ageronga nedarėme, niekaip nepavyko jį vėl užvesti.

— Negalime juk stovėti ir žiūrėti, kaip ji miršta,—

pasakiau Patui.—Nugabensiu ją prie kelio ir pabandy-siu ką nors paprašyti, kad nuvežtų mus į Mambasą.

Engola ir jo draugai atgabeno tipojus, įkėlė į juos Timą, ir mes visi patraukėme prie vieškelio.

— Madami, — sušnibždėjo Andonata, — neleiskite mano pirmgimei numirti. Ji man labai brangi.

— Andonata, aš darau, ką galiu,— atsakiau jam.— Nuo tokio pavojaus, kaip šis, burtų nėra.

Berniukų nešamų deglų šviesoje pamačiau, kad mažasis pigmėjas tėvas rauda, tačiau jo akys buvo sausos. Pečiai virpėjo, tarsi jis būtų sirgęs maliariniu drugiu. Prisiminiau, kaip kartą kažkas buvo man sakęs gimdy-mo namuose ten, Amerikoje, jog kiekviena gimdanti moteris turi pati viena nusileisti į mirties šešėlio slėnį. Niekas iki galo šiame pavojuje jai negali padėti. Pas-kui pasižiūrėjau į Andonatą: mažasis barzdočius atro-dė pats gan toli nuėjęs į tą slėnį. Kiekvienas Timos kūnelį surėmęs skausmas kankino jos tėvą. Kiekviena jos pralieta ašara virsdavo dygliu, skaudžiai smingan-čiu jam į širdį.

Pasiekus vieškelį, keli berniukai sukrovė didžiulį laužą — jų deglai menkai tešvietė, o naktį džiunglėse niekas nesėdi be ugnies, kuri atbaidytų žvėris. Toli miške girdėjau pelėdą liūdnei ūkaujant apie miško netei-sybes. Liepsnų privilioti bananiniai šikšnosparniai šau-dė mums virš galvų, klykdami gonk-gonk-gonk. Supra-tau, kad jie gaudo peteliškes ir kitus naktinius vazdžius, kurie negali atsispirti lemtingoms laužo ugnies vilio-nėms.

Liepsnos nušvietė geroką gabalą kelio ir kraštą džiunglių, kurios mus supo švytinčiu žaliu pusračiu. Už jo buvo tiktai juoda Kongo nakties paslaptis.

Engola ir moteriškės iškėlė Timą iš tipojų ir pasodi-no ant krūvon sugrėbtų bananų lapų pakloto. Viena

moteris iš užpakalio laikė jos galvą ir krūtis, o likusios viena po kitos visaip mėgino iššaukti gimdymą.

Jos prikišo lapų jai į nosį ir ausis.

Paskui išsiėmė strėles iš savo vyrų strėlinių ir įpiovė mergaitei odą ant pilvo ir ant šlaunų. Šias negilias žaizdeles jos įtrynė kitokiais lapais. Kažkas atnešė iš ligoninės didelį apipintą butelį vandens, ir viena moteris pilstelėjo truputį ant būsimosios motinos pilvo, tuo pat metu masažuodama ir maigydama ją.

Atrodė, kad niekas nepadeda. Kartkartėmis norėdavosi pulti ir išblaškyti senes kaip kėglius. Bet žinojau, jog negaliu padaryti nieko, kas žadėtų geresnius rezultatus, ir todėl valdžiausi. Man niekada neteko priminėti naujagimių. Ir jiems gimstant, niekada nebuvau praėjusi toliau, kaip gimdymo namų laukiamasis. Aš buvau tokia pat bejėgė, kaip ir Andonata su Engola.

Mane apėmė vaikiškas noras apkumščiuoti Engolą, mušti ir čaižyti ją už tai, kad per ją Timai reikia taip baisiai kentėti. Nesu visiškai tikra, kad iš to nebūtų išėję nieko gero — gal bent jo žmona būtų išsigandusi, o tai būtų atnaujinę sąrėmius. Vargšas vyrukas, jis ir taip baisiausiai kankinosi. Jis žiūrėjo į žmoną, kol galėjo ištverti, o paskui nuėjo malkų rinkti. Jis atnešė sausų šakų bei rąstigalių ir sukrovė juos prie laužo. Paskui vėlėjo ir vėl tempė — tol, kol prinešė malkų tiek, kad būtų užtekę visai savaitei. Ir vis dėlto jis nenustojo rinkęs, eidamas vis toliau ir toliau į mišką naujų išteklių ieškoti.

Staiga iš tamsos pasirodė du spindulių pluoštai ir į laužo šviesos ratą įburzgė sunkvežimis. Krestelėjęs jis susverdėjo ir sustojo. Kėbulas ir kabina buvo prisikimšę bazandi genties žmonių, vykstančių į darbo stovyklą. Jie išsiaiškino situaciją, šūktelėjo kažką kizandi kalba ir nuvažiavo vieškeliu tolyn.

Tima raitėsi iš skausmo. Jai ir taip jau buvo bloga, o moterys dar kimšo jai į šnerves karštus lapus ir smaigstė aštriais lyg peiliai strėlių antgaliais.

Genetos atslinko į miško pakraštį ištirti, kodėl kvepia krauju. Nors kraujo mergaičiukei nubėgo net mažiau, negu išipiovus pirštą, šitos biauybės užuodė jį dar toli džunglėse. Andonata paėmė kelis žioruojančius nuodėgulus ir sviedė į tamsą. Bailiosios genetos nuslinko tolyn nuo pavojaus, tačiau atsėlino atgal ir laukė, slogiai urgzdamos už laužo šviesos ribų.

Nei automobiliai, nei sunkvežimiai daugiau nesirodė. Ageronga atsiuntė iš stovyklos žinią, kad mėgina užvesti „ševroletą“, tačiau jis ir pats nelabai buvo tikras, kad pavyks. Šiaip ar taip, mašina jau labai sena, o ir geras mechanikas mažiausiai kokius trejus metus nebuvo prie jos prisilietęs.

Nesėkmingai išmėginusios savo senovinę akušeriją, senosios pigmėjės susėdo aplink laužą ir pasakojosi apie savo gimdymus su visomis kraują stingdančiomis siaubingomis **smulkmenomis**.

Andonata neištvėrė.

— Liaukitės liežuviais malusios! — suriko jis. — Jūs ją žodžiais užkaposite, jeigu ji pati nenumirs.

Jis žingtelėjo ten, kur jos sėdėjo apspitusios Timą, ir pagrasino kumščiu. Paskui griebė žioruojančią šaką ir puolė į tamsą, rėkdamas, kiek tik plaučiai leidžia, ant genetų. Šį kartą jos sustaugė iš baimės ir nurūko, tarsi būtų vijęsis pats velnias. Po to jos jau nebepasirodė.

Nežinia, ar Timą išgąsdino tėvo pyktis, ar po keturiasdešimt tris valandas trukusių kančių pagaliau pasireiškė jos pasąmonės refleksai, tačiau Timai dar kartą užėjo gimdymo skausmai. Ji atvirto aukštiełninka nuo savo lapų čiužinio ir gulėjo netekusi jėgų, raitydamasi

ir raudodama. Aš neturėjau laikrodžio. Prieš daugelį mėnesių jis liovėsi kovojęs su rūdimis, drėgme ir dulėmis. Bet ėmiau skaičiuoti, stengdamasi prisiminti, kokiu greičiu mažoji rodyklė tikseno sekundes. Man atrodė, kad Timos skausmai kartodavosi kas dvi minutes.

Vienai senai moteriai paliepus, Engola išpiovė lianos vytelę ir vieną jos galą pririšo prie nedidelio medžio. Kitą padavė Timai, ir kiekvieną kartą, užėjus veriantiems skausmams, ji taip stipriai tempdavo vytelę, kad net jos mažyčių rankučių sąnariai papilkėdavo tarsi kreida. Ant žarijų užmetė dar malkų. Mergaitės veidu ir kūnu žliaugė prakaitas, blizgėdamas nuo liepsnos lyg mažyčiai žėručio kristalai.

Praslinko pusvalandis. Kažkur rytuose, aukštai virš Mėnulio kalnų pirmoji aušros pilkuma pakėlė nakties uždangą. Gegutė, pabusdama aukštai ant šakos, kažkur toli medyje, sudrumstė tylą savo kimiais ku-kū.

Timos skausmai vis dažnėjo. Vis trumpesni ir trumpesni darėsi tarpai tarp žiaurių sąrėmių. Dabar ji garsiai raudėjo. Viena moteris laikė ją, uždėjusi rankas ant mažyčių krūtų. Kitos spaudė pilvo ruimą kiekvieną kartą, kai tik skausmai pasikartodavo.

Andonata pašaukė Timos vyrą ir kitus berniukus. Jie nusekė paskui ją keliu ir sustojo lyg avys, laukiančios prie aptvaro vartų, kaip tik ant ribos tarp šviesos ir tamsos.

Buvau atsinešusi iš ligoninės švaraus audeklo ir patiesiau jį ant lapų šalia Timos gimdymo vietos. Paskui iš apipinto butelio įpyliau vandens į puodą ir pastačiau jį ant žioruojančių žarijų. Užpakaly Tima baisingai sukliko. Aš išmečiau butelį, karštligiškai mėginau jį sugriebti ir išsitiesusi išgirdau stebuklingą pirmąjį kūdikio riksmą.

Moteris, masažavusi Timos pilvą, atsistojo. Rankose ji laikė smulkutį kūnelį su mažiausiomis, kokias tik man teko matyti, rankytėmis ir kojytėmis ir plačiausia, didžiausia burna. Tai iš šios palyginti didžiulės ertmės pasigirdo verksmas. Blėstančiuose ugnies atšvaituose ir vis stiprėjančioje naujos dienos šviesoje atidžiau įsižiūrėjau į pigmėjuką. Tai buvo mergaitė. Pagalvojau, kad ateis laikas, ji užaugs ir patirs didelį džiaugsmą. Bet turės patirti ir didelį skausmą, kentėdama, kaip kentėjo Tima. Aš nebegalėjau susilaikyti. Žliumbiau kaip kūdikis, taip ir stovėdama, pirmos pilkos priešaušrio miglos supama.

AŠTUONIOLIKTAS SKYRIUS

Tima ir Engola pavadino savo mergytę Ana. Man net širdis apsalo iš pasitenkinimo. Jeigu tai būtų buvęs mano kūdikis, manau, kad būčiau išrinkusi vardui kokią nors žodį kibiros kalba — gal kokio gražaus miškuose gyvenančio sutvėrimo, gal gėlės vardą. Bet dėl vieno esu visiškai tikra: tai jokių būdu nebūtų buvusi peteliškė.

Tokio baisaus peteliškių antplūdžio, kaip tą balandį, Konge niekada nebuvau mačiusi. Jis truko dvi savaites ir, dar jam nesibaigus, maniau, kad galutinai išprotėsiu, tapsiu siautėjančia pamišėle.

Iturio girioje visada gausu peteliškių. Kadangi čia nėra nei žiemos, nei stiprių šalčių, jos gali veistis ir gyventi nuo sausio iki gruodžio. Tas pats, aišku, pasakytina ir apie drugelius. Kai kurios peteliškės neįtikėtina gražios, o ir drugiai nedaug nuo jų atsilieka. Palyginus su šiais retais pavyzdžiais, mūsų „monarchai“ ir „lunos“ atodo kaip kopūstiniai drugiai. Visomis vaivorykštės spalvomis spindi plonyčiai peteliškių sparneliai.

Bet ne šitos gražiosios gyvenimą daro nelaimingu. Baisiausios yra mažesnės juodos arba gelsvai baltos peteliškės, kurios išsirita balandžio arba gegužės mėnesį.

Kai dienos būna giedros ir šiltos, mažieji vabzdžiai išlenda iš savo prieglobsčio, palaukia, kol išdžius sparneliai, ir paskui dideliais spiečiais kyla į viršų.

Abejos — ir juodosios, ir baltosios — pasirodė tuo pat metu, netrukus po to, kai gimė Ana. Ištisas keturiolika ar penkiolika dienų gyvenome knibždančiame, užiančiame niežulio pragare. Ore buvo pilna peteliškių. Jos patekdavo į maistą ir vandenį. Kad ir kaip rūpestingai vakarais suklostydavau moskitų tinklėlį, paėdusi visada po juo rasdavau kelias plazdenančias peteliškes. Ligoninėje jos varė iš proto vargšus sergančiuosius.

Patyriau, kad, nubraukus jas plika ranka, mažyčiai žvyneliai, dengią jų sparnelius lyg mikroskopinės stogskiedros, sukelia išbėrimą ir niežėjimą. Laikas nuo laiko pasigailėdavau, kad neturiu bent vieno senamadiško bitininko šalmo su tinkleliu, kokius dažnai matydavau Niujorko valstijoje.

Pačiame to antplūdžio įkarštyje mane ėmė kamuoti vienas žiaantis. Dvi dienas stengiausi nekreipti į jį dėmesio, pakramsnodama cinamono lazdelę ir retkarčiais paskalaudama burną škotišku viskiu nervui apraminti. Trečią dieną supratau, kad mūšį pralaimėjau. Reikėjo kažko imtis.

Pasakiau Patui, jog ketinu važiuoti į Mambasą, kad daktaras Vudhemsas jį pagydytų arba ištrauktų.

Turėdamas laisvo laiko, Ageronga triūsdavo prie senuko „ševroleto“ ir pagaliau išvalė kuro padavimo sistemą, todėl nutariau tas trisdešimt mylių nuvažiuoti pati. Tai buvo ne kelionė, o tikras košmaras. Visu keliu ore kabojo tiršti peteliškių spiečiai. Jos prilipdavo prie priekinio stiklo, ir aš ištisas mylias turėdavau važiuoti, įjungusi valytuvus, kad jie nubrauktų peteliškes ir aš matyčiau kelią.

Dar nenuvažiavus nė penkių mylių, pamačiau, kad verda vanduo radiatoriuje. Bijodama, jog bus trūkęs ventiliatoriaus diržas ar radiatorių užkišusios rūdys, išlipau, pasiruošusi pačiam blogiausiam atvejui. Tačiau nieko panašaus nebuvo atsitikę. Prieš radiatorių buvo susidaręs toks tankus negyvų peteliškių sluoksnius, kad oras nebegalėjo praeiti ir atvėsinti vandenį. Nubraukusi ir nukrapščiusi jas, leidausi tolyn, bet, nuvažiavus keturias ar penkias mylias, pasikartojo tas pat. Viso labo, kol pasiekiau Mambasą, radiatorių teko valyti šešis kartus.

Mieste taip pat buvo nė kiek ne geriau.

Parduotuvių durys buvo uždarytos — tai buvo vienintelis būdas išvengti visuotinio vaistų, maisto ir kitų prekių užteršimo. Daktaras Vudhemsas buvo misijos ligoninėje, pasislėpęs už dvejų tinklelių užtrauktų durų ir atsisakinėjo priimti ligonius, jeigu nebuvo ypatingai skubu. Aš vargo neturėjau — aiškiai matėsi, jog nedelsiant reikalinga pagalba. Mano žandas jau buvo tiek sutinęs, kad pasidarė panašus į muskusinį agurotį, ir atrodė jis irgi nė kiek ne gražiau. Skausmai tolydžio nutvilkydavo mane, lyg kas būtų leidęs kūnu elektros srovę.

Nuėjome į jo dantų kabinetą, ir aš su gailia veido išraiška užsiropščiau ant kėdės. Neapkenčiu dantistų. Daktaras Vudhemsas yra mūsų artimiausias baltasis kaimynas, išskyrus kelių tiesėją Velmaną. Bet, kai jis įjungia savo bormašiną, aš jam užsidegu baisiausia neapykanta.

Kabinete peteliškių buvo beveik tiek pat tiršta, kaip ir ant Iruino kelio. Kiekvieną kartą, kai tik išsižiodavau, kelios įskrisdavo į burną. Daktaras Vudhemsas gręžė ir gramdė dantį, kas porą sekundžių nuvaikydamas peteliškes sau nuo akių arba man nuo veido.

Po valandėlės jis metė darbą.

— Ana,— tarė jis,— laikinai dantį užtaisiau. Koki mėnesį neskaudės, jeigu nekramtysite ta puse. Kai šitas peteliškių antplūdis pasibaigs, atvyksite vėl, ir aš jį galutinai sutvarkysiu.

Visi pretekstai geri, kai rūpi kuo greičiau išsikrapštyti iš dantisto kėdės, tai aš ir išdūmiau pasišokėdama, nors žinojau, jog kada nors turėsiu sukaupiti visą drąsą ir vėl atvykti nuo Epulo.

Paprastai, apsilankiusi Mambasoje, aš niekada negrįžtu nenusipirkusi keleto būtinų dalykų. Tą dieną įsigijau tik vieną. Išsirinkau tokio ilgumo moskitų tinkelio atražą, kad galėčiau, sulenkusi dvilinkai, aprišti „ševrōleto“ priekį. Važiuojant namo, dvigubas tinkelis beveik nepraleido vabzdžių, bet vis tiek jų prasišverbė nemaža, o gal pateko pro apačią, ir man prireikė dukart sustoti.

Baigiantis antrajai savaitei, su pasitenkinimu stebėjau, kaip krinta negyvi paskutinieji velniūkščiai arba kaip juos gaudo jau ir taip nuo jų nutukę paukščiai. Dar viena tokia savaitė, ir man būtų prireikę tramdomųjų marškinių.

Šis baisusis periodas buvo ką tik pasibaigęs, kai pagyventi prie Epulo ir pasižiūrėti pigmėjų atvyko seserys Doli. „Doli“ nebuvo tikroji jų pavardė, tačiau mintyse jas taip ilgai šitaip vadinau, kad net visiškai pamiršau, kokia pavarde seserys buvo užsiregistravusios viešbučio žurnale. Jos mokytojavo ir gyveno kažkokiame Vidurio Pietų miestelyje — gal Kentukio, o gal Tenesio valstijoje.

Kiekvieną žiemą jos dirbo mokykloje, taupydavo pinigus ir planuodavo vis naujas keliones sekančioms vasaros atostogoms. Vieną vasarą, prieš atvykdamos į Kongą, jos keliavo po šiaurinę Kanadą. Jau patį

pirmąjį vakarą per pietus jos papasakojo visą savo istoriją.

— Filisė fotografuoja, — pasakojo Meribelė. — Aš tyrinėju čiabuvių papročius ir domiuosi dainomis ir šokiais. Kadangi esu puiki imituotoja, man visai nesunku perprasti svetimšalių elgseną.

Filisė išraiškingai linktelėjo galvą.

— Štai kad ir pernai — mes įsigijome ir parsivežėme namo eskimų tautinius rūbus,— tarė ji.— Paskui scenoje šokdavome eskimų šokius ir dainuodavome dainas. Visi mus entuziastingai sutikdavo.

Meribelė paaiškino, kad žiemą vakarais ir savaitgaliais jas galėdavo kviestis kaip profesionalias vakaro pajavairintojas. Tai ji pati pavartojo žodį „profesionalios“, ir aš tuo metu neturėjau pagrindo jai prieštarauti.

— Mes vaidinome ir šokome mokyklose, diskusijų klubuose, vyrų ir moterų klubuose, privačiuose vakaruose ir vietiniuose karo veteranų komitetuose,— šaižiu balsu dėstė Filisė, lygiai taip, tarsi būtų skaičiusi reklaminių prospektą.

— Ruandoje mes nusipirkome vatusių tautinį kostiumą,— tarė Meribelė.— Šią žiemą, kai grįšime namo, aš šoksiu vatusių šokį.

Patas vos neužspringo papajos vaisių salotomis. Stengiausi nežiūrėti į jį, kad neimčiau balsu juoktis. Aš taip ir mačiau prieš akis vatusių šokį šokančią Meribelę, kurios putli minkšta figūra bylojo, kad ši moteris mėgsta bulvių košę, dvigubas deserto porcijas ir plaktą grietinėlę dideliais kiekiais.

Vatusiai — karinga afrikiečių gentis, dauguma jų yra šešių su viršum pėdų ūgio.

Niekada nemačiau nė vieno šitos genties atstovo, kuris nebūtų liesas ir ištįsęs kaip Arkanzaso veislės skalikas. Bet ne tai buvo baisiausia. Vatusis, lygiai kaip

ir pigmėjas, įsitikinęs, kad rūbai yra tik kliuvinys, ir kuo jų mažiau, tuo geriau. Šios genties žmogus dėvi tik genetos odos lopinėlių, keletą plunksnų ir jau laikomas gerai apsirengusiu. Kai lyja, sušlampa 99% jo kūno paviršiaus. Žinojau, kad kaip tik ši mintis šmėstelėjo Pato galvoje, ir jis ėmė springti juoku.

Meribelė ir Filisė nuėjo į pigmėjų kaimą pasižiūrėti į mažuosius žmones jų namų aplinkoje. Tą vakarą Filisė pripažino, kad ir nuostabiųjų Meribelės imitacinių gabumų pagalba tikriausiai nepavyks atkurti pigmėjų buities vaizdų Elko vyrų klubo mugėje.

— Ne,— ryžtingai tarė ji,— pigmėjus turėsime išbraukti iš savo repertuaro. Šią žiemą teks pasitenkinti vatusiais.

Paviešėjusios keturias dienas, jos išvažiavo laimingos it blusos, šuns ausyje įsitaisiusios.

Dar daug mėnesių po to tai Patas, tai aš staiga pratrūkdavome juoktis, vos tik pagalvoję, kas dedasi ko kiame nors miestelyje ten, Amerikoje. Būčiau atidavusi vienerius savo gyvenimo metus (kad ir kaip juos bran ginu), jei būčiau galėjusi pamatyti Meribelę, vaizduojančią vatusį, dėvinčią lopinėlių genetos odos ir keletą plunksnų.

Vos spėjo seserys Doli išvažiuoti į vieškelį, atvyko kiti du svečiai dideliu prabangiu „sedanu“, savo ilgumu primenančiu krovininį furgoną. Išlipo graži moteris. O kai pasirodė jos palydovas, šoferis atsaliutavo jam, tarsi keičiantis sargybai prie Bekingemo rūmų.

Vyriškis prisiartino prie manęs, stovinčios ir stebinčios visa tai, ir prisistatė.

— Madam Patnem, jei neklystu,— tarė jis, nusilenkdamas iš juosmens.— Aš Ferdinandas, Lichtenšteino princas, o čia mano žmona princesė.

O aš stovėjau su velvetinėmis kelnėmis, vyriškais marškiniais prasepta apykakle, su puskojinėmis ir lengvais paprastais pusbačiais. Ant marškinių buvo likusi dėmė, kur Viljamas Dž. apseilėjo, vienos kelnų kiškos kelis buvo paplyšęs.

Princesė buvo apsirengusi gražiu švaručiu, ką tik išlygintu drobiniu kostiumėliu, su šiaudine skrybėlaite, neiloninėmis kojineis, baltos ir rudos odos aukštakulniais bateliais. Nebuvo pasišiaušęs nė vienas jos plaukelis.

— Sveiki atvykę prie Epulo,— pasveikinau aš.— Jūs kaip tik suspėsite į pigmėjų medžioklę su tinklais.

— Puiku, puiku! — sušuko princas.— Vykime tuojau pat.

Princesė šaltai pažvelgė į jį.

— Jūs vykite, mielas, o aš liksiu čia ir ilsėsiuos,— tarė ji. Akcentas jos buvo grynai amerikietiškas, it obuolių pyragas¹ ir ledai.

Princas grįžo iš medžioklės laimingas, kaip berniūktis iš iškylos. Jis buvo žavingas vyrukas, malonus pasišnekėti, ir domėjosi mūsų stovykloje viskuo — pradedant nuo atskirų asmenų bei gyvulių ir baigiant mūsų veikla.

Kokią ketvirtą valandą po pietų Andre Pirmasis pasivėdėjo mane į šalį ir paklausė, ką reikėtų paruošti vakarienei. Vidurdienį davėme antilopę ir nenorėjome jos kartoti, bet daugiau nieko tinkamo pagrindiniam patiekalui sandėliuke neturėjome.

— Madami,— tarė Andre Pirmasis.— Bvąpos žmogus Nikola nušovė keturis fazanus. Medžioti juos dar uždrausta, bet daugiau nieko nėra.

Paliečiau imti ir paruošti juos.

¹ Obuolių pyragas — mėgiamas amerikiečių valgis, patiekiamas desertui.

Prieš pat pietus naujasis apylinkės administratorius atlindo pasidairyti. Kadangi tai buvo pirmasis jo apsilankymas Patnemo stovykloje, pakvietėme jį pasilikti ir papietauti su princu ir princese. Jis neprieštaravo, taigi berniukai padengė stalą penkiems.

Andre Pirmasis pranoko pats save. Turėjome vėžlių buljono, užkonservuoto už daugelio tūkstančių mylių Anglijoje, palmių šerdžių, surinktų ne daugiau kaip už dviejų šimtų pėdų nuo viešbučio, ir mūsų sodo daržovių. Uždraustasis fazanas nebūtų padaręs gėdos net prabangiesiems Savojos ar Voldorfo restoranams, ir visi įsidėjo po geroką gabalą.

Beveik iškart pastebėjau, kad princas kažkuo nepatenkintas. Išgirdau, kaip jo dantys kažką krimstelėjo, bet tik ne fazano kauliuką. Jis dailiai išėmė jį, ir tada pamačiau, kad tai buvo šratas. Patas irgi pamatė ir taip pasižiūrėjo į mane, tarsi būtų užklupęs su bomba rankoje. Tuo metu ir naujasis administratorius sukando vieną šratelį. Jis išėmė jį iš burnos ir — cinkt, numetė ant savo salotinės lėkštelės. Laimė, princesė savo porcijoje šaudmenų nerado.

Aš neriausi iš kailio, stengdamasi būti tobula šeiminkė, taip palaikyti pokalbį, kad žodžiai byrėtų it žirniai, siūliau daugybę įvairiausių temų — kad tik svečiai kalbėtų, o pati buvau nei gyva, nei mirusi iš baimės. Darbui ligoninėje Patui reikėjo naujų prietaisų, didesnio lovų skaičiaus ir, aplamai, didesnio biudžeto. Suvokiau, kad jeigu naujasis belgų valdžios atstovas palaikys mus nusikaltus brakonieriavimu, jis gali paversti niekais ligoninei skiriamas lėšas ir atmesti visus tolimesnius prašymus.

Aš jau buvau bepravirkstanti, o princas ėmė ir pagyrė puikiai paruoštą paukštį. Administratorius jam priitarė.

— Tiesą sakant,— tarė pareigūnas,— laikyčiau ypatinga garbe, jei galėčiau parsivežti keletą tokių vištų.

Buvau beišsižiojanti, bet Patas užbėgo man už akių. Jis buvo ramus tarsį šaldyta menkė.

— Tai suteiktų man didžiausią malonumą,— tarė jis.— Visa bėda ta, kad prieš keletą mėnesių vištos ištrūko iš aptvaro ir sulaukėjo. Jos tupi medžiuose laukymės pakrašty ir mano Penktadieniui tenka jas šaudyti, kai pietums norime vištienos. Aišku, kol prašvis, jis negalės pristatyti paukščių.

Nieko geresnio ir negalima buvo sugalvoti. Aš vos nešūktelėjau iš džiaugsmo. Naujasis apylinkės bosas baigė valgyti ir išvyko į namus kuo geriausiai nusiėkęs.

Kitą rytą princas trokšte troško pasigauti keletą tokių gyvų „vištų“.

— Jau daugelį metų nesu ragavęs tokio skanumyno,— kalbėjo jis.— Norėčiau pamėginti sukryžminti jas su Roudailendo raudonosiomis ir išvesti naują veislę.

Patui teko suorganizuoti to nebūto daikto medžioklę. Jis surankiojo pulkelį berniukų ir išnaršė su jais džungles per kelias mylias nuo stovyklos. Jie rado kirstuką, vieną lemurą ir mažą bolokio antilopę. Jiems teko atsilenkti keliaujančių skruzdžių kolonos. Bet visame miške neatsirado pusiau laukinės vištos, kuri skoniu primintų fazaną.

Grįžęs iš medžioklės, princas pradėjo kalbą apie savo viešnagės pratęsimą. Tačiau princesė tarė: „Ne.“ Taip ir buvo nuspręsta, ir savo didžiuoju juodu limuzinu jie išvažiavo į Stenlivilį.

Tvarkydamas princo kambarį, vienas berniukas rado piniginę, kurioje buvo jo akredityvai, pasas ir banknotų gniužulėlis. Tą vakarą užrakinau juos, svarstydamas, kaip čia nugabenus viską į Stenlivilį.

Kitą dieną anksti rytą didysis „sedanas“ grįžo atgal. Princas Ferdinandas iššoko, šypsodamasis iki ausų.

— Princesė ilsisi viešbutyje,— paaikšino jis,— todėl grįžau vienas.

Jis praleido su mumis pigmėjų kaimelyje beveik visą dieną. Kažin ar rastum puikesnį žmogų, kaip jis. Princas taip viskuo džiaugėsi, kad negalėjau neklausti savęs, ar tik jis nebus tyčia palikęs piniginę, kad maloniai praleistų miške dar vieną dieną.

Dideliam princo nusiminimui, „viščiuko“ daugiau neturėjome, bet Andre Pirmasis patiekė rudojo šerniuko sprandinę, kuri buvo nepaprastai skani. Visame kepsnyje neatsirado nė vieno šrato.

Po kelių dienų, kai išvyko mūsų karališkieji svečiai iš Europos, Ba-Na-digbio kaime mirė mažas pigmėjukas. Paprastai dėl šito būtų liūdėję artimieji giminaičiai, gal būtų buvęs atliktas laidotuvių šokis, o paskui visas būtų ėję taip, lyg nieko nebūtų atsitikę.

Tačiau šį kartą, prieš pat vaikui mirštant, tėvai pakvietė žiniuonį. Nuo ko vaikas mirė, šisai žinojo ne geriau, kaip Londono lordas meras, bet jis nenorėjo pasirodyti neišmanėliu, todėl susikaupė, įbėrė į laužą kažkokių žolelių, kad kiltų dūmai, o paskui pranešė vaiko mirties priežastį.

Vaikas mirė todėl, paskelbė jis, kad jį nužiūrėjo seniausioji kaimelio moteris. Jų manymu, tai buvo Singos motina Nengbu, niekam nieko blogo nedaranti sena būtybė, kuri gyveno viena ir maistui užsidirbdavo, saugodama vaikus bei ausdama rafijos palmių pluošto demblius.

Neatlikę jokio tyrimo ir nedavę žinios mums, pigmėjai patys baisiausiai primušė senutę. Ir, ko gero, būtų užmušę, jei vienas vyresnis vaikas nebūtų slapta išsprukęs iš kaimelio ir atbėgęs pranešti man.

Nieko nesakiusi Patui, bėgte pasileidau į kaimelį ir užklupau pigmėjus bepradedančius antrąjį baudimo ratą. Vargšė Nengbu gulėjo ant žemės, o jos nugara buvo vieni žiaurūs rumbai. Aplink ją stovėjo koks pustuzinis vyrų, mosuojančių lazdomis ar lianos vytelių būtais. Žiniuonis stovėjo čia pat ir atrodė lyg katė, ką tik surijusi kanarėlę. Jis kažką pratisai šūkčiojo kibiros kalba, tikriausiai kurstydamas mušančiuosius.

Negalvodama sugriebiau du pigmėjus, atėmiau iš jų ginklus ir užstojau parblokštą raudančios moteriškos kūną.

— Kas jums leido taip daryti? — siautėjau aš.— Ar byla buvo išnagrinėta teisme?

Žiniuonis nieko nekalbėjo, bet vienas pigmėjas, greičiausiai kūdikio tėvas, atsakė.

— Senoji užleido vaikui Boloji,— tarė jis.— Burtininkas matė tai dūmuose.

— Burtininkas meluoja! — surikau, vis dar tiek supykusi, kad nesivaldžiau.— Moteris vyks su manimi į ligoninę, kol dar neužmušėte jos.

Dar niekada nebuvo taip drąsiai įsikišusi į pigmėjų reikalus. Be to, tai nebuvo man artimi žmonės, kurie jau seniai įprato gerbti mano jausmus. Kas, jei mano veiksmus jie palaikys burtininko ir savo slapčiausių įsitikinimų įžeidimu?

Burtininkas kažką murmėjo kibiros kalba. Jei nusiels, kris jo autoritetas. Ir visgi, susidūręs su baltąja moterimi, jis nelabai pasitikėjo savimi.

Burtininkui ir visiems pigmėjams atsukusi nugarą, aš pasilenkiau ir padėjau Nengbu atsikelti. Jos veidas persikreipė iš baimės, vos tik ji žvilgtelėjo į žiniuonį, baltu moliu išsidažiusį kūną ir pasipuošusį raudoną papūgos plunksnų galvos apdaru bei įprastiniu strėnų raiščiu.

Jo bambėjimas perėjo į pratisą giedojimą. Iš pykčio jis net šokinėjo, mostaguodamas žvėries uodega. Bausmę vykdę vyrai stovėjo susigrūdę, tokiais rūškanais veidais, kokių dar nebuvau mačiusi per visus savo gyvenimo džiunglėse metus.

Nors ir buvau visais šešiais coliais aukštesnė už bet kurį jų, suvokiau, kad jei burtininkas paskatins, jie gali staigiai pulti ir įveikti mane. Jeigu jis nesikištų, buvau tikra, vyrai pasitrauktų. Taigi, jei norėjau išvengti užpuolimo, žinojau turinti veikti greitai ir ryžtingai.

Prišokusi prie šarlatano, ėmiau grasinti jam kingvanos kalba.

— Jei šitai senai moteriai kas nors atsitiks, tu sėsi į kalėjimą Mambasoje,— rékiau taip garsiai ir šaižiai, kaip tik galėjau.— Tave uždarys į kamerą su grotomis ant langų, o lauke vaikštinės kareiviai su užtaisytais šautuvais.

Kalbėjau tik apie senajai moteriškei padarytą blogį, nes bijojau, kad, užsiminusi apie man pačiai gresiantį pavojų, aršiojo šarlatano galvoje nesukelčiau pikto minčių. Negalėjau įspėti, kiek mano kingvaniškos šnekos jis suprato, bet aš keliskart mostelėjau rankomis, tarsi atstatydama šautuvą ir iššaudama. Pigmėjų moterys neatsikalbinėja ir negrasina vyrams. Tiek šarlataną, tiek vyrus tai sutrikdė labiau, negu tas faktas, kad aš buvau baltoji moteris. Tada ištariau lemiamą frazę.

— Saugokitės,— sušukau,— kad aš neužtraukčiau ant jūsų visų baltojo žmogaus Bolozi.

Nelaukdama atsakymo, pagriebiau Nengbu už išdžiūvusios rankos ir pasileidau taku link viešbučio. Jaučiau, kaip iš baimės šiaušiasi ant sprando plaukai, tačiau nedrįsau atsigręžti pasižiūrėti, ar pigmėjai nese-ka. Aš turėjau iš visų jėgų laikyti išgąsdintą, sukruintą senąją moterį, kad nepargriūtų. Žinojau, jog ji

tikėjosi, kad kiekvieną minutę jos sunykusį kūną gali perverti strėlė su geležiniu antgaliu ar ieties smaigalys. O aš, prisiminusi burtininko akyse žioravusią neapykantą, būkštavau, kad pirmoji strėlė nebūtų skirta man. Aš troškau pasileisti bėgte, bet, pagalvojusi, kad protingiau elgtis kaip galima bebaimiškiau, toliau ramiaiėjau taku, pasukau į dešinę ties dideliu medžiu ir kaktomuša susidūriau su mažuoju Faiziu. Iš džiaugsmo norėjau jį apkabinti. Paskubomis papasakojau, kas atsitiko.

— Dabar pavojus nebegresia,— tarė jis.— Jei jie būtų manę ką nors pikta, būtų įvykdę savo ketinimus tada, kai ištraukėte jiems iš rankų senąją.

Nengbu suprato tiktai kibiros kalbą, todėl paprašiau Faizio pasakyti moteriškai, kad veduosi ją į ligoninę. Ji dejavo ir drebėjo kaip lapelis, todėl padaviau jai cigaretę. Moteris neturėjo jokio supratimo, kaip ją uždegti degtuku, ir Faizis padėjo jai. Du ar tris kartus užtraukusi, Nengbu automatiškai atidavė cigaretę mažajam kariui. Šitame jos nesąmoningame savo antrarūšiškumo pripažinime, šitame vergiškame nuolankume vyriškai lyčiai buvo kažkas be galo graudingo.

Ligoninėje Patas patepė jos kruviną skaudančią nugarą jodu. Aš vos nepravirkau iš gailesčio vargšei senajai būtybei, bet staiga pajutau tokį nuovargį, atsiradusį nuo reakcijos į grėsmingąjį pavojų, kad tik klestelėjau ant kėdės, visa šlapia nuo prakaito.

Patas pasikvietė Ageroną, Alilį, Jaulį ir dar tris ar keturis kitus negrus ir nužingsniavo į Ba-Na-digbio kamą. Po pusvalandžio jie grįžo, vesdamiesi burtininką.

— Ketinu vežti jį į Mambasą teisti,— pasakė Patas.— Šitokiems dalykams reikia iškart užkirsti kelią. nes vėliau nieko nebepadarysi. Jokiu būdu negalima paleisti tokio nusikaltėlio, tegu ir vienai nakčiai.

Visi jie susigrūdo į seną palaikį „ševroletą“ ir pajudėjo keliuku vieškelio linkui. Pro užpakalinį mašinos langą dar spėjom pamatyti burtininko veidą. Jis atrodė taip, tarsi būtų artinuisis pasaulio pabaiga.

Patas grįžo namo tik sutemus.

— Jie davė jam tris mėnesius kalėjimo ir uždėjo dviejų šimtų frankų baudą,— pasakė jis.— Pastaroji nuosprendžio dalis burtininkui bus vos ne mirtinas smūgis. Jis turės triūsti ištisus mėnesius, kad uždirbtų tiek daug pinigų.

Iš tikrųjų tai buvo ne daugiau kelių dolerių, bet juk į žiniuonio pigmėjo rankas patenka labai jau nedaug grynų pinigų.

Belgų kolonijinė teisėtvarka veikia greit. Burtininką teisės teismas nebuvo baltojo žmogaus teismas. Jį sudarė trys negrų genčių vadai, išrinkti dėl savo įtakingumo apylinkėje ir sėkmingo ankstesnio savo genčių valdymo.

Širdyje man žymiai palengvėjo, kai sužinojau nuosprendį. Bent jau nebuvo neteisi, kai veikiau impulso skatinama.

Po savaitės, praleistos ligoninėje, gerai valgant tris kart per dieną, Nengbu išvyko į namus — jos nugara sugijo, o baimė išsisklaidė. Daugiau senutės niekada nebemačiau.

Atėjus lapkričiui, o kartu su juo ir lietingajam sezonui, Patas manė esąs viskam pasiruošęs. Neatrodė, kad administratorius, pietavęs pas mus kartu su princu ir princese Lichtenšteinais, būtų griežęs ant mūsų dantų už tai, kad vos neišsinarino žandikaulio, kramtydamas šratą. Jis pritarė Pato sumanymui paversti ligoninę į oficialų dispanserį, apie kurį kalbama naujame dešimties metų plane Kongui. Buvo padidintas biudžetas ir organizuotas reguliarus vaistų bei antibiotikų tiekimas.

Dėl klimato nebuvo galima sukaupti didelio jų kiekio, ir todėl buvo susitarta su valstybiniais pašto pervežėjais, kad jie reguliariai pristatinėtų nedideles vaistų atsargas.

Ligoninė augo, lovų skaičius pasiekė penkiolika, ir visos jos beveik ištiesai būdavo užimtose. Be savo kitų pareigų, Patas turėjo kas pusę metų rašyti ataskaitas apie tam tikrų ligų, ypač frambezijos, raupsų ir tuberkuliozės, siautėjimą.

Epulo upė yra prie pat pusiaujo, ir visos ekvatorinėse džiunglėse sutinkamos baisiosios ligos yra paplitusios netoli Patnemo stovyklos gyvenančiose gentyse. Jei nuo frambezijos kenčiantys čiabuviai ateina į ligoninę, šiuolaikiniai vaistai užkerta kelią siaubingoms žalojančioms opoms, nuo kurių žmogui lieka randai, jis gali apakti, o kartais net ir mirti. Bet dažnam čiabuviui liga atrodo dievo valia, ir jis nieko nedaro.

Kova prieš raupsus būdavo ypač slegianti. Kai atsiradavo koks senovinės negandos užkluptas čiabuvis, Patas mėgindavo įkalbėti jį išsikelti iš savo gimtojo kaimo ir apsigyventi kartu su kitais raupsuotaisiais izoliuotose stovyklėse. Nei jėga, nei prievarta nebūdavo vartojama, ir daugelis be ypatingo nusivylimo susitaisydavo su likimu.

Dar tada, kai pirmieji baltaveidžiai ėmė apsigyventi Afrikos gilumoje, kažkoks tikriausiai neįtikimas nemokša daktaras bus išrašęs žibalą kaip vaistą nuo raupsų. Kiekvienas šiuolaikinis gydytojas žino, kad žibalas neduoda jokios naudos ir kad žalos ir skausmo gali sukelti ne mažiau, negu patys raupsai. Visgi man teko matyti bauriosios ligos aukų, prašančių gurkšnelio žibalo, klaidingai įsitikinusių, kad jis padarys stebuklą.

Patas ir jo padėjėjai iš tikrųjų padarė nemažą stebuklą. Antivenerinėmis injekcijomis jie daug nuveikė,

užkirsdami kelią šiai arabų vergų pirklių į džungles atvežtai ligai. Su penicilinu jie sustabdydavo plaučių uždegimo epidemijas, kurios šiaip būtų siautusios iš kaimelio į kaimelį, išguldydamos daugybę čiabuvių. Tačiau kartais nė stebuklai nepadėdavo.

Vamboje gyvenantis žmogus išgirdo, kad Patas sėkmingai gydo kai kuriuos susirgimus, ir, ieškodamas pagalbos, atėjo tolimą kelią iš namų pas mus. Jis sirgo mašnelės drambliallige¹ ir turėjo vaikščioti, pasirišęs šią smarkiai sutinusią savo kūno dalį per pečius einančiu raiščiu. Patas nieko negalėjo padaryti, tik pasiūsti jį pro šalį važiuojančiu sunkvežimiu į valstybinę ligoninę Irume.

Tai buvo nelemtas lapkritis. Visus naujus įrengimus ir atliekamus vaistus teko mesti į kovą prieš vienu metu kilusią paratifo ir gripo epidemiją.

Kirto toks smarkus lietus, kad Epulas plaukė pro stovyklą, sūkuriuodamas ir įnirtingai gurgėdamas it kankinamas milžinas. Per tropines liūtisėjo klupdami pirmieji pacientai, o pirmai savaitei baigiantis, vyrai, moterys bei vaikai būriais traukė sunkią valandą pagalbos prašyti.

Pradžioje Patas ir ligoninės patarnautojai bandė atskirti ligonius, tačiau jų atvykdavo tiek daug, kad pri-trūkome vietos. Patiesėme demblius ant grindų prie lovų. Paskui, kai jau nebebuvo kur, sunkiai sergančius čiabuvius guldėme verandose, garaže ir sandėlio patalpoje.

Sirgo tiek negrai, tiek ir pigmėjai. Kai kurį pigmėją pakirsdavo liga, jo giminaičiai tipojais atgabendavo

¹ Dramblialligė — elefantiazė — limfos apytakai sutrikus atsirandąs susirgimas, pasireiškiantis ligūstu apatinių galūnių pastorėjimu.

jį iš miško, padarydavo netoli ligoninės lapinę, gamin-davo ligoniui valgi ir Pato prižiūrimi jį slaugydavo.

Diena iš dienos negandų našta vis sunkėjo. Vis dau-giau ir daugiau aukų smelkėsi prie moderniškios medi-cininės pagalbos.

Mes užbarikadavome keliuką iš vieškelio į stovyk-lą ir pranešėme įvairiems vadams, kad uždraustų bet kokias keliones. Buvo imtasi visų galimų priemonių epi-demijoms užgniaužti.

Joms įsisiautėjus, stovykloje susitelkė virš dviejų šimtų pacientų. Nesuprantama, iš kur mums atsirado jėgų, bet, ligų nepakirstiems pigmėjams padedant, jiems visiems šiaip taip suradome pastogę.

Tai buvo siaubinga. Patas, jo trys padėjėjai ir aš dirbome dvidešimt valandų per parą. Daugelio mylių spinduliu kiekviename kaime paskiepijome visus gy-ventojus, kad užkirstume kelią epidemijoms plisti.

Berniukai buvo nuostabūs. Ageronga su savo padė-jėjais virė ištisas dienas, kad sergantieji turėtų ką val-gyti. Pigmėjai gamino savo giminaičiams. Visą dieną kepė lauže bananus bei manioką ir troškino mėsą, kol ji būdavo ne ką tirštesnė už buljoną, kurį net ir patys silpnieji galėjo suvirškinti. Vyrai atgabendavo milži-niškus kiekius šviežios mėsos. Naktimis laužai degdavo dar kaitriau, nes drėgmei ir žvarbumui nuvyti ant jų papildomai uždėdavo malkų. Moteriškės kurstė ugnį ir gamino valgi. Vaikai — visi, išskyrus tik pačius mažuo-sius,— lakstinėjo po mišką, ieškodami kuro. Nereikėjo nei susirinkimų, nei skatinamųjų kalbų. Kiekvienas, kas tik negulėjo paslikas, kibdavo į darbą ir dirbdavo kaip trojėnas.

Epidemijos tęsėsi tris savaites, o paskui ėmė gesti Iš tų trijų dvi savaites dirbau ir miegojau su drabu-žiais, nusirengdama tik tada, kai reikėjo išsimaudyti vo-

nioje ir persivilkti švariais. Patas ir ligoninės patarnautojai gyveno taip pat. Kodėl neužsikrėtėme paratifu ar gripu, lieka paslaptimi.

Visi mes baisiai didžiavomės, kai belgų pareigūnas iš sostinės, dirbantis Leopoldvilyje, atvažiavo pasveikinti mūsų, ne tik sėkmingai nuslopinus dvi negandas apylinkėje, bet ir neleidus joms išplisti.

Kai tą pirmą naktį atsiguliau su pižama į lovą, užuot nuvirtusi ant apkloto kaip visada su savo mėlynaisiais džinsais, aš išmiegojau nuo vakaro dešimtos iki kitos dienos vidurdienio. Nuostabus, ilgas, nė sapnelio nesusdrumstas miegas! Sekantį vakarą įlipau į lovą tą pačią valandą ir vėl miegojau vos ne iki pusiaudienio. Tiktai po to pajutau galinti toliau triūsti, jau nebegriūdama nuo kojų. Tačiau praėjo dar ištisos savaitės, kol galų gale pilnai atgavome jėgas.

DEVYNIOLIKTAS SKYRIUS

Vieną popietę sėdėjau verandoje ir stebėjau, kaip negrės upės pakrašty skalbia rūbus, plepėdamos ir tvarydamos viena kitai plaukus, kai staiga man dingtelėjo, kad epidemiją įkarštyje girdėjau, jog kažkas atsitiko. Kažin kas (nors užmušk, neprisiminčiau, kas) minėjo leopardą žmogėdrą. Patas negalėjo padėti. Jis arba nebuvo apie tai girdėjęs, arba pamiršo. Ageronga taip pat nieko nežinojo. Tačiau negalėjau šito taip ir palikti. Tai buvo lyg koks iššūkis mano atminčiai. Todėl apklausinėjau visus viešbučio darbininkus ir visus pigmėjus. Niekas nieko nežinojo. Tačiau po kelių dienų nuėjau į induso krautuvėlę prie vieškelio žibalo ir muilo nusipirkti ir ten išgirdau atsakymą. Parduotuvėje buvo čiabuvių Dar-es-Salamo kaimo vyresnysis Musafilis ir keletas jo vyrų. Jie kalbėjosi tarpusavy, ir aš negalėjau negirdėti kelis kartus pakartoto žodžio „Čui“. Svahili kalba šis žodis reiškia „leopardas“.

— Ką čia kalbate apie leopardą? — paklausiau. Musafilis, atrodė, nustebo.

— Bet aš juk pranešiau Madami, dar kai mūsų žmonėsėjo į ligoninę vaistų nuo ligos leisti,— tarė jis.

Turėjau prisipažinti, kad šitai man visiškai išgaravo iš galvos per visus rūpesčius ir jaudinimąsi, kovojant su gripu ir paratifu.

— Nedorėlis su Bolozi užpuolė vaiką kaimelyje netoli Mambasos,— papasakojo jis.— Vaiko tėvas nubaidė leopardą, dar šiam nespėjus jo sudraskyti.

Musafilis papasakojo, kad kaimyninių kaimų vadai iškasė vilkduobes ir pristatė spąstų, be to, liepė vyrams neiti į laukus po vieną — tik būriais. Nuo pirmojo pasirodymo žvėrį matė du kartus, bet ir vieną, ir kitą kartą gerokai toli nuo Epulo.

„Ne, daugiau šito nebus, — galvojau sau. — Užteks vieno nuotyčio su leopardu, pavirtusiu žmogėdra“. Apsipirkau ir leidausi atgal į Patnemo stovyklą. Ašėjau viena. Nenorėjau pasirodyti, kaip baisiai buvau išsigandusi, todėl nepaprašiau, kad kas nors palydėtų mane. Juk kelio buvo ne daugiau pusantros mylios ir miške buvo daug negrų bei pigmėjų, renkančių malkas, ieškančių drevių su medumi ar besikrapštančių savo daržiukuose.

Pasiėmiau iš pakeinės lazda ir pasukau namop; pradžioje buvo drąsų, kadangi aplink krautuvėlę slankiojo daug žmonių. Bet kai nuėjau tiek toli, kad atsisukus jų nebesimatė, mano širdis ėmė daužytis it paklaikusi. Kiekvienas medžių guotas, kiekvienas aukštos žolės plotelis mano vaizduotėje pavirsdavo leopardo užuoglauda. Aš greitėjau toliau, beveik bėgau, tačiau kartkartėmis stabteldavau pasiklaudyti. Kokia kvailė! Tarsi būčiau galėjusi išgirsti leopardą.

Kaip ir kiekviena katė, leopardas eina visiškai be garso. Jo nagai, kuriais jis gali plėšyti ir draskyti lyg daugybe aštrių skustuvų, einant būna įtraukti į letenų pagalvėles, kad neatšiptų ar nenulūžtų.

Ciabuviai sako, kad leopardas apsimovęs nagus pirštinėlėmis, o pirštinėlės tykiai žengia minkštu miško kilimu.

Peršokau per upelį, įtekantį į Epulą kokį pusmylį aukščiau tilto. Didesnieji medžiai čia buvo nukirsti ir liko tik įvairių rūšių dygių krūmų atvašynas. Dabar jau buvau nuėjusi pusę kelio. Aš jau artinausi prie tos miško dalies, kuri tęsiasi iki pat daržų už stovyklos, kai staiga išgirdau triukšmą. Tai buvo kažkoks nutrūkstamas urkščiantis lojimas. Man kraujas gyslose sustingo. Buvo tekę girdėti leopardo urzgimą naktimis, iš savo palyginti saugaus kambario, bet tik ne vidury dienos. Paskui iš miško išsoko kažkas tamsus. Jau pirma buvau išsigandusi. Dabar suakmenėjau iš siaubo. Kojos atsisakė manęs klausyti, o kraujas smilkiniuose užėmė it tuzinas Niagaros krioklių. Tolumoje žvėris sustojo. Stai ga, mano krūtinę veržę plieniniai lankai sutrūko. Juk šis landuolis iš tamsių miškų visai ne leopardas. Tai buvo babunas. Jis dar kartą sulojo, ir iš už medžių pasirodė kiti babunai, šokuojantys taip keistai, kad atrodė, jog jie žaidžia „šok per ožį“, tiktai neperšoka vienas per kitą.

O jie vis lindo ir lindo iš miško, kol prisirinko kokios septynios ar aštuonios dešimtys; kiauksėdami kaip šunys, jie stebėjo mane savo žvilgančiomis it karoliukais akimis, bet nebandė mažinti atstumo, kuris mus skyrė. Ant kai kurių patelių nugarų, išikibę į pečius, tupėjo mažyliai. Aš taip apsidžiaugiau, pamačiusi juos,—joks leopardas nesėlinės ten, kur keliauja tokia triukšminga beždžionių gauja,—kad ėmiau isteriškai juoktis iš jų dūkimo. Urkštaudami ir erzėdami babunai sustojo. Aš greitai sumosavau rankomis, ėmiau daužyti lazda žemę ir šaukti it patrakusi. Šito babunai nebeištverė. Lodami tarsi išgąsdinti šuneliai, sugauti ir uždaryti val-

kataujančių šunų aptvare, jie nurūko tolimuoju proskynos pakraščiu atgal į mišką. Ėjau ir galvojau, koki nuostabų dalyką pamačiau. Juk tyrinėtojai ir kino operatoriai, norėdami pamatyti ir užfiksuoti tokį reginį juostoje, nukeliauja tūkstančius mylių. O aš štai stovėjau kaip paskutinė kvailė, drebėdama, žliumbdama ir tuo pat metu juokdamasi, o per mylią aplinkui nebuvo net paprasčiausio fotoaparato.

Grįžusi į viešbutį, papasakojau visiems apie leopardą. Nebuvo reikalo pridėti ką nors prie Musafilio perspėjimo. Nė žodeliu neprasitariau apie susidūrimą su babunais. Kartais ir moteris gali išlaikyti paslaptį, ir tai buvo kaip tik toks kartas.

Praslinko savaitė, bet naujų žinių apie žmogėdrą nesigirdėjo. Faizis ir Herafus pamokė pigmėjus, kad neitų nei žingsnio iš kaimelio, ir į medžioklę eidavo tik vyrai, apsiginklavę iki dantų. Negrai, dirbdami savo kasdieninį darbą, visur nešiojosi ietis, kad bet kuriuo momentu turėtų jas po ranka. Tos dienos panėšėjo į gyvenimą Kentukyje ar Ohajuje tais laikais, kai kiekvienas naujakuris arė savo laukus, kirto medžius ir statė savo trobelę, šalia pasidėjęs paraką ir titnagą.

Patas įsakė paruošti spąstus. Mūsų pigmėjai iškasė vilkduobes į kaimelį vedančiuose takuose, o Ba-Nadigbio pigmėjus valdžiusios babirų genties vadas Seibonis irgi pasirūpino padaryti tą patį. Ir vėl gyvenimas prie Epulo tapo pavojingas ir neramus, nes kiekvienas pašėlusiai stengėsi užkirsti kelią grėsmingam žmogėdrai.

Keista, bet pas mus ir toliau atvažiuodavo turistai, net nenujausdami prie pat kelio augančiuos miškuos tykojančio pavojaus. Mes tiekėme jiems maistą, užiminėjome juos, o retkarčiais stovyklos kieme netgi

surengdavome šokius. Bet atsakydavome, kai prašydavosi eiti su pigmėjais medžioti tinklais.

Patas nenorėjo svečių gąsdinti, bet jis taipogi nenorėjo, kad Patnemo stovykla pagarsėtų kaip vieta, kur įdūkę leopardai sau ramiausiai medžioja žmogieną. Jis įvedė naktinę sargybą, kurioje iš eilės stovėdavo jo vyrukai. Vos tik sutemdavo, kokie trys ar keturi ietimis ginkluoti vyrai su deglais rankose visi kartu imdavo vaikštinėti aplink stovyklą. Du ar trys laužai, sargybą einančių žmonių pakurstomi, degdavo ištisą naktį.

Tropiniame miške klykavo šimpanzės. Ten, kur nebesiekė laužų šviesa, sėlinėjo genetos. Į naktinę simfoniją įsiliedavo ir kitokių žvėrių balsai, tačiau niekam neteko girdėti žemo, šiurkštaus leopardo urkštimo.

Mes jau buvome beatšaukią naktinę sargybą ir begrįžtą į normalų gyvenimą, kai savaitgalio praleisti atvažiavo graikas prekiautojas iš Mambasos. Jis pasirodė su savo kompanionu, sutemoms ėmus gaubti žemę. Kad jie atvyksta, mums pirmiausia pranešė šautuvo šūviai, nuaidėję kažkur už vieškelin vedančio keliuko. Po kelių minučių Rozis ir jo draugas, abu išbalę kaip drobė, įvažiavo į viešbučio kiemą. Visi apspito atvykėlius.

— Kodėl šaudėte? — paklausė Patas.

— Pamatėme žmogėdrą,— atsakė Rozis.

— Ar tikrai?

Reikėjo tik žvilgtterėti į svečius, ir šis klausimas būtų buvęs nereikalingas.

— Kad aš prasmegčiau čia pat, kur stoviu, jei sakau netiesą,— prisiekė Rozis.— Mes artėjome prie tilto, kai pamatėme dėmėtąjį padarą, prigludusį prie rąstų maždaug tilto viduryje. Jo akys degė geltona ugnimi. Nuo mašinos žibintų buvo pakankamai šviesu, todėl pamačiau, kad tai suaugęs žvėris.

Aš čiupau šautuvą ir ėmiau pyškinti. Manau, kad būsiu kliudęs. Leopardas liuoktelėjo nuo tilto upelio pakraštį, leidau jam iš paskos kulkas vieną po kitos, kol išsmuko iš žibintų šviesos stulpo. Tada tik spustelėjau, ir atsiradome čia. Man jau geriau.

Patas pasikalbėjo su Ageronga, o paskui visi suėjo į vidų išgerti. Beveik tuojau pat išgirdau kalbant būgnus, ir supratau, kad Ageronga siunčia žinią aplinkiniams, jog į Epulo rajoną įsiveržė šimto aštuoniasdešimties svarų svorio už žaibą greitesnis, aršus, žmogienos ištroškęs leopardas. Nuo Dar-es-Salamo iki Ba-Na-digbio, nuo paupio iki vieškelio visi žinojo, kad dėmėtasis siaubas glūdi kažkur netoliese.

Tą vakarą viešbutyje žaidėme šachmatais, bet netrukus Rozio kompanioną apėmė miegas, ir jis nuėjo gulti. Aš nuėjau į savo kambarį paskaityti detektyvinio romano, bet, versdama puslapius, galvojau, koks nuobodus jo siužetas, palyginus su džiuŋglėse tykančiais pavojais.

Sekmadienį buvo taip ramu, kaip šventą dieną ir turi būti. Niekas nieko nedarbo, tik būrelis negrų išėjo prie spastų, kuriuos jau buvo pastatę daugiau kaip prieš dvi savaites, jaukui pasiėmę tris ožiukus, vieną ar du paršiukus ir keletą vištų. Dar gerokai prieš sustemstant, jie grįžo į stovyklą, džiaugdamiesi, kad jau nebe miške.

Kitą rytą po pusryčių visi išgirdome šūkavimą, o netrukus į stovyklos teritoriją atbėgo didžiulis pulkas pigmėjų. Pradžioje nieko negalėjai suprasti, tik žodį „Čui“. Paskui paaiškėjo, kad „Čui“ buvo „labai labai negyvas“. Kai kurie čiabuviai pasuko pigmėjų kaimo link. Patas negalėjo prie jų prisijungti, tačiau aš, pamačiusi Rozi bėgant prie savo mašinos, pasileidau pavymui ir vos spėjau išokti, jam jau perjungiant iš pirmo tiesiai

į trečią bėgi, praleidžiant antrąjį. Mes išlėkėme keliuku į vieškelį ir spaudėme tolyn, link Ba-Na-digbio, o mūsų dantys, automobiliui šokčiojant gruoblėtu lyg lenta skalbiniams trinti keliu, tarškėjo it vaikiškas barškutis.

— Šitaip greičiau pasieksime kaimą,— tiek tepasakė susijaudinęs prekybininkas graikas.

Ties posūkiu į kaimą jis staiga paspaudė stabdžius, kad neįsirežtų į būrį pigmėjų, kurie pasirodė iš miško, nešdami ant ilgos karties žemyn galva pakabintą leopardą. Žvėris buvo didžiulis, tamsesnis už kitus, bet dabar tikrai pasigailėtinai atrodęs daiktas. Jo kadaise gražiai dėmėtą kailį persmeigė tiek iečių, kad sveiko neliko net tokio gabaliuko, iš kurio galėtų išeiti kumštinės pirštinės. Pigmėjai svaigte svaigo iš džiaugsmo. Kiekvienas garsiai gyrėsi savo šaunumu. Jeigu aš būčiau patikėjęs visais tais pasakojimais, būčiau turėjęs pripažinti, kad bent jau šešiasdešimt žmonių tikrai patys vieni nudobė žvėrį.

Aš pažįstu pigmėjo galvosena geriau, negu daugelis kitų. Negalima gyventi su žmonėmis ilgus ilgus metus ir nesuprasti, kaip jie mąsto, veikia ir reaguoja į kitų veiksmus. Žinojau, kad mažieji žmonės nemeluoja. Jau dinimasis juos tiek pakerėjo, jog jie nuoširdžiai įsivaizdavo save tikraisiais leopardo mirties kaltininkais. Psichiatrai šitokį reiškinį, rodos, vadina sutapatinimu dėl sąryšio. Daugelis vyrų iššovė savo strėles ar įsmeigė ietis į jau seniai nebe gyvą žvėrį, tačiau kiekvienam atrodė, kad jis suvaidinęs lemiamą vaidmenį, nutraukiant žvėries siaubo viešpatiją.

Seibonis galvojo, kad leopardą turi perduoti jam, kadangi žvėris buvo užmuštas netoli jam priklausančių pigmėjų kaimo. Be to, paaiškėjo, kad vienas pigmėjas, iš tikrųjų dalyvavęs nudobiant žvėrį, taip pat priklausė jam, tačiau mažieji žmonės nenorėjo nė girdėti apie

Seibonio planą. Jie pasuko į Patnemo stovyklą, sakydami, kad ten bus šokamas apeiginis pergalės šokis. Net neklausę Seibonio išvedžiojimų, jie triumfuodami pargabeno negyvą žvėrį vieškeliu į viešbutį.

Aš turėjau klausti dešimtis klausimų, o atsakymus durstyti vieną prie kito, it skiautinę antklodę siūdama, kol pagaliau apčiuopiau, kaip viskas atsitiko. Tada supratau, kad vyrai tikrai sakė tiesą. Teisių į leopardą Seibonis turėjo ne daugiau už mus.

Kai mes ramiai sau leidome sekmadienį viešbutyje, Seibonio kaimo čiabuviai išėjo į mišką spąstų patikrinti. Beveik iškart priekyje einantys aptiko leopardo pėdsakus. Prie dviejų vilkduobių žvėris buvo prisiartinęs, tačiau, pajutęs grėsmę, pasitraukė. Pėdsekiai turėjo pagrindo teigti, kad žmogėdra tebėra apylinkėje, ir iš tiesų, pasiekę Ba-Na-digbio pigmėjų kaimelį, afrikiečiai pamatė, kad leopardas buvo sėlinėjęs apie lūšneles, aiškiai ieškodamas tinkamos aukos.

Sekmadienį vyrai visą dienąėjo tais pėdsakais. Į Seibonio ir į mūsų kaimą buvo atsiųsti žmonės prašyti pastiprinimo. Saulei nusileidus, ieškotojai pasidalijo į būrelius ir naršė po mišką, įsitikinę, kad nelemtas leopardas tebėra netoliese.

Per naktį nieko neatsitiko. Didysis žvėris, matyt, sunerimęs, kad aplinkui tiek daug žmonių, kažkur užsislėpė. Jeigu tai būtų buvęs paprastas leopardas, jis būtų pasinaudojęs tamsa ir prasmukęs pro medžiotojus į saugesnes vietas. Kadangi šis buvo žmogėdra, jis kėtino kovoti.

Vos prašvitus keli negrai pamatė jį tankiuose krūmų ir susipynusių lianų brūzgynuose. Tačiau nespėjo niekas nei lanko timpos įtempti, nei ieties mesti, o didysis katinas dingo iš akių. Seibonis paskirstė pigmėjus į būrelius ir pasiuntė juos į brūzgynus žvėries ieškoti.

Vienoje tokioje grupelėje buvo Faizis ir Masamongas iš mūsų kaimo bei vienas Seibonio pigmėjas. Šita trijulė neturėjo šautuvų. Seibonio žmogus turėjo lanką ir negro kalvio rankomis pagamintų strėlių plieniniais antgaliais. Faizis ir Masamongas taip pat turėjo lankus ir strėles, bet jie nešėsi ir ietis.

Kai jie ižengė į tankmę, jau švietė saulė. Tačiau ji dar nebuvo pakilusi tiek aukštai, kad jos spinduliai prasiskverbtų į miškus ir nudžiovintų rasą. Pigmėjai slinko per džiungles į priekį, o nuo lianų jiems ant pečių lašėjo vanduo. Paukščiai su didžiuliais snapais, tiek apsunkę, kad atrodė, jog negalės paskristi, kilo iš lizdų ir nerangiai plasnojo šalin.

Seibonio pigmėjasėjo priekyje. Jis apsukdavo tankiausius brūzgynus, vengdamas tokios padėties, kur jam nebūtų vietos iššauti iš lanko. Dar buvo likę keletas tamsių užuolandų, tačiau saulė jau buvo prasiskverbusi į mišką, ir todėl pigmėjams geriau matėsi. Seibonio žmogus užėjo didžiulį termityną. Jis kilo nuo žemės tarsi žemas storas stalagmitas. Pigmėjas užlipo ant jo, kad galėtų matyti, kas yra priekyje. Už termityno, vos už aštuonių ar devynių jardų, tūnojo leopardas.

Seibonio pigmėjas buvo ne bailys. Per tas kelias sekundes, kol dėmėtasis žvėris nusprendė pulti ir kol įtempė raumenis šuoliui, pigmėjas paleido į jį dvi strėles ir šūktelėjęs perspėjo Masamongą ir Faizį. Tada katinas liuoktelėjo į priekį. Akimirka praskriejęs virš termityno, žvėris suleido nagus į šaulio šlaunį. Katinas ir pigmėjas, urkščiantis ir rėkiantis kamuolys, nusirito žemyn.

Faizis nė kiek nedvejojo. Šokęs į kovos sūkurį, jis suvarė ietį į žmogėdros kūną. Tuo tarpu, kai jis traukė ietį, kad užsimotų dar kartą, Masamongas puolė didįjį katiną ir įsmeigė jam į šoną kitą geležinį smaigą.

Leopardo gniaužtai paleido Seibonio pigmėją, žvėris mėgino keltis, bet atsikosėjo, ir jam pro ūsus prasisunkė kruvina puta. Paskui griuvo negyvas prie termityno.

Afrikiečiai pririšo leopardą už priekinių letenų prie paskubomis surešto skersinio ir paliko jį ten kaboti, o patys paskleidė žinią, kad vakare bus surengti apeiginiai šokiai žvėrį nudobusių medžiotojų garbei.

Visą popietę dideli ir maži čiabuviai traukė pas mus iš miško. Jie kūrė laužus, gaminosi sau valgį ir sėdėjo aplinkui lyg Amerikos Vidurio Vakarų fermeriai, valstijos mugėje laukiantys, kada prasidės pakinkytų arklių lenktynės.

Kiekvieną kartą pereidama per stovyklos teritoriją, pasižiūrėdavau į negyvą leopardą, kuris net miręs atrodė tikrai nuožmus. Jo akys buvo užmerktos, tačiau iš po atvipsių lūpų matėsi dideli aštrūs dantys — atrodė, tarsi jis iki pat galo išliko pilnas sąmoningos nelykančios žmogiškosioms būtybėms, kurias pasirinko savo mirtinu priešu.

Masamongas, Faizis ir Seibonio pigmėjas beveik iki tamsos išsėdėjo ten, iš kur geriausiai galėjo matyti džunglių katiną. Patas jau buvo aptvarstęs svetimojo pigmėjo šlaunyje žiojėjančias žaizdas ir liepęs gulti į lovą ligoninėje. Tačiau vyrukas su ta pačia nutrūktgalviška drąsa, su kuria stojo prieš žmogėdrą, nepakluso įsakymams, ir elgėsi taip, lyg tvarsčiai būtų dengę ne didžiules žaizdas, o kelis erškėčio įdrėskimus.

Temstant dauguma mažųjų žmonių iš medžio pelenų ir vandens maišė dažus ir tepiojo savo kūnus fantastiškais, akį režiančiais raštais. Keli savo rausvai šokoladinio atspalvio odoje išsidažė dėmes ir nusipiešė tariamus ūsus. Netrukus atvyko du arabizuoti pigmėjai iš Dar-es-Salamo ir apsilvilko rūbais iš tikrų leopardo kailių.

— Šitie žmonės — šokėjai leopardai, gyvenantys už Vambos kaimo, — pasakė man Ibrahimus. — Jie geriausi šokėjai visoje apylinkėje.

Iš mūsų kaimo atėjo Herafus, Moke, Salaminis, Seilas ir Ageronga pigmėjas. Po kelių minučių prie vyrų prisijungė Sofina, Tomasa, Basalinda-neištikimoji ir mažosios Anos motina Tima. Anifa atėjo pati viena; ant jos kaklo ir riešų žvangčiojo papuošalai, o liekną liemenį juosė naujas gražiųjų kauri kriauklelių diržas.

Šokėjai leopardai, vos vieną kartą pažiūrėję į Anifą, tapo jos pavergti. Nuo tos akimirkos jie stebėjo ją kaip vanagai vištininką, nenuleisdami aistringo žvilgsnio, tačiau bijodami pradėti meilintis, kai čia pat tiek daug jos kaimelio žmonių. Ji nujautė, ką jie galvoja, ir džiaugėsi dėl to iš visos savo permainingos širdies gilumos.

Prieš pat prasidedant šokiams, atvyko senoji močiutė su Viljamu Dž. ir užėmė garbingą vietą viešbučio verandoje. Berniūkštis tuojau pat strimagalviais nurūko prie kitų vaikų, žaidžiančių tarp laužų kažkokį žaidimą.

Toje vietoje, iš kur viskas geriausiai matėsi, Ageronga ir Emilis pastatė kėdę Patui ir, jam atsisėdus, šokiai prasidėjo.

Iš pradžių tempas buvo lėtas, ir visi, kas norėjo, galėjo dalyvauti. Ir, aišku, visi norintys šoko. Atrodė, šokyje nebuvo jokių ypatingų figūrų: kiekvienas pigmėjas darė tokius žingsnius, kokie jam atėdavo į galvą. Trys narsuoliai ir du šokėjai leopardai nedalyvavo įžanginėje dalyje, žinodami roles, kurias jiems teks suvaidinti kiek vėliau, ir kaupdami tam jėgas.

Patas pasikvietė Ageroną, pašnibždėjo kažką, o paskui patenkintas atsilošė kėdėje; tuo tarpu jo padėjęs atkimšo pustuzinį didelių apipintų butelių su pal-

mių vynu. Nežinia iš kur atsirado puodukai, ir visi išgėrė, paskui, šokiui tęsiantis, gėrė dar daug kartų.

Danguje pasirodė mėnulio skiltelė, ir žvaigždės nusėjo dangų virš upės ir proskynos. Aitriai kvepėjo šimtai įvairiausių žiedų, ir jų aromatas susiliejo su galingu muskusiniu džunglių gelmės kvepėjimu.

Faizis atėjo pas mane ten, kur sėdėjau — ant viršutinės laiptelių pakopos.

— Kai supiaustysime leopardą, aš ketinu duoti jums gabalą mėsos,— tarė jis.— Būtų labai malonu, jeigu jūs pasiūstumėt ją savo tėvui ir motinai.

Žinodama, kad pigmėjai labai mėgsta žiūrinėti karikatūras, aš prieš kelias dienas buvau davusi jam mano tėvų atsiųstų *Niujorker* žurnalų, už kuriuos jis buvo nepaprastai dėkingas.

— Tai labai gražu,— atsakiau aš,— bet atstumas toks didelis, kad mėsa tikrai suges. Ligi jų namų daugiau kilometrų, negu leopardo kailyje plaukelių.

Faiziui tai neatrodė didelė problema.

— Jie galėtų atvykti čia apsigyventi,— nutarė jis ir grįžo prie laužo.

Kiek kartų aš troškau lygiai to paties!

Netikėtai būgnų ritmas pagreitėjo, ir abu šokėjai leopardai išėjo į didžiojo kiemo vidurį. Savo veidus jie paslėpė po dviem mano kaukėmis, padarytomis taip sumaniai, kad jos atrodė kaip tikro leopardo snukiai.

Kai kurie mūsų pigmėjai buvo puikūs šokėjai, tačiau šiedu buvo neprilygstami. Jie šokinėjo, sukosi, tūpčiojo ir darė piruetus kaip Nežinskis.¹ Kartkartėmis jie suurgzdavo kaip žvėris, kurį jie vaizdavo, ir nuo to garso mano kūnas nueidavo pagaugais.

¹ Nežinskis, Vaclavas (1890—1950) — talentingas rusų baleto artistas. Kūrybinę veiklą pradėjo Peterburge; dar prieš I Pasaulinį karą išvažiavo į Paryžių, o paskui persikėlė į JAV.

Tuo metu jau ėmė veikti išgertasis palmių vynas. Šokėjų leopardų kūnais žliaukė prakaitas, ir terliojo baltu moliu išpieštus ženklus.

Anifa sėdėjo ant žemės prie pat šokėjams skirto rato ribos, stebėdama juos primerktomis aistringomis akimis. Jos gražios burnos kampučiuose žaidė lyg pasitenkinimo, lyg paniekos šypsena. Ji lingavo į tamtamų muzikos taktą, ir jos apvalios kietos krūtys siūbavo. Moteris sėdėjo, tačiau aiškiai matei, kad ji taip stipriai jaučia ritmą, jog atrodė, kad ir ji pati šoka.

Jos šypsenos gundomi du už Vambos kaimo gyvenantys šokėjai liuoksėjo ir strikinėjo, kol, nebegalėdami daugiau šokti, išsekę susmuko prieš savo gundytoją kitoje rato pusėje.

Tai buvo ženklas trims narsuoliams įsijungti į apeigas. Jie atsistojo, ir tik dabar pastebėjau, kad kiekvienas vyras buvo apsiginklavęs ietimi. Kiti pigmėjai susirinko aplink skersinį, ant kurio kabojo džiumglių katinas. Pamačiau, kad ir jų rankos jau nebebuvo tuščios. Jie turėjo fito medžio lazdas ir lianos rykštes. Keletas dėvėjo iš antilopės odos juostelių nupintus diržus.

Faizis, Masamongas ir Seibonio pigmėjas ėmė artintis prie negyvo žmogėdros. Beveik iškart arčiau stovintys vyrai ir moterys apipylė juos smūgiais. Žmogaus kūną pliekiančių lazdų ir rimbų pliaukšėjimas užgožė būgnų keliamą triukšmą.

— Dėl dievo meilės, už ką juos taip baisiai baudžia? — paklausiau Herafaus.

— Taip priimta,— atsakė jis.— Kad įrodytų esą šau-nūs, jie turi nupiauti leopardą.

Pasibiaurėjusi nusisukau. Nebegalėjau toliau žiūrėti į barbarišką pylą. Prikimę šauksmai ir riksmi persi-

pindavo su šaižiais ant nuogų pečių ir nugarų krintančių smarkių smūgių garsais.

— Bent jau sužeistojų nelieskite! — surikau.

Iš karto niekas nekrepė į mane dėmesio. Paskui Tomasa atėjusi atsistojė šalia.

— Jis būtų galėjęs viso šito išvengti,— aiškino ji.— Dėl žaizdų niekas nebūtų palaikęs jo baliu. Bet jis norėjo būti su draugais.

Kaip tik tuo metu pamačiau, kad, norėdami apsaugoti savo sužeistąjį draugą, Masamongas ir Faizis prasisiveržė prie skersinio. Ten jie sustojė beveik surėmę nugaras, ir kiek išgalėdami stengėsi atremti smūgius, gindami nuo jų Seibonio žmogų, kuris, vilkdamas aptvarstytą koją, rankomis ir kojomis skynėsi kelią prie skersinio.

Faizis kažką sušuko kibiros kalba, sužeistasis plačiai užsimojo ietimi virš galvų, ir negyvasis leopardas nudribo prie jų nudobusių medžiotojų kojų.

Minia garsiai suriko. Rykštės ir lazdos nulėkė į šalį. Po to tyloje girdėjosi tik, kaip traška laužuose degamos malkos ir sunkiai alsuoja mažieji žmonės.

Pasisukau į Patą, kuris buvo bepradedęs savo vargingą kelią atgal į ligoninę paskutinį kartą apžiūrėti pacientus.

— Kaip tik tada, kai labiausiai jais žaviuosi,— tariau,— jie tampa štai šitokiais barbarais. Negaliu šito suprasti.

Patas sustojė ir parodė man Faizį ir Masamongą, kurie, šypsodamiesi iki ausų, skverbėsi pro žmones.

— Ar pamiršai sekmadienio popietes Jeilo universiteto Jeilbaulto stadione ar „Soldžers Fild“ stadione Čikagoje? — nusijuokė jis. — Nematau jokio skirtumo,

nebent tik tai, kad nereikėjo pirkti bilietų iš „skalpuotojų“.¹

Širdyje žinojau, kad jis teisus.

Kokią turiu teisę, išgyvenusi Konge vos septynerius ar aštuonerius metus, smerkti dar bronzos amžiuje atsiradusį paprotį?

Laužai jau geso. Ageronga ir vyresnieji negrai išsi-vaikščiojo po namus. Senoji močiutė atsistojo, pakėlė miegantį Viljamą Dž. ir, apglėbusi jį, lėtai nužingsniavo į pigmėjų kaimelį. Tomasa ir Seilas nuėjo susikabinę rankomis, nesigėdydami ir netgi truputį didžiuodamiesi savo pastovia tvirta meile.

Basalinda-neištikimoji atsiliko, mėtydama žvilgsnius į pasiliekančius vyrus. Paskui ji pastebėjo Anifą, lėtai sau einančią per susižavėjusių viengungių grūstį, ir nuskubėjo šalin, užleisdama kovos lauką tai, kuri gundymo mene buvo daug daugiau prityrusi.

Aš praėjau pro ligoninę, kur Patas paskutinį kartą vizitavo ligonius, ne mažiau už bet kurį pasaulinio garso klinikos gydytoją susirūpinęs savo bevardžių globotinių sveikata. Pražingsniavau pro aptvarą, kur vakaro linksmybių išgašdinti gyvuliai dar nemiegojo.

Pasiekusi savo namelį, nėjau į vidų. Kažkoks keistas impulsų susidūrimas nukreipė mano nepaklusnius žingsnius į šalį pro priebučio laiptelius, pro vijoklių girliandomis apsvijusią verandą ir žemyn, link Epulo upės kranto.

Stovėjau viena. Ten, kur dieną žaidė gandrai, dabar buvo pusiau paslėptas po vandeniu, vos matomas silpnoje mėnulio delčios šviesoje smėlio seklumos ruoželis. Už mano nugaros likusią stovyklą apsiautė keista ra-

¹ „Skalpuotojai“ — asmenys, iš anksto išigyjantys bilietus, o paskui, kai bilietų jau nėra, pardavinėjantys juos prie įėjimo, tik žymiai aukštesne kaina.

muma, ir aš stovėjau lyg ant dviejų pasaulių ribos. Vienas (tas, kuris liko užpakalyje), numylėtas ir saugus. traukė mane pažįstamo, giliai išisaknijusio įpročio jėga; kitas plytėjo priešais, kviesdamas viliojančiu nežinomybės paslaptینگumu. Klausydama skubančių, per slenksčius besiritančių vandenų, kurie nekantrauja pasiekti beveik už dviejų tūkstančių mylių esantį Atlantą, ėmiau save klausti, kodėl negalvoju apie tuos kitus namus anoje žemės pusėje. Pamažu suvokiau, kad nei Niujorkas, nei Vudstokas, nei Martos-Vainjardo sala nebuvo mano namai. Afrika — laisvas, nesuvaldomas, jaunas ir kartu labai senas kraštas — mano namai.

Aš nenustojau mylėti beržų ir ąžuolų, nors pamėgau ištiesusius šakas aukštyn į nakties dangų raudonmedžius ir magnolijas.

— Visa, kas buvo prieš gyvenimą Afrikoje, tik prologas. Čia mano namai. Čia yra viskas, ko tik širdis galėtų trokšti.

Šviežias, nepaprastai švelnus vėjelis glostė skruostą. Iš tropinio miško jis atpūtė muskusinį nematomų žiedų aromatą. Valandėlę, kvapą sulaikiusi, klausiausi iš akso-minės tamsos staiga pasigirdusio tolimo skambčiojimo: kažkas grojo nedideliu instrumentu, padarytu iš tuščia-vidurio medžio gabalo ir seno skėčio metalinio virbo.

Du nedideli šešėliai nusileido žemyn prie Epulo pakraščio. Atpažinau gomurinį Anifos balsą; antrasis tamsus pavidalas, rodos, buvo vienas šokėjas leopardas. Jie nematė manęs, nes buvau pasislėpusi medžio šešėlyje, to, į kurį buvo įsikibęs Abdulas, kad krokodilas nenutemptų į upę.

Nenorėdama slaptomis klausytis, ketinau pasitraukti, tačiau žinojau, kad jau pirmas žingsnis išduos mane. Todėl stovėjau kur stovėjusi, nugara prigludusi prie didžiulio medžio kamieno.

Anifa ir jos garbintojas ginčijosi. Viskas, ką tik jis jai kalbėjo, buvo tikrai nuoširdu. Jis stengėsi, kad jo žodžiai pasiektų jos širdį, bandydamas prasiskverbti pro barjerą iš linksmų frazių ir abejingos elgsenos, kuriuo mergaitė stengėsi nuo jo atsitverti.

Po valandėlės jie apsisuko ir, praėję vos per kelis jardus nuo tos vietos, kur slėpiausi, nužingsniavo take-liu į pigmėjų kaimą. Anifa ėjo pirma, tiesi, jauna ir ryžtinga.

— Bet aš nenoriu išvažiuoti,— pasakė ji.— Čia mano namai.

Kongo naktis prarijo juodu, ir aš vėl likau viena.

Nors ir kelias savaites būčiau laužiusi galvą, kad paaiškinčiau savo jausmus, nieko geresnio nebūčiau sugalvojusi.

Čia, prie Epulo, buvo maliarija, buvo ir mirtis. Čia buvo bastūnų leopardų, tūžmingų burtininkų ir popiečio kaitroje nertėjančių buivolų. Ir dar buvo Esamba — grėsmingas, nesuprantamas, bloga lemiantis reiškiny.

Aš žinojau visa tai. Bet žinojau ir dar daug ką — nuostabų, naują dieną sveikinančio paukščio ulbėjimą, Faizio ramią narsą ir žmogišką orumą ir nepamirštamą kūdikio verksmą pakelėje, kai aušra sėlino per džiungles.

Ir vėl iš tolo, iš miško prieblandos, vėjas atpūtė mažojo instrumento skambčiojimą.

Aš tikrai nenorėjau išvažiuoti. Čia buvo mano namai.

Ši knyga supažindina mūsų skaitytoją su vienos Kongo (Kinšasa) respublikos pigmėjų genties gyvenimu. Ji parašyta mūsų amžiaus šeštojo dešimtmečio pradžioje, kai šis kraštas buvo pavergtas bėlgų. Knygoje gana ryškiai atsispindi kultūrinis ir ekonominis šalies atsilikimas, kaip ilgametės kolonijinės priespaudos išdava. Maža to, pigmėjus dar išnaudoja ir „aukštaūgiai“ afrikiečiai, kuriems jie moka duoklę. Ši priklausomybė išlikus nuo senų laikų, kai stipresnieji afrikiečiai-žemvaldžiai išstūmė pigmėjus iš jų žemių ir apdėjo mokesčiais. Ir paskelbus nepriklausomybę (1960 m.), Kongą dar ilgai alino ginkluota imperialistų intervencija, išžudžiusi daug vietinių gyventojų, jų tarpe patriotus Patri Lumumbą ir Antuaną Gizengą.

Kadangi Anos Patnem knyga rašyta dar iki Kongo (Kinšasa) nepriklausomybės paskelbimo, tad vietovardžiai ir genčių pavadinimai joje likę tokie, kokie buvo anuo metu. Autorė yra dailininkė. Drauge su vyru, sanitariniu agentu, ji aštuonerius metus išgyveno prie Epulo pigmėjų tarpe, išmoko kingvanos kalbą, kuria šneka tame Kongo rajone gyvenantys pigmėjai, ir todėl galėjo bendrauti su vietos gyventojais.

Tiesa, autorė dažnai idealizuotai vaizduoja pigmėjų gyvenimą, jų sunkią kovą už būvį. Kai kur ji padailintai rodo kolonijinės valdžios santykius su vietiniais gyventojais. Bet vis dėlto knyga turi didelę pažintinę reikšmę. Ji praturtina mūsų žinias apie tolimą Kongo šalį, jos gyventojų buitį ir papročius.

Анна Патнем

ВОСЕМЬ ЛЕТ СРЕДИ ПИГМЕЕВ

На литовском языке

Redaktorė *D. Kušlienė*

Vršelįs dail. *A. Malakausko*

Meninis redaktorius *K. Skromanas*

Techn. redaktorius *G. Vinciušas*

Korektorės *P. Samardokienė* ir *N. Zolubaitė*

Pasirašyta spaudai 1969.II.21. Leidinio Nr. 5849.

Tiražas 15 000 egz. Popierius 84×108¹/₃₂ — 4 pop. l. =

13,44 sp. l. + 12 psl. gil. iliustr.; 12 leid. l. Spaudė

Valst. K. Poželos spaustuvė Kaune, Gedimino 10.

Užsak. Nr. 91.

Kaina  81 k p

7—6—3

241-69 V

U(Amer)

Pa 365



39(675)

Pa.3C6

